IO. GOTTL. HEINECCII, ICTI,

CONS. AVLAE REGIAE PRVSS. ET IN ILL. VIADRINA PAND. ET PHIL. RAT. ET MOR. PROF. P. ORD.

ANTIQVITATVM ROMANARVM IVRISPRVDENTIAM ILLVSTRANTIVM SYNTAGMA;

SECVNDVM ORDINEM

INSTITVTIONVM IVSTINIANI DIGESTVM.

IN QVO MVLTA IVRIS ROMANI ATQVE AVCTORVM VETERVM LOCA EXPLICANTVR ATQVE ILLVSTRANTVR.

PARS II.

Editio Sexta, auctior & emendatior.

TRAIECTI ad RHENVM.
Sumptibus IOANNIS BROEDELET,
ACADEMIAE TYPOGRAPHI.
MDCCXLV.

Digitized by Google

INDEX
TITVLORVM PARTIS II.
ET MATERIARVM, QVAE IN ILLIS TRACTANTVR;
LIB. III.

AD TIT. I. de Hereditatibus, quae ab inteſtato deferuntur, *explicatur lex XII. Tab. de ſucceſſione ſuorum & agnatorum, additurque, quinam dicti ſint heredes ſui, vbi & difficilis Paulli locus exponitur, nec non, an & filiae ſucceſſerint, vbi plura de lege Voconia, item an vxores, quae in manum convenerant, inter heredes ſuas fuerint? quomodo emancipatis ſuccurrerit Praetor? quidve recentiores leges hac in re immutarint?*

Ad TIT. II. de Legitima agnatorum tutela, *quinam agnati fuerint, quinam gentiles, docetur, eaque occaſione explicatur, quomodo Romani gentes familiasque ſuas nominibus, cognominibus, agnominibus diſtinxerint. Additur lex XII. Tab. de ſucceſſione gentilium, itemque quo ordine agnati & gentiles ſucceſſerint, & an agnatae etiam ad ſucceſſionem vocatae ſint, quoque iure emancipatis ſucceſſerint patres, & quid novum ius hac in re mutarit, disquiritur.*

Ad TIT. III. de SC. Tertulliano, *primo, quibus legibus ſenſim matres ad liberorum ſucceſſionem vocatae ſint, ac deinde SC. Tertulliani hiſtoria & materia, vt & iuris liberorum ex hoc SC. & ex lege Papia Poppaea differentia exponitur.*

Ad TIT. IV. de SC. Orphitiano, *huius SC. hiſtoria traditur, oſtenditurque ex Valerio Max. & Plinio, iam ante hoc SC. liberos maternam hereditatem, querela inofficioſi inſtituta, ſibi vindicaſſe.*

Ad TIT. V. de Succeſſione cognatorum *oſtenditur, cognatos non a legibus XII. Tabularum, ſed a Praetore ad ſucceſſionem vocatos, ſed & , quinam cognati dicti ſint, ad quotum gradum ſucceſſerint, & quid ius novum de iis ſtatuat, explicatur.*

Ad TIT. VI. de Gradibus cognationum, *nomina graduum ſingulorum traduntur, additoque ſchemate antiquo, quomodo veteres gradus iſtos diſponere conſueverint, oſtenditur.*

Ad TIT. VII. de Servili cognatione, *ius hac de re novum pariter ac antiquum exponitur.*

Ad TIT. VIII. de Succeſſione libertorum, *explicata lege vetere XII. Tabularum, oſtenditur, patronos agnatorum iure olim cenſeri conſueviſſe, vnde & liberti patronorum nomina adſumſerint. Additur, quomodo illis ſucceſſerint patroni, & quibus caſibus libertae ſucceſſione patronos excludere potuerint. Accedit explicatio capitum quorundam legis Papiae Poppaeae de libertabus quatuor liberorum parentibus, de libertis centenariis, de ſucceſſione patronae, &c.*

Ad TIT. IX. de Adſignatione libertorum *oſtenditur, qua in re conſtituerit ius patronatus, quid fuerit adſignatio libertorum, & quid de ea cautum ſit SC. Claudiano?*

Ad TIT. X. de Bonorum poſſeſſione, *explicata differentia poſſeſſionis bonorum & bonorum poſſeſſionis, quid & quotuplex haec fuerit, exponitur, additurque nonnihil de bonis caducis ex lege Papia Poppaea, vt & de formulis, quibus & petita & data eſt bonorum poſſeſſio.*

Ad TIT. XI. de Adquiſitione per adrogationem, *ius tum vetus tum novum de univerſali iſto adquirendi modo traditur.*

Ad

Ad TIT. XII. de Eo, cui libertatis cauſſa bona addicuntur, *ſimiliter tum vetus tum novum ius explicatur.*

Ad TIT. XIII. de Succeſſionibus ſublatis, quae fiebant per bonorum venditionem ex SC. Claudiano. *Hic lector ad alium locum huius tractatus remittitur.*

Ad TIT. XIV. de Obligationibus, *praecipue de contractuum & pactorum apud Romanos differentia, de obligationibus civilibus & praetoriis, vt & de obligationibus ex delicto, diſſeritur.*

Ad TIT. XV. Quibus modis re contrahitur obligatio, *praecipue de mutuo docetur, quod veteres illud adpenderint, vt & de foenore, quomodo illud a mutuo differat, quomodo pecuniae foenori datae & Kalendario inſcriptae ſint, qualis contractus in foenore interceſſerit, quae leges veteres de eo latae ſint, quibus fraudibus vſi ſint foeneratores, quomodo computatae ſint vſurae, quae vſurae dictae ſint centeſimae, deunces, decunces, dodrantes, beſſes, ſeptantes, ſemiſſes, quincunces, trientes, quadrantes, ſextantes, vnciariae, ſemiunciariae, item vſurae binarum, ternarum, quinarum, centeſimarum* &c. *Adduntur quaedam de commodato, depoſito, de quo & lex XII. Tab. exponitur, & de pignore.*

Ad TIT. XVI-XX. de Verborum obligationibus, *ritus ſtipulandi formulaeque in eo contractu adhibitae, varia item de ſtipulationibus iura eorumque genera exponuntur. Quum vero & ſponſalia fierent per ſtipulationes, de his quoque, eorumque praecipuis ritibus diſſeritur.*

Ad TIT. XXI. de Fideiuſſoribus, *explicatur, quinam veteribus fuerint vindices, vades, ſubvades,*

praedes, fideiuſſores, ſponſores, adpromiſſores, fidei-promiſſores, quales fuerint fideiubendi formulae, qualis fideiubentium obligatio. &c.

Ad TIT. XXII. de Litterarum obligationibus, *ſollicite ex antiquitatibus, qualis fuerit apud veteres litterarum obligatio, quaque forma illa facta ſit, exponitur.*

Ad TIT. XXIII-XXVII. de Contractibus conſenſualibus, *agitur de emtione venditione, locatione conductione, ſocietate, mandato, eaque occaſione de conductionibus publicanorum eorumque ſocietatibus complura ex antiquitate exponuntur.*

Ad TIT. XXVIII. de Obligationibus, quae quaſi ex contractu naſcuntur, *de negotiorum geſtionis origine, tutela, communione agitur, ſimulque lex XII. Tabularum de familia erciſcunda explicatur.*

Ad TIT. XXIX. Per quas perſonas nobis obligatio adquiritur. *Hic lector ad alium locum remittitur.*

Ad TIT. XXX. Quibus modis tollitur obligatio, *agitur de ſolutione, de antiquiſſima obaeratorum conditione, de poſſeſſione bonorum eiusque origine, de novis tabulis a plebe poſtulatis, de in ſolutum datione, de ceſſione bonorum, de acceptilationis ritibus, de novatione, contrario diſſenſu & obſignatione pecuniae.*

LIB. IV.

AD TIT. I. de Obligationibus, quae ex delicto naſcuntur, *explicatur uberius, quaenam antiquiſſimae ſint de furto leges, quomodo furtum nocturnum, quomodo manifeſtum & nec manifeſtum vindicatum. Prolixe inprimis diſpicitur, quo ritu veteres furtum conceperint per lancem & licium.*

Ad

Ad TIT. II. de Vi bonorum raptorum, *eadem methodo de rapina agitur.*

Ad TIT. III. de Lege Aquilia, *de damno iniuria dato, vt & Legis Aquiliae hiſtoria variisque capitibus agitur, & inprimis oſtenditur, caput ſecundum de ſervo corrupto egiſſe.*

Ad TIT. IV. de Iniuriis, *variae leges XII. Tabularum, vt & ius praetorium de iniuriis, earumque poena explicatur. Additur legis Corneliae de iniuriis hiſtoria & explicatio.*

Ad TIT. V. de Obligationibus, quae quaſi ex delicto naſcuntur, *explicatur, qua cura iudices lecti, quomodo iidem litem ſuam fecerint, quid de effuſis, deiectis &c. ſtatuerit Praetor, quid de nautis, cauponibus & ſtabulariis &c.*

Ad TIT. VI. de Actionibus, *ea omnia, quae in iure fiebant, exponuntur. Docetur ergo, quinam Magiſtratus Romae & in Provinciis iudiciis privatis praefuerint, quid fuerit Imperium & iurisdictio, vbi ius dictum, quid veteribus fuerit tribunal, quid locus planus? quinam Praetori adſederint, quibus diebus ius dictum, quinam dies dicti nefaſti, atri, ominoſi, intercisi, feriales, quo ritu facta ſit in ius vocatio, actionis editio, poſtulatio, quomodo conceptum vadimonium, quomodo actio intenta? quibus formulis & ritibus vindiciae poſtulatae in rei vindicatione, quibus formulis omnes reliquae actiones inſtitutae, quid interfuerit inter actiones arbitrarias, bonae fidei & ſtricti iuris, quo ritu poſtulati iudces, qua formula iidem dati, quomodo numerus teſtium a Praetore praeſcriptus, & quomodo facta ſit litis conteſtatio?*

Ad TIT. VII. Quod cum eo, qui in aliena poteſtate eſt, negotium geſtum eſſe dicitur, *agi-*

tur de actione inſtitutoria, eaque occaſione oſtenditur, quo loco mercatores apud veteres Romanos fuerint, quaenam eorum fuerint collegia, quinam inſtitores, &c. Eodem modo explicatur, quales fuerint Romae exercitores, quibus formulis actiones inſtitoria, exercitoria, tributoria & de peculio inſtitutae ſint. Accedit hiſtoria SC. Macedoniani.

Ad TIT. VIII. de Actionibus noxalibus, *actionum barum natura, formulae & origo ex XII. Tab. oſtenditur.*

Ad TIT. IX. Si quadrupes pauperiem feciſſe dicatur, *actionis quadrupedariae origo & natura ex XII. Tabulis oſtenditur. Accedunt nonnulla de lege Peſulania de cane, & quomodo canibus alligatis inſcriptio addi conſueverit.*

Ad TIT. X. de Iis, per quos agere poſſumus, *Advocatorum, Cognitorum, Procuratorum origo ex hiſtoria traditur, additurque nonnihil de dominio litis.*

Ad TIT. XI. de Satisdationibus, *earum indoles ex vetere aeque ac novo iure deſcribitur.*

Ad TIT. XII. de Perpetuis & temporalibus actionibus, *quaenam actiones perpetuae, quaenam & cur illae annuae & temporariae fuerint, oſtenditur,*

Ad TIT. XIII. & XIV. de Exceptionibus & replicationibus, *quomodo illae in iure prolatae, quomodo formulis iudices dandi incluſae ſint, oſtenditur.*

Ad TIT. XV. de Interdictis, *eorumque origine, natura, formulis agitur.*

Ad TIT. XVI. de Poena temere litigantium, *praecipue de iureiurando calumniae & calumniatorum poena ex antiquitatibus diſſeritur.*

Ad TIT. XVII. de Officio iudicis. *Quemadmo-*

admodum titulo VI. ea, quae in iure fiebant, ita ad hunc titulum, ea, quae in iudicio fiebant, exponuntur, oſtenditurque, quibus formulis dati iudices, vnde & quomodo lecti ſint, quos in conſilium adhibuerint, quomodo in leges iurarint, quo ritu dies iudicii diffindi, abſentes edictis citari, praeſentes calumniam iurare, cauſſam coniicere, conſueverint, quomodo dixerint oratores, & quo pacto denique lata ſit ſententia.

Ad TIT. XVIII. de Iudiciis publicis, *tum de iudiciis publicis, tum de iudiciis populi, tum de legibus, ad varia crimina coercenda comparatis, agitur. De iudiciis publicis oſtenditur, quomodo a popularibus actionibus, a iudiciis populi & cognitionibus extraordinariis differant, quae crimina iis vindicata, quibus poenis in reos animadverſum, quinam iis praefuerint quaeſitores, quisnam Iudex quaeſtionis, quinam reliqui iudices fuerint? quomodo rei in ius vocati, quomodo nomen delatum, quomodo deinde rei veſtem mutarint, quomodo patroni adbibiti, quomodo prima ac deinde ſecunda ſit inſtituta actio, quomodo ſententia lata &c. De iudiciis populi refertur, quo pacto dies dicta ſit reis, in quibus Comitiis factum iudicium, quomodo rei citati, ter accuſati & citati ſint, quomodo promulgata rogatio, quomodo reus defenſus, ipſaque ſententia lata per ſuffragia populi? Denique leges de crimine maieſtatis, de adulterio, de ſicariis, parricidio, de falſis, de vi publica & privata, de peculatu, de repetundis, de plagio & ambitu latius explicantur.*

LIB. III. TIT. I.

DE

HEREDITATIBVS, QVAE AB INTESTATO DEFERVNTVR.

Qvam libera & lata fuerit Romanorum de facultatibus ſuis diſponendi facultas, ex iis, quae adhuc dicta a nobis ſunt, ſatis intelligitur. Si quis vero eo arbitrio non eſſet vſus, bona devolvebantur ad proximas neceſſitudines, eaeque hereditates vocabantur *legitimae*. L. 1. 2. 3. *D. de petit. heredit. L.* 1. §. 8. *D. ad SC. Tertull.* nec non *hereditates inteſtatorum. Auct. Collat. Leg. Moſ. & Rom. XVI.* Quum ergo antiquum ſuccedendi ordinem totum immutarint leges recentiores, & maxime *Novella CXVIII.* operae pretium facturi videbimur, ſi antiquitates Romanas hic rimabimur paullo accuratius.

I. Primi omnium ſuccedebant heredes ſui.

I. Veteres Romani in ſucceſſione inteſtatorum non id agebant, vt heredes, quos defunctus reliquis cariores habuiſſe videretur, (quod principium poſtea Iuſtiniano placuit) ſed vt faculta-

cultates penes familiam manerent, nec ad alias gentes pervenirent. Itaque non alios ad inteſtatorum hereditatem vocabant, quam qui eiusdem eſſent gentis & familiae. V. A. Bynkershoeck *Obſ II*, 1. Et hinc eſt, quod huiusmodi hereditates REDIRE dicerentur. Terent. *Andr. XI*, 5. *v*. 4. *Eius morte ad me lege* REDIERVNT *bona*. Ad quae verba adpoſite Donatus: *Hic ius tractavit*, *dicendo:* REDIERVNT, *quia in familiam redeunt*, *ſi non eſt heres de proximo*, *aut ex teſtamento*. Primo omnium inteſtatorum hereditas deferebatur HEREDIBVS SVIS; idque ex legibus XII. Tabularum eſt, (*a*) in quibus ita fuerat cautum: AST SI INTESTATO MORITVR, CVI SVVS HERES NEC ESCIT, ADGNATVS PROXIMVS FAMILIAM HABETO. Paull. *L*. 9. §. 2. *D. de liber. & poſtum.* Vlpian. *Fragm. XXVI.* 1. Iac. Gothofr. *Leg. XII. Tab. Tab. V*, 2. Non ergo ſingulare fuit in XII. Tabulis caput de ſucceſſione ſuorum, nec proprie dici poteſt, eos ad ſucceſſionem lege vocari, quia per ſe & ipſo iure heredes erant, & ius ſui heredis eos dominos quodammodo faciebat, etiam vivo parente: §. 2. *Inſt. de hered. qual. & differ. L.* 11. *D. de lib. & poſtum.* adeo, vt eorum ſucceſſio non tam hereditas eſſe videretur, quam continuatio dominii,

(*a*) Immo & iam antea ſub Regibus heredes ſuos ab inteſtato primos omnium ſucceſſiſſe, exiſtimat Schulting. *ad* Vlpian. *Fragm p.* 665. eaque in re diſceſſionem facit a Galvano *de Vſufruct. VIII*, 13. *ſequ.* qui hanc legem ex inſtitutis Solonis derivare mavult.

(*b*)

minii. Cuiac. *Obſ. XXV*, 14. Iac. Gothofr. *ad Leg. XII. Tab. Tab. V.* Ant. Fab. *de Error. pragmat. Dec. III. err.* 1. (*b*).

II. Quinam dicti heredes ſui?

II. Vocabantur vero heredes SVI, in poteſtate defuncti poſiti, quique proximum poteſtatis locum obtinebant. Tales erant & filii, & filiae. Neque enim Decemviri ea in re ſequuti erant ius Atticum, quod primo ordine filios, & poſt eos demum filias ad hereditatem paternam admittebat. Iſaeus *Orat. IX.* Sed ab initio vrbis filii & filiae aequo iure heredes ſui erant. Periz. *de L. Vocon. p.* 133. Porro ſui heredes erant nepotes & neptes ex filiis maſculis, quos in poteſtate avus habebat, dummodo in poteſtatem patris non eſſent recaſuri. Cai. *Inſt. II,* 3. 6. Paull. *Recept. Sent. IV,* 8. 4. *ſequ.* Vlpian. *Fragm. XXII,* 14. Nec intererat, naturales eſſent hi liberi, an adoptivi. Immo & vxor, quae in manu erat, & nurus, quae in manu erat filii, quem quis in poteſtate habebat, inter ſuos heredes referebantur, teſte Vlpiano *Fragm. XXII,* 14. *&* Caio *apud Auctorem Collat. Leg. Moſaic. & Roman. Tit. XVI,* 2. Gell. *Noct. Att. XVIII,* 6. Dionyſ. Halic. *II. p.* 95. (*c*). Item ius ſequiore aevo conſequebantur liberi legitimati, ſive per ſubſequens matrimonium, ſive per Curiae dationem,

(*b*) Praecipue huc facit locus Plauti *Trinum. II,* 2. apud quem Lyſiteles patri interroganti, num de ſuo amico ſubvenire vellet, reſpondet:

- - - - *De meo.*
Nam quod tuum eſt, meum eſt: omne meum eſt autem tuum.

(*c*) Conf. Supra *Lib. I. Tit. X. n.* 4. 6. & Pith. *ad Collat. Leg. Rom. & Moſaic. p. m.* 790. (*d*)

nem, ſive per reſcriptum Principis, modo hi poſtremi in hunc finem legitimati eſſent, vt ſuccederent. § 2. *Inſt. h. t.*

III. Quin & *poſt mortem patris nati, vel reverſi ab hoſtibus, aut ex primo ſecundove mancipio manumiſſi, cuiusve erroris cauſſa probata, licet non eſſent in poteſtate, ſui tamen patri heredes efficiebantur*, vt tradit Paull. *Recept. Sent. IV*, 8. 7. Quem locum vt intelligamus, ſciendum eſt loqui eum I.) de *poſtumis:* nam & hi ſui heredes erant, qui ſi vivo parente nati eſſent, in eius poteſtate fuiſſent futuri. II.) De *reverſis ex captivitate*, qui vt omnia iura, ita & civitatem ac ſuitatem poſtliminio recipiebant. §. 4. *Inſt. h. t.* (*d*) III.) *De filiis ex primo & ſecundo mancipio manumiſſis.* Si enim filius familias emancipandi gratia alicui fuerat mancipatus, ac in huius mancipio ad tempus manſerat: (quod poterat fieri) amittebat iura ſuitatis. Ex primo vero & ſecundo mancipio manumiſſus, eadem recipiebat, ſiquidem non niſi ter venditus & ter manumiſſus, poterat a patria poteſtate liberari. Quemadmodum ergo primum & ſecundum manumiſſus ſi tertia mancipatio non acceſſiſſet, teſtamentum patris rumpebat; Vlpian. *Fragm. XXIII*, 3. ita idem & ab inteſtato ſuccedendi ius recuperabat. Cai. *Inſt. II*, 8. 1. Denique & IV) de iis loquitur Paullus, *quorum erroris cauſſa fuerat probata.* Per errorem ſcilicet nonnumquam contrahebatur matrimonium

III. Sui etiam acceſebantur poſtumi, reverſi ex captivitate, bis mancipati, per errorem ex impari connubio procreati.

(*d*) Sin in captivitate obiiſſent, fingebantur ante mortem deceſſiſſe ex lege Cornelia. Vlpian. *Fragm. XXIII*, 5.

nium inter diſparis conditionis perſonas, veluti ſi civis Romanus peregrinam, aut Latinam, aut dedititiam duxiſſet, quam civem exiſtimarat, aut ſi civis Romana per errorem nupſiſſet peregrino, vel Latino, vel dedititio. Quotiescumque id fuerat factum, ceſſabat ſuitas, ſiquidem liberi ex eiusmodi nuptiis procreati in poteſtate eſſe haut poterant. Aſt ſi erroris cauſſa probata erat, parentes ipſi, aeque ac liberi eorumdem, & civitatis & familiae iura adipiſcebantur. Vlp. *Fragm. VII*, 4. Add. *Comment. noſtr. ad L. Iul. & Pap. Popp. II*, 1. *p.* 117.

IV. Quomodo heredes ſui ſucceſſerint? IV. Hi ergo heredes ſui omnes quidem hereditatem partiebantur, ſed ita, vt filii filiaeque in capita: remotiores in ſtirpes, hoc eſt, in patris ſui locum portionemque ſuccederent. §. 6. *Inſt. h. t.* Nec vllum inter filios filiasque, nepotes neptesque intercedebat diſcrimen, quippe qui aequis portionibus, nullaque habita ſexus ratione, defunctorum hereditates conſequebantur, vt erudite docet Iac. Perizon. *Diſſ. de Lege Vocon. p.* 133 *ſequ.* Aſt has quidem feminarum hereditates demum coercuit lex Voconia, in qua praeter alia fuerat cautum, ne femina ad vllam defunctorum ſucceſſionem admitteretur. Perizon. *l. c. p.* 135. Eaque lex etiam ad heredes ſuas & conſanguineas pertinebat, adeo, vt neque unicam filiam heredem inſtituere liceret: Auguſt. *de Civit. Dei III*, 21. immo ne fidei quidem commiſſam hereditatem reſtituere ei feminae, cui deſtinata erat a teſtatore. Cicero *de Finib. II*, 17. Nec enim tantum ad teſtamenta haec lex pertinebat; verum

rum etiam ad hereditates ab inteſtato, vt luculenter idem demonſtravit Perizonius *p.* 105. *ſeq.* Hinc, quum Polybius *Excerpt. de virtut. & vit. p.* 1462. retuliſſet, Scipionem Africanum hereditatem maternam permiſiſſe ſororibus, ſtatim addit, *ἧς οὐδὲν αὐταῖς προσῆκε κατὰ τοὺς νόμους, ex qua nihil ad ipſas ſecundum leges pertinebat.* Vbi per *νόμους*, *leges*, intelligenda lex Voconia. Ex quo vero lex illa Voconia oblitterata eſt per opulentiam civitatis: (Gell. *Noct. Att. XX*, 1.) manſit tamen mos, vt feminae ad hereditates legitimas ſaltem vltra conſanguineas non admitterentur. Quod inſtitutum ex ratione legis Voconiae derivat Paull. *Recept Sent. IV*, 8. 12.

V. Inter ſuas heredes erant etiam vxores, quae in manum convenerant.

V. Ad vxores quod attinet, eae, ſi in manu erant, inter ſuas fuiſſe heredes, adeoque marito ſucceſſiſſe, iam ſupra § II. obſervavimus, idque diſerte tradit Dionyſ. Hal. *II*, *p.* 95. vbi eas dicit fuiſſe *κοινωνοὺς ἁπάντων χρημάτων τε καὶ ἱερῶν*, *participes omnium bonorum pariter ac ſacrorum.* Idque confirmatur exemplo Laurentiae, quae, mortuo marito Tarrutio, admodum locuplete, omnium bonorum eius facta eſt compos. Macrob. *Saturn. I*, 10. Plut. *Quaeſt. Rom. XXXV.* Quamvis, vtrum ex teſtamento, an ab inteſtato ſucceſſerit, nondum liqueat. Aſt poſtea & id mutatum, forſan quod rarius vxores in manum convenire coepiſſent. Vnde invaluit, vt denique vxores non niſi ex edicto Praetoris ad bonorum poſſeſſionem vocarentur. Qua de re infra erit agendum.

VI. Ius ſuitatis quo pacto ſublatum?

VI. Tollebatur illud ius ſuitatis cum maiore ac media capitis deminutione, tum etiam eman-

emancipatione. Hinc emancipati omni hereditate excidebant, nec vllum erat remedium iure civili proditum ad aliquam paternarum facultatum partem conſequendam. *§. 9. Inſt. h. t.* Immmo nec emancipatorum filii, ſi eſſent poſt emancipationem concepti, ſuorum heredum loco erant avo, *§. 9. Inſt. quib. mod. ius patr. pot. ſolv.* adeoque nec hi vllam avitae hereditatis partem ſortiebantur, quemadmodum nec adoptati a filio emancipato. Paull. *Recept. Sent. IV*, 8 12.

VII. Emancipatis ſuccurrebat Praetor.

VII. Conſuluit tamen emancipatis Praetor, naturali aequitate motus: ſiquidem edicto VNDE LIBERI eis dedit bonorum poſſeſſionem, non ſecus, ac ſi tempore mortis in poteſtate parentis fuiſſent, *Tit. D. vnde liberi.* eoque beneficio etiam emancipatorum liberi fruebantur: non vero eorum adoptivi, qui ne quidem tanquam quaſi cognati bonorum poſſeſſionem petere poterant. Paull. *Recept Sent. VI*, 6. 12. Nec eodem Praetoris edicto vocabantur ipſi emancipati, ſi ſe aliis in adoptionem dediſſent, niſi ante mortem patris iterum fuiſſent emancipati. Tunc enim ius Praetorium verſus ſuum parentem recuperabant. Vlpian. *Fragm. XXVIII*, 8. *§. 10. 11. Inſt. h. t.*

VIII. Ius recentius quo diſcrimen inter ſuos & emancipatos ſublatum.

VIII. Aſt omnia haec ius recentius correxit, quippe quo & emancipati ad parentum ſucceſſionem vocantur. *Nov. CXVIII*, 1. (collatis tamen bonis antea acceptis,) & ipſi, qui ſe in adoptionem aliis dederunt, per *L. pen. C. de adopt.*

IX. Nepo-

IX. Quae de nepotum neptiumque ſucceſſione

ſione ſupra diximus: ea ad eos demum eaſue pertinent, qui quaeue ex virili ſexu deſcendebant. Nam qui ex filiabus nati fuerant nepotes, aut ex neptibus pronepotes, ii non vna cum filiis & filiabus nepotibusque ex filiis ad ſucceſſionem vocabantur, ſed poſt agnatorum lineam inter cognatos connumerari conſueuerant. §. 15. *Inſt. h. t.* Paull. *Recept. Sent. IV*, 8. 10, Aſt hoc quoque mutandum putarunt Valentinianus, Theodoſius & Arcadius Imp. *L.* 9. *C. de ſuis & legit. lib.* qui iuſſerunt, nepotes ex filia auo materno auiaeque vna cum defuncti filiis ac filiabus ſuccedere; ita tamen, vt duas tantum partes maternae portionis acciperent, tertia penes filios filiasque maneret. Sed & id denique mutauit in *Nouella* CXVIII, 1. Iuſtinianus. (c)

tes ex filiabus inter cognatos ſuccedebant.

IX. Id adhuc videtur monendum, ſuos heredes, quia ipſo iure tales erant, etiam ignorantes eſſe hereditatem conſequutos, veluti furioſos, infantes, peregrinantes, nec tutoris auctoritate pupillo, nec furioſis conſenſu curatoris fuiſſe opus, niſi forte ſoluendo haut eſſet hereditas. Paull. *Recept. Sent. IV*, 8. 5. & 6.

IX. Heredes ſui ſuccedebant etiam ignorantes.

TIT. II.
DE
LEGITIMA AGNATORUM SUCCESSIONE.

Deficientibus heredibus ſuis, Lex duodecim Tabu-

(c) Vocat id ius barbarum *principio Nouellae XXI.* quum tamen & Deus filios filiabus in hereditate praeficiendos ſanxerit. Num. XXVII, 8. Conf. Iac. Perizon. *ad L. Vocon. p.* 109. Selden. *de ſucceſſ. Hebr. I. pag.* 2.

Tabularum ad ſuperiorem titulum §. 1. relata, ad ſucceſſionem vocabat proximos AGNATOS, & his quoque deficientibus GENTILES, Vnde de legitima agnatorum gentiliumque ſucceſſione ad hunc titulum erit agendum.

I. Agnati quinam dicti?

I. Agnatos definiunt iureconſulti, *cognatos, per virilis ſexus perſonas cognatione coniunctos*, ſiue naturale ſit id vinculum, ſiue ciuile, quale eſt adoptio. Nam & per adoptionem quis agnationis iura conſequitur. §. 2. *Inſt. h. t.* Dictos vero ita putant, quaſi *a patre cognatos*, §. 1. *Inſt. de legit. agn. tutela.* §. 1. *Inſt. de legit. agn. ſucceſſ.* eamque etiam *legitimam cognationem* vocant Cai. *Inſt.* II, 8. 3 *L.* 12. §. *vlt. D. de rit. nupt.* (*a*) Sed quamuis ea omnia recte ſe habeant, ſi agnati opponantur *cognatis:* minus tamen ſufficit definitio, ſi agnati diſtinguendi ſint a *gentilibus*. Nam & hi ſunt cognati, per virilis ſexus *perſonas cognatione coniuncti*, & tamen in Legibus XII. Tabularum ab agnatis ſeiunguntur. Quare paullo accuratius ex antiquitatibus Romanis, quinam agnati, quinam gentiles, quinam cognati denique dicti ſint, erit indagandum.

II. Romanorum gentes, familiae, nomina.

II. Romanorum multae erant gentes, patriciae partim, partim plebeiae, (*b*) quas accurate

(*a*) Alias tamen *legitima cognatio* ea eſt, quae adoptione conſtat, adeoque opponitur *naturali*, *L.* 4. §. 2. *D. de gradib. et affin.* Conf. Briſſon. *de Verb. Sign. Lib.* X. *voce legitimae cognationes.*

(*b*) Equidem antiquiſſimis Reipublicae temporibus ſoli Patricii gentem habere dicebantur. P. Decius apud Liuium X, 6. *Semper iſta audita ſunt eadem, vos ſolos gentem habere.* Hinc etiam Patricii alii maiorum, alii mi-

rate deſcripſerunt Glandorpius, Ant. Auguſtinus, Fuluius Vrſinus, & qui huius opus multis additamentis locupletarunt Car. Patinus & Vaillantius. Singulae gentes nominibus ſuis diſtinguebantur, & hinc gens alia dicta eſt Cornelia, alia Sempronia, alia Tullia, alia Cincia, & ſic porro. Quemadmodum vero fieri ſolet, vt gens vna in varias ſtirpes ac familias abeat: ita & Romae vnius gentis plures fuere familiae, quae & ipſe cognominibus ſuis diſcernebantur. Feſtus *p.* 292. *Gens adpellatur, quae ex multis familiis conficitur.* Sic e Cornelia gente natae ſunt familiae *Scipionum*, *Lentulorum*, *Sullarum*, *Cinnarum*, *Coſſorum*, *Dolabellarum.* Denique quum & familiae denuo in nouas ſtirpes abirent, factum eſt, vt & hae *agnominibus* ſecernerentur. Sic gens *Virginia* in plures familias abiit, hinc cognomina *Tricoſtorum*, *Ruffo-rum*, &c. *Tricoſtis* iterum in diuerſas ſtirpes diuiſis, nati inde ſunt agnomina *Rutilorum* & *Caelimontanorum*. Et inde eſt, quod Romani tot vſi ſint nominibus, quorum primum, quod perſonae proprium erat, *praenomen;* (*c*) ſecundum

minorum gentium dicebantur. Sigon. *de antiquo iur. Ciu. Rom.* I, 7. *p.* 109. At poſtremo quum honores, auſpicia, connubia cum plebe communicarentur: etiam gentilia iura acceperunt plebeii. Vnde aliae gentes patriciae, aliae plebeiae. Vtrasque ſtudioſe deſcripſerunt Fuluius Vrſinus, Carolus Patinus, Vaillantius, Ant. Auguſtinus, Glandorpius aliique.

(*c*) Singulare id fuit in gente Sulpicia, quod duplici ſemper praenomine vſa ſit, altero communi *Seruius*, altero proprio ſingulis. e. g. *Caius*. Fulu. Vrſin. *de famil. Rom. p.* 268.

dum quod vniuerſae genti commune, *nomen*; tertium quod familiam ex ea gente notabat, *cognomen*; & quartum denique, quod ſtirpem plerumque eius familiae vel aliquam rem geſtam, vel ſtatum habitumue corporis aut animi indicabat, *agnomen* dicebatur. Sic in nomine A. VIRGINIVS TRICOSTVS CAELIMONTANVS, *Aulus* erat *praenomen*, huic viro *proprium*: *Virginius nomen* gentilitium: *Tricoſtus cognomen*, familiam illam gentis Virginiae, ex qua Aulus iſte prodierat, deſignans: denique *Coelimontanus* agnomen, quod certam illius familiae ſtirpem denotabat. Vid. Car. Sigon. *de Nom. Rom. p. m.* 1403. *&* 1427. *edit.* Dionyſ. Gothofr. Iam facile ergo patet, quinam fuerint agnati, quinam gentiles dicti.

Quinam agnati? quinam gentiles?

Quicumque ex eadem ſtirpe familiaque prodierant, vocabantur agnati. Sic P Cornelio Scipioni omnes Scipiones erant agnati. Quicumque vero ex eadem Cornelia gente deſcenderant, veluti Lentuli, Coſſi, Cinnae, Sullae, Dollabellae, ei erant gentiles. Hinc Cicero *in Topic. VI. Gentiles ſunt, qui inter ſe eiusdem nominis ſunt, qui ab ingenuis oriundi ſunt, quorum maiorum nemo ſervitutem ſervivit, qui capite non ſunt deminuti.* Et Feſtus voce *Gentilis p.* 292. *Gentilis dicitur, & ex eodem genere ortus, & is, qui ſimili nomine adpellatur, vt ait Cincius: Gentiles mihi ſunt, qui meo nomine adpellantur.* Adparet ergo, gentiles eſſe omnes, qui eodem nomine vtuntur. Quod vero Cicero addit, *qui ab ingenuis oriundi ſunt, quorum maiorum nemo ſervitutem ſervivit*, inde factum eſt, quod & liberti patronorum nomina aeque ac cognomina adſumebant, qui tamen ideo non erant

erant gentiles. Sic *P. Terentius Afer* non fuit Terentiorum gentilis, quia ipſe non erat ingenuus, quemadmodum & *Tiro* non ideo erat M. Tullii agnatus, quia & ipſe *Ciceronis* cognomen adſumſerat. Denique idem Cicero addit, gentiles non debere eſſe *capite deminutos.* Capitis enim deminutio, etiam minima, ceu ſupra dictum, familiae iura perimebat.

III. Lex XII. Tabularum de ſucceſſione agnatorum.

III. Iam vt ad agnatorum ſucceſſionem veniamus: de ea ita cautum fuerat in legibus XII. Tabularum - AST SI INTESTATVS MORITVR, CVI SVVS HERES NEC ESCIT, AGNATVS PROXIMVS FAMILIAM HABETO. Non ergo vocabantur agnati, niſi deficientibus heredibus ſuis. (*d*) Nec omnibus ſimul agnatis lex dabat hereditatem, ſed ei tantum, qui tunc, quum certum eſſet, aliquem inteſtato deceſſiſſe, proximo gradu erat. Qua in re adeo legis litterae inhaerebant iuris interpretes, vt ſi proximus agnatus omiſerit, vel ante aditam hereditatem deceſſerit, non daretur ad hereditatem acceſſus remotioribus. (*e*) §. 7. *Inſt. h. t.* Cai. *Inſt. II*, 8. 4. Paull. *Recept.*

(*d*) Et ita quidem deficientibus, vt ne ſpes quidem ſupereſſet: Nam *quamdiu ſuus heres ſperabatur heres fieri poſſe, tamdiu locus agnatis non eſt, veluti ſi vxor praegnans, aut filius apud hoſtes ſit.* Vlp. *Fragm. XXV*, 3.

(*e*) Exiſtimant quidem Aleander & Iac. Oiſel. ad Caii *l. c.* agnatum remotiorem iure ciuili excluſum, a Praetore vocatum edicto *vnde cognati*: ſed id quidem non fiebat; niſi ſimul eſſet proximus agnatus. Agnato enim proximo non veniente, ſucceſſiue cognati vocabantur, ut recte obſeruat Schulting. *Iurispr. ant. p.* 139.

Recept. Sent. IV, 8. 23. Vlpian. *Fragm. XXV*, 5. Fabrott. *ad* Theoph. §. 7. *de legit. agn. ſucc.*

IV. Plures eiusdem gradus agnati ſuccedebant in capita.

IV. Sin plures eiusdem gradus eſſent agnati, omnes ſuccedebant in capita: ſiue maſculi eſſent, ſiue mulieres. Neque enim XII. Tabulae vllum inter ſexus hac in re ſtatuerant diſcrimen, vt recte animaduertit IVSTINIANVS §. 3. *Inſt. h. t.* & Paull. *Rec. Sent. IV*, 8. 22. Poſtea autem excluſae ſunt agnatae omnes, praeterquam ſorores. Vnde Paullus *Recept. Sent. IV*, 8. 22. *Feminae ad hereditates legitimas vltra conſanguineas ſucceſſiones non admittuntur.* Conf. Vlp. *Fragm. XXV*, 6. Quam mutationem iurisprudentiae mediae adſcribit Imperator *d.* §. 3. Paullus vero id iure ciuili *Voconiana ratione* introductum dicit. Quod quomodo ſit intelligendum, erudite exponunt Perizon. *Diſſ. de lege Vocon. p.* 106. *ſequ.* Schulting. *Iurisp. antiqu. p.* 412. Tamen & his conſuluit Praetor, edicto *vnde cognati* eas ad ſucceſſionem vocans. *d.* §. 3. *h. t.*

V. Quo iure ſucceſſerint patres emancipatis liberis?

V. Non agnationis ſed patronatus iure etiam ſuccedebant patres liberis emancipatis, quos contracta fiducia emancipauerant. §. 8. *Inſt. h. t.* Quod eleganter explicat Caius *Inſt. I*, 6. 3. *Tamen quum tertio mancipatus fuerit filius a patre naturali fiduciario patri, hoc agere debet naturalis pater, vt ei a fiduciario patre remancipetur, & a naturali patre manumittatur: vt ſi filius ille mortuus fuerit, ei in hereditate naturalis pater, non fiduciarius, ſuccedat.* Succedebat ergo pater filiis emancipatis, tamquam patronus, ſi interpoſuiſſet illam fiduciam. Sin eam omiſiſſet, ſuccedebat eodem iure pater fiduciarius. Praetor tamen deinde,

de, aequitate naturali motus, patrem naturalem vocauit ad bonorum poſſeſſionem edicto *vnde decem perſonae.* §. 2. *Inſt. de bon. poſſ.*

VI. Sed haec omnia denuo mutauit ius recentius, a Iuſtiniano maxime introductum. Nam primo confuſa ſunt agnationis & cognationis iura. *Nou. CXVIII*, 3. Deinde & remotiores agnati, propioribus hereditatem repudiantibus, vocati poſtea ſunt per Conſtitutionem, cuius meminit Imperator, §. 7. *Inſt. h. t.* Porro ad agnatas quod attinet, iis idem ius dedit Iuſtinianus, quo agnati gaudebant, quamuis illae haut eſſent conſanguineae. *L. pen. C. de legit. hered.* Denique & fiducia non amplius opus erat, poſtquam Iuſtinianus edita Conſtitutione voluit, vt emancipationes ſemper interpoſita fiducia factae fingerentur. §. 8. *Inſt. h. t.* Immo omnem, quae inter ſuos & emancipatos intercedebat, differentiam ratione ſucceſſionis plane ſuſtulit idem Iuſtinianus *Nou.* CXVIII, 2. VI. Mutationes nouo iure inuectae.

VII. Deficientibus agnatis ex legibus XII. Tabularum vocabantur gentiles. Ita enim Decemviri: SI ADGNATVS NEC ESCIT, GENTILES FAMILIAM HABENTO. Vlp. *Fragm. XXV*, 1. Proceſſit ergo lex XII. Tabularum a domo ad familiam, a familia ad gentem, hac procul dubio ratione, vt ne bona, ſi cognati ſuccederent, in aliam gentem transferrentur. Vid. Bynkersh. *Obſ. II*, 1. Meminit huius adhuc Cic. *de Orat. I*, 38. vnde colligas, eius tempore gentilitias ſucceſſiones nondum in deſuetudinem abiiſſe, quemadmodum & de Caeſare refert Sueton. *Iul.* I. eum a Sulla *vxoris* VII. Succeſſio gentilium.

dote & gentilitiis hereditatibus mulctatum. Sed eas procul dubio aboleuit Praetoris edictum, quo & cognati ſuccedere iuſſi ſunt. Sane ſua iam aetate obſoleuiſſe illam gentilium ſucceſſionem, teſtantur Vlpian. *l. c.* & Caius apud *Auct. Collat. Leg. Moſ. & Rom. XVI*, 2.

TIT. III.

DE SENATVS CONSVLTO TERTVLLIANO.

QVum matres liberos non haberent in poteſtate, nec agnatis poſſent accenſeri, niſi conueniſſent in manum: conſequens erat ex iuris Romani principiis, vt nec mutua eſſe poſſet inter matres liberosque ſucceſſio. At poſtea hoc viſum eſt ab aequitate pietateque abhorrere. Vnde vtrisque conſultum eſt a poſterioribus legislatoribus, & maxime duobus SC, de quibus hoc & inſequente titulo vberius agendum.

I. Primus Praetor liberos ad matris, & hanc ad illorum ſucceſſionem vocavit.

I. Ac primum quidem Ptaetor, naturalem ſequutus aequitatem, matres ad liberorum, liberosque ad matrum ſucceſſionem vocauit edicto *vnde cognati. princ. Inſt. h. t.*

II. Poſtea & Claudius matribus hoc beneficium indulſit.

II. Poſtea & Claudius Imperator miſertus materni luctus, in ſolatium amiſſorum filiorum legitimas matribus detulit eorum hereditates. §. 1. *Inſt. h. t.* Quo vulgo referunt locum Suetonii *in Claud. XIX: Naues mercaturae cauſſa fabricantibus magna commoda conſtituit, pro conditione cuiusque:*

cuiusque: ciui vacationem legis Papiae Poppae, Latinae ius Quiritium, feminis ius quatuor liberorum. Sed locus hic referri non poteſt ad ius ſuccedendi, matribus trium quatuorue liberorum in bonis filiorum datum, quum id demum Hadriani temporibus inductum ſit: ſed ad liberationem a tutela, mulieribus eiusmodi conceſſam, teſte Vlpiano *Fragm.* XXIX, 3. Conf. Schulting. *Adnot. ad h. l. p.* 677. Probabile potius eſt, quod obſervavit Cuiac. *Not. poſterioriб. ad* §. 1. *Inſt. h. t.* & cum eo Ianus a Coſta, perſonale magis fuiſſe illud Claudii beneficium, quam ius omnibus commune mulieribus.

III. Tandem aſperam illam iuris ciuilis ſubtilitatem plane ſuſtulit *SC. Tertullianum*, cuius de aetate in tanta faſtorum conſularium obſcuritate vix licet certi quidquam ſtatuere. Diui Hadriani temporibus illud factum eſſe dicitur §. 2. *Inſt. h. t.* Sed quia imperante Hadriano nullus in faſtis occurrit Tertullus conſul, quum contra ſub Antonino anno Chriſti CLVIII. memorentur *Tertullus & Sacerdos Coſſ.* dudnm ſuſpicatus eſt Cuiacius in *Not. priorib. ad Inſt. h. t.* (a) in illo Inſtitutionum paragrapho intelligendum eſſe Antoninum Pium, qui & ipſe aliquando ductum ex adoptione nomen Hadriani prae ſe tulerit. Vid. *L.* 57. *D. de iudic. iunct. L.* 5. *D. ad L. Iul. de vi publ. L.* 91 *D. ad L. Falcid. iunct. L.* 93. *D. eod. L.* 58. § 3 *D. ad SC. Trebell.* (b) Sed dubito, an haec omnia rem con-

III. Senatus conſulti Tertulliani hiſtoria.

(a) Ita etiam Hotom. *de Leg. p. m.* 157. Vinc. Gravina *de Legib. et SC. LXXXIII. p.* 655. *ſeqq.*

(b) Addit Cuiacius aliud exemplum, epiſtolam nimirum

conficiant. Nullus ſub Hadriano in faſtis occurrit Tertullus conſul: ſed quis neſcit, plures vno anno ſuffectos fuiſſe, quorum rarius meminerint faſti conſulares? Sane in ipſo iure noſtro laudantur *Tertullus & Maximus Coſſ. L.* 29. §. 5. *D. ad leg. Iul. de adult.* quorum nec faſti faciunt mentionem, & annus ipſe incertus eſt. Rariſſimum etiam hoc, quod Hadriani & Antonini nomina confundantur: nec temere vnus pro altero videtur intelligendus. Iuvare Cuiacium videri poſſet Zonaras *XII. p.* 593. qui ait, legem eſſe Antonini Pii, qua ſtatutum ſit, vt liberis inteſtato mortuis, parentes ſuccederent, ac liberi, ſi ipſi liberis carerent, parentibus partem legitimam relinquerent. Sed ea omnia falſa eſſe, nemo, hiſtoriae iuris paullo peritior, poteſt ignorare. (c) Nam & patri multo ante Pii tempora ſucceſſio ab inteſtato data eſt etiam in bonis filii emancipati, eique iam

rum D. Hadriani de beneficio diuiſionis, §. 4. *Inſt. de fideiuſſ. L.* 26. *D. de fideiuſſ.* Nam & hanc D. Pii eſſe exiſtimat, ob *L.* 49. §. 1. *D. de fideiuſſ.* Sed falſum id eſſe, vel inde intelligitur, quod illa D. Hadriani Epiſtola edicto perpetuo fuit comprehenſa. Paull. *Recept. Sent. I,* 21. 1. adeoque iam ante Antonini Pii imperium exſtitit.

(c) Idem ſentiendum de narratione Chronici Paſchalis *ad annum CLXXVI.* vbi tum conſtitutum eſſe ait auctor, vt ab inteſtato pater liberis ſuccederet, ac filio ingrato Τριώγκιον relinqueretur ex bonis paternis, Sed quam raro hiſtorici recentiores ea, quae ad ius pertinent, accurate exponant, iam a Iac. Gothofredo oſtenſum eſt *ad L.* 1 *C. Theod. de infirm. poen. coelib. et orbit.*

(a)

iam antea competiit querela inofficioſi, & ius quoque quartae ad excludendam inofficioſi querelam antiquiorem eſſe, iam ſupra obſervavimus ad *Lib. II. Tit XVIII, XIX*, §. 7.

IV. Quare tutiſſimum videtur, ſtatuere, SC. Tertullianum omnino Hadriani temporibus fuiſſe confectum, Conſulum vero ſuffectorum, ſub quibus id factum, periiſſe memoriam, nec adeo certum annum ei facile poſſe adſignari. Id modo exploratum videtur, Tertullianum SC. Orphitiano eſſe antiquius, priusque matribus de bonis liberorum, quam liberis de bonis maternis fuiſſe proſpectum. Cuius rei rationem, quam ſeſe ignorare fatetur Vinnius *ad princ. Inſt. de SC. Orphit.* hanc eſſe ſuſpicatur V. C. Ant Schultingius *ad* Vlpian. *Fragm. XXVI*, 8. *p.* 669. quod mater, ſi voluit, pietatis officio per teſtamentum potuerit ſatisfacere, id quod per aetatem ſaepe non licuerit liberis. Quia ergo ſaepius liberorum hereditate exciderint matres, quam materna liberi: mirum haut eſſe putat laudatiſſimus Schultingius, quod prius de matrum, quam de liberorum, ſucceſſione cogitarit Senatus. IV. Eius aetas.

V. Ceterum SC. illo Tertulliano cautum eſt, vt mater ingenua trium, libertina quatuor liberorum ius habens, ad bona filiorum filiarumue admitteretur inteſtato mortuorum, licet ea in poteſtate parentis eſſet, ita tamen, vt ſi alieno iuri ſubiecta eſſet, iuſſu eius adiret hereditatem, cui iuri eſſet ſubiecta. §. 2, *Inſt. h. t.* V. Eiusdem materia.

VI. Indulgetur ergo id beneficium matri, non item auiae, ceu diſertis verbis tradit Iuſtinianus VI. Quae matres ex hoc SC. ſucceſſerint liberis?

nianus §. *eod.* Neque omnes matres eo beneficio gauiſae ſunt; ſed quae ius liberorum habebant, de quo ſupra ad LIB. I. TIT. XXV. §. 2. ſequ. egimus. Et ingenuis quidem ciuibus tribus; Latinis, ius Quiritium conſequutis, totidem; libertinis quatuor liberis opus erat, ſi vellent ſuccedere in bonis liberorum. Iul. Paull. *Recept. IV*, 9. 1. & 7. 8. Porro hos liberos fuiſſe oportebat viuos, (*d*) & quidem vel ſeptimo pleno, vel decimo menſe natos, ſiquidem immaturi non proderant, quemadmodum nec tergemini vno partu editi, (*e*) nec monſtroſi aut prodigioſi, (*f*) nec abortus abactique infantes proficiebant. Paull. *l. c.* §. 1. *ſeq.* Defectus tamen omnes, quin & ipſam orbitatem ſupplebat beneficium Principis, quo etiam ius liberorum conſequebantur eae, quae nunquam peperiſſent: de quo ſupra LIB. I. TIT. XXV. *n.* 4. diximus.

VII. Quinam matribus praelati.

VII. Obſeruandum etiam eſt, anteferre hoc SC. matri liberos defuncti, omnesque, qui ei heredum ſuorum loco ſunt, ſiue primi gradus,

(*d*) Mortui enim non proderant, vt nec in lege Papia Poppaea. *L.* 129. *D. de V. S.*

(*e*) Niſi per interualla infantes excluſit: qualia exempla ſunt, *L.* 3. *D. ſi pars hered. pet.* & apud Plin. *Hiſt. Nat. VII*, 11.

(*f*) Secus ac in lege Papia Poppaea, ſecundum quam etiam monſtroſi partus numerum liberorum ſupplebant. *L.* 135. *D. de V. S.* Iac. Gothofr. *ad L. Pap. cap. XII.* Sed in promtu cauſſa eſt, ſiquidem in lege Papia de damno vitando, in SC. Tertulliano de captando lucro agebatur.

(*a*)

dus, ſiue vlterioris, quin & emancipatos, quippe quos & Praetor ante matrem ad bonorum poſſeſſionem vocabat. Praeferebatur etiam pater, ad quem ipſa lege hereditas bonorumve poſſeſſio edicto *vnde legitimi* & *vnde decem perſonae* pertinebat. Denique & frater conſanguineus matri praeferebatur, quin & adoptivus. *L.* 1. §. *vlt. D. de ſuis & legit. hered.* Soror vero conſanguinea non excludebat matrem, ſed ſimul cum ea adibat hereditatem pro dimidia, ſi filia deceſſiſſet: aſt, ſi filius, pro virili. *L.* 2. *C. Th. de ſec. nupt.* Quae omnia breuitur, aſt accurate, complexus eſt Vlpian. *Fragm. XXVI*, 8.

VIII Sed haec omnia ſuo more immutauit Iuſtinianus. Nam praeterquam quod trium quatuorve liberorum ius noluit amplius a matribus deſiderari, fratres etiam tam conſanguineos quam vterinos matres excludere vetuit. *Nou.* CXVIII, 2. Quae omnia a Doctoribus vberius ad hunc titulum ſolent explicari. **VIII. Mutationes iure nouo inuectae.**

TIT. IV.

DE

SC. ORPHITIANO.

QVemadmodum matribus conſultum eſt SC. Tertulliano, ita liberi ad ſucceſſionem in bonis maternis vocantur SC. Orphitiano, (*a*) de quo hoc titulo diſſerendum.

I. Ex

(*a*) Alius SC. Orphitiani, quod ad manumiſſiones pertinuit,

I. Ex legibus XII. Tabularum matris inteſtatae hereditas non pertinebat ad liberos.

I. Ex legibus XII. Tabularum ad liberos matris inteſtatae hereditas haut pertinebat, quia feminae ſuos heredes non habebant. Vlpian. *Fragm. XXVI*, 7. Immo nec locus erat bonorum poſſeſſioni *vnde liberi* ad obtinenda bona materna. Siquidem haec tantum ſuis dabatur, vel iis, qui ſui manſiſſent, niſi fuiſſent emancipati *L.* 1 §. 6 *D. vnde liberi.*

II. Poterant tamen liberi vti querela inofficioſi.

II. Poterat tamen contingere, vt liberis liceret maternam petere hereditatem, aut querelam inſtituere inofficioſi teſtamenti, etiam antequam liberi eſſent SC. Orphitiano ad ſucceſſionem in maternis bonis vocati. Quando enim matres a patribus fuerant emancipatae, adeoque nullos habebant agnatos, liberis ab inteſtato competebat bonorum poſſeſſio, *vnde cognati:* qua impetrata, omnino teſtamentum matris poterant impugnare, quemadmodum idem licebat aliis, quibus haec bonorum poſſeſſio fuerat data. *L. 6. pr. D. de inoffic. teſt.* Sin in manum conueniſſent matres, liberis ſuis erant loco conſanguinearum, & hinc etiam hoc caſu liberi, tamquam proximi heredes ab inteſtato, hereditate adita, procul dubio poterant materna teſtamenta querela inofficioſi impugnare, arg. *L. 7. D. eod.* Et talia fuere exempla querelae inofficioſi aduerſus matrum teſtamenta motae, ante SC. Orphitianum, quorum meminit.

nuit, meminit Paullus *Recept. Sent. IV,* 14. 1. quod idem eſſe cum hoc putat Guil. Ranchin. *de Succeſſ. ab inteſt.* §. V. 2. diuerſum a noſtro mavult Schulting. *Iuriſp. ant. p.* 427. cuius ſententia videtur veroſimillima.

(*b*)

nit. Valer. Max. VII, 8. 2. VII., 7. 4. Plin. *Epiſt.* V, 1. Vid. Schulting. *Iuriſp. ant. p.* 698.

III. Sed praecipue liberis conſultum eſt SC. ORPHITIANO, facto Rufo & Orphito Coſſ. *princ. Inſt. h. t.* Atqui Iulianus Rufus & Gauius Orphitus, (*b*) vel, vt in faſtis Hub. Golzii *ad ann.* Iↄccccxxx, vocantur, Vettius Rufus & Cornelius Scipio Orphitus faſces tenuere anno V. C. Iↄccccxxxi, Chriſti clxxviii. teſte Henr. Noriſ. *Epiſt. Conſul. p.* 462. *Tom. XI. Theſ. Ant. Rom.* Vnde conſtat, eodem anno prodiiſſe illud SC. Anteceſſit ilud Imperatorum Antonini & Commodi Oratio, in Senatu recitata, cuius meminit Vlpian. *Fragm.* XXVI, 7. Qua de re Iul. Capitolin. *vit. Marci Anton.* XI. *M. Antoninus etiam leges addidit de viceſima hereditatum, de tutelis libertorum, de bonis maternis, & item de filiorum ſucceſſionibus pro parte materna.* Vltima enim lex non alia eſt, quam SC. Orphitianum, quod & alias ſoli M. Antonino tribuitur. *L.* 9. *D. ad SC. Tertull. & Orphit.* L. 6. *D. eod. L.* 230. *D. de verbor. ſignif.* III. SC. Orphitiani hiſtoria.

IV. Ceterum hoc SC. data eſt tam filio, quam filiae legitima matris hereditas, etiamſi alieno iuri ſubiecti eſſent, ita, vt praeferrentur conſanguineis & agnatis defunctae matris, *pr. Inſt. h. t.* Liberis vero omnibus hoc conceſſum beneficium, etiam vulgo quaeſitis, quippe quorum IV. Eius materia.

(*b*) *Orphitianum an Orphicianum* ſcribendum ſit, nondum conſtat. *Orphitorum* cognomen in antiquitate notiſſimum. Tamen & Q. ORPHICI mentio fit in Inſcriptione apud Gruter. p. Iↄlxxv, 1.

(*a*)

rum mater incerta eſſe haut poteſt. § 3. *Inſt. eod.* Paull. *Recept. Sent.* IV, 10. 1. Nec capitis deminutione perimebantur iſtae ſucceſſiones, §. 2. *Inſt. eod.* Quod tamen de minima intelligendum. Nam ad filiam, quae vel ancilla vel liberta ex SC. Claudiano fuerat facta, non magis quam ad Latinos & peregrinos legitima illa matris inteſtatae hereditas pertinebat. Paull. *l. c.* §. 2. 3.

V. Quo pacto liberi ex hoc SC. matris heredes facti?

V. Quamuis vero liberi patri ſuo iure heredes eſſent: (vide ſupera *Lib.* III. *Tit.* I. §. 1.) matris tamen illi heredes fiebant non ipſo iure, ſed vel aditione hereditatis ſimplici, vel bonorum poſſeſſionis petitione, vel cretionis ſollemnitate. Paull. *Recept. Sent. IV*, 10. 4. *& ibi* Cuiac. immo & pro herede geſtione maternam hereditatem adquirere potuiſſe filium, ex L. 3. *C. ad SC. Orph.* patet.

VI. Mutationes nouo iure inuectae.

VI. At nec hoc quidem SC. mutatione caruit. Primo enim Conſtitutionibus illud ad nepotes etiam & pronepotes extenſum eſt. § 1. *Inſt. h. t. L.* 11. *C. de ſuis & legit. lib.* Deinde & vulgo quaeſitos eo tantum caſu matribus ſuccedere paſſus eſt Iuſtinianus, ſi haec non ſit illuſtris, nec alios liberos habeat legitimos. L. *pen. C. ad SC. Orphit.* Denique vſus huius SC. plane obſoleuit, ex quo per *Nov.* CXVIII, 1. liberi matri patrique eodem iure ſuccedere coeperunt.

TIT.

TIT. V.

DE

SVCCESSIONE COGNATORVM.

DEficientibus ſuis & agnatis, proxime ad ſucceſſionem vocabantur cognati, cuius iuris originem ad hunc titulum ex antiquitatibus repetere iuuabit.

I. Leges XII. Tabularum nullam habebant cognatorum rationem, quod falſo ſibi perſuadet M. Vertran. Maurus *de iure liber.* XXVII. Quamuis enim apud Paulum *Recept. Sent.* IV, 8. 22. legamus: *Ceterum lex XII. Tabularum nulla diſcretione ſexus cognatos admittit:* Recte tamen Rittershuſius *ad h. t.* & Iac. Gothofr. *ad LL. XII. Tab. Tab. V.* obſeruarunt, in mendo cubare illum Paulli locum, legendumque eſſe non *cognatos*, ſed *agnatos.* Sane praeter heredes ſuos, agnatos & gentiles nullus iure Decemuirali ſuccedendi ordo proditus legitur. I. An cognatos ad ſucceſſionem vocarit Lex XII. Tabularum.

II. Tota ergo illa ſuccedendi ratio e iure Praetorio deſcendit, quo bonorum poſſeſſio ex edicto *vnde cognati* promittebatur cognatis, ſi ſui heredes ac agnati deficerent, ceu obſeruat ipſe Imperator *princ. Inſt. h. t.* II. Cognatorum ſucceſſio ex iure Praetorio eſt.

III. Cognati quinam vocentur, notum eſt, ſcilicet qui per feminas coniunguntur. *L. vlt.* §. 1. *D. de gradib.* Per adoptiones contingebat cognatio ciuilis, quae tamen non cognationis, ſed agnationis iura tribuebat. *L.* 4. §. 1. *D. de gradib.* Sed & vulgo quaeſiti, qui nullos agna- III. Quinam cognati?

tos habebant, cognatos tamen ſuos habere poterant: non vero ſerui, ſi quidem ſeruilium cognationum in ſucceſſionibus nulla habebatur ratio, *L.* I. §. 2. *D. vnde cognati.* adeo, vt ne per manumiſſionem quidem cognationem reciperent. *L.* 7. *D. eod.*

IV. Iis etiam accenſi agnati capite deminuti.

IV. Cognatorum loco etiam habebantur agnati, minimam capitis deminutionem paſſi, exceptis fratribus & ſororibus emancipatis, non tamen etiam liberis eorum, qui vna cum fratribus, in poteſtate retentis, ſuccedebant pro portionibus dimidiis. (*a*) §. 1. *Inſt. h. t.* ibique Theophilus.

V. Ad quotum gradum ſucceſſerint cognati?

V. Quamuis vero etiam cognati gradu tantum proximi ad ſucceſſionem vocarentur: non vltra ſeptimum tamen gradum hoc Praetoris beneficium ſeſe porrigebat, ſiquidem e ſeptimo gradu vocabantur ſobrino ſobrinaue nati nataeue, §. *vlt. Inſt. h. t.* quum agnati non ſolum ad decimum vsque gradum, ſed in infinitum vocarentur. Franc. Duaren. *Comment. ad tit. vnde cognati. p.* 580.

VI. Ius nouum.

VI. Sed & haec omnia mutauit Jurisprudentia Iuſtinianea. Ex quo enim per *Nou.* CXVIII, 3. cognati agnatis per omnia ſunt aequiparati: iſto Praetoris beneficio non amplius opus fuit, nec ad ſeptimum tantum gradum, ſed in infinitum cognati aeque atque adgnati admitti coeperunt.

TIT.

(*a*) Hoc tamen non ex Praetoris edicto eſt, ſed ex lege Anaſtaſiana, cuius mentio fit *L.* 4. *C. de legit. tutor. L. vlt. C. de legit. hered.*

(*a*)

TIT. VI.

DE

GRADIBVS COGNATIONVM.

QVum στέμματα cognationum in quaeſtionibus de ſucceſſione ſoleant numerari: operae pretium ſe facturum credidit Tribonianus, ſi de gradibus cognationis ſingulari titulo ageret.

I. Gradus vero dictos docet Paullus *L.* 10. §. 10. *D. h. t. a ſimilitudine ſcalarum locorumque proclinium, quos ita ingredimur, vt a proximo in proximum, id eſt, in eum, qui quaſi ex eo naſcitur, tranſeamus.* Tota illa lex prolixiſſima decerpta eſt ex Paulli *libro ſingulari, de gradibus, & adfinibus & nominibus eorum*, quem libellum Paulli, lege iſta non multo prolixorem, integrum in amici cuiusdam ſui bibliotheca extitiſſe, refert Cuiac. *Ob. IV*, 40. I. Gradus vnde dicti.

II. Lineas concipiebant duas, *directam* alteram, alteram *tranſuerſam*, quarum illa genitores & genitos: haec e latere iunctos comprehendit. Illa iterum in *ſuperiorem* & *inferiorem* diſtinguebatur. In his vero lineis ita numerabant perſonas, vt ſemper generata perſona nouum gradum adiiceret. *princ. &* §. 7. *Inſt. h. t.* II. Lineae quid & quotuplices?

III. In linea directa ſuperiore primo gradu erant pater & mater: ſecundo auus & auia: tertio proauus & proauia: quarto abauus & abauia: quinto atauus & atauia: ſexto tritauus & tritauia: ſeptimo & reliquis gradibus pro- III. Linea directa ſuperior.

pria nomina deficiunt, iique communi vocabulo *maiores* adpellantur. *L.* 10 § 7. *D. h. t.* In inferior. linea inferiore primo gradu erant filii & filiae: ſecundo nepotes & neptes, tertio pronepotes & proneptes: quarto abnepotes & abneptes: quinto atnepotes & atneptes: ſexto trinepotes & trineptes: ſeptimo gradu denuo nomina cognationum propria exſpirant, & remotiores deſcendentes *poſteri* vel *poſteriores* dicuntur, *d.* Transverſa. *L.* 10. §. 7. *eod.* Denique in linea transuerſa numerabantur *ſecundo* gradu fratres & ſorores: *tertio* fratris ſororisque filii & filiae, (*a*) patruus, amita, auunculus & matertera: *quarto* fratris & ſororum nepotes, neptes, fratres patrueles, ſorores patrueles, conſobrini & conſobrinae, amitini & amitinae, patruus magnus & amita magna, auunculus magnus, & matertera magna: *quinto*, fratris & ſororis pronepotes & proneptes, fratris patruelis, ſororis patruelis, amitini, amitinae, conſobrinorum conſobrinarumue filii filiae, propior ſobrino ſobrina, (*b*) propatruus, proamita, proavunculus, promatertera: *ſexto* fratrum ſororumque abnepotes & abneptes, fratris patruelis, ſororis patruelis, amitini, amitinae, conſobrini, conſobrinae nepos neptis: patrui magni, amitae magnae, auunculi, ma-

(*a*) Propriis nominibus & hae cognationes deſtituuntur. Vid. Plaut. *Poenul. V.* 2. Paull. *L.* 10. §. 14. *D. de grad.* Vulgo tamen vocantur *nepotes.* Vid. Caſaub. *ad* Spartian. *Hadr. II.*

(*b*) Id eſt patrui magni, amitae magnae, avunculi magni & materterae magnae filii filiae. Conf. Theod. Ryck. *ad* Tacit. *Ann. XII*, 64.

(*a*)

magni, materterae magnae nepos, neptis: propatrici, proamitae, proavunculi, promaterterae filii, filiae abpatruus, abamita, abavunculus, abmatertera. Reliqui gradus denuo propriis nominibus deſtituuntur. §. 1. *Inſt. h. t.* Paull. *Recept. Sent. IV*, 11. 1. *ſequ.*

IV. Quum vero haec omnia difficilius concipiantur: in ſchemate quodam veteres Jureconſulti ſolebant rem omnem ob oculos ponere. Quale etiam Inſtitutionibus ſuis inſeruerat Iuſtinianus, ſecundum §. *vlt. Inſt. h. t.* & in paraphraſi Theophilus, quod tamen vtrumque periit. At plura tamen eiusmodi ſchematata antiqua ſuperſunt. Tria elegantiſſima dedit Iſidorus Hiſpalenſis *Orig. IX*, 7. *p.* 1059. *ſequ. edit.* Dionyſ. Gothofr. quorum primum ſcalarum, alterum arboris, tertium rotae refert imaginem. Alia huius generis in ſcriniis ſuis habuit Cuiacius, quorum vnum, Codici cuidam Theodoſiano praemiſſum, edidit *Lib. VI. Obſ. cap. XL. p. m.* 268. quod licet non niſi agnatos complectatur, dignum tamen videtur, quod & hic ponatur ob oculos, vt modus ille veterum delineandi gradus agnationis eo rectius intelligatur. IV. Schema graduum cognationis.

Tab. A.

TIT. VII.

DE

SERVILI COGNATIONE.

CVm Vinnius, tum ceteri fere omnes notant, in plerisque MSC. & in Graeca paraphraſi hunc locum nullam nouam inſcriptionem habere, ſed cohaerere titulo praecedenti. Nos tamen, inſuper habita illa κρίσει, pauca tantum delibabimus, quae ad antiquitates facere videbuntur.

I. Nulla cognatio ſeruilis.

I. Seruorum nulla olim cognatio intelligebatur in cauſſa ſucceſſionis. Quamuis enim in nuptiis contrahendis etiam iure antiquo ſeruilis cognationis ratio haberetur, eaque nuptiis eſſet impedimento, ſi forte pater & filia, frater & ſoror eſſent manumiſſi: §. 10. *Inſt. de nupt. L.* 14. §. 2. 3. *D. de ritu nupt.* in ſucceſſionibus tamen naturalis illa ſeruorum cognatio inſuper habita eſt. *L. vlt.* §. 5. *D. de grad. & adfin.*

II. Libertis ſuccedebant ſui, & deinde patroni ex lege XII. Tabularum.

II. Neque id ſolum de ſeruis ipſis nondum manumiſſis intelligendum, qui nec ſucceſſorem habere, nec aliter ſuccedere poterant. *L.* 4. *C. comm. de ſucceſſ.* ſed & de libertinis. Nam & his defunctis ſui tantum heredes, non vero agnati vlli aut cognati ad ſucceſſionem vocabantur. Deficientibus ſuis, proximi heredes erant patroni, de quibus in lege XII. Tabularum fuerat cautum: SI LIBERTVS INTESTATO MORITVR, CVI SVVS HERES NEC ESCIT,

GVINEI

Trineptis, quae in po teſtate eſt.

O O O

ES(
LII
E.
D
F.

h
il
f

by Google

ESCIT, AST PATRONVS, PATRONIVE LIBERI ESCINT, EX EA FAMILIA IN EAM FAMILIAM PROXIMO PECVNIA DVITOR. Iac: Gothofr. *Leg. XII. Tab. Tab. V.* De qua lege titulo ſequente agemus.

III. Id vero quum inhumanum videretur humaniſſimo Imperatori Iuſtiniano: antiquum illud ius Conſtitutone ſua correxit, voluitque, ſi quis in ſeruili conſtitutus conſortio, liberum (*a*) vel liberos habuerit, ſive ex libera, ſive ex ſeruilis conditionis muliere: vel contra ſerva mulier ex libero vel ſeruo habuerit liberos cuiuscunque ſexus, & ad libertatem his peruenientibus, ii qui ex ſeruili ventre nati ſunt, libertatem meruerint, vel dum mulieres liberae erant, ipſi in ſeruitute eos habuerint, & poſtea ad libertatem peruenerint, vt hi omnes ad ſucceſſionem patris vel matris veniant, patronatus iure hac in parte ſopito. *princ. Inſt. h. t.* III. Iuſtiniani Conſtitutio deperdita.

IV. Non exſtat quidem amplius illa Iuſtiniani Conſtitutio, cum ipſo ſcilicet priore Codice intercepta: epitomen tamen eius, in membranis quibusdam Latine expreſſam, exhibet Cuiacius *Obſ. XX,* 34. vbi & ex Baſilicis Conſtitutionem Graecam recenſet, quam ipſe integram hanc eſſe Iuſtiniani Conſtitutionem exiſtimat. Graece ſane illam ſcriptam, ſatis patet ex §. 3. *Inſt. de ſucceſſ. libert.* IV. Eam reſtituit Cuiacius.

TIT.

(a) Ita ipſe Imperator *princ. Inſt. h. t.* loquitur. quemadmodum & alibi *L.* 33. *C. de inoff. teſt.* Sed & Aurelius Victor eodem vocabulo numero ſingulari vſus eſt: *Nerua Traianum in liberi locum adoptauit.*

TIT. VIII.

DE

SVCCESSIONE LIBERTORVM.

Libertini apud Romanos ſaepe erant opulentiſſimi, & hinc multum referebat, quis eorum in bona ſuccederet. Quamuis vero omnes libertini, vt ſupra obſeruauimus, initio eſſent cives Romani: alia tamen iam olim erat ſucceſſio libertorum, alia ingenuorum, ceu ex ſequentibus patebit.

I. Patroni ſuccedebant libertis, deficientibus ſuis.

I. Quemadmodum ingenuis primo loco heredes ſui, ſecundo agnati ſuccedebant: ita ad libertorum ſucceſſionem primo loco heredes ſui, ſecundo patroni patronorumue liberi vocabantur. Legem ipſam Decemuiralem §. II. ad ſuperiorem titulum adduximus. Conf. Vlp. *Fragm.* XXVII, 1. & XXIX, 1. Patroni enim, vt recte obſeruat Arn. Vinn. *ad princ. Inſt. h. t.* eodem apud Romanos iure cenſebantur, ac agnati, quod & Iuſtinianus obſervans in Conſtitutione Graeca apud Cuiac. *Obſ.* XX, 34. Δοκοῦσι δὲ inquit ΣΥΓΓΕΝΕΙΣ εἶναι, τῶν ἐλευθερομένων οἱ ἐλευθεροῦντες αὐτοὺς. *Videntur enim agnati libertorum, qui illos manumiſerunt.* Vnde & patronorum nomina liberti adſumebant, tamquam filii, teſte Lactant. *Div. Inſt.* IV. 3. Sic Pompeii M. libertus Pompeius Leneus dictus Plin. *Hiſt. Nat.* XXV, 5. Ciceronis alter Laurea Tullius, Plin. *Hiſt. Nat.* XXXI.

XXXI, 2. alter Tullius Tiro, cuius frequens mentio in Epiſtolis ad familiares. *(a)* Quin ſaepe ea conditione legatum patroni libertis relinquebant, vt ne de nomine ſuo exirent, Vid. *L.* 94. *D. de legat.* 3. *L* 88. §. 6. *D. de legat.* 2. *L.* 108. *D. de condit. & demonſtr.* Quare non mirum, ſi in libertorum ſucceſſionibus eumdem locum tenuere patroni, quem in ingenuorum hereditatibus agnati.

II. Succedere ergo liberto non poterat patronus, ſi illi eſſent heredes ſui, quales erant liberi non naturales tantum, ſed etiam adoptiui, vt & vxor, quae in manum conuenerat. His vero deficientibus, licebat quidem liberto, teſtamento facto patronum praeterire: ſi vero inteſtatus ille deceſſiſſet, patroni patroniue liberi ad ſucceſſionem vocabantur, hereditate in capita diuiſa, & gradibus remotioribus excluſis. Hinc ſi patronus ſuperſtes eſſet & alterius patroni filius: ad ſolum patronum hereditas deuoluebatur. Patroni quoque nepotes ſuccedere non poterant, ſi alterius patroni ſupereſſet filius. Et ſic de reliquis caſibus ſtatuendum.

II. Legitima illa ſucceſſio qualis?

(a) Conſtat hoc ex ipſo iure noſtro. *Vid. L.* 77. §. 15. *D. de legat.* 2. *L.* 38. §. 2. *et L* 94. *D. de leg.* 3. *et adde* Dionyſ. Gothofred. *ad L.* 108. *D. de cond. & demonſtr.* Car. Sigon. *de Nomin. Rom. p.* 1418. qui etiam ex Plinio & Quinctiliano obſeruat, libertos nomen patroni, ſeruos praenomen heri adſumſiſſe, dictos quippe *Lucipores*, *Marcipores*, *Publipores*, quaſi Lucii, Marci, Publii pueros. Ceterum praeter hos patronos libertini ſibi etiam alios eligebant, quorum ſe tutelae credebant, dicti hinc eorum *clientes*. Vid. Caſaub. *ad* Sueton. *Iul. II.*

dum. Vlpian. *l. c.* Paull. *Rec. Sent. III*, 2. 1. *ſequ.* *L.* 23. §. 1. *D. de bon. libert.*

III. Eadem mutata a Praetoribus, tum reſtricta libertorum teſtamenti factione.

III. Sed iniqua poſtea haec teſtandi libertas viſa eſt Praetoribus, qui, ne patroni (*b*) libertorum hereditatibus fraudarentur, edicto illis conſulendum putabant. Illo libertus, facto teſtamento decedens, liberis ſuis & naturalibus haut relictis, iubebatur patrono eiusue liberis dimidiam bonorum partem relinquere: ſi nihil, aut minus certe parte dimidia, reliquerat: dabatur patrono contra tabulas, partis dimidiae bonorum poſſeſſio. (*c*) Vlpian. *l. c.* Conf. Suet. *Neron. XXXII.* Dio. Caſſ. *LI. p.* 454.

IV. Tum excluſis quibusdam heredibus ſuis.

IV. Quod ſi vero inteſtatus deceſſerat libertus, relicto herede ſuo, ſed adoptiuo tantum, vel vxore, quae in manum conuenerat: dabatur denuo patrono contra hos ſuos heredes partis dimidiae bonorum poſſeſſio. Vlpian. *l. c.* Soli ergo patronum excludebant naturales liberi, ſiue ſui, ſiue emancipati, ſiue in adoptionem dati, ſi modo ex vlla parte ſcripti heredes erant, vel bonorum poſſeſſionem contra tabulas petierant. Nam alias exheredati videbantur, adeoque patronum excludere non poterant. §. 2. *Inſt. h. t.* V.

(*b*) Totum illud beneficium ad patronos, non item ad patronas pertinuit, quum tamen inter eos haut diſtinxiſſent Leges XII. Tabularum. Vlpian. *XXIX*, 4. & 5.

(*c*) Non dabatur haec bonorum poſſeſſio niſi hereditas eſſet data, aut bonorum poſſeſſio petita, quod ſecus fiebat in bonorum poſſeſſione, quae liberis contra tabulas dabatur. Latius haec exſequitur Ant. Faber. *Error. pragm. decad. L. err.* 7. *n.* 6. *ſequ.*

(*d*)

V. In libertae bona ſemper ſuccedebat patronus.

V. Aſt haec omnia de libertorum tantum bonis edixerat Praetor. *In bonis libertae*, inquit Vlpianus, *patrono nihil iuris ex edicto datur. Fragm. XXIX*, 2. Quod non ita intelligendum, ac ſi patronis Praetor hic ſuccurrere noluerit, ſed quod non opus hac in re fuerit Praetoris beneficio. Libertae enim nullos habebant heredes ſuos, qui patronum excluderent. Quumque patroni legitimi eſſent earum tutores: conſequens erat, vt nec teſtari, nec in manum conuenire ſine eorum auctoritate poſſent. Vlpian. *Fragm. XI*, 27. Itaque inteſtatis mortuis, ſemper hereditas ad patronos pertinebat, neque contingere poterat, vt hi bonis earum exciderent.

VI. Lex tamen Papia quibuſdam libertabus conceſſit teſtamenti factionem.

VI. Aſt lege Papia Poppaea, quae varia foecunditati praemia propoſuit, etiam libertabus quodammodo facultas data eſt, patronos hereditate excludendi. Ea enim lex tutela liberauit libertas, quae vel quatuor liberos eſſent enixae, Vlp. *Fragm XXIX*, 3. vel certe ius quatuor liberorum beneficio Principum impetraſſent, cuius rei exemplum exſtat apud Sueton. *Claud. XIX*. nec non apud Grut. *Inſcript. p. DCXXXI*, 2. vbi mentio Corneliae Zoſimae, HABENTIS IVS QVATVOR LIBERORVM BENEFICIO CAESAR. Conſequens ergo erat, vt hae libertae & libere ſine auctoritate patronorum teſtari poſſent, & patronos hereditate excludere. Ne tamen id fraudi eſſet patronis, eadem lege cautum eſt, vt pro numero liberorum libertae ſuperſtitum patrono virilis pars deberetur. Vlpian. *l. c.* Add. *Comment. noſtr. ad L. Iul. & Pap. Popp. II*, 11. *p.* 242.

VII.

VII. Eiuſdem legis caput de bonis liberti centenarii.

VII. Eadem lege etiam de bonis libertorum nonnulla ſtatuta ſunt, quae nobis ſeruauit Iuſtinianus §. 2. *Inſt. h. t.* Cautum eſt enim, vt ex bonis liberti eius, qui ſeſtertia CM. patrimonium reliquerat, & pauciores, quam tres liberos, (ſiue is teſtamento facto, ſiue inteſtatus mortuus erat,) virilis pars patrono eiusue liberis maſculis deberetur, ſin tres liberos haberet, patrono in eius hereditate nihil iuris eſſet. Sin non haberet ſeſtertium centum, liberam libertus haberet teſtandi facultatem, & ſi libertus liberos non haberet, iure antiquo patroni eorumue liberi maſculi ab inteſtato ſuccederent: ſin ſine liberis decederet, patronus ius nullum in eius bonis haberet. Nam ſumma haec pro Auguſtei aeui opulentia minor procul dubio videbatur, quam vt eius rationem haberent leges. Perizon. *Diſſert. de Lege Vocon. p.* 171. Conf. Iac. Gothofr. *ad Leg. Pap. Popp. XXV. p.* 296. & *Comment. noſtr. II,* 22. *p.* 350. *ſequ.*

VIII. Aliud eiusdem legis caput de ſucceſſione patronae.

VIII. Denique quum beneficium Praetoris, quod §. III. & IV. deſcripſimus, ad ſolos patronos, non item patronas, pertineret, eadem lex Papia Poppaea patronae ingenuae duos, libertinae tres liberos enixae, id iuris dedit, quod patronus habebat ex edicto, vt ſcilicet poſſet bonorum poſſeſſionem contra tabulas liberti, aut ab inteſtato contra heredes non naturales petere. Vlpian. *Fragm. XXIX,* 5. 6. Vid. *Comm. noſtr. ad Leg. Iul. & Pap. Poppaem, II,* 22. *p.* 357. Eadem lex Papia liberis patronae ingenuae, trium liberorum iure honoratae, idem ius conceſſit,

ceſſit, quod ipſi patronae tribuerat. Vlp. *l. c. n.* 7. Add. *Comm. noſt. II*, 22. 358.

IX. Omnes vero hae leges non niſi de libertinis civibus Romanis loquuntur Tempore enim conſcriptarum XII. Tabularum, vti & libera Republica, omnes libertini ad ciuitatem Romanam adſpirabant. Poſtea ſub Auguſto, quo imperante etiam lex Papia Poppaea lata eſt, libertini quidam dedititiae conditionis eſſe coeperunt, quemadmodum ſub Tiberio Iuniani Latini orti ſunt, (Vide ſupra *ad Lib. I. Tit. IV. V. n.* 11. *ſequ.*) At ne Latini quidem, nedum dedititii, habebant teſtamenti factionem: *L.* 1. *pr. D. de ſuis & legit. hered.* ſed bona eorum, tamquam ſeruorum peculia, manumiſſores retinebant. §. 4. *Inſt. h. t.* Porro SC. Largiano (*d*) cautum, vt liberi manumiſſoris, non nominatim exheredes ſcripti, extraneis heredibus eorum in bonis Latinorum praeferrentur. *L. vn. C. de Lat. lib. toll.* Immo & D. Traianus edixit, vt liberti Latini, qui inuito vel ignorante patrono ad ciuitatis iura feſtinauerint, ex beneficio Principis, vivi quidem ciues Romani haberentur, at morerentur tamen Latini. §. 5. *Inſt. h. t. L. vn. princ. &* §. *vlt. C. de Lat. lib. toll.* Quare in eo duriſſima erat Latinorum dedititiorumque con-

IX. Qualis fuerit ſucceſſio in bonis dedititiorum & Latinorum.

(*d*) Videtur id SC. conditum anno V. C. Iↄccxciiii. Ti. Claudio Druſi F. Caeſ. Aug. & A. Caecina Largo Coſſ. Quod vero Largianum, non Claudianum dictum id SC. inde eſſe videtur, quod Claudius Caeſar hunc Conſulatum per duos tantum menſes geſſit, collegae vero Largo magiſtratum in annum totum prorogauit, teſte Dione Caſſio LX. p. 771.

(*e*)

conditio nec poterat vllo caſu patronus libertorum eiusmodi hereditate priuari.

X. Nouum ius a Iuſtiniano inuectum.

X. Verum Iuſtinianus nullam hic antiqui iuris vel volam vel veſtigium reliquit. In Conſtitutione enim, quam *ſuperiore Titulo* §. 4. allegauimus, quaeque in Baſilicis exſtat *Tom. VI p.* 595. iuſſit, vt ſi libertus vel liberta minores centenariis eſſent, id eſt, minus quam centum aureorum haberent ſubſtantiam, (*e*) nullum locum haberet patronus in eorum ſucceſſione, dummodo teſtamentum fecerint. Sin inteſtati deceſſerint, nullis liberis relictis, patronatus ius ex lege XII. Tabularum integrum maneret. In maiorum centenariis bona, ſi liberos haberent heredes vel bonorum poſſeſſores, nihil iuris patrono eſſet: ſin ſine liberis deceſſerint inteſtati, ad omnem hereditatem patroni patronaeue vocarentur; ſin vero fecerint teſtamentum, patronosque aut patronas praeterierint, hi per bonorum poſſeſſionem tertiam bonorum partem

(*e*) Pro mille enim ſeſtertiis lege Papia Poppaea definitis Imperator vnum aureum ſubſtituit, & quidem tamquam interpres. (*Vid.* §. 3. *Inſt. h. t.*) Sed lepida ſane interpretatio, quae hiſtoriae plane repugnat. Aureus enim, qualis Iuſtiniani aeuo in vſu fuit, vix centum ſeſtertiis reſpondit. Siquidem adhuc Vlpiani aeuo dena tantum ſeſtertia centum aureos conficiebant. Hinc aduocatorum honorarium denis ſeſtertiis definitum dicitur apud Tacit. *Ann. XI*, 7. centum aureis apud Vlpian. *L.* 1. §. 12. *D. de extraord cognit.* Vid. Gronou. *de Pecun. vet. I*, 5. Sed ſaepius in Pandectis ex CM. ſeſtertium Tribonianus exſculpſit C. aureos. Vid. Cuiac. *Obſeru. XIX*. 31. & *ad L.* 10. *D. de dolo malo.*

(*a*)

tem, (non vt antea dimidiam,) conſequerentur, ita, vt eam portionem ſine onere haberent, & ne legata quidem aut fideicommiſſa liberis liberti libertaeue praeſtare cogerentur. Ius porro illud ſuccedendi in bonis libertorum Iuſtinianus etiam ad collaterales patronorum cognatosque vsque ad quintum gradum extendit. §. 4. *Inſt. h. t.* Denique ſublata Latinitatis & dedititiorum conditione, omnibus promiſcue libertinis teſtandi ius indulſit. *L. vn. C. de Lat. lib. toll. & L. vn. C. de ded. lib. toll.* adeoque patronis vel ius ſuum, vel ſaltem partem ſperatae hereditatis ademit.

TIT. IX.
DE
ADSIGNATIONE LIBERTORVM.

ADſignatio libertorum veluti exceptio erat legum de ſucceſſione libertorum. Nam quod generaliter ſuperiore titulo definitum eſt, patroni liberos mortuo parente aequis portionibus in bonis libertorum ſuccedere, id hanc habere exceptionem intelligitur, niſi vni ex libertis libertum adſignauerit patronus. Quae adſignatio qualis fuerit, ad hunc titulum docendum eſt.

I Satis opima olim erant iura patronatus. Praeter ſpem enim ſucceſſionis, cum iſto iure coniunctam, de qua titulo praecedente actum, patrono debebantur operae, dona, munera. Vid. Iac. Oiſel. *ad* Caii *Inſt. II*, 9.4. *p.m.* 156. Immo libertus, non minus, quam filius, alere tene-

I. Iura patronatus in quonam conſtiterint.

tenebatur patronum pro modo facultatum, ſi is ad egeſtatem vergeret. Paull. *Recept. Sent. II.* 32. 1. *L.* 5. §. 18. & *L. vlt. D. de agnoſc. & alend. lib.* Vnde opulenti liberti veluti pars quaedam erant patrimonii, & iure is poterat locupletior videri, cui plures eſſent liberti locupletiores.

II. Adſignatio libertorum qualis?

II. Quemadmodum igitur parentis liberis certam bonorum portionem ſolebant dare, ita & iisdem poterant adſignare libertos. *Adſignare* vero *libertum* erat teſtificari, cuius ex liberis libertum parens eſſe velit, *L.* 107. *D. de verb. ſignif.* eaque adſignatio non ſolum teſtamento & codicillis fieri poterat, ſed & per modum contractus, aut donationis inter viuos, vel mortis cauſſa, quibuscunque verbis, epiſtola, chirographo, pure, ſub conditione, immo & ſolo nutu. *L.* 1. §. 3 & *L.* 7. *D. de adſign. lib.* Dabatur tamen ea adſignandi facultas tantum ei, qui duos pluresue liberos in poteſtate habebat. Hic enim ſolus libertum libertamue adſignare poterat. §. 2. *I ſt. h. t.* Quod ſi vero is, cui adſignatus erat libertus, emancipatus fuerat, euaneſcebat adſignatio. *L.* 1. *fin. D. eod.* §. 3. *Inſt. h. t.* Cui non opponenda *L.* 9. *D. h. t.* vbi Modeſtinus & emancipato libertum adſignari poſſe ſtatuit. Poteſt enim pater & emancipato adſignare, ſi velit. At ſi ſuo adſignarit, eumque poſtea emanciparit, mutaſſe videtur ſententiam. Vid. Merill. *Obſeru. VII*, 13.

III. De eo SC. Claudianum.

III. De hac ergo libertorum adſignatione prodiit SC. Claudianum anno V. C. IↃCCXCIIX. Velleio Rufo & P. Oſtorio Scapula Coſſ. ſuffe-

ctis,

ctis, (a) cuius ipſa legitima verba nobis ſeruauit Vlpianus *L.* 8. *pr. D h. t.* SI QVI DVOS PLVRESVE LIBEROS IVSTIS NVPTIIS QVAESITOS IN POTESTATE HABERET, DE LIBERTO LIBERTAVE SVA SIGNIFICASSET, CVIVS EX LIBERIS SVIS EVM LIBERTVM EAMVE LIBERTAM ESSE VELLET, IS EAVE QVANDOQVE IS, QVI EVM EAMVE MANVMISIT INTER VIVOS VEL TESTAMENTO, IN CIVITATE ESSE DESISSET, SOLVS EI PATRONVS SOLAVE PATRONA ESSET, PERINDE ATQVE SI AB EO EAVE LIBERTATEM CONSEQVVTVS CONSEQVVTAVE ESSET. VTIQVE SI EX LIBERIS QVIS IN CIVITATE ESSE DESISSET, NEQVE EI LIBERI VLLI ESSENT, CETERIS EIVS LIBERIS, QVI MANVMISIT, PERINDE OMNIA IVRA SERVENTVR, AC SI NIHIL DE EO LIBERTO EAVE LIBERTA IS PARENS SIGNIFICASSET.

IV. Ex hoc ergo SC. quiſque libertum vni ex liberis in poteſtate conſtitutis pro arbitrio ad- IV. Eius explicatio.

(a) In §. 3. *Inſt. h. t.* Coſſ. vocantur Sabellius Rufus & Aſterius Scapula: *L.* 1. *pr. D. eod.* Velleius Rufus & Oſterius Scapula; quomodo etiam ap. Hub. Golzium *in Faſtis p.* 239. leguntur. Genuina nomina reſtituiſſe ibi videtur Pigh. *Annal. Lib. XVIII. p.* 576. *Tom. III.* vbi alterum Coſſ. *P. Suilium Rufum*; alterum *P. Oſtorium Scapulam* vocat. Ceterum alias nomina *Aſterius*, *Haſterius*, *Oſterius*, *Auſterius*, *Auſterus*, ſaepe confundi, docuit V. A. Bynkersh. *Obſ. III.* 7. *p.* 442.

adſignare poterat. Quo facto, non omnes patroni liberi, ſed is, cui adſignatus libertus fuerat, ad ſucceſſionem vocabatur, quod ius etiam tum ſaluum erat illi, cui libertus adſignatus, ſi patronus mediam capitis deminutionem fuiſſet paſſus. Eo vero, cui libertus adſignatus fuerat, capite deminuto, reliquis liberis iura patronatus ſalua erant, perinde ac ſi nihil patronus de adſignatione liberti ſignificaſſet. Vinc. Grauina *de Leg. et SC. LXXXII. p.*652. Arn. Vinn. *Comment. ad Inſt. h. t.*

TIT. X.

DE

BONORVM POSSESSIONIBVS.

Diximus ſupra ad *Lib. I. Tit. II.* §. 23. Praetores id praecipue egiſſe, vt leges ſub ſpecie aequitatis edictis ſuis euerterent, eumque in finem noua commentos eſſe vocabula. Huius rei ſpecimen hic titulus dabit. Saepe enim, vbi *hereditatem* negabant leges, Praetores dabant BONORVM POSSESSIONEM, quum tamen inter ea vocabula, quod ad effectum attinet, nulla plane ſit differentia.

I. Quid bonorum poſſeſſio? quid poſſeſſio bonorum? I. Quum hic in vocabulis luſerit Praetor, de ipſo illo vocabulo praetorio nonnulla praemittenda ſunt. Notandum ergo, plerumque differre *bonorum poſſeſſionem*, & *poſſeſſionem bonorum.* Illa enim hereditatem praetoriam; haec illam poſſeſſionem, in quam creditores, legatarii

rii aliiue immittebantur, denotat. (*a*) Briſſon. *de Verb. ſignif p. m* 4 Non obſeruarunt tamen illud diſcrimen Macer *L.* 4. §. *vlt D. de offic. eius cui mand. iuriſd.* & Paullus *L.* 15. *D. de oblig. et action.* Vocabatur etiam praetoria iſta hereditas abſolute *poſſeſſio*, & Graecis διαδοχὴ vel διακατοχή. Vnde Vlpianus *Titulum XXVIII. Fragmentorum* inſcribit *de poſſeſſionibus*. Ad quam rubricam quidem obſeruat V. C. Schultingius p. 671. vocabulum *poſſeſſionis* ſimpliciter hoc ſenſu non ſolere vſurpari: ſed aliud euincunt *L.* 12. *D. de Carbon. edict.* *L.* 77. §. 31. *D. de legat.* 2 Aliquando & *hereditatis poſſeſſionem* apud veteres legi, iam obſervavit Cuiac. *Obſ. IV*, 16.

II. Vlpiano *L.* 3. §. 2. *D. de bon. poſſeſſ* BONORVM POSSESSIO eſt *ius perſequendi retinendiue patrimonii, ſiue rei, quae cuiusque, quum moritur, fuit*. Sed quum paullo obſcurior ea ſit definitio: rectius dixeris; eſſe hereditatem, perſonis quibusdam, iure ciuili inhabilibus, edicto arbitrioque (*b*) Praetoris delatam, vnde & Graeci

II. Quid ſit bonorum poſſeſſio?

(*a*) Vtrumque vocabulum accurate diſtinxit Imperator. §. 4. *Inſt. h. t.*

(*b*) In Praetoris fuiſſe poteſtate, velletne bonorum poſſeſſionem dare, nec ne; ſatis euincunt exempla, quibus Praetor bonorum poſſeſſionem certis perſonis negauit, quas tamen edicto ſuo non exceperat. Sane Q. Metellus, Praetor, Vetilio, lenoni, bonorum Iuuentii poſſeſſionem ſecundum tabulas dare recuſabat, tantum quod leno eſſet. Val. Max. VII, 7. 7. Nonnunquam tamen & Conſules intercedebant. Sic quum Genutius, Matris magnae Gallus, a Cn. Oreſte Praetore bonorum poſſeſſionem ſecundum tabulas impetraſſet: Mamercus Aemilius Lepidus Coſ. Praetoriam iuris-

Graeci eam ſaepius vocant πραιτωρίαν διαδοχὴν, vel, vti in Gloſſis eſt, ὑπαρχόντων διακατοχὴν.

III. Quotuplex? III. Ceterum varie diuiduntur bonorum poſſeſſiones. Aliae ordinariae ſunt, a Praetore introductae. *L.* 3. *§. vlt. D. de Carbon. edict.* aliae extraordinariae, quae ex legibus, SC. Conſtitutionibus Principum, vel iure nouo deſcendunt. *§.* 3. *Inſt. h. t.* De bonorum poſſeſſionibus extraordinariis, quae ex Conſtitutionibus Principum natae ſunt, conſulendus eſt Cuiac. *Obſ. XI,* 14. Ordinariae vel *edictales* erant, vbi nulla opus erat cauſſae cognitione; *L.* 30. *§.* 1. *D. de adquir. hered. L.* 1. *§.* 1. *D. ſi tabulae nullae exſtab.* vel *decretales*, quae cognitionem (*c*) decretumque deſiderabant. *L.* 1. *§.* 7. *D. de ſucceſſ. edict. L.* 2. *§.* 1. *D. quis ordo in poſſeſſ. ſeruetur. L.* 2. *§.* 11. *D. ad SC. Tertull. et Orphit.* Vtraque vel *ex teſtamento* dabatur, vel *ab inteſtato.* Si ex teſtamento, tum vel *contra tabulas*, id eſt, contra teſtamentum, ſiue *contra lignum*, dabatur, eaque Graecis ἐναντιώσις κατὰ διαθήκης dicitur, vel ſecundum tabulas: *princ. Inſt. h. t.* aut, ſi ſine ſcripto teſtamentum conditum, tum vel *ſecundum nuncupationem bonorum*, vel *contra eamdem* bonorum poſſeſſio compete-

iurisdictionem abrogare non dubitauit, non aliam ob cauſſam, quam quia Genucius amputatis genitalibus nec vir eſſet, nec mulier, Val. Max. VII, 6. 7.

(*c*) Equidem bonorum poſſeſſiones aliae de plano, aliae pro tribunali petebantur. *L.* 2. *D. quis ordo in bon. poſſeſſ.* Aſt dari aliter non poterant, quae exigebant decretum, quam pro tribunali: quia neque decretum de plano interponi, nec cauſſa cognita bonorum poſſeſſio alibi, quam pro tribunali, dari poterat. *L.* 1. *ſi cauſſa D. de bon. poſſeſſ.*

(*d*)

petebat. *L. vlt. C. de bonor. poſſ. ſecund. tab. L.* 1. *C. de bonor. poſſ. ſecund. tab.* Ab inteſtato vero dabatur vel ius legitimum habentibus, vel non legitimum, propter capitis deminutionem. Denique bonorum poſſeſſio aut *cum re dabatur*, aut *ſine re*. Cum re, ſi is, qui acceperat, cum effectu bona retinebat; ſine re, quum alius iure ciuili euincere hereditatem poterat. Sic verbi cauſſa, ſi ſuus heres inteſtato erat, bonorum poſſeſſio alii data erat ſine re, ſiquidem ſuus heres euincere hereditatem iure legitimo poterat. Vlp *Fragm.* XXVIII, 13. XXIII, 6.

IV. Quod ad bonorum poſſeſſiones attinet, quae ex teſtamento deſcendunt, eae, vt dixi, vel ſecundum tabulas dabantur, vel contra tabulas. Contra tabulas bonorum poſſeſſio erat omnium prima, de qua edixerat Praetor, vnde & *ex prima parte, vel ex primo edicto* bonorum poſſeſſio dari dicebatur, quoties dabatur contra tabulas. *L.* 4. *&* 12. *D. de edict. Carbon. & L.* 2. *D. de bon. libert.* Quem ordinem ob aequitatem etiam atque etiam commendat Vlp. *L.* 2. *pr. D. de bon. poſſ. ſec. tab.* IV. Bonorum poſſeſſio contra tabulas.

V. Dabatur autem ea bonorum poſſeſſio liberis emancipatis, a patre teſtamento praeteritis: non autem ſuis, qui praeteriti teſtamentum nullum dicunt: *L.* 1. *D. de iniuſt. rupt. irr. fact. teſt.* niſi hoc remedio vti malint, quod ipſis licet iure nouo. *L.* 2. *C. de bon. poſſ. contra tab.* Proprie tamen haec bonorum poſſeſſio, vti dixi, ad ſolos emancipatos pertinet. Quamuis enim ad eos non pertineret legitima hereditas: Praetor tamen, naturalem ſequutus aequitatem, V. Cui data ſit?

tem, hos quoque ad bonorum poſſeſſionem vocabat. *L. vn. D. quis ordo in bon. poſſeſſ.* Eadem parte edicti vocabat adoptiuos, non vero in adoptionem datos. Vlpian. *Fragm.* XXVIII, 3. Hos enim, quia in aliam familiam, aliaque ſacra tranſierant, nec iuvit Praetor, niſi eo tantum caſu, ſi ipſi a patre naturali heredes inſtituti eſſent, & alii liberi praeteriti. Tum enim his bonorum poſſeſſionem petentibus, illi quoque vna admittebantur. *L.* 8. §. 11. *D. de bon. poſſeſſ. contr. tab. L.* 1. §. 12. *D de ventr. in poſſ mitt.* Alias nihil intererat, ſiue emancipati naturales eſſent, ſiue adoptiui, ſiue nati, ſiue poſtumi, ſiue primi, ſiue vlteriorum graduum. *L.* 1. *pr. L.* 3. *pr.* §. 1. *& ſeq D. de bon. poſſ contra tab* Ceterum emancipati, impetrata contra tabulas bonorum poſſeſſione, cauere debebant fratribus, qui in poteſtate manſerant, ea bona, quae moriente patre habuerant, ſe collaturos. Paull. *Sent. V*, 9. 4. Vlpian. *Fragm.* XXVIII, 4.

VI. Bonorum poſſeſſio ſecundum tabulas. VI. Secundum tabulas dabatur bonorum poſſeſſio iis, quibus licet teſtamento ſcriptis heredibus, ſubtilitas aliqua iuris ciuilis obſtabat. Quod ſi enim eorum, quibus contra tabulas competebat, aut eſſet, aut peteret nemo: *d*) Praetor ſcriptos heredes admittebat, dummodo teſtamentum non minus quam ſeptem teſtium ciuium Romanorum ſignis eſſet ſignatum. Vlpian.

(*d*) Alias enim Praetor nulli legitimo heredi ius ſuum adimere poterat. Quare haec bonorum poſſeſſio ſecundum tabulas non ſemper dabatur cum re, obſtante iure ciuili. Vid. Vlpian. *Fragm. XXIII*, 6.

(*e*)

Vlpian. *Fragm. XXVII*, 6. Eam enim ſolam ſollemnitatem in teſtamentis requirebat Praetor. Vnde in edicto ſuo Verres apud Cic. *Verr. I*, 45. SI DE HEREDITATE AMBIGITVR, ET TABVLAE TESTAMENTI, OBSIGNATAE NON MINVS MVLTIS SIGNIS, QVAM E LEGE OPORTEAT, AD ME PROFERENTVR: SECVNDVM TABVLAS TESTAMENTI POTISSIMVM HEREDITATEM DABO. Ex quo loco ſimul diſcimus, hanc bonorum poſſeſſionem ſatis antiquam eſſe, maxime, quum Cicero eo loco obſeruet, id edictum *tralatitium* eſſe.

VII. Inteſtati dabatur bonorum poſſeſſio, ſi tabulae nullae exſtarent, per octo gradus (*e*) Primus dictus eſt VNDE LIBERI. Dabatur ea bonorum poſſeſſio liberis non ſolum emancipatis, & adoptiuis, ſed & ſuis, quos confirmandi iuris ciuilis cauſſa vocabat, non vero in adoptionem datis. Vlpian *Fragm.* XXVIII, 8. Secundus VNDE LEGITIMI. Hac edicti parte vocabat Praetor ad bonorum poſſeſſionem, QVEM DEFVNCTO HEREDEM ESSE OPORTERET, SI INTESTATVS MORTVVS ESSET. (*f*) Tales erant agnati, quibus ex lege XII. Tabularum hereditas debebatur. Nec non omnes reliqui, quos vel Lex alia, vel

VII. Ordo bonorum poſſeſſionis ab inteſtato.

(*e*) Vlpianus *Fragm. XXVIII*, 7. tantum ſeptem numerat gradus, omittitque gradum tertium.

(*f*) Legitima haec ſunt edicti verba, quae ſeruauit Iulianus *L.* 1. *et* 4. *D. vnde legitimi*, vnde & haec bonorum poſſeſſio vocatur TVM QVEM HEREDEM, a vocabulis initialibus. *L.* 1. *D. vt ex legib.*

vel SC. heredes faciebat. *L.* 2. §. 4. *L.* 3. *D. vnde legit.* His veteri iure etiam extraneus manumiſſor accenſebatur. Si quis enim filium emancipaturus extraneo cuidam, illum imaginaria venditione ter mancipauerat, & hic extraneus eum manumiſerat, non interpoſita a patre naturali fiducia de remancipatione: extraneus adquirebat ſibi ius patronatus, adeoque agnati loco erat. Vid. ſupra *Lib. I. Tit. XII.* §. 9. & *Lib. III. Tit. VIII.* §. 1. Sed huic extraneo manumiſſori Praetor praeferebat decem perſonas. Et haec origo tertii gradus VNDE DECEM PERSONAE. Tales erant pater, mater, auus, auia, tam paterni quam materni, filius, filia, nepos, neptis, tam ex filio quam ex filia, frater ſororue, conſanguinei vel vterini. §. 1. *Inſt. h. t.* Vlp. apud *Auct. Collat. Leg. Moſ. & Rom. XVI,* 9. (g) Et ex hoc capite profecta eſt bonorum poſſeſſio, de qua Valer. Max. VII, 7. 5. Quartus gradus eſt VNDE COGNATI. Quamuis enim hos non vocarent leges XII. Tabularum: *L. 1. pr. D. vnde cogn.* proximos tamen vocabat Praetor, iisque etiam accenſebat agnatos capite deminutos. Vlp. *Fragm.* XXVIII, 9. Quinto TANQVAM EX FAMILIA, (h) vocabantur agnati

(g) In Fragmentis Vlp. omiſſus eſt ille bonorum poſſeſſionis gradus VNDE DECEM PERSONAE, quia forſan ordinarie tum emancipatio fiebat contracta fiducia, adeoque hoc edictum haut magni vſus eſſet. In Pandectis vero altum de hac bonorum poſſeſſione ſilentium, quia ea ob Conſtitutionem Iuſtiniani, de qua §. 2. *Inſt. h. t.* euanuerat.

(h) Vel potius TVM QVEM EX FAMILIA. Omnia enim

agnati patroni, quibus alias ex legibus XII. Tabularum non debebatur ſucceſſio in bonis libertorum. Vlp. *Fragm.* XXVIII, 7. Sexto PRO PATRONIS. Quamuis enim ſatis hactenus cautum videretur patronis eorumque liberis, qui erant in familia: denuo tamen eos vocandos cenſuit Praetor, ſi forte tempore vel repudiatione factum eſſet, quo minus ex praecedentibus partibus edicti poſſent venire. Quin eadem edicti parte vocabantur etiam liberi patronorum emancipati & in adoptionem dati, nec non patronorum parentes, quorum omnium nulla iure ciuili habita fuerat ratio. Vid. Theoph. *ad* §. 1. *Inſt. h. t.* Schulting. *Iuriſpr. vet. Anteiuſt.* *p.* 673. Vnde non eſt, quod mirentur Fr. Hotomanus, Bachouius, Arn. Vinnius, aliique viri doctiſſimi, toties in edicto Praetoris patronos ad bonorum poſſeſſionem vocari. Septimus gradus eſt VNDE VIR ET VXOR. Quamuis enim Praetoris beneficio olim opus haut eſſet, quum nuptiae omnes fierent vel per confarreationem, vel per coemtionem, vel per vſum, ſiquidem tunc vir omnia vxoris bona dotis loco capiebat, vxor vero marito erat heres ſua: (vide ſupra *Libr. I. Tit. X.* § *VI. VII.*) magnus tamen erat illius vſus, ex quo rariores eſſe coeperant illi nuptiarum ritus. Ceterum ex hoc edicto vir vxori inteſtatae, & vxor viro inteſtato,

enim haec genera bonorum poſſeſſionum nomina a vocibus initialibus capitum edicti ſortita ſunt. Cuiac. ad Vlp. *Fragm. XXVIII*, 7. Ian. a Coſta *ad* §. 2. *Inſt. h. t. et* §. 4. *Inſt. quib. mod. tut. fin.*

to, ſuccedebat. Octauo denique vocabantur COGNATI MANVMISSORIS. Vocatum enim eſſe ad bona filii manumiſſorem patrem, eiusque agnatos & cognatos, nec non patronum patroni, etiamſi is ipſe libertinus eſſet, tradit Imperator in ſaepius laudata Conſtitutione de ſucceſſione libertorum, quae exſtat in Baſilicis *Tom. VI. p. 595.*

VIII. Bona caduca. VIII. Eo vsque Praetoris beneficium pertingebat. Si nemo erat, ad quem bonorum pertineret poſſeſſio, aut ſi quis erat quidem, ſed ius ſuum omiſerat, vel capere non poterat, vel ante apertum teſtamentum deceſſerat, ex lege Papia Poppaea bona omnia tanquam caduca, quaſi caduca, ereptitia, vacantia, populo deferebantur, adeoque ſuccedebat aerarium. Vlpian. *Fragm. XXVIII, 7. L. 21. L. 13. pr. & L. 15. §. 3. D. de iure fiſci.* Tacit. *Annal. III*, 28. Poſtea huiusmodi bona ex parte non populus, ſed fiſcus occupabat, praecipue tempore Hadrani. *L. 20. § 6. D. de hered. petit.* Denique Antoninus Baſſianus Caracalla (*i*)omnia caduca fiſco vindicauit. Vlpian. *Fragm. XVII*, 2.

IX. Quid ſi bonorum poſſeſſio non petita? IX. Quum vero plures gradus ſucceſſionis introduxiſſet Praetor, eosque per ordinem diſpoſuiſſet: in vnaquaque vero ſpecie ſucceſſionis plures ſaepe exſtarent diſpari gradu perſonae: ne actiones creditorum differrentur, ſed habe-

(*i*) Hunc enim ab Vlpiano plerumque indigitari, quoties vel Imperatoris abſolute meminit, vel Antonini, luculenter poſt Ezech. Spanhemium, oſtendit V. C. Schulting. *iurispr. vet. Anteiuſt. p. 617.*

(*a*)

haberent, quos conuenirent, & ne facile in poſſeſſionem bonorum defuncti mitterentur: ideo petendae bonorum poſſeſſioni certum tempus ſolebat praefiniri, & parentibus quidem liberisque annus, ex quo petere poterant, ceteris centum dies vtiles. Vlpian. *Fragm. XXVIII*, 10. §. 4. 6. *Inſt. h. t.* An dies, quibus pater ſciuerat, bonorum poſſeſſionem competere, etiam filio cedant, diſputant Cuiac. *Obſ. XIV*, 8. Merill. *V*. 2. Intra quos dies ſi quis non petierat, ad bonorum poſſeſſionem ſequens gradus admittebatur, perinde ac ſi ſuperiores non eſſent. §. 5. *Inſt. h. t.* Vlpian. *l. c.* §. 11. Quae omnia ex SVCCESSORIO EDICTO proficiſcuntur, de quo ſingularis exſtat in Pandectis titulus.

X. Ceterum vetus petitio, poſtulatio, vel agnitio bonorum poſſeſſionis ſollemnis erat, vt patet ex *L.* 1. *C. comm. de ſucceſſ.* adeoque fieri debebat conceptis verbis ac formulis, quae quales fuerint, hodie vix liquet, ſiquidem nec Briſſonius eas reſtituere potuit. Nec apud quemuis Magiſtratum peti poterat bonorum poſſeſſio, ſed in vrbe apud Praetorem, in prouincia apud Praeſidem. *L.* 2. §. 1. *ſeq. D. quis ordo in bon. poſſeſſ.* Aſt formulas aeque, ac illam Praetorem & Praeſides adeundi neceſſitatem ſuſtulere poſteriores Imperatores, § *vlt. Inſt. h. t.* inprimis Conſtantinus, qui, excluſis inanibus verborum captionibus, conceſſit, vt quilibet iudex vel Magiſtratus, etiam municipalis, poſſet adiri, atque apud hunc, interpoſita qualicunque voluntatis teſtatione, bonorum poſſeſſio peti. *L. vlt. C. qui admitt. ad bon. poſſeſſ.* X. Quomodo petita?

XI.

XI. Quemodo data? XI. Quemadmodum vero heredes praetorii bonorum poſſeſſionem PETERE & POSTVLARE dicebantur: Ita Praetor eamdem DABAT, & tum bonorum poſſeſſio ACCIPI & AGNOSCI dicebatur. In danda bonorum poſſeſſione formula vtebatur Praetor BONORVM POSSESSIONEM DO. Aſt ſi decreto interpoſito, dicebat: IN BONA IRE IVBEO, Valer. Max. VII, 7. IN POSSESSIONEM ESSE IVBEO: alia erat ratio. Poſteriores enim formulae tum plerumque locum habebant, cum Praetor in poſſeſſionem mittebat rei ſeruandae cauſſa, vel legatorum ſeruandorum gratia, ſiue quod reus neque poteſtatem ſui faceret, neque defenderetur. Adeoque haec ſollemnia verba ad poſſeſſionem potius bonorum, quam bonorum poſſeſſionem videntur pertinere. Briſſ. *Form. V. p.* 408.

XII. Ius nouum. XII. Et hoc quidem fuit ius antiquum bonorum poſſeſſionis. At Iuſtinianus hic quoque multa ſuo more mutauit. Nam ex inteſtati bonorum poſſeſſionibus tertiam, quintam & octauam ſpeciem plane ſuſtulit; reliquas in Pandectas referri iuſſit. §. 2. 3. *Inſt. h. t.*

TIT. XI.

DE ADQVISITIONE PER ADROGATIONEM.

Plures ſunt modi adquirendi per vniuerſitatem. Caius *Inſt. II*, 2. *princ.* eo refert *hereditatem*

tatem, *emtionem* (per quam non cum Contio mulieris in manum conuentionem, nec cum Aleandro emtionem familiae, ſed emtionem bonorum debitoris intelligimus. Vid. Iac. Oiſel. *ad* Caii *Inſt. l. c. p. m.* 92.) & *arrogationem*. Sed recte A. Contius *Diſp. Iur. ciu. I*, 12. alios quosdam addit adquirendi modos, veluti *bonorum poſſeſſionem*, *addictionem bonorum libertatum conſeruandarum cauſſa*, & eam, quae fiebat per *reductionem liberae mulieris in ſervitutem ex SC. Claudiano.* Quum ergo de *hereditatibus* & *bonorum poſſeſſionibus* ſatis prolixe adhuc egerit Imperator, *emtio* vero *bonorum*, quae iam Iuſtiniani aeuo ab vſu receſſerit, itidem ſupra ſatis explicata ſit: nunc reliquas adquiſitionum, quae per vniuerſitatem fiunt, ſpecies exſequemur, & hoc quidem titulo de *adquiſitione per adrogationem*: ſequente XII. de *bonorum addictione, quae fit libertatis conſeruandae cauſſa*, & titulo denique XIII. de *SC. Claudiano* agemus.

I. Omnia bona & iura adrogati tranſibant ad adrogatorem.

I. Quid adrogatio ſit, quo ritu, quaque ſollemnitate fieri debuerit, iam ſupra *Libro I. Tit. XI*, §. *V. ſequ.* dicere occupauimus. Vbi etiam §. *VI. VII. et XVIII.* obſeruauimus, adrogatum tranſiſſe in alia ſacra, aliamque familiam, adeoque adrogatorem adrogatum in poteſtate habuiſſe. Gell *Noct. Att. V*, 19. Quum itaque patria poteſtas etiam illud ius complecteretur, vt quidquid adquirerent filii, non ſibi, ſed patri adquirerent: (vid. ſupra *Lib. I. Tit. IX.* §. 7.) conſequens erat, vt & adrogati bona vniuerſa & iura adquireret adrogator. Vnde omnia, quae adrogati fuerant, tacito iure ad eum transire

ire dicuntur, qui adrogauit, *L.* 15. *D. de adopt.* Cum capite ergo etiam fortunae eius in familiam & domum adrogatoris transferebantur, adeo, vt & actiones & nomina tranſirent ſine ceſſione §. 1. *Inſt. b. t.* Attamen filius ſtricto iure manebat debitor, adeoque adrogator ex debito filii conueniri non poterat. §. *vlt. Inſt. b. t. L. pen. C. ne vx. pro marit.*

II. Excepta tamen erant ea iura, quae capitis deminutione perimi ſolebant. Talia erant operarum officialium obligationes, ius adgnationis, vſus & vſusfructus. Haec cum capitis deminutione perire poſſent. *L.* 7. *D. de cap. demin. L.* 1. *D. quib. mod. vſusfr. amittatur.* Paull. *Recept. Sent. III*, 6. 39. omnes vero, qui ſe adrogari ſinunt, capitis deminutionem paterentur: non poterant profecto cum reliquis iuribus ad adrogatorem tranſire. §. 1. *Inſt. b. t.*

II. Excepti iis, quae capitis deminutione perimebantur.

III. Sed & haec ſuſtulit Iuſtinianus. Adrogatoribus enim non omnium bonorum adquiſitionem, ſed vſumfructum tantum, dominio adrogatis integro ſervato, conceſſit. Mortuo autem filio adrogato in adoptiua familia, etiam dominium rerum eius ad adrogatorem tranſire voluit, niſi ſupereſſent aliae perſonae, quae patrem in iis, quae adquiri non poſſent, ex Conſtitutione antecedebant. §. 2. *Inſt. b. t.* Idem etiam Iuſtinianus conſultiſſima ratione ſanxit, vt adrogator ex filii adrogati contractibus conueniretur, &, ſi ille hunc defendere nollet, creditoribus bona filii, quorum pater adrogator vſumfructum habiturus fuiſſet, poſſidere permitteretur. §. *vlt. Inſt. b. t.*

III. Ius nouum.

TIT.

TIT. XII.

DE

EO, CVI LIBERTATIS CAVSSA BONA ADDICVNTVR.

Bonorum addictio libertatum conſeruandarum cauſſa tota ita comparata eſt, vt ſine antiquitatum cognitione intelligi nequeat. Aſt antiquorum mores, in venditione bonorum obſeruati, aliaque, ad quae hoc titulo adluditur, iam alio loco expoſita ſunt, ad quae hic licebit lectorem remittere.

I. Saepe fiebat, vt obaeratus quiſpiam facto teſtamento, heredem inſtituerit extraneum, ſimulque ſervis quibusdam libertatem vel legaret, vel fideicommiſſo daret. Non adeunte ergo herede, & hereditatem ob latitans aes alienum ſibi ſuſpectam repudiante, libertates etiam corruebant. *L. 2. C. de teſt. man. L. 1. C. de fideic. libert.* **I. Caſus hoc titulo ſupponendus.**

II. Quum vero nihilominus magnus eſſet libertatis favor: D. Marcus Imperator reſcripto ad Pompilium Rufum ſtatuit, vt bona, quae iam non ſine ignominia defuncti venire debebant, ſervo potius cuidam teſtamento manumiſſo addicerentur, (*a*) ea tamen lege, vt non ſolum ſervi, quibus tum directo tum per fideicommiſ- **II. Reſcriptum D. Marci.**

(*a*) Is ergo, cui addicta bona, nec heres erat, nec bonorum poſſeſſor. Bonorum tamen poſſeſſori adſimilabatur. *L. 4. §. 21. D. de fideicomm. lib.*

commiſſum libertas data, libertatem conſequerentur, verum etiam creditoribus caueretur de ſolido ſingulis ſoluendo. Quin & fiſco bona non aliter addici paſſus eſt Imperator, quam ut libertas iis eſſet ſalua, qui eam adita hereditate conſequi potuiſſent. Ipſum reſcriptum D. Marci integrum exſtat §. 1. *Inſt. h. t.* De Pompilio Rufo, ad quem Imperator reſcripſit, diſputant, ſervusne an liber homo fuerit? Servum fuiſſe, exiſtimat Theophilus *d.* §. 1. vbi eum *ἵνα τῶν τυχόντων ἐλευθερίας ἐν τῇ διαθήκῃ*, *vnum eorum, qui libertatem teſtamento conſequuti fuerant*, adpellat. Sed negat Arnold. Vinn. ad *d.* §. 1. ſiquidem haec nomina ſervis non magis conueniant, quam Caii Seii. *L.* 23. *D. de manumiſſ.* Sed ſervum fuiſſe, mihi vix videtur dubitandum. Quid mouiſſet enim extraneum, vt tam duris conditionibus addici ſibi pateretur hereditatem Virginii Valentis, aere alieno oppreſſam? Nomen vero Pompilii Rufi non a D. Marco, ſed ab Imperatore Iuſtiniano ei datum videtur per *πρόληψιν*, quia libertini ſolebant aut manumiſſorum, aut eorum, quorum ſe patrocinio adplicabant, nomina adſumere. Atque ita etiam ſentit Eguinarius Baro.

III. Cauſſa huius reſcripti. III. Cauſſae ergo huius Conſtitutionis ſunt tum libertatis fauor, tum defuncti exiſtimatio, quam per bonorum venditionem laeſam fuiſſe, ſupra *Lib. II. Tit. XVIII. XIX. n.* 9. obſeruauimus.

IV. Ius nouum a Iuſtiniano inuectum. IV. Sed & his ſuo more nonnulla addidit Iuſtinianus *L. vlt. C. de teſtam. manum.* in qua cautum I.) vt ius poſtulandi bonorum addictionem

nem annuum eſſet. II) Vt ſi plures ſimul ſatisdato poſtularent, iis bona ſimul addicerentur. III) Vt eius potiſſimum, qui plus ſe praeſtiturum eſſet pollicitus, ratio haberetur. IV) Vt qui plus, quam alter, cui bona addicta, intra annum offerret, altero libertatem ſuam retinente, bona obtineret. Quae omnia Commentatores latius exſequuntur.

TIT. XIII.

DE

SVCCESSIONIBVS SVBLATIS, QVAE FIEBANT PER BONORVM VENDITIONEM ET EX SC. CLAVDIANO.

Qvidquid de adquiſitione per bonorum venditionem dici potuit, iam ſupra *Lib. II. Tit. XVIII. XIX.* §. *XI.* occupatum eſt. Obſeruatis enim ritibus, ibi deſcriptis, actiones omnes & iura defuncti ad bonorum emtorem, vel ſectorem, tranſibant, vnde & is a creditoribus, non ſecus ac bonorum poſſeſſor, conueniebatur, quia vterque ſucceſſor erat praetorius. Car. Sigon. *de Iudic. l.* 18. *p.* 450. Theoph. *pr. Inſt. h. t.*

I. Senatusconſulti quoque Claudiani meminimus iam aliquoties ſupra *Libro I. Tit. II. n.* 5. *&* *L.* 1. *Tit. XVI. n.* 7. vbi etiam eius occaſionem & hiſtoriam in compendio expoſuimus, nihil vt hic addi poſſe a nobis videatur, praeter id vnum, quod mulier eiusmodi libidinoſa in ſeruitutem detruſa ſimul cum libertate omnem I. De SC. Claudiano remiſſiue.

 amiſe-

amiſerit ſubſtantiam. *princ. Inſt. b. t.* Quod tanquam ſaeculo ſuo indignum ſuſtulit Iuſtinianus. §. 1. *Inſt. h. t.*

TIT. XIV.

DE

OBLIGATIONIBVS.

IVs nobis vel in rem competit, vel in perſonam. De illo hactenus actum: hoc quum ex obligationibus ſit, de iis iam agere incipit Tribonianus ab hoc titulo vsque ad *Lib. IV. Tit. V.* Videndum ergo, quid Romanis fuerit obligatio, & quot eius fuerint genera.

I. Obligatio apud Romanos quid? I. Obligationem definiunt veteres, quod ſit *iuris vinculum, quo neceſſitate adſtringimur alicuius rei ſoluendae, ſecundum noſtrae ciuitatis iura. pr. Inſt. h. t.* At haec definitio non eſt obligationis in genere, ſed ſpeciatim obligationis ciuilis & mixtae. Quamuis enim alias naturalis aequitas omnes conuentiones, etiam nullis legibus ciuilibus definitas, ſeruari iubeat, nihilque tam congruum ſit fidei humanae, quam ea, quae placuerunt, inter homines ſeruari: *L. 1. D. de pact.* Romani tamen Patricii, quorum intererat, plebem litibus quamplurimis implicari, a naturali illa ſimplicitate deſciuerant, omnibusque obligationum generibus certam formam certumque ordinem dederant, ita quidem, vt niſi quis iſtam formam ſequutus fuerit, nulla valida naſci videretur obligatio. (*a*) Et hinc addita ſunt verba:

(*a*) Pacta ergo nuda non producebant obligationem, cuius

ba: *ſecundum noſtrae ciuitatis iura.* Ceterum hoc non ita intelligendum eſt, ac ſi Romani negaſſent, pacta eſſe ſeruanda. Potius eum virum malum atque improbum iudicabant, qui pacta violaſſet. Legenda, quae in eam rem differit Seneca *de Benef. III.* 15. Sed non adſiſtebant iura iis, qui nudum pactum inierant, quod fidem in negotiorum contractibus ſanxerant. Gell. *Noct. Att. XX*, 1. adeoque ſibi imputare debebat, qui nuda pactione alterum ſibi obſtrinxit, quod communem conuentiones firmandi modum, puta ſtipulationem, omiſerit. Add. Merill. *Obſ. VII*, 39. Iure ergo Romano vetere non pacta nuda, immo nec iusiurandum, vllam producebant obligationem, ſed contractus. Primus quinquaginta de contractibus leges dedit Serv. Tullius Rex. Dionyſ. Halic. *Ant. Rom IV. p.* 218. Quem etiam primum aes ſignaſſe, numumque, prae-

cuius rei eam rationem reddit Sex. Caecilius apud Gell. *Noct. Att. XX*, 1 *quia fidem maiores in negotiorum contractibus ſanxerint.* At poſtea tamen indignatus Praetor, hac in re impune falli fidem, non quidem actionem, ſed exceptionem tamen ex pacto dedit. *L.* 7. §. 4. *D. de pact.* Ante hoc edictum variis artibus eludebantur pacta, crebraeque in foro erant diſputationes de conuentionibus, pactorumne an in contractuum numerum eſſent referendae. Quo reſpicit Plaut. *Aulul. II*, 2. *v.* 81.

- - *At ſcio, quo vos pacto ſoleatis perplexarier!*
Pactum non pactum eſt, non pactum autem pactum
eſt, quod vobis lubet.

Adde Ger. Noodt. *de Pact. & Transact. X. p.* 678. *ſeqq.*

praecipuum contractuum inſtrumentum, cudiſſe, tradit Plin. *Hiſt. Nat. XXXIII*, 3. cuius narrationem operoſe defendit B. Branchu. *Obſerv. Dec. II*, 12. quamuis alii numos Numae & originem & nomen debere contendant. Eas leges deinde abrogauit Tarquin. Superbus. Dionyſ. Hal. IV, 245. Denique pleraſque in XII. Tabulis reſtituere Decemuiri, quos ſequuti iureconſulti diſputatione fori eo rem deduxere, vt nemo poſſet, niſi certa adhibita forma, contrahere.

II. Obligatio vel ciuilis vel praetoria, naturalis, ciuilis, mixta.

II. Quum vero forma illa obligationibus data eſſet vel per leges ciuiles, vel per edicta Praetorum: factum eſt, vt obligationes in CIVILES & PRAETORIAS, vel HONORARIAS, diſtinguerentur. §. 1. *Inſt. h. t. L.* 1. §. *pen. D. de exercit. act. L.* 1. §. 8. *D. de fideiuſſ. L.* 8. §. *vlt. D. de accept.* Illae legibus vel conſtitutae ſunt, vel comprobatae, veluti ex contractibus obligatio litterarum & verborum, ex delictis furtum nec manifeſtum, damnum iniuria datum, &c. Has Praetor ex ſua iurisdictione conſtituit, quales ſunt ex conuentionibus conſtituta pecunia, e delictis iniuria &c. Sed reuera hanc diſtinctionem, ſaluo tamen diſcrimine ratione praeſcriptionis, ſuſtulit Iuſtinianus, dum omnes obligationes miſcuit, corporique ſuo iuris inferi iuſſit promiſcue. Thomaſ. Not. *ad Inſt. h. t.* Praeterea obligationi adſiſtit lex, & quidem vel ſola *naturalis*, cui non adſtipulatur ius ciuile, vel *ciuilis*, cui naturalis aequitas reſiſtit, vel *naturale vel ciuile ius* ſimul. Vnde primi generis obligatio NATVRALIS; ſecundi CIVILIS, tertii

MIXTA

MIXTA adpellatur. §. 1. *Inſtit. de obligat.*

III. Quid contractus & delictum?

III. Porro omnes obligationes naſci conſtat vel ἀμέσως ex naturali aequitate ſola, vel ex facto, eoque vel licito vel illicito. Quae ex facto licito deſcendunt obligationes, CONTRACTVS dicuntur: quae ex illicito, DELICTA, vel MALEFICIA audiunt. Vid. Cai. *Inſt. II*, 9. *princ.* Contractus quum conſenſu ineantur, isque vel verus ſit vel praeſumtus, ii, qui ex vero naſcuntur, contractus; qui ex praeſumto, quaſi contractus adpellantur. In delictis quoque vel dolus concurrit, vel culpa tantum. Si dolus, verum delictum; ſin culpa, *quaſi delictum* inde naſcitur. Vid. Thomaſ. *Diſſ. de vſu pract. action. aduerſ. iudicem imperite iudic.* §. 2.

IV. Quid interſit inter pacta & contractus.

IV. *Contractus* (*b*) ergo in ſe conſiderati Romanis iureconſultis ſunt conuentiones, quibus ſubſunt cauſſae ciuiles, id eſt, eiusmodi negotia, quae iure ciuili recepta, adeoque idonea ſunt ad producendam obligationem. Ger. Noodt. *de Pact. et Transact. IX. p.* 673. Paullo aliter contractus a pactis diſtinguo. Pactum enim neque nomen & cauſſam, contractum aut nomen & cauſſam, aut certe, ſi nomine caret, cauſſam habere oportet. *L.* 7. §. 1. *et* 2. *D. de pact.* Habere autem nomen dicitur, cui eiusmodi inditum eſt vocabulum, quod producat actionem eiusdem nomi-

(*b*) Sunt etiam alia contractuum nomina. Vocantur enim συναλλάγματα, negotia civilia, cauſſae, cauſſae civiles, formae negotii, contractus negotii, vel negotia contractus. Loca collegit Ger. Noodt. *l. c. cap. IX, p.* 673.

nominis, vti contractus nominati. Cauſſam vero habet negotium, quod vel a rei traditione, vel a ſolenni ſtipulatione, vel a litteris, vel a conſenſu effectum ſumit. Vnde contractuum in eos, qui re, verbis, litteris vel conſenſu ineuntur, diuiſio. Ideo *do vt des* conuentio eſt ſine nomine, ſed quia tamen a datione vel facto ſumſit effectum, contractibus accenſetur. *Dabo vt des* eſt nudum pactum, quia nulla cauſſa praecedit. Vnde ſimul patet, cur promiſſio rei futurae non ſit contractus, quamuis adſit conſenſus mutuus. Non enim conſentiunt in id, quod ſtatim detur vel fiat, ſed quod in poſterum dandum faciendumque ſit. Inter contrahentes ita conuenit: *vendo*, *emo*, *loco*, *conduco*. Inter paciſcentes: *vendam*, *emam*: *locabo*, *conducam*. Porro inde patet, cur in contractibus innominatis locus fuerit poenitentiae. Ex parte enim eius, qui nondum quod promiſſum erat praeſtiterat, nudum erat pactum. Ergo alterum licebat poenitere, vel datum repetere condictione cauſſa data cauſſa non ſequuta. *L.* 5. *pr.* & §§. *ſequ. D. de condict. cauſſ. dat.*

V. Contractus quotuplices? V. Contractus porro nominati vel *re* perficiuntur, vel *verbis*, vel *litteris*, vel *ſolo conſenſu*: de quibus quatuor contractuum ſpeciebus agendum diſtinctius.

TIT. XV.

QVIBVS MODIS RE CONTRAHITVR OBLIGATIO.

QVamuis plures ſint contractus, quibus re con-

contrahitur obligatio, vetuti omnes contractus innominati, quippe qui demum ex datione vel facto obligant, *L.* 7. §. 2. *D. de pact. L.* 5. *pr. D. de praeſcript. verb.* placuit tamen Imperatori, de mutuo tantum, commodato, depoſito & pignore, tanquam contractibus nominatis realibus, hic agere.

I. Mutui datio eſt, *quando ita alteri aliquid traditur, quod pondere, menſura, numero continetur, vt accipientis fiat, & quandocunque aliud eiusdem generis, ſeu naturae & qualitatis reddatur.* Transfertur ergo hoc contractu dominium rei fungibilis in alterum. Vnde & hoc contractu fit alienatio, non quidem talis, qualis erat rerum mancipi, & quam ſolam Cicero *Topic. ad Trebat. XVIII.* vocat *abalienationem*, ſed qualis eſt rerum nec mancipi. Eſt enim alienatio *omnis actus, quo transfertur dominium L.* 1. *C. de fundo dot.* Conf. Bynkershoek *de reb. mancipi & nec mancipi IX. p.* 135. Quo ipſo corruit, quidquid in contrarium adferunt Salmaſius & Iac. Oiſelius, quorum ſententia dudum eſt a iureconſultis accuratioribus, & in primis a Cl. Wiſſenbachio noſtro, exploſa. Vid. Ant. Schulting. *ad* Caii *Inſt. II*, 9. 1. *p.* 147. Res vero fungibilis eſt, quae, vt in definitione eſt, pondere, menſura & numero continetur. Ipſum argentum olim foeneratores non adnumerabant, ſed adpendebant Plin. XXXIII, 3 Varro *de Lingua. Lat. IV. fin.* Poſtea aes rude tantum, aliaque, quae pondere conſtant, adpendi ſunt ſolita, vt cera, pix, lardum (*a*) &c. Reliquas res

I. Quid mutuum?

(*a*) Sic Varro *de re Ruſt.* refert, *Hirrium Caeſari duo millia*

res vel admetiebantur vel adnumerabant. (*b*) Vid. Oiſel. ad Caii *Inſt. II*, 9. 1. *p. m.* 148. Addidi porro in definitione, aliud quandocumque eiusdam generis naturae & qualitatis reddendum, Quamuis enim Caius *l. c.* addat *ſtatuto tempore*, & in ipſis Inſtitutionibus noſtris *princ. h. t.* pro *& quoniam nobis non eadem res* &c. legendum ſit *& quandoque nobis non eadem res*, vt docent Anton. Auguſtin. *Emend.* III, 7. & alii: (*c*) tempus tamen, quo exacto, qui obligatus eſt, ſoluere debeat, adiici neceſſario non debebat.

II. Vnde dictum mutuum? II. *Mutuum* vero non adpellatur, quaſi a me ita tibi datum ſit, vt *ex meo tuum* fieret, ceu exiſtimant Caius *Inſt.* II, 91. Paullus, *L.* 2. §. 2. *D. de rebus credit.* & Tribonianus §. 1. *Inſt. h. t.* (*d*) ſed a voce Sicula μοῖτον. Varro *de Lingua Lat. IV. p.* 29. *Si datur, quod reddatur, mutuum eſt, quod Siculis* μοῖτον. Pleraſque enim rei pecuniariae adpellationes Romanos a Siculis mutuatos eſſe, iam alibi a nobis obſeruatum eſt, *Libro II. Tit.*

millia muraenarum dediſſe in pondus. Et Plin. IX. *Hirrium Caeſari ſex millia muraenarum mutua adpendiſſe.*

(*b*) Vnde & grex ad numerum dari mutuo poteſt. *L.* 35. §. 5. *D. de contr. emt.*

(*c*) Aliter quidem Aleander ad Caii *Inſt. l. c.* at Schultingius *p.* 149. docet τὸ *quandoque* in *princ. Inſt. h. t.* idem eſſe ac *quandocunque*, neque opus fuiſſe, vt tempus adiiceretur mutuo. Sane aliud fuit mutuum, aliud foenus, alia actio mutui, alia calendarii. Vid. Cuiac. *Obſ. XI*, 37.

(*d*) Pertinet ergo haec etymologia ad originationes Stoicas, quibus nimium quantum indulſiſſe iureconſultos veteres, iam ſupra. *Libro I. Tit. I. n.* 3. obſervavimus Adde Cuiacii *Obſ. XI.* 37.

(*e*)

Tit. XIV. n. 5. Ceterum ad antiquitates praecipue pertinet, quod creditores pecuniam vel ex arca numerarent, vel a trapezita, ſeu argentario. Qui ex arca numerabat, dicebatur *ex arca vel de domo numeraſſe*, & accipiebat cautionem, cuius elegans formula exſtat in *L.* 40. *D. de reb. credit.* Qui a trapezita numerabant, dicebantur *de menſa numeraſſe*, idque referebatur in rationes. Quo de diſcrimine multa potius quam bona cumulauit Claud. Salmaſ. *de Mod. Vſur. Cap. XI. p.* 473. *ſequ.* Rem explicat Donatus ad Terent. *Adelph. Act. II. Scen. IV. Ego ad forum ibo, tunc enim in foro magis & de menſae ſcriptura, quam ex arca domoque vel ciſta pecunia numerabatur.*

III. Multum vero intererat inter *mutuum* & *foenus*, quamuis haec a plerisque confundi ſoleant. Aſt accurate diſtinxit Plaut. *Aſinar. I,* 3. *v. vlt.* III. Quid foenus?

Nam ſi mutuas non potero, certum eſt, ſumam foenore.

Diſtinxere etiam iureconſulti noſtri, *L.* 33 *D. de reb. credit.* & Imperatores Arcadius, Honorius & Theodoſius, *L. 6. C. Theod. de denunc. & edit. reſcind. Lib. II Tit. IV.* Inprimis vero accurate hoc diſcrimen exſecutus eſt Nonius Marcellin. *V*, 70. *p.* 731. quem locum ita ego legendum exiſtimauerim: *Mutuum a foenore hoc diſtat, quod* mutuum *ſine vſuris;* foenus *cum vſuris ſumitur: & eſt accepti foetus. Vnde & foenus dictum eſt, vt Graece τόκος, quaſi partus mutui ſumti - - - Vnde honeſtius mutuum eſt, quod ſub amico adfectu fiat meum tuum, vſu temporis neceſſarii: foenus ſumere dedecet.*

IV. Differentia inter foenus & mutuum.

IV. Ex his verbis non vna elicitur *mutui & foenoris* differentia. I. Mutuum erat gratuitum, neque vſurae ordinarie debebantur: foenus vſuris exhauriebat debitores. Adeoque illud ad contractum commodati; hoc ad locationem conductionem accedebat propius. Ger. Noodt. *de Foenorib. & vſur. I*, 6. *p.* 239. II. Illud ſub amico adfectu dabatur: hoc inexplebilis habendi cupiditas inuenerat. Seneca *de Benef. VII*, 10. III. Illud honeſtum, hoc bonis omnibus turpe videbatur. Nota ſunt illa Catonis, qui quum varios recenſuiſſet adquirendi modos, quaeſitus, *quid foenerari?* reſpondit: *Quid hominem occidere?* Plin. *Hiſt. Nat. XVIII*, 5. Cic. *de offic. II*, 25. Idem Cato *de Re Ruſt. init. Eſt interdum praeſtans, mercaturis rem quaerere, ni tam periculoſum ſiet, & item foenerari, ſi tam honeſtum. Maiores enim noſtri ſic habuerunt, & ita in legibus poſuerunt, furem dupli condemnari, foeneratorem quadrupli. Quanto peiorem ciuem exiſtimauerint foeneratorem, quam furem, hinc licet exiſtimare.* Non minus in vſuras inuehitur Seneca *de Benef. VII*, 10. Vnde profecto non mirum, M. Antonium Octauiano Caeſari inter reliqua probra obieciſſe etiam avum argentarium. Sueton. *Aug. I.* IV. Porro mutuum ad tempus neceſſarium dabatur: foenus in certum ſtatumque diem. Solebant enim foeneratores & argentarii, ſedentes ad medium Ianum, (e) in ſingulas Kalendas

(e) Teſtatur Cicero *de offic. II*, 25. et *Phil. V. VI. VII.* Horat. *Epiſt. I*, 1.

O ciues, ciues, quaerenda pecunia primum,
Virtus

lendas fœnerare pecunias. Horat. *Epod. II, v.* 67.

Haec vbi loquutus foenerator Alphius,
Iamiam futurus ruſticus,
Omnem relegit Idibus pecuniam,
Quaerit Kalendis ponere.

Idem *Serm. I,* 3. *v* 86.

Odiſti & fugis, vt Druſonem debitor aeris,
Qui, niſi quum triſtes miſero venere Kalendae,
Mercedem aut numos vnde vnde extricat.

Et ideo codex. cui inſcribebantur illa creditorum nomina, KALENDARIVM (*f*) vocabatur. *L. pen. D. ſi cert. pet. L. vlt. D. de pecul. L.* 88. *D. de*

Virtus poſt numos. Hoc Ianus ſummus ab imo Perdocet.

Tres ſcilicet Romae erant Iani ſtatuae, ad quarum vnam creditores, ad alteram foenori poſituri numos, ad tertiam exigentes conueniebant Alex. ab Alex. *Genial. dier. I,* 14. Rappold. *ad Horat. p.* 322.

(*f*) Kalendario iſti priuati praeponere ſolebant ſervum. *L.* 41. *D. de reb. credit.* Erant vero & ciuitatibus eiusmodi Kalendaria, quibus praeerant curatores Kalendarii, de quibus *L.* 18. §. 2. *D. de muner. & honor. & L.* 9. §. 7. *D. de adminiſtrat. rerum ad ciuitatem pertin.* Meminit eorundem curatorum vetus lapis apud Gruter. *Inſcript. p. CCCCXLVI,* 7.

P. OTACILIO. L. F. PAL. RVFO. PAT.
IIII. VIR. I. D. II. Q. FLAM. PERPETVO.
DIVI. HADRIANI. AB EODEM. EQVO.
PVBL.
HONORATO. CVRATORI. KALENDARI.
R P.
AECLANENSIVM. ELECTO. A DIVO.
PIO
PATRONO. MVNICIPI,

(*g*)

de legat. II, Senec. *de Benef. I,* 2. *& Epiſt. XIV. & LXXXVII.* In hoc ergo Kalendario, praemiſſo Kalendarum nomine, debitorum ſubiiciebantur nomina. Vnde Martial. *Epigr. VIII.*

Superba denſis arca palleat numis,
Centum explicentur paginae Kalendarum.

Eamdem ob cauſſam *Kalendarium exercere* dicuntur foeneratores. *L.* 33. §. 1. *& L.* 39. *& L.* 41. §. 6. *D. de legat.* 3. *& in Kalendarium conuerſa pecunia* eſt, quae nominibus & foenore occupata. *L.* 39. §. 14. *D. de adminiſt. tut. L.* 62. *D. de leg.* 3. Vt ergo ad foenus redeamus, illud redeuntibus Kalendis ſoluendum erat, quum mutuum, non niſi vſu neceſſario finito, reddi ſoleret.

V. Diuerſae actiones, quibus mutuum & foenus petitur.

V. Accedit V. & haec differentia, quod diuerſae ex mutuo & foenore naſcebantur actiones. Mutuum enim repetebatur condictione certi ex mutuo; *pr. Inſt. h. t.* foenus actione Kalendarii. Cuiac. *Obſ. XI,* 37. quae tamen procul dubio fuit ſpecies condictionis certi ex ſtipulatu.

VI. Mutuum & foenus, quales contractus?

VI. Et ex his facile ſoluetur queſtio, qualis veteribus fuerit contractus foenoris? Diximus, eum proxime accedere ad locationem conductionem, quia numi vſui dantur & accipiuntur certa mercede. Vnde Horat. *Serm. I.* 2. *v.* 9.

Omnia conductis coëmens obſonia numis.

Vbi *numi conducti* ſunt foenore ſumti. Sed foenus tamen proprie non eſt locatio, quia numorum non vſus, ſed abuſus eſt. Accedit, quod contracta locatione eadem res reddenda eſt, contracto foenore non item. Quare in negotio vſurario duplex interuenit contractus, mutui puta

puta & foenoris, quorum ille re, id eſt, pecuniae datione, hic verbis, id eſt, ſtipulatione (*g*) initur. Neque enim citra ſtipulationem foenus contrahebatur, niſi nauticum. *L.* 5. §. 1. *&* *L.* 7. *D. de naut. foenor.* item foenus Reip. vel menſae argentariae (*h*) vt & in his rebus, quae menſura conſtant. Cuiac. *Obſeru IX.* 15.

VII. Lex XII. Tab. de foenore.

VII. Vt vero tota rei vſurariae ratio eo rectius intelligatur, ſciendum eſt, *vetus admodum in vrbe fuiſſe foenebre malum, & diſcordiarum ſeditionumque creberrimam cauſſam, eoque antiquis ac minus corruptis moribus non raro cohibitum. Nam primo XII. Tabulis ſanctum, vt ne quis vnciario foenore amplius exerceret, quum antea ex libidine locupletium agitaretur.* Tacit. *Ann. VI*, 16. Quod vnciarium foenus, lege XII. Tabularum conſtitutum, ſi quis excedere non dubitaret, is quadruplo luebat. Cato *de Re Ruſt. praefat.*

VIII. Lex Licinia de eodem.

VIII. Sed quam parum diu ea lex ſaluberrima valuerit, vel ex eo patet, quod paullo poſt in Manliano illo tumultu clamaret obaeratus: *Se militantem, ſe reſtituentem euerſos penates, multiplici ſorte exſoluta, mergentibus ſemper ſortem vſuris, obrutum foenore eſſe.* Liv. VI, 14. Quare breui poſt tempore, id eſt A. V. C. CCCLXXVIII. a C. Licinio Stolone, Tribuno plebis, lege cautum

tum

(*g*) Paull. *Recept. Sent. II*, 14. 1. *Si pactum nudum de praeſtandis vſuris interpoſitum ſit, nullius eſt momenti: ex nudo enim pacto inter ciues Romanos actio non naſcitur.* Conf. *L.* 24. *D. de praeſcript. verb.*

(*h*) Menſarii publicam rationem conficiebant: argentarii priuatam. Egregia ſunt, quae de vtriſque obſeruat Car. Sigon. *de ant. iure ciu. Rom. II*, 11. *p.* 323. *ſeq.*

(*i*)

tum eſt, vt deducto eo de capite, quod vſuris praenumeratum eſſet, id quod ſupereſſet, trien- nio aequis portionibus perſolueretur. Liv. VI, 35.

IX. Lex Duillia Maenia de eodem. IX. Paullo poſt C. Marcio & Cn. Manlio Coſſ. rogatio perlata eſt a M. Duillio & L. Maenio Tribunis plebis de vnciario foenore. Ex quo patet denuo exoleuiſſe legem XII. Tabularum, maximeque iterum pro minimis irrepſiſſe vſuras. Qua de re Livius VII, 16. *Haut aeque laeta patribus inſequente anno, C. Marcio & Cn. Manlio Coſſ. de vnciario foenore a M. Duillio & L. Maenio, tribunis plebis, rogatio eſt perlata: & plebs aliquanto eam cupidius ſciuit, accepitque.*

X. Lex de foenore ſemiunciario. X. Sed quemadmodum locupletiores nullo foenore poterant ſatiari: ita plebs ne vnciarium quidem aequo animo ferebat. Vnde *dein rogatione tribunitia ad ſemiuncias redacta vſura*, vt ait Tacit. *Annal. VI*, 16. Factum id anno V. C. CCCCVIII. T. Manlio & C. Plautio Coſſ. Liv. VII, 27. *Inde otium domi foriſque manſit, T. Manlio Torquato & C. Plautio Coſſ. ſemiunciarium tantum ex vnciario foenus factum, & in penſiones aequas triennii, ita vt quarta praeſens eſſet, ſolutio aeris alieni diſpenſata eſt.*

XI. Lex Genucia de vſura non facienda. XI. Poſtquam ſemel a plebe animaduerſum eſt, poſſe minores vſuras, quam lex XII Tabularum conſtituerat, plebiſcitis introduci, eo denique prolapſa eſt effrenis licentia, vt omne foenus tolleret, ac ne leuiſſimam quidem vſuram concederet creditoribus. Qua de re egit anno V. C. CCCCVIII. lex Genucia, deſcripta a Livio VII, 41. *Praeter haec inuenio apud quosdam*

quoſdam, *L. Genucium*, *tribunum plebis*, *tuliſſe ad populum*, *ne foenerare liceret*. Paullo aliter Tacit. *Ann. VI*, 16. *Poſtremo vetita verſura*, niſi forte pro *verſura* malis *vſuram* ponere. Vt vt ſit, lata eſt haec lex Genucia anno V. C. CCCCXIII. C. Martio Rutilo IV. & Q. Seruilio Coſſ.

XII. Sed dici non poteſt, quanta arte, quantiſque fraudibus hanc legem eluſerint foeneratores, quorum intererat, vt quod per legem Genuciam non licebat, calliditate conſequerentur. Meminit earum fraudum Tacitus *Ann. VI*, 16. ſed breuiter: *Poſtremo*, inquit, *vetita verſura*, *multisque plebiſcitis obuiam itum fraudibus*, *quae toties repreſſae*, *miras per artes rurſum oriebantur*. Sed qua in re conſtiterint illae foeneratorum verſutiae, plenius multo oſtendit Liv. XXXV, 7. *Inſtabat enim cura alia*, *quod ciuitas foenore laborabat*: *& quum multis foenebribus legibus conſtricta auaritia eſſet*, *via fraudis inerat*, *vt in ſocios*, *qui non tenentur iis legibus*, *nomina transſcriberent*: *ita libero foenore obruebant debitores*. Scilicet plebiſcitum illud Genucium Romae quidem, aſt non in Latio, valebat: licitumque adeo erat ſociis & Latini nominis, vſuras quantascunque a debitoribus ſtipulari. Callide ergo foeneratores agebant cum ſociis & Latini nominis, vt paterentur pecunias ſuo nomine foenori locare. Quo fiebat, vt, nec quidquam vetante lege, non minus ac antea gliſceret foenebre malum, ciuesque vſuras mordaciſſimas pendere cogerentur. Aſt anno denique V. C. IↃLX. L. Cornelio Merula & Q. Minucio Thermo Coſſ. coerceri has foeneratorum artes placuit, lataque eam in rem eſt

XII. Fraudes foeneratorum lege Sempronia coercitae.

eſt lex Sempronia. Et initio quidem edictum, *vt qui poſt diem proximorum Feralium ſocii ciuibus credidiſſent pecunias, profiterentur: & ex ea die pecuniae creditae, quibus debitor vellet, legibus, ius creditori diceretur.* Poſtea vero vbi poſſeſſionibus detecta eſt magnitudo aeris alieni, per hanc fraudem contracti, M. Sempronius, Tribunus plebis, ex auctoritate patrum plebem rogauit, plebsque ſciuit, VT CVM SOCIIS AC NOMINE LATINO PECVNIAE CREDITAE IVS IDEM, QVOD CVM CIVIBVS ROMANIS, ESSET, Liv. *Hiſt. XXXV*, 7. Factum eſt ergo lege Sempronia, vt quum antea ciues tantum obligaret lex Genucia, deinde etiam ſocii ac Latini nominis eadem tenerentur.

XIII. Vſura centeſima demum legitima habita.

XIII. Sed his omnibus legibus nihil actum. Recruduit ſubinde foenebre malum, ſiue quod pecuniae incrementum non ſub antiqua amplius foenoris adpellatione peteretur, (quod lex prohibebat,) ſed ſub nouo vſurae vel poenae nomine; ſiue quod debitores in contrahendo foenore legis beneficio renunciarent, vt erudite oſtendit Ger. Noodt. *de Foen. & vſur. II* 4. *p.* 269. Denique eo res deuenit, vt vſura centeſima legitima haberetur, maiores centeſimis vſurae improbarentur, niſi quod nauticum foenus cuiusque arbitrio relinqueretur. *L.* 40. *D. de reb. cred. L. vlt. C. de vſur. rei iudic.* Si quid ſupra centeſimam ſolutum, non repetebatur quidem illud, ſed ſortem tamen minuebat: conſumta vero ſorte, repetebatur quidem, teſte Paullo *Recept. Sent II*, 15. 2. aſt non tanquam vſura, ſed tanquam ſors indebite ſoluta. *L.* 26. *princ. D. de*

D. de condict. indeb. (i) *L.* 18. *L.* 26. §. 2. *C. de vſur.*

XIV. Quis primus hunc vſuris modum conſtituerit, incertum videtur. Plerique huc trahunt *legem Gabiniam*, decepti loco Ciceronis *Epiſt. ad Att. V*, 21. *Salaminii quum Romae verſuram facere vellent, non poterant; quod lex Gabinia vetabat.* Quum vero Salaminiis tunc cum Scaptio res eſſet, qui quaternas poſtulabat vſuras, non abs re colligere ſibi videntur ex hoc Ciceronis loco, centeſimam vſuram inductam eſſe lege Gabinia. Vid. Barn. Briſſ. *Antiqu. Rom. III*, 1. *p.* 46. Franc Hotom. *de Legib. p. m.* 74. Sed rationem hos fugere, iam pridem oſtendit Io. Fr. Gronov. *de centeſ. & vnciar. vſur.* Ἀντεξηγήσει *II*, 36. *p. m.* 60. & poſt eum Ger. Noodt. *de Foen. & vſuris II*, 4. *p.* 269. Nihil enim hac lege Gabinia fuerat cautum, quam, vt ne quis Legato Provinciali Romae ſub vſuris daret mutuam pecuniam: & ſi dediſſet, ne quis Magiſtratus ex ea ſyngrapha ius diceret, addita poena, cum adverſus foeneratores, qui vſuram a Provincialibus contra legem acciperent, tum adverſus Provinciales, qui darent. Aſcon. Paedian. *ad* Cic. *pro Cornelio.* XIV. Et non inducta lege Gabinia.

XV. Certius ex eadem Ciceronis epiſtola colligitur, modum hunc vſuris eſſe conſtitutum edicto Praetoris. Sane enim quum Cicero Ciliciae XV. Sed ex edicto Praetoris SC. & Conſtitutionibus.

(i) Vſurae enim praeſtantur, quaſi poena morae. *L.* 40. *D. de reb. cred.* Quae autem quis poenae nomine perſolverat, non repetebantur iure antiquo *L.* 42. *D. eod.* *L.* 46. *D. de reg. iur.* Vid. Ger. Noodt. *de foen. & vſur. II*, 13. Petr. Faber *ad Tit. D. de Reg. Iur. p. m.* 224.

liciae Procoſ. praeeſſet: ad Atticum ſcribebat: *Lib. V. epiſt. vlt. Interim, quum ego in edicto tralatitio centeſimas me obſervaturum haberem, cum anatociſmi anniverſario: ille ex ſyngrapho poſtulabat quaternas. Quid ais? inquam, poſſumne contra meum edictum?* Ex his verbis adparet, Ciceronem in edicto Proconſulari Cilicibus propoſito promiſiſſe, centeſimas ſe obſervaturum, neque adeo vlteriores cuiquam vſuras adiudicaturum. Id quod etiam Lucullus obſervavit in provincia, teſte Plut. *Vit. Lucull p.* 504. Quum itaque iam ſupra *Prooem. n. XV.* demonſtratum ſit, Proconſules in edictis ſuis edicta Praetorum in plerisque eſſe ſequutos: veroſimillimum ſane eſt, ex eodem fonte vſuram centeſimam hauſiſſe Ciceronem Proconſulem, adeoque hunc vſurarum modum ex iure honorario eſſe. Quod etiam obſervavit Ger. Noodt. *de Foenor. & Vſur. II,* 4. *p.* 269. Acceſſere tamen deinde cum SC. tum & Principum Conſtitutiones, quibus ille vſurarum modus confirmatus eſt. Senatusconſulti eiusmodi, Marcello Sulpitioque Coſſ. facti, mentio fit apud Ciceron. *Epiſt. ad Att. V,* 21. Conſtitutionum vero exempla ſunt in *L.* 13. §. 26. *D. de act. emt. & vend. L.* 20. *C. de vſur.*

XVI. Foenus nauticum. XVI. Sed hic vſurarum modus tantum ad foenus ordinarium pertinebat, non item ad pecuniam traiectitiam, quae, quamdiu in mari erat navis, infinitas recipiebat vſuras, quia omne pecuniae iſtius periculum penes creditorem erat, donec navis in portum adpuliſſet. *L.* 1. *L. vlt. C. de naut. foen.* Paull. *Rec. Sent. II,* 16. 3. Vnde errat Guil. Budaeus *Annot. ad Pandect. p.* 364. qui pecuniam

niam traiectitiam pro itu & reditu non niſi duplicem centeſimam admiſiſſe exiſtimat, vt recte atque erudite oſtendit Ger. Noodt. *de Foen. & vſur. II, 7. p. 176.* Simul ac ſubducta eſſet navis periculo: ceſſabat illud foenus nauticum, idemque ſervabatur, quod in aliis pecuniis, quae periculo erant debitoris, adeoque non niſi centeſima vſura exigi poterat. *L. 4 D. de naut. foen.* quam etiam, tanquam ordinarium foenus nauticum, retinuit Iuſtinianus, ceu adparet ex *L. 26. §. 1. C. de vſuris.* Formulas contractus de foenore nautico habemus in *L. 122. §. 1. D. de verb. oblig. L. 3. C. de naut. foen.*

XVII. At Iuſtinianus noviſſime omnia mutavit, ita tamen, vt ſibi ſuo more parum conſtaret. Nam vſuras nauticas non niſi centeſimas eſſe voluit. *L. 26. §. 1. C de vſur.* qua in lege etiam vulgares & populares vſuras ſemiſſes ſtatuit: mercatoribus vero beſſes, & illuſtribus non vltra trientes conceſſit. Centeſimas tamen etiam exigi paſſus eſt ex ſpeciebus foenori datis, veluti oleo, frumento, aliisque rebus fungibilibus, quarum incertum & varium pretium eſſe ſolet. *L. 23. C. eod.* Quin centeſimis paullo maiores vſuras petere licebat ab agricolis, quibus creditum fuerat frumentum, quippe qui ſolvebant octavam ſingulorum modiorum partem. *Nov.* XXXII. *cap I.* Aſt *Nov. CVI.* longe ampliores indulſit, quam Conſtitutionem denuo ipſe abolevit. *Nov.* CX. Vt adeo ex eo tempore procul dubio *L. 26. C. de vſuris* in foro aliquamdiu viguerit. XVII. Novum ius a Iuſtiniano invectum.

XVIII. Quum vero modus computandi vſuras, quo vſi ſunt Romani, multum ab hodierno XVIII. Modus computandi vſuras.

erno differat, neque omnibus adeo expeditus videatur: (*k*) dabimus operam, vt poſt Salmaſium, Gronovium, Martinum Schoockium, (*l*) Vinc. Gravinam & Ger. Noodt. rem omnem, quanta

(*k*) Adeo intricatus iam veteribus videbatur ille vſuras computandi modus, vt pueros ſuos ab ipſis incunabulis ad intelligentiam huius calculi inſtituerent. Hinc Horat. *Serm. I, 6. v. 72.*

- - - - Magni
Quo pueri, magnis e centurionibus orti,
Laevo ſuſpenſi loculos tabulamque lacerto
Ibant octonis referentes idibus aera.

Et *de Arte poët. v. 325.*

Romani pueris longis rationibus aſſem
Diſcant in partes centum deducere. Dicat
Filius Albini, ſi de quincunce remota eſt
Vncia, quid ſuperat? poteras dixiſſe: triens: eu
Rem poteris ſervare tuam. Redit vncia, quid fit?
Semis.

Vides exempla arithmetica. ex parte foeneratorum deſumta, quibus iam pueros exercebant Romani, vt tricis huius calculi eos tanto maturius adſuefacerent.

(*l*) Magna & acris inter Martinum Schoockium & Gronovium ea de re nata eſt controverſia. Modum computandi vſuram explicaverat Gronovius *de Pec. vet. III*, 13. Quo loco quum diſſenſiſſet a Salmaſio, huius defenſionem infeliciter ſuſcepit Schoockius *Exerc. Sacr. XIX.* vbi vnciarium foenus idem putat cum centeſima. Edidit ergo Gronovius anno MDCLXI. Ἀντιξέγησιν *de centeſimis uſuris & foenore vnciario adverſus Theologiſtoricophiloſophologum.* Sequutae ſunt eodem anno Martini Schoockii *Vindiciae ſuae & virorum doctorum ſententia de foenore vnciario.* Sed & his Io. Fr. Gronovius oppoſuit Ἀντιξέγησιν ſecundam anno MDCLXIV. Sequuta denique Schoockii *Seria & ſolida*

quanta fieri poteſt, perſpicuitate, explicemus. Romani ſortem vniuerſam foenore occupandam dividebant in centena denariorum: de qua ſumma maxima, quam ſtipulari licebat, vſura erat centeſima in menſem, Columella *de Re Ruſt. III*, 3. id eſt, ſi quis centenos denarios credidiſſet, poterat a debitore ſibi ſingulos denarios in ſingulos menſes ſtipulari, eaque vſura vocabatur *centeſima*, vt & *legitima*, *L.* 7. § 4. *&* 10 *D de adm. tut.* vel *maxima* & *graviſſima*, *L.* 7. §. 8. *& L.* 54. *D. de adm. tut. L.* 38. *D. de negot. geſt.* Ea pars centeſima ſingulis Calendis ſolvi ſolebat. *L.* 26, *D. depoſ.* Et inde eſt, quod Ovidio vocantur *celeres ac triſtes Calendae*. Quum vero duodecim ſint menſes: quidquid per integrum annum vſurarum praeſtandum erat, vocabant *aſſem vſurarium*, & quia eum ſuo more in duodecim vncias diſtribuebant (Vid. ſupra *Lib. II. Tit. XIV. n.* 5.) hinc quod ſingulis menſibus vſurae nomine ſolvendum erat, VNCIAM vocabant. Ergo *vncia* erat centeſima pars ſortis, quae in ſingulos menſes, tanquam vſura, dependebatur: duodecim vero vnciae, vel partes centeſimae, quas ſingulis annis lucrabantur foeneratores, *aſſem vſurarium* conſtituebant. Et iſte as vſurarius intelligendus in loco Plinii *Epiſt. X*, 62. quem ita vulgo exhibent editiones: *Nam & praediorum comparandorum aut nulla, aut rariſſima occaſio*

ſolida Reſponſio, edita Coloniae Brandeburgicae MDCLXVIII. Alios libellos eriſticos prodiiſſe, non memini. Tertiam tamen 'Αντεξήγησιν poſtumam edidit Iacobus Gronovius filius.

occaſio eſt; nec inveniuntur, qui velint debere, Reipublicae praeſertim, duodenis aſſibus, quanti a privatis mutuantur. Certiſſimum eſt, aut delendum hic τὸ *duodenis*, vt iubet Ger. Noodt. *de Foen. & vſur. II, 2. p* 265. aut *vſuris* reponendum, quod malunt Salmaſ. *de mod. vſur. VII, p.* 269. & Gronov. Ἀντεξηγ. II. *de Centeſ vſur. & Aſſe vſurar.* §. *LXI. p.* 107. As enim vſurarius, vel vſura aſſis, maximum erat foenus, quod a privatis exigebatur: duodeni vero aſſes ipſam ſortem ſuperaſſent. Vnde miror, vulgatam lectionem tueri V. C. Chriſtophorum Cellarium.

XIX. Quid vſurae centeſimae, vel aſſes? XIX. Hiſce ergo obſervatis, facile licebit ſingula vſurarum nomina explicare. *Centeſima*, vel aſſis vſura, legitimarum omnium maxima, ſingulis menſibus e centum denariis reddebat vnum, adeoque vertente anno denarios duodecim, id eſt, noſtro loquendi more, *duodecim pro centenis.* Haec vſura licet ſatis magna, tamen legitima erat, ut ſupra obſervavimus, adeoque ſatis vſitata. Cautio ſane eiusmodi, qva ex mora promittebantur vſurae centeſimae, occurrit in *L.* 40. *D. de reb. cred.* cui legi iungi meretur locus Sidonii Apoll. *Epiſt. IV*, 24. & Marmor apud Gruter. *Inſcr. p. CLXXV*, 4. vbi donum datum, *vt ex vſuris centeſimis eius quantitatis, quae efficit annuos* --X-- DC. *die* VIII. *Kal. Octobr. natali Divi Auguſti erogarentur ex arka.*

XX. Quid deunces? XX. Proximae erant *vſurae deunces*, quae tres quadrantes & duas duodecimas vnciae ſingulis menſibus, vndecim vncias per annum reddebant, id eſt, *vndecim pro centenis.* Nec hae infrequentes erant veteribus. Meminit ſane earum Perſius *Sat. V*, *v.* 149. *Quid*

Quid petis; vt numos, quos hic quincunce modeſto
Nutrieras, avidos pergant ſuadere DEVNCES?

Quemadmodum ergo vſuras aſſes, vel centeſimas, maximas & graviſſimas vocabant: ita deunces *avidas* vocat Perſius.

XXI. Sequuntur *dextantes*, vel *decunces*, quae tres quadrantes & duodecimam partem vnciae in menſem; decem vncias in annum reddunt, id eſt, noſtro loquendi more, *decem pro centenis*. Mentio fit vſurarum eiusmodi in marmore apud Salmaſ. *de modo vſur. VII. p.* 276. XXI. Quid decunces vel dextantes?

XXII. *Dodrantes* vſurae tres quadrantes vnciae ſingulis menſibus, novem vncias in annum reddebant, id eſt, *novem pro centenis*. Eiusmodi tamen vſurae nusquam, quod ſciam, meminerunt veteres. XXII. Quid dodrantes?

XXIII. Excipiunt has vſurae *beſſes*, quae ſingulis menſibus duas tertias partes vnciae, in annum octo vncias reddebant, id eſt, *octo pro centenis*. Meminit eiusmodi vſurarum Cicero *Epiſt. ad Att. IV*, 15. & *L. pen. C. de vſur.* XXIII. Vſurae beſſes?

XXIV. *Septunces* porro dicebantur vſurae, quae ſingulis menſibus dimidiam & duodecimam partem vnciae, vertente anno ſeptem vncias aſſis vſurarii, adeoque novo loquendi more *ſeptem pro centenis* reddebant. Exemplum exſtat in marmore Veneto, quod deſcribit, ſuoque more illuſtrat Salmaſ. *de modo vſur. Cap. VII. p.* 277. *ſequ.* XXIV. Quid ſeptunces?

XXV. Frequentiſſimae porro vſurae erant *ſemiſſes* vel *ſemiſſales*, quae ſemiunciam ſingulis menſibus, & ſemiſſem vel ſex vncias in annum praeſtabant, eaeque *civiles* & *modicae* dicuntur XXV. Quid ſemiſſes.

 Plinio

Plinio *Hiſt. Nat.* XIV, 4. Conveniunt ſane cum hodiernis, quae *ſex pro centenis* reddere dicuntur. Saepius earum meminerunt leges noſtrae, *L.* 5. *D. de oper. publ. L.* 10. *D. de pollicit. L.* 17. *D. de vſur. L.* 102. § 3. *D. de ſolut.* vt & ex auctoribus Plinius *l. c.* & Columella III, 3. Immo & vetus Inſcriptio apud Gruter. p. CCXV, 2. VOLO. AVTEM. EX. VSVRIS. SEMISSIBVS. HS. X. N. COMPARARI. AVGVSTALIVM. LOCI. N. AD. INSTRVMENTVM. TRICLINIORVM. DVVM. QVOD. EIS. ME. VIBO. TRADIDI. CANDELABRA. ET. LVCERNAS. Aliud marmor ſimile, a Scaligero iam prolatum, illuſtrat idem Salmaſ. *de mod. vſur. cap. VII. p.* 281.

XXVI. Quid quincunces?

XXVI. Vſurae *quincunces* tertiam & duodeciam partem vnciae in menſem, quinque vncias in annum reddebant, id eſt, *quinque pro centenis.* Eas vſuras *levioribus* adnumerat Vlpianus *L.* 7. §. 10. *D. de adminiſtrat. tutor.* Perſius vero *Sat. V, v.* 149. *modeſtas* adpellat, dum ita canit.

> - - - *Numi, quos hic quincunce modeſto*
> *Nutrieras.*

Mentio quoque earundem fit *L.* 17. *D. de vſur.* & *L.* 102. §. 3. *D. de ſolut.* & in marmore apud Salmaſium *ibid. p.* 283.

XXVII. Quid trientes?

XXVII. *Trientes* minimis accenſet Iul. Capitolin. *vit. Anton. Pii II.* eaeque tertiam partem vnciae in ſingulos menſes, quatuor vncias in annum, id eſt, vt nos loquimur, *quatuor pro centenis* reddebant. Meminit huiusmodi vſurarum Cicero *Epiſt. ad Attic. IV,* 15. *L.* 7. §. 10. *D. de adminiſtr. tut.* & Lamprid. *vit. Alex. Sev.* XXI.

XXVIII.

XXVIII. *Quadrantes* vſurae quartam partem XXVIII.
vnciae ſingulis menſibus, tres vncias in annum Quid
reddebant, id eſt, *tres* pro *centenis*. Exemplum quadran-
earum exſtat *L.* 21. *D. de ann. leg.* tes?

XXIX. Proximae ſunt ſextantes, quae ſex- XXIX.
tam partem vnciae ſingulis menſibus, duas vn- Quid ſex-
cias vertente anno praeſtabant, id eſt, *duo pro* tantes, vnciariae,
centenis. Quae denique duodecimam partem vn- ſemiun-
ciae ſingulis menſibus, & integro anno integram ciariae?
vnciam, id eſt, vnum pro centenis reddebant,
dicebantur vſurae *vnciae*, vel *vnciariae*. Tacit.
Ann. VI, 16. ex quo facile etiam patet, quodnam
fuerit foenus ſemiunciarium apud Liv. VII, 27.

XXX. Sed cave exiſtimes, his vſuris con- XXX.
tentam fuiſſe foeneratorum avaritiam. Minime Vſurae bi-
omnium. Praeterquam enim quod modum vſu- narum, ternarum,
rarum legitimum miris fraudibus evertebant, quinarum,
quas accurate ſuo more deſcribit Ger. Noodt. centeſi-
de Foen. & vſur. II, 13. *p.* 291. non dubitabant marum.
ii, qui malis incertisque nominibus credebant,
vſuras maiores centeſimis ſtipulari. Tum vero
& aſſem vſurarium multiplicabant, & partes
eius, exigentes aliquando ſupra legitimam vſu-
rarum ſummam, e. g. binas, ternas, centeſi-
mas, ita tamen, vt nunquam ab aſſis ratione diſ-
cederent. Binarum centeſimarum exactarum
a foeneratoribus meminit Cicero *Verrin. III*,
71. Triplicis vſurae, id eſt, ternae centeſimae
Iuvenal. *Sat. IX*, *v.* 7.

Non erat hac facie miſerabilior Crepereius
Pollio; qui triplicem vſuram *praeſtare paratus,*
Circuit, & fatuos non invenit.

Quaternas vſuras exegerunt Scaptius & Mati-

 nius,

nius, impudentiſſimi foeneratores, vel potius Brutus, qui eorum opera in pecuniis foenori locandis vtebatur, de quibus Cicero *Epiſt. ad Attic. V*, 21. *VI*, 1. & 2. Immo eo progreſſa erat foeneratorum avaritia, vt ne quinas quidem vſuras exigere dubitarent. Qua de re Horat. *Serm. I*, 2. v. 12.

Fuſidius vappae famam timet ac nebulonis,
Dives agris, dives poſitis in foenore nummis.
Quinas hic capiti mercedes exſecat, atque
Quanto perditior quiſque eſt, tanto acrius vrget.

Atqui ſanguinolentae plane erant hae vſurae, ſiquidem, qui binas centeſimas ſpoponderant, ſingulis annis viginti quatuor; qui ternas, triginta ſex; qui quaternas, quadraginta octo; qui quinas, ſexaginta pro centenis vſurae loco ſolvebant. Hadriani temporibus invaluerat, vt foeneratores, creditis mille aureis, ex ea ſumma eodem momento deducerent centum, & cautione nihilominus in mille aureos concepta, vſuras praeterea centeſimas in ſingulos annos ſtipularentur, easque vertente anno in ſortem redigerent. (m) Quod genus vſurarum adeo mordax erat, vt intra ſex annos ſors duplicaretur. Doſith. *Sent. D. Hadr. III*, 5. p. 864. Cuiac. *Obſ. XXI*, 9.

XXXI.

(m) Eſt hic *Anatocismus*, quem olim licitum fuiſſe, poſtea vero SC. prohibitum, patet ex Cic. *Epiſt. ad Attic. V*, 21. Poſtea eumden Conſtitutionibus ſuis proſcripſerunt Imperatores. Vid. *L.* 27. *D. de re iudicat. L.* 20. *C. ex quib. cauſ. infam. irrog.* Add. Ger. Noodt. *de Foen. et Vſuris II.* 11. p. 286.

(n)

XXXI. Sufficiant haec de mutuo, foenore & vſuris. Commodati & depoſiti contractus, qui & ipſi re ineuntur, ita ſunt comparati, vt in iis Romani a iure gentium & communi omnium hominum conſuetudine haut receſſerint. Vnde vix quidquam hic ex antiquitatibus videtur explicandum. Depoſiti contractus id ſingulare habebat apud Romanos, quod ſi quis doloſe circa depoſitum eſſet verſatus, is ex legibus duodecim Tabularum duplo hoc lueret. Quam legem Decemviralem Iac. Gothofred. *ad Leg. XII Tab. Tab. III* his verbis expreſſit: SI QVID ENDO DEPOSITO DOLO MALO FACTVM ESCIT, DVPLIONE LVITO. Ea vero poena non tantum inficiando creſcebat, vt fieri ſolebat in aliis, quod exiſtimavit tamen vir ſummus, Iac. Cuiacius *Paratitl. C. depoſit.* & Pithoeus *ad Coll. Leg. Moſ. & Rom. X, 7. p. m.* 771. ſed omnis omnino dolus depoſitarii ex legibus XII. Tabularum duplo, vt videtur, vindicabatur, (*n*) & quidem non duplicatis, (vt Marcil. *Interp. XII. Tab. XV. p.* 70. putat) fructibus, ſed dupli eius rei praeſtatione, quam quis cuſtodiendam tradiderat Schulting. *Iurisp. anteiuſt. p.* 771. Ian. Vinc Gravina *de LL XII. Tab. Ll. p.* 353. Furi enim ſimilis videbatur depoſitarius doloſus. *L.* 13. *D. depoſ.* Tam dirum etiam hoc crimen videbatur veteribus, vt & de de-

XXXI. Contractus commodati & depoſiti.

(*n*) Actio enim a Iuſtiniano prodita, quae inficiando creſcit, procul dubio recentioris aevi, & ab Imperatoribus demum inventa eſt. Schulting. *Iurisp. anteiuſt. p.* 771.

(*a*)

depoſito negando cogitantes a Diis cum univerſa familia exſtirpatum iri crederentur, quo pertinet exemplum Glauci Spartani apud Herodot. *Lib. VI.* Praeterea eos dentes amittere putabant, qui depoſitum negaſſent, de qua veterum opinione quaedam notavit Caſaubon. *in Lect. Theocrit. p.* 85. Quare & Plin. *Epiſt. X.* 97. non putabat, ſe luculentius probitatis teſtimonium praebere poſſe Chriſtianis, quam dum *eos ſe invicem ſacramento obſtringere*, ait, *ne fidem fallant, ne depoſitum adpellati abnegent.* Quare non mirum eſt, Decemviros tam improbis hominibus dupli poenam ſtatuiſſe. Enimvero poſtea Praetor hanc poenam mitigavit, actionemque in ſimplum tantum dedit, praeterquam ſi depoſitum eſſet miſerabile negatum, quo caſu veterem dupli poenam retinuit. *L.* 1. §. 1. *D. depoſ.* Verba edicti haec fuere: QVOD NEQVE TVMVLTVS, NEQVE INCENDII, NEQVE RVINAE, NEQVE NAVFRAGII CAVSSA DEPOSITVM SIT, IN SIMPLVM: EX EARVM AVTEM RERVM, QVAE SVPRA COMPREHENSAE SVNT, IN IPSVM IN DVPLVM: IN HEREDEM EIVS, QVOD DOLO MALO EIVS FACTVM ESSE DICETVR, QVI MORTVVS SIT, IN SIMPLVM, QVOD IPSIVS, IN DVPLVM IVDICIVM DABO. Idem tamen Praetor etiam infames eſſe iuſſit, QVI DEPOSITI SVO NOMINE, NON CONTRARIO IVDICIO, DAMNATVS SIT. *L.* 1. & *L.* 6. §. 6. *D. de his qui not. infam.*

XXXII.

XXXII. Contractus pignoris quid ſit, quae inde actiones naſcantur, quaenam ac quanta praeſtanda diligentia, ſatis a Doctoribus explicatur. De alienatione quoque pignoris ſupra actum, *Lib. II. Tit. VIII. n.* 3. Quare nihil eſt, quod de contractibus, re initis, addamus amplius, praeterquam quod monendum videatur, pignori ſaepe acceſſiſſe contractum *fiduciae*, quoties nimirum debitor creditori pignus mancipabat, vel in iure cedebat, ea lege, vt reddita pecunia, illud ſibi remanciparet. Quo ipſo dominium rei oppignoratae in creditorem translatum eſſe, recte obſervat Iſidor. *Orig. V*, 21. Saepe huius fiduciae, in pignoribus interpoſitae, meminerunt Paullus *in Rec. Sent. I*, 10. *II*, 13. *V*, 22. Tertullianus & alii. Tu vide Cuiacii & aliorum virorum doctorum Scholia ad Paullum, & Salmaſ. *de Mod. Vſur. Cap. XIV. p.* 590. *ſequ.* XXXII. Contractus pignoris.

TIT. XVI--XX.

DE

VERBORVM OBLIGATIONIBVS, SEV STIPVLATIONIBVS.

Sequuntur contractus, qui verbis ineuntur, & quidem non quibusvis, ſed ſollemnibus & accurate conceptis. Horum olim tres erant, STIPVLATIO, DOTIS DICTIO & iusiurandum, quo liberti operas promittebant patrono. Cai. *Inſt. II*, 9. 3. Sed de *dotis dictione* egimus ſupra, *Lib. II. Tit. VIII.* Iuriſiurandi, a libertis praeſtandi, ſaepe in iure fit mentio, quamvis

vis formula eius, quod meminerim, non exſtat. Iam de STIPVLATIONIBVS quaedam ex antiquitatibus repetenda, de reliquis parcius agendum erit.

I. Stipulatio vnde dicta?

I. Commune horum contractuum nomen hodie eſt *ſtipulatio*, quae, vnde dicta ſit, non adeo expeditum eſt. Vulgo id derivant a veteri *ſtipulum*, quod idem ſit ac firmum. Paull. *Recept. Sent. V*, 7. 1 *princ. Inſt. de verb. oblig.* quemadmodum & in Gloſſis Baſilicis στιπῦλον eſt ἰσχυρὸν, *firmum*. Aſt alii a *ſtipe* dictam exiſtimant ſtipulationem, quia circa ſtipem, vel rem pecuniariam, potiſſimum ſtipulari & reſtipulari conſueverint veteres. Ita enim Varro *de Lingua Lat. IV*, 16. *p. m.* 30. *Aes quoque ſtipem dicebant. Nam quod aſſes librae pondo erant, qui acceperant maiorem numerum, non in arca ponebant, ſed in aliqua cella ſtipabant, id eſt, componebant, quo minus loci occuparet: a ſtipando ſtipem dicere coeperunt. Stipare ab* στίβειν, *forte aſſe Graeco vocabulo. Id adparet, quod vt alias, tum inſtitutum etiam nunc, Diis cum theſauris aſſes dant, ſtipem dicunt, &, qui pecuniam alligat, ſtipulari & reſtipulari.* Eodem modo Feſtus in voce *ſtipem p. m.* 139. *Stipem dicebant pecuniam ſignatam, quod ſtiparetur. Ideo ſtipulari dicitur is, qui interrogatus ſpondet ſtipem, id eſt, aes.* Denique ab his omnibus abit Iſidorus *Orig. IV*, 24. *p. m.* 930. qui ſtipulationem deducit a *ſtipula*, hanc adiiciens rationem: *Veteres enim, quando ſibi aliquid promittebant, ſtipulam tenentes frangebant, quam iterum iungentes, ſponſiones agnoſcebant.* Quae Iſidori obſervatio ſi vera eſſet, ſimul inſignem ſtipulandi ritum nos doceret. Sed quum nusquam huius ritus fiat mentio, nec etiam

etiam Varroni & Feſto facile concedamus, ſtipulationes olim ſolis pecuniariis promiſſionibus acceſſiſſe: merito Paulli & Iuſtiniani derivationem reliquis anteponimus.

II. Erat vero ſtipulatio conceptio verborum, quibus is, qui interrogabatur, daturum factumve ſe, quod interrogatus erat, reſpondebat. *L.* 5. §. 1. *D. de verb. obl.* Vnde & *interrogatio* nonnumquam ſimpliciter dicitur. *Sen. de Benef. III*, 16. & Graecis ἐπερώτησις, (*a*) vel ὁμολογία ἡ ἀπὸ ἐρωτήσεως. &c. Salmaſ. *de Vſur. VI, p.* 127. Ceterum qui ſtipulabatur, eum *interrogare* dicebant, vel *rogare*. Is, a quo quis ſtipulabatur, *ſpondere* vel *promittere dicebatur*. Plaut. *Pſeud. I*, 1. *v.* 112. *ſeq.* — II. Stipulatio quid?

- - *PS. Roga me viginti minas*,
Vt me effecturum tibi, quod promiſi, ſcias.
ROGA; *CA. obſecro hercle. PS. geſtio* PROMITTERE.

Vnde &, quid ſit *reus ſtipulandi*, quid *reus promittendi*, facile adparet.

III. Conceptiones illae verborum nihil erant aliud, quam interrogationes, ad quas alter congrue reſpondebat. Veluti: SPONDES? SPONDEO. PROMITTIS? PROMITTO. DABIS? DABO. FACIES? FACIAM. §. 1. *Inſt. de verb. obl.* Sic eodem loco Plautus *v.* 115. — III. Stipulationum formulae.

CA. DABISNE *argenti mihi hodie viginti minas?*
PS. DABO.

Eius-

(*a*) Ex quo ſimul patet, cur baptismus vocetur συνειδήσεως ἀγαθῆς ἐπερώτημα εἰς θεόν. 1. Petr. III, 21. interrogationes enim baptiſmales & reſponſiones baptizati vel ſponſorum ſtipulationum inſtar ſunt: *Credisne? Credo. Abrenuncias? Abrenuncio.*

(*b*)

Eiusdem tamen efficaciae erat reſponſio, concepta imperſonaliter, qualis eſt illa apud eundem Plaut. *Pſeud. IV*, 6. v. 14.

SI. Nullum periculum eſt, quod ſciam ſtipularier.
Vt occoepiſti verba, viginti minas
DABIN? *BA.* DABVNTVR.

Conf. Plaut. *Bacchid. IV*, 6. 38. Nonnumquam & is, qui promiſerat, denuo rogabat, &, qui rogaverat, denuo promittebat, idque vocabant *reſtipulari*. Stipulatio vero & reſtipulatio *Sponſio* dicebatur. Nota eſt ſponſio iudicialis: *ſpondesne quingentos, ſi meus ſit? ſpondeo, ſi tuus ſit. Et tu quoque ſpondesne quingentos, ni tuus ſit? ſpondeo, ni meus ſit.* Vid. Car. Sigon. *de Iudiciis I*, 21. p. 466. Quaerunt prudentes noſtri, cur in ſtipulatione interrogatio & reſponſio exigantur? Et hic multi multa & varia differunt. Sed acute obſervat Guido Pancirol. *Var. Lect. III*, 25. nihil magnae rei, & quae in perpetuum obligare deberet, ſine interrogatione & reſponſione geſtum eſſe apud Romanos. Tales enim interrogationes & reſponſiones factas obſervamus in ferendis legibus, plebiſcitisque, in rogando Senatu, in arrogationibus, contrahendis nuptiis, pangendis foederibus, facienda deditione, vt facile adpareat, praecipuum ſemper animi deliberati ſignum Romae viſum eſſe interrogationem ac ſequutam reſponſionem congruam.

VI. Reſpondendum erat congrue.

IV. Id porro accurate erat obſervandum, vt reſponderetur congrue. Hinc ſi alter rogaret quinque, alter decem promitteret, vel ſi alter rogaret pure, alter cum conditione promitteret, inutilis erat ſtipulatio. §. 5. *Inſt. de inutil. ſtipul.*

ſtipul. Exemplum eſt apud Plaut. *Trinum. V*, 2. *v.* 34. *ſequ.* Quum enim interroganti Lyſiteli: *ſponden' ergo tuam gnatam vxorem mihi?* reſponderet Charmides: *Spondeo & mille auri Philippum dotis:* inutilis erat ſtipulatio. Et hinc quum denique inter eos de dote quoque conveniſſet, repetebatur ſtipulatio. *v.* 39.

LY. Iſthac lege filiam tuam SPONDEN' *mihi vxorem dari?*
CH. SPONDEO.

V. Satis tamen recta videbatur ſtipulatio, ſi alter alteri interroganti reſpondiſſet *quidni? L.* 1. §. 2. *D. de verb. oblig.* nec referebat, Latine quis an Graece ſtipulatus eſſet, item eademne vterque lingua vſus eſſet, nec ne. §. 1. *Inſt. de verb. obl.* Sufficere enim videbatur, modo per interpretes ſe invicem intelligerent. *L.* 1. *fin. D. de verb. obl.* Quae quum ita ſint, ne forte contrahentes in formula errarent, ſaepe ſtipulationes ICti componebant, ceu variis Ciceronis teſtimoniis demonſtrat Briſſon. *de Formul. Libro VI. p.* 490. V. Sufficiebat tamen reſponſio qualiscumque, dummodo congrua.

VI. Stipulatio vero fiebat verbis ore prolatis. Hinc interrogante altero, altero tantum adnuente, nulla concepta videbatur ſtipulatio, *L.* 1 §. 2. *D. h. t.* Neque etiam ſtipulari poterant ſurdi & muti, neque promittere. §. 7. *Inſt. de inut. ſtipulat.* Nec ſufficiebant litterae inter abſentes. §. 11. *Inſt. eod.* Si tamen in inſtrumento eſſet ſcriptum, promiſiſſe aliquem, omnia praeſumebantur ſollemniter acta. §. 16 *Inſt. eod.* Paull. *Rec. Sent. V*, 7. 2. Fallitur ergo Cl. Salmaſius, *de Vſur. VI.* dum exiſtimat, ſi quis in chirographo eſſet faſſus, ſe promiſiſſe, id perinde valuiſſe, ac ſi inter- VI. Non vero nutus & reſponſio litteris ſcripta.

interrogatione praecedente reſponſum fuiſſet, idque perperam colligit ex *L.* 41. §. 2. *D. de vſur.* In chirographo enim illo, hac lege memorato, etiamſi ſtipulationis nulla fieret mentio, intelligi tamen debet, eam interceſſiſſe, vt recte obſervat Ger. Noodt. *de foen. & vſur. III*, 2. Idem etiam ſentiendum de *L. ea quae* 57. *D. de donat. inter. vir. & vx. L.* 134. *D. de V. O.*

VII. Qui potuerint ſtipulari? VII. Stipulari poterant omnes, quibus licebat contrahere, quive intelligebant negotium, ac velle poterant. Aſt inutilis erat ſtipulatio furioſorum, §. 8. *Inſt. de inut. ſtipul.* vt & ſervorum. §. 6. *eod.* Et hinc iocoſa tantum eſt Pſeudoli ſervi promiſſio apud Plaut. in *Pſeud. I*, 1. *v.* 112. Stipulari tamen ſervi poterant ex perſona dominorum, vnde quacunque formula eſſent ſtipulati, non ſibi, ſed dominis adquirebant, praeterquam ſi factum in ſtipulatione contineretur, *pr.* §. 1. & 2. *Inſt. de ſerv. ſtipul.* Immo & ſervus hereditarius, nondum licet adita hereditate, vtiliter ſtipulabatur, quia hereditas iacens in plerisque perſonae defunctae vicem ſuſtinebat. *princ. Inſt. eod.*

VIII. Stipulationes pupillorum. VIII. Ad pupillos quod attinebat, ii aut infantes erant, aut pubertati propiores. Infantes nec rogare nec promittere poterant: ſed eorum res adminiſtrabant tutores. Sin vero ab ipſis tutoribus, vel eorum fideiuſſoribus, aliquid eſſet ſtipulandum: eorum vice ſtipulabantur ſervi vel proprii vel publici. Exemplum vide ſupra *Lib. I. Tit. XXIV* §. 3. Pubertati propiores aut alios obligabant, aut obligabantur aliis. Priore caſu recte ſtipulabantur etiam ſine tuto-

ris

ris auctoritate. Poſteriore vero rogati promittere non poterant, niſi auctores fierent tutores. §. 9. *Inſt. de inut. ſtipul.*

IX. Qui erant in poteſtate, liberi vtiliter ſtipulabantur, poterantque & promittere aliis, & alios rogare. §. 6. *Inſt. h. t.* excepto mutuo, cui reſiſtebat SC. Macedonianum, de quo infra ad *Lib. IV. Tit. VII.* agetur pluribus. Inter patrem tamen & filium in poteſtate conſtitutum inutilis erat ſtipulatio, ſiquidem hi, iure Romano veteri, pro vna perſona reputabantur. IX. Stipulationes liberorum, qui in poteſtate erant.

X. Nemo quoque poterat aliis ſtipulari, praeterquam iuri ſuo ſubiectis. §. 4. *Inſt. de inut. ſtip.* Receptum enim a iureconſultis Romanis erat hoc principium, obligationem ex contractu non niſi contrahentes adficere. *L.* 3. *C. de inut. ſtipul.* Solebant tamen hoc caſu poenam ſtipulari, vt ſi alteri non eſſet ſatisfactum, haec ſolveretur. §. 18. *Inſt. h. t.* Quin & tum quoque aliis ſtipulari licebat, ſi eius, qui rogabat, intereſſet. Hinc recte tutor a contutore ſtipulabatur, rem pupillo ſalvam fore. §. 19. *Inſt. h. t.* X. Aliis ſtipulari non licebat.

XI. Poterant & duo pluresve rei fieri & ſtipulandi & promittendi. Stipulandi quidem, ſi poſt vtriusque interrogationem promiſſor reſponderit: *vtrique veſtrum dare ſpondeo.* Promittendi, ſi duo quaeſiti, ſinguli reſponderint ſeparatim: *Spondeo.* Exemplum eſt apud Plaut. *Trinum. V*, 2. v. 39. vbi Lyſiteli Iuveni interroganti: *iſthac lege filiam tuam ſponden' mihi vxorem dare?* non ſolum Charmides ſocer reſpondet *ſpondeo*, ſed & Callicles amicus addit: *& ego ſpondeo idem hoc*, Eiusmodi vero obligationum is erat effectus, vt XI. Correi ſtipulandi & promittendi.

vel ſolidum ſingulis deberetur, vel promittentes ſinguli tenerentur in ſolidum, ita tamen, vt vel alter accipiendo, alter ſolvendo debitum, omnium perimeret obligationem, & omnes liberaret. *pr. & §. 1. Inſt. de duob. reis ſtipul.*

XII. Stipulatio pura, & in diem, & ſub conditione facta.

XII. Poterat vero omnis ſtipulatio & pure, & in diem, & ſub conditione, & ad certum locum fieri. Si pure promiſſum, debitum confeſtim peti poterat: ſin in diem, dies quidem ſtatim cedebat, ſed non prius, quam veniſſet dies, promiſſum poterat exigi. Si ſub conditione: exiſtente demum conditione committebatur ſtipulatio. Si locus denique inſertus ſtipulationi: tantum tempus promittendi concedendum erat, quantum ſufficere videbatur ad rem eo loco praeſtandam. §. 2. 4. 5. *Inſt. de V. O.*

XIII. Ad certum tempus ſtipulari nemo poterat, vbi & de ſtipulationibus praepoſteris.

XIII. At ſi ita quis ſtipulatus eſſet: *Decem aureos annuos quoad vivam, dare ſpondes?* pure facta obligatio videbatur, & perpetuabatur: petenti tamen exceptio pacti opponi poterat. Ad tempus enim ex principiis iuris Romani deberi non poterat. §. 3. *Inſt. eod.* Inutiles porro erant ſtipulationes: POST MORTEM MEAM VEL TVAM DARE SPONDES? PRIDIE QVAM MORIAR, VEL MORIARIS, DARE SPONDES? (*b*) Nam quod ad priorem attinet, non ferebant iuris Romani principia, vt obligatio a perſona heredis inciperet: (*L. 11. D. de obl. & action.* Cuiac. *ad L.* 217. *D. de V. S.*) poſterior vero ideo non poterat non inutilis eſſe,

(*b*) Iuſtinianus tamen eas valere iuſſit *L. 11. C. de contr. & comm. ſtip.*

(*c*)

eſſe, quia tempus mortis ſemper incertum eſt. Caii *Inſt. II*, 9. 7. *&* 8. Aeque inutiles erant ſtipulationes praepoſterae, quibus tamen Iuſtinianus itidem perfectum robur accommodavit. §. 4. *Inſt. de inutil. ſtip.* Denique ſi quid, aut quod non erat in rerum natura, vel in commercio, aut ſub conditione impoſſibili, promittebatur: inutilis & haec videbatur ſtipulatio. §. 1. 2. 10. *Inſt. eod.*

XIV. Inprimis vero reſpiciebatur ad cauſſam. Neque enim in ſtipulationibus ſola verba valide obligabant, non magis quam in dominio transferendo ſola ſufficiebat traditio. Quemadmodum enim hic iuſto titulo opus erat: ita, vt ſtipulatio valide obligaret, ſubeſſe debebat obligandi cauſſa, & talis cauſſa etiam vocabatur *cauſſa civilis*. *L.* 49 §. 2. *D. de pecul.* Deficiente vero tali cauſſa, agenti obſtabat exceptio doli mali. *L.* 2. §. 3. *D. de dol. mal.* Schult. *Iurispr. anteiuſt. p.* 464. Vnde adeo non valebat promiſſio ex turpi cauſſa, vt & exceptio petenti opponi poſſet, *L.* 8. *D. de condict. ob turp. vel iniuſt. cauſ.* & ſi accipientis ſolius eſſet turpitudo, ſoluti daretur condictio. *L.* 1. *fin. L.* 2. §. 1. *L.* 4. §. 2. *D. eod.* Exemplum inſigne Otaciliae Laterenſis exſtat apud Valer. Max. VIII, 2. 2. Commune itaque ſtipulatio erat omnium obligationum adſtringendarum vinculum. Vnde adhibebatur in emtionibus venditionibus. Varro *de Re Ruſt. II.* 2 3. 5. Plaut. *Captiv. I*, 2. *L.* 3. §. 1. *D. de act. emt.* pactis. Paull. *Sent. Rec. II*, 22. *L.* 7 §. *quod fere D. de pact.* mutuo, *L.* 6. §. 1. *D. de novat.* cautionibus, vel chirographis, *L.* 40. *D. de reb.* XIV. Stipulatio ſupponebat iuſtam cauſſam.

credit. L. 122. §. 1. *D. de V. O.* locationibus conductionibus, *L.* 54. *pr. D. Locat. L.* 58. *pr. D. de fideiuſſ.* ſocietatibus, *L.* 71. *D. pro ſoc.* immo in reliquis contractibus omnibus.

XV. Stipulationibus nonnumquam acceſſit mancipatio.

XV. Porro & id praetermittendum haut videtur, ſtipulationi nonnumquam veluti adpendicem acceſſiſſe mancipationem per aes & libram: quod in acceptilationibus factum conſtat. Pertinet huc egregius locus Ciceronis *de Legib. II*, 21. *Hoc vero nihil ad Pontificium ius & e medio eſt iure civili, vt per aes & libram heredem teſtamenti ſolvant, & eodem loco res ſit, quaſi ea pecunia legata non eſſet.* Et paullo ante *cap. XX. Quin etiam cavent, vt cui plus legatum ſit, quam ſine religione capere liceat, is per aes & libram heredem teſtamenti ſolvat, propterea, quod eo loco res eſt, ita ſoluta hereditate, quaſi ea pecunia legata non eſſet.* Addendi ſunt Franc. Connan. *Comment. iur. civ. VII*, 3. 2. Iac. Raevard. *ad L.* 35. *D. de Reg. Iur.* Ger. Noodt. *de pactis & Transact. p.* 671. Id vero eo minus mirandum, quo certius eſt, & aliis contractibus, ad transferendum dominium haut comparatis, acceſſiſſe *mancipationem.* Et tunc rem habere dicebantur *iure nexi;* translato dominio *iure mancipi.* Omnia, quae per aes, & libram alienabantur, erant res mancipi. *Nexus* quoque & *mancipatio* non differebant ratione ritus: ſed, quod ad effectum attinet, ius *nexi* & ius *mancipi* differebant quam maxime. Probant id loca Manilii & Scaevolae apud Varron. *de Ling. Lat. VI*, 5. quae egregie illuſtrat Io. Frid. Gronov. *Epiſt. CCCII. ad Claud. Salmaſ. in Syll. Epiſt. vir. illuſt. ſcript. Tom. II. p.* 549.

XVI.

XVI. Ceterum ſtipulationes Imperator diuidit in *iudiciales*, *praetorias*, *conventionales* & *communes*. A mero iudicis officio proficiſcebatur cautio de dolo. Nam in rei vindicatione & actione quod metus cauſſa iudex exigere tenebatur cautionem de dolo. *L.* 20. & 45. *D. de rei vind. L.* 9. §. 5. & 7. *D. de eo quod met. cauſſ.* Talis etiam erat cautio de perſequendo ſervo, qui in fuga erat, reſtituendove pretio. Nam ſi ſervus erat legatus, qui ſe interim in fugam proripuerat, officio iudicis continebatur, vt interponeretur cautio, qua heres, ſe ſervum perſequuturum reſtituturumque, legatario promitteret. *L.* 69. §. 5. *D. de legat.* 1. *L.* 14. §. 11. *D. quod met. cauſſ.* Stipulationes porro iudiciales interponebantur etiam in iudicio familiae erciſcundae. *L.* 25. §. 10. *D. famil. erciſc.* XVI. Stipulationes iudiciales.

XVII. *Praetoriae* a mero Praetoris officio proficiſcebantur, ſemperque interponi ſolebant ante litem conteſtatam. Cuiac. *Obſerv. XV*, 10. Tales erant cautiones damni infecti, legatorum ſervandorum, iudicatum ſolvi, ratam rem haberi, cautio fructuaria, &c. de quibus prolixe iureconſulti. Vid. Arn. Vinn. *ad* §. 2. *Inſt. de diviſ. ſtip.* Quae ſtipulationes quibus formulis ſolitae ſint concipi, exemplo cautionis *iudicatum ſolvi* oſtendemus. In ea actor ita rogabat fideiuſſores: QVOD FVNDVM TVSCVLANVM, QVEM POSSIDET L. TITIVS. ABS EO VINDICATVRVS SVM, CVIVS REI C. AQVILIVS IVDEX DATVS EST, EAM REM RECTE DEFENDI, AVT, SI EA RES SECVNDVM ME HE- XVII. Praetoriae.

REDEMVE MEVM IVDICATA ERIT, QVOD A. C. AQVILIO EOVE, QVI IN EIVS LOCVM SVBSTITVETVR, IVDICATVM ERIT, ID RECTE PRAESENTARI, DOLVMQVE MALVM ABESSE ABFVTVRVMQVE ESSE, ET QVAMDIV RES NON DEFENDATVR, AVT SI QVOD HVIVS REI IVDICATVM ERIT NON PRAESTETVR, DOLVSVE MALVS NON ABERIT, QVANTI EA RES SIT, DARI SPONDES? SPONDEO. Cuiac. *Obſ. X*, 29. Barn. Briſſon. *de Form. Lib. V. p.* 393. Porro id ſingulare erat in ſtipulationibus praetoriis, quod in iis non temere metuenda eſſet captio, quia interpretationem non ex mente promittentium, ſed Praetoris recipiebant. *L.* 52. *D. de verb. oblig. L.* 9. *D. de ſtipul. praetor.* (c)

XVIII. Conventionales. Sine ſtipulatione dos dici poterat.

XVIII. *Conventionales* non iuſſu iudicis vel Praetoris, ſed arbitrio contrahentium concipiebantur, adhibito ſaepe, vt ſupra obſervavimus, iureconſulto; earumque totidem paene genera erant, quot rerum contrahendarum. §. 3. *Inſt. de diviſ. ſtipul.* Obligationum enim firmandarum gratia inventae fuerant ſtipulationes. Paull. *Recept. Sent. V*, 7. 1. Vnde nulla temere de re paciſcebantur veteres, niſi interpoſita

(c) Ad praetorias etiam referuntur *Aedilitiae.* Erat autem iis locus in interrogationibus, quae de vitiis morbisque in vendend s ſervis fieri ſolebant. Venditorem enim emtori repromittere oportebat, ſe, ſi quid occulti moribi vel vitii in ſervo vendito inventum fuerit, duplum verbi gratia praeſtiturum. Theophil. *Paraphr.* §. 2. *Inſt. de diviſ. ſtipul.* De his Aedilitiis ſtipulationibus plura habet Cuiac. *Obſ. IX.* 3.

(d)

ta ſtipulatione. Erant tamen omnino quaedam negotia; de quibus etiam non interpoſita ſtipulatione valide paciſcebantur. Nam ſi ſponſa ſponſo, mulierve marito, aut ſocer genero, aut debitor mulieris eiusdem marito dotem dicere vellet: fieri id poterat, nulla praecedente interrogatione. (*d*) Caius *Inſt. II.* 9. 3. Quamvis enim ea ipſa quoque dotis dictio ſollemnibus fieret verbis: (Cuiac. *ad L.* 7. *D. de pact.* & *L.* 1. *D. de verb. oblig.* Briſſon. *de Formul. VI*) nec vllo fundamento id in dubium vocent Cl. Salmaſius *de mod. vſur. XVI. p.* 716. *ſeq* & Oiſel. *ad* Caii *l. c.* inde tamen non ſequitur, vt ſtipulatione fuerit opus. Formulam dicendi dotem prodidiſſe videtur Terent. *Andr. V*, 4. *v.* 46. de qua iam ſupra egimus *Libro II. Tit. VIII. n.* 6.

XIX. Deinde & ſine ſtipulatione contrahebatur obligatio, ſi libertus patrono aut donum, aut munus, aut operas ſe daturum iuraſſet. Cai. *l. c.* Solebant enim ſervi dominis manumiſſuris promittere certa dona, munera (*e*) certasque operas, loco praemii manumiſſionis futura. Quum vero ſervi domino promittere valide nihil poſſent, quia vinculum poteſtatis vnitatem perſonae inducere videbatur: §. 6. *Inſt.* XIX. Sine ſtipulatione promittebantur operae, dona, munera a libertis.

(*d*) Sed ſine ſtipulatione dotem *dicere* poterant tres tantum perſonae, mulier, pater, mulierisque debitor. Reliqui dicebantur dotem vel dare, vel promittere, & hi communi iure obligabantur, adeoque vti debebant ſtipulatione. Cai. *Inſt. II*, 9. 3. *L.* 41. *D. de iur. dot.*

(*e*) Dona & munera libertorum quid fuerint, & quodnam inter ea diſcrimen interceſſerit, docetur *L.* 18. *L.* 194. *et L.* 214. *D. de V. S.* Adde Oiſel. *ad* Cai. *l. c.*

Inſt. de inutil. ſtipul. tenebantur illi poſt manumiſſionem denuo ſe obligare iureiurando, quod ſi dicere nollent, ne liberi quidem addicebantur. Cic. *Epiſt. ad Attic. VII*, 2. Simul ac vero iuraſſent liberti, nulla opus erat ſtipulatione.

XX. Sponſalia contracta per ſtipulationem.

XX. Inprimis obſervandum, nobiliſſimum ſtipulationum conventionalium genus fuiſſe *ſponſalia*, de quibus quum nihil in Inſtitutionibus dixerit Iuſtinianus, pauca monebimus. Fuit hoc in more priſcis temporibus poſitum apud Latinos, vt qui vxorem ducturus eſſet, ab eo qui nuptum daturus erat, eam in matrimonium datum ſibi iri ſtipularetur, alterque ſponderet, vnde & *ſponſaliorum* nomen natum eſt. (*f*) Si non data fuiſſet vxor, ſponſus habebat actionem ex ſtipulatu, vel ex ſponſu. Gell. *Noct. Att. IV*. 4. *L.* 2. *&* *L.* 3. *D. de ſponſ.* Iam Romanis quidem non erat actio ex ſtipulatu ex ſponſalibus: & ipſi tamen ſtipulationibus vtebantur. Huius veteris moris multa exſtant veſtigia apud Plautum, qui in *Aulul I*, 4. Megadorum ab Euclione filiam ſtipulantem inducit his verbis:

ME. Quid? nunc etiam mihi deſpondes filiam?
EV. Illis legibus,
Cum illa dote, quam tibi dixi. M. SPONDEN,
ergo? EV. SPONDEO.

Ex *Trinumo* Plauti iam ſupra exemplum vidimus. *n.* III. Sed & *in Curculione Act. V*, 2. Phaedromus ita a milite ſtipulatur:

PH.

(*f*) Vnde non opus eſt, vt cum Verrio Flacco *apud* Feſtum p. 444. ſponſalia derivemus e lingua Graeca, inde quenatum exiſtimemus id vocabulum, quod ſponſi σπονδὰς, interpoſitis rebus divinis, facerent.

(*a*)

PH. *SPONDESNE, miles, mihi hanc vxorem?*
M. SPONDEO.

In eo tamen a reliquis ſtipulationibus differebant ſponſalia, quod & abſens abſenti per epiſtolam vel internuncium recte deſpondebatur. *L* 4. *&* *L*. 7. *D. de ſponſal.* Ea quoque in ſponſalibus adhibebatur cautio, vt in tabulas plerumque redigerentur conventiones ſponſalitiae. Vnde Iuvenalis. *Sat. XVI.*

Si tibi legitimis pactam iunctamque TABELLIS
Non es amaturus.

Dari etiam ſolebant arrhae, & annulus pronubus, de quibus, aliisque huc pertinentibus ritibus copioſius agit Barn. Briſſon. *de ritu nupt. p.* 204. *ſequ.* Illud quaeri ſolet, an & ſponſalia de futuro, quae vocant, nota fuerint Romanis? Adfirmat Huberus: probat Gundlingius in *Gundlingianis Part. X. p.* 380. vbi ex Nonio & Arnob. *adv. gent. X p.* 140. oſtendit, Romanos diſtinxiſſe inter SPERATAS, PACTAS & SPONSAS. Diſcrimen hoc eleganter explicat Gronov. *ad* Gell. *Noct. Attic. IV*, 4. *Virgo* SPERATA *dicebatur: quum conventa erat conditio*, PACTA: *vbi interpoſitae ſtipulationes*, SPONSA. *Pactae* ergo ſimiles videbantur deſponſatis de futuro; *ſponſae* de praeſente. Pactas etiam conventas dici conſueviſſe, patet ex Feſto: *Conventae dicebantur, cum primus ſermo de nuptiis & earum conditione habebatur.*

XXI. Denique communes ſtipulationes reſtant, quae tum a Praetore, tum a iudice exigebantur, qualis erat cautio, rem pupillo ſalvam fore. §. 4. *Inſt. de diviſ. ſtipul.* XXI. Stipulationes communes.

XXII.

XXII. Actiones ex hoc contractu natae.

XXII. Ex ſtipulatione naſcebatur *condictio certi*, ſi certa eſſet ſtipulatio: ſin incerta; actio *ex ſtipulatu. princ. Inſt. de V. O.* Ex ſponſalibus quae in Latio competebat actio, *ex ſponſu* dicebatur. Gell. *Noct. Attic. IV*, 4. Cuiac. *ad Tit. C. de Sponſal.* Ex ſponſu vero agere idem erat quod ex ſtipulatu. *L.* 19. §. 2. *D. de aedilit. edicto.* At apud Romanos ſponſalia nuda renunciatione & liberrimo repudio ſolvebantur. *L.* 1. *C. de Sponſal. L* 2. §. 1. 2. *D. de divort. L.* 2. *C. de repud.* Ex quo facile patet, in contractuum numero haut fuiſſe ſtipulationem ſponſalitiam. Vid. Fr. Hotom. *de Sponſal. Cap. IV. p.* 357.

TIT. XXI.

DE

FIDEIVSSORIBVS.

Stipulatione etiam ſeſe obligabant fideiuſſores, vnde de iis hoc titulo ſeorſim agitur.

I. Varia fideiubentium nomina.

I. Qui ſe obligabant pro aliis, plura apud Romanos ſuſtinebant nomina. In iudiciis promittentes pro aliis dicebantur *vindices*, *vades*, *ſubvades*, *praedes*. Reliqui *fideiuſſorum*, *ſponſorum*, *adpromiſſorum*, *fidei promiſſorum* (*a*) nominibus veniebant.

II.

(*a*) Nomina haec omnia, praeterquam *fideiuſſorum*, in toto Digeſtorum opere non exſtare voluit Tribonianus, ceu obſervat Salmaſ. *de mod. vſur. XVI. p.* 702.

(*b*)

II. *Vindices* in XII. Tabulis erant, qui pro eo, qui in ius privata auctoritate vocabatur, ſeſe obligabant. Si quis enim alteri in publico adclamaſſet: AMBVLA IN IVS: aut eundum illi erat, aut ferendum, vt obtorto collo ad tribunal raperetur, niſi datis fideiuſſoribus ſe ab hac ignominia vindicaſſet. Qua de re Feſtus voce *vindex p. m.* 476. *Vindex ab eo, quod vindicat, quo minus is, qui prenſus eſt, ab aliquo teneatur.* (*b*) In legibus XII. Tabularum de his ita fuerat cautum: SI ENSIET, QVI IN IVS VOCATVM VINDICIT, MITTITO, ASSIDVO (*c*) VINDEX ASSIDVVS ESTO: PROLETARIO CVIQVE VOLET, VINDEX ESTO. Gell. *Noct. Att. XVI,* 10. ideſt: *Si tamen ſit aliquis, qui pro in ius vocato vel prenſo fideiubeat, dimittitor. Ceterum locupleti vindex locuples eſto, pauperi, prolem tantum ſufficienti Reipublicae, quilibet vindex eſto.* Iac. Gothofr. *ad XII. Tab. Tab. I.* II. Quinam vindices?

III. Si ventum in iudicium, ſatiſdare denuo debebat reus, ſe ſtato die adfuturum. Car. Sigon. III. Quinam vades, praedes, ſubvades?

(*b*) Vindex ergo non eſt *procurator*, vt putat Boeth. *ad* Cic. *Topic. II.* nec *praedicator*, vel *praediator*, vt Boethii locum legit Cuiac. *Obſerv. V*, 29. nec confundendum cum *vade*, quod plures fecere, interque hos etiam Vinc. Gravina *de Leg. XII. Tab. p.* 377. *ſequ.*

(*c*) *Aſſiduus* veteribus idem eſt ac locuples, quaſi *aſſes* qui *dare* poſſit. Cic. *Topic. ad Trebat. II.* Vtitur hac voce eodem ſignificatu Plautus *Amphitr. I,* 1. *v.* 13.

Noctes diesque aſſiduo ſatis ſuperque eſt,
Quod facto aut dicto adeſt opus, quietus ne ſies.

(*d*)

Sigon. *de Iudic. I*, 20. Eadem cautio exigebatur in publico iudicio etiam ab actore, vt recte obſervat Iac. Gothofr. *ad Leges XII. Tab. Tab. II. p.* 191. Qui ergo ſe tum obligabant pro reo, ſi iudicium eſſet publicum, *vades:* ſin civile, *praedes* dicebantur. Vnde Auſon. *Eydill. XII.*

Quis ſubit in poenam capitali iudicio? VAS.
Quis cum lis fuerit numaria? quis dabitur? PRAES.

Feſt. voce *vadem p. m.* 471. *Vadem ſponſorem ſignificat, datum in re capitali.* Sed ſi antiqui eam obſervarunt inter has voces differentiam: ſane eam neglexerunt poſteri, qui in quocumque iudicio, ſive civili, ſive capitali, *vades* exigebant. Vnde Varroni *de Ling. Lat. V*, 7. *p.* 42. vas eſt, *qui pro altero vadimonium promittit.* (*d*) *Praedes* quoque poſtea non ii dicti ſunt, qui in iudicio civili ſe obligabant pro aliis, ſed qui partim pro publicanis, partim in iudiciis publicis de mulcta ſolvenda populo cavebant. Varro *l. c. p.* 42. Feſt. *voce praes. p.* 375. *Manceps dicitur, qui quid a populo emit conducitve, quia manu ſublata ſignificat, ſe auctorem emtionis eſſe, qui idem* PRAES *dicitur, quia tam debet praeſtare populo quod promiſit, quam is, qui pro eo* PRAES *factus eſt.* Car. Sigon. *de ant. iure civ. Rom. II*, 4. *p.* 293. & Briſſon. *de verb. ſign voce praedes. p.* 450. Qui denique pro actore ſe obligabant, *ſubvades* dicebantur, vt ſuſpicatur Goth. *l. c. p.* 191. niſi cum Salm. *de Mod. vſur. c. XVI. p.* 701. dicere malis,

(*d*) Qui provocabat, *vadari*, qui provocabatur, *vadimonium promittere* dicebatur. Sigon. *de Iudic. I.* 20. *p.* 454.

(*e*)

malis, *ſubvades* fuiſſe, qui pro vadibus fideiubebant, quemadmodum *ſubpraedes*, qui pro praedibus. Quamquam iam Gellii aetate huius vocabuli vſus ac paene ſignificatio perierat. Vid. *Noct. Att. XVI*, 10.

IV. Ad eos quod attinet, qui pro privatis ſe extra iudicium obligabant: ii ſi vltro ſe offerrent, iuberentque pecuniam credi ſua fide ſuoque periculo, dicebantur *fideiuſſores*. Si darentur a debitore, cui quis nolebat credere, dicebantur *ſponſores*. Salmaſ. *de mod. vſur. XVI. p.* 693. 707. quamvis id diſcrimen in Digeſtis non obſervari, ſed ſponſores vbique in illis obliteratos eſſe ibidem *p.* 707. obſervet. *Adpromiſſores* erant, qui quod ſuo nomine allii promiſerant, idem pro altero quoque promittebant. Feſt. voce *adpromiſſor. p.m.* 245. *L.* 5. §. 2. *D. de V.O. L.*64. §. 4. *D. ſolut. matr. L.*43. *D. de ſolut.* Idem dicti etiam videntur *fideipromiſſores*. Paull. *Recept. Sent. I*, 9. 5. IV. Quid fideiuſſores, ſponſores, adpromiſſores, fidepromiſſores?

V. Diverſa vero illa nomina, vt recte a Cuiacio ad Paull. *Rec. Sent. I*, 20. obſervatum eſt, potiſſimum a formulis, quibus ſtipulationes concipiebantur, ſortiti ſunt. (e) Qui enim rogatus: FIDEIVBES? reſpondiſſet: FIDEIVBEO: dictus eſt *fideiuſſor*. At ſi rogatum: FIDEPROMITTIS? reſponſumque FIDEPROMITTO, *fidepromiſſor* vocatus eſt. Denique ſi quaeſitum: SPONDES? is, qui reſponderat SPONDEO, *ſponſor* V. Formulae fideiubendi.

(e) Eae nonnumquam etiam Graece conceptae. §. 1. *Inſt. h. t. L. Graece* 8. *pr. D. eod.*

(f)

ſponſor adpellatus eſt. §. 1. *Inſt. de verb. obl. Adpromiſſores* etiam procul dubio rogati ſunt, an *adpromitterent?* Quo verbo vtitur Cicer. *pro S. Roſc. Amerin. IX.*

VI. Maxime in iudiciis.

VI. Fuere etiam in fideiuſſionibus iudicialibus certae adhibitae formulae, qualem iam ſupra *Lib. II. Tit. XVI-XX. n.* 14. vidimus. Vadimonium inprimis accurate concipiebatur, adhibito iureconſulto, ceu ex Cicerone *Epiſt. ad Q. Fratr. II,* 14. demonſtrat Car. Sigon. *de Iudic. I,* 20. *p.* 454. In hac formula & illa erant ſollemnia: *reum adfuturum in diem tertium, vel perendinum.* Vid. Briſſon. *Form. Lib. V. p.* 367. 2.

VII. Quibus obligationibus acceſſerit fideiuſſio.

VII. Fideiuſſio accedere poterat obligationibus omnibus, quin & praecedere obligationes, *L.* 6. § 1. *D. de fideiuſſ.* ita tamen, vt praecedens fideiuſſoris obligatio tum demum vires caperet, quum & principalis obligatio, cuius illa acceſſio erat, conſtituta eſſet. *L.* 35. *D. de fideiuſſ.* In fideiuſſione dotis cauſſa id notabile, quod illa poſt nuptias, ſtante matrimonio, a marito data, non obligaret, ante nuptias data, firma validaque haberetur, ceu ex Harmenop. *Promt. IV,* 8. 9. vt & *L.* 1. *C. Theod. ne fidei. dot. dent.* oſtendit Cuiac. *Parat. ad tit. C. ne fidei. dot. dent.* diſſentiente tamen Iac. Gothofredo *Comment. ad Cod. Theod. ibid.* Et ſane quid magis a ratione alienum eſt, quam dotem non credi marito, cui ſe ipſam vxor credere non dubitavit? *L.* 2. *C. ne fidei. dot. dent. L.* 8. *C. de pact. conv.*

VIII.

VIII. Singuli fideiuſſores tenebantur in ſolidum, liberumque adeo erat creditori, a quo vellet ſolidum petere, quemadmodum & in eius poſitum erat arbitrio, debitoremne an fideiuſſorem eiusve heredes convenire mallet, *L.* 20. *D. de cond. indeb. L.* 16. §. *vlt. D. de fidei. L.* 5. *C. eod.* Vno tamen ſolvente, liberabantur ceteri. §. 4. *Inſt. h. t.* Caii. *Inſt. II*, 9. 2. conf. Iac. Cuiac. *Obſerv. XXIII*, 25. VIII. Fideiuſſorum obligatio.

IX. Aſt illum veteris iuris rigorem ſuſtulit Hadrianus, cuius ex epiſtola inter fideiuſſores aeque ac mandatores dividebatur actio, ſi litis conteſtandae tempore omnes eſſent ſolvendo. *L.* 26. *D. eod.* Haec epiſtola deinde inſerta eſt Edicto perpetuo, vnde id beneficium ex edicto Praetoris derivat Paull. *Rec. Sent. I*, 20. 1. Ex quo patet, humani quid paſſum eſſe Cuiacium, qui *ad tit. Inſt. de SC. Tertull.* epiſtolam illam non Hadriano, ſed D. Pio tribuit, ante cuius tempora iam compilatum erat Edictum perpetuum. Quomodo vero a D. Pio eſſe poteſt, quod iam Edicto perpetuo inſertum fuerat? Videtur tamen D. Pius illud beneficium diviſionis nova epiſtola ſtabiliviſſe, cuius quaedam ſuperſunt veſtigia *L.* 49. §. 1. *D. de fideiuſſ.* IX. Beneficium diviſionis.

X. Denique & Iuſtinianus beneficium ordinis indulſit, *Nov. IV*, 1. de quo, nec non beneficio cedendarum actionum, plura commentantur Doctores, quae hic repetere non vacat. X. Et ordinis.

XI. Fideiubere poterant omnes, qui & ſtipulari. At non mulieres, quae in omni genere negotiorum atque obligationum tam pro viris, quam pro feminis intercedere prohibebantur. XI. Mulieres fideiubere non poterant.

Paull. *Recept. Sent. II*, 11. 1. Non ergo valebant fideiuſſiones iudiciales mulierum, nam nefas videbatur, mulierem in forum prodire, & vel ſuam ibi cauſſam agere; adeo, vt quum aliquando mulier in foro cauſſam pro ſe ipſa egiſſet, Senatus conſuluiſſe feratur Deos, *τίνος ἄρα τῇ πόλει σημεῖον εἴη τὸ γεγενημένον; ecquid hoc exemplum vrbi portenderet?* Plut. *in Num. p.* 77. Nec magis valebant privatim interpoſitae fideiuſſiones mulierum, quia fideiuſſio quaſi civile ac virile negotium videbatur, a quo arcendae feminae. *L.* 1. §. 1. *&* *L.* 2. §. 1. *D. ad SC. Velleian. L.* 2. *pr. D. de reg. iur.* Eaque prohibitio tam ſevera erat, vt olim ne renunciari quidem huic beneficio poſſet. Secura ergo erat mulier, pro alio quae interceſſerat, niſi vel pro tutoribus filiorum indemnitatem promiſiſſet: Paull. *Rec. Sent. ibid.* §. 2. (*f*) vel decipiendi animo & dolo malo id feciſſet. Paull. *ibid. L.* 11. *D. ad SC. Velleian.* Immo non fideiuſſiones tantum, ſed omnes omnino mulierum interceſſiones ex quocunque contractu irritae erant. Vid. Iac. Gothofr. *Comm. ad L.* 2. *D. de R. I.* Ger. Noodt. *Obſerv I*, 18.

XII. Origo SC. Velleiani. XII. Omnia haec ſancita SENATVS CONSVLTO VELLEIANO, cuius legitima verba, *L.* 2. §. 1. *D. eod.* ſervata, indicant, conditum

(*f*) Ita quidem Paullus. Sed alia omnia habentur in *L. 6. C. ad SC. Vellei. L.* 1. *& vlt. C. ſi mater indemn. promiſ.* Qui textus quum partim ab Alexandro Severo, partim a Diocletiano ſint: aut corruptum Paullum eſſe oportet, aut ius iſtud Conſtitutionibus mutatum.

(*a*)

ditum illud eſſe M. Silano & Velleio Tutore Coſſ. ſed Faſti id par Conſulum fere omittunt. M. Silanum Conſulem praeferunt anno V. C. IↃCCLXXI. Quare & tunc illud SC. conditum putat Schilter. *Exerc. XXVIII*, 2. Sed diſerte Vlpianus *L. 2. pr. D. ad SC. Vell.* adfirmat, primum quidem temporibus Auguſti, mox deinde Claudii, eorum edictis cautum eſſe, ne feminae pro viris ſuis intercederent: poſtea vero factum eſſe hoc SC. Ex quibus verbis patet, illud vel extremo Claudii Imperio, vel poſtea fuiſſe conditum. Tunc vero, quum anno IↃCCXCVIII. in Faſtis occurrant P. Valerius Aſiaticus II. & M. Iunius Silanus Coſſ. inter ſuffectos autem iſtius anni Velleius Rufus, qui forſan Valerio Aſiatico vltro ſe abdicanti ſuffectus: Vid. Hub. Golzii *Faſt. Conſul. p.* 239. non dubitandum quibusdam videtur, eo ipſo anno, referente ad Senatum Velleio Rufo, hoc SC. prodiiſſe, dictumque inde eſſe Velleianum. Schulting. *iurisp. ant. p.* 640. Id & mihi olim viſum. Sed iam aliter videtur. Vlpianus Velleium iſtum non vocat Rufum, ſed Tutorem. Silani autem & Velleii Tutoris Conſulatus memoratur bis in marmore apud Gruter. *Inſcr. p. CCCCLXX.* §. 1. & 2. vbi par iſtud Conſulum ita ſcribitur:

L. SILANO. FLAMINI. MARTIALI. C. VELLAEO TVTORE COS. NON. DECEMBR.

Conſules autem quum fuerint anno V. C. IↃCCLXIII. & ſub Auguſto primum ea de re cautum fuiſſe dicatur, procul dubio hi ipſi Coſſ. nomen & originem SC. dederunt. Nec

alii ſunt auctores legis Iuniae Velleiae, cuius mentio fit in *L.* 10. §. 2. *D. de teſt. tut. L.* 13. *D. de iniuſt. rupt. irrit. teſt.* Ceterum ex marmore illo diſcimus, Silanum illum non Marci, ſed Lucii praenomen tuliſſe, eaque in re errare Vlpianum.

XIII. Mulieres etiam ante hoc SC. nullum civile negotium Romae gerere poterant.

XIII. Ceterum quamvis Auguſti Claudiique edicta, quibus mulieres pro viris intercedere prohibuerunt, illud SC. anteceſſiſſe dicat Vlpianus *L.* 2. *pr. D. eod.* facile tamen patet, eum rem non adeo accurate retuliſſe. Saltim Claudio recentius hoc SC. dici non patiuntur Faſti Conſulares. Forte ipſe Vlpianus Faſtos Conſulares non adeo accuratos habuit, & Velleium Rufum confudit cum Velleio Tutore. In tanto enim Conſulum ſuffectorum numero, quid facilius eſt, quam errare & decipi? Quin probabile eſt, iam ab ineunte Rep. prohibitum fuiſſe feminis, ne pro aliis intercederent, ceu oſtendit celeberrimus Ludewigius in *Differ. iuris Rom. & Germ. circa SC. Velleian. diff.* 1. Ab initio ſane vrbis Romani feminas perpetuo otio mancipabant, easque nec molere patiebantur, nec cibos coquere, nec vllam partem rei familiaris ſuſcipere. Plutarch. *Quaeſt. Rom. p.* 284. non ob aliam procul dubio cauſſam, quam quod pro Italorum ingenio feminarum ſuarum pudicitiae diffiderent. Eodem pertinebat interdictio vini, tam ſevere ſancita. Plutarch. *in Num. p.* 77. quodque eas ne de rebus quidem neceſſariis dicere paterentur ſine viris, (Idem *ibid*) nedum conviviis vacare. Val. Max. II, 1. 1. Multo minus iis concedebant, vt prodirent in fo-

forum, vel vllum civile negotium peragerent. Plutarch *ibid.*

XIV. Quod vero in vſum revocanda videretur priſca illa ſeveritas ac diſciplina, inde factum arbitror, quod abrogata lege Oppia, (de qua Liv. XXXIV, ſ. & Valer. Max. IX, 1. 3.) & mulierum tutela ſenſim exoleſcente, feminae paullo liberius vivere, & negotiationibus, verſuris, intercesſionibus vacare coeperant. Quae licentia & Auguſti, & Claudii edictis, & hoc SC. coercenda viſa eſt. Acceſſit poſtea *Novella* CXXXIV, 8. ex qua *Authentica: ſi qua mulier: C. ad SC. Velleian.* fluxit, de qua fuſe Doctores. XIV. Cur hoc SC. conditum?

TIT. XXII.

DE

LITTERARVM OBLIGATIONIBVS.

NOn vllius temere conventionis obſcurior nobis natura eſt, quam contractus, qui litteris initur, in quo explicando adeo fluctuant eruditi, vt quem potiſſimum ſequaris, vix adpareat. Sane quum ICti plerique, vbi contractuum nominatorum varia genera recenſent, litterarum obligationis non meminerint: *L.* 1. §. 1. *L.* 4. *D. de V. O. L.* 8. §. 1. *D. de fideiuſſ. L.* 52. *pr. D. de O. & A. L.* 1. § 1. *D. de novat.* non dubitant quidam, veteres hoc contractus genus plane ignoraſſe, idque vel

Conſtitutionibus ſequiorum Principum, vel ab ipſo Iuſtiniano demum inventum eſſe. Ita Duarenus, Donellus, Wiſſenbachius, aliique viri docti ſtatuunt. Sed antiquam ſatis eſſe litterarum obligationem, & verum contractum, ſatis adparet ex *Fragm. Vet. ICti, poſt Collationem LL. Moſ. & Rom. edito* §. *VII.* vbi mentio fit adquiſitionis *per* SCRIPTVRAM *& ſtipulationem*, deinde litterarum obligationem inter contractus referri videmus in *L.* 2. §. 1. *D. de obl. & act.* & apud Cai. *Inſtitut. II,* 9. 1. *pr.* & § 13. Nos itaque quae ex antiquitatibus ad illuſtrandam hanc materiam facere videbuntur, paucis delibabimus.

I. Obligatio litterarum alia antiqua, alia nova.

I. *Olim*, inquit Imperator *princ. Inſt. h. t. ſcriptura fiebat obligatio, quae nominibus fieri dicebatur, quae nomina hodie non ſunt in vſu.* Quum ergo ipſe Imperator largiatur, aliam olim, quam ſuo aevo, in vſu fuiſſe litterarum obligationem, eamque factam eſſe nominibus doceat, inquirendum, qualia illa fuerint nomina, quaeque inde nata ſit obligatio?

II. Antiquam plerique interpretantur de expenſi latione.

II. Nominibus olim factam obligationem litterarum, etiam Cicero *ad Attic. Epiſt. IV,* 18. confirmat, vbi de turpi pactione Memmii & Calvini; *Haec pactio*, inquit, *non verbis, ſed* NOMINIBVS *& praeſcriptionibus multorum, tabulis eſſe facta quum diceretur: prolata a Memmio eſt nominibus inductis.* Sed qualia illa nomina? Plerumque hunc contractum Doctores accipiunt de modo aliquo pecuniae vel credendae, vel creditam probandae, quales erant *adnumeratio, expenſi latio, ſtipulatio*, de quibus Cic. *pro Q. Roſcio*

Com.

Com. IV. quibus *chirographi exhibitionem*, *tabularum obſignationem*, *teſtium interceſſionem* addit Gell. *Noct. Att. XIV*, 2. *Expenſi latio*, quae Salmaſio maxime huc pertinere videtur, erat ſcripta profeſſio datae pecuniae, Aſcon. Paedian. *in* Cic. *Verrinam III. p.* 1848. Fieri ſolebat per nomina, quae creditor vel foenerator in tabulas accepti & expenſi inſcribebat, idque praeſente debitore, qui & ipſe in tabulas ſuas referebat, quantum deberet. Quae tabulae prolatae in iudicio fidem faciebant debiti. Cic. *pro Roſc. Com. V.* De hac expenſi latione, nec non nominibus per ſcripturam menſae argentariae, plura habet Barn. Briſſon. *de Form. Lib. VI. p.* 356. Salmaſ. *de vſur. cap. VI. & XVII. & de Modo vſurar. cap. XI. p.* 473. *ſequ.* in hoc ergo contractum litterarium conſtitiſſe putant, quod nominibus ita tabulis inſcriptis obligati fuerint debitores, non minus ac ſi ſtipulatio, vel aliud vinculum, interceſſiſſet. Vid. Sigon. *de Iudic. I,* 5. *p* 408.

III. Enimvero hos rem acu haut tetigiſſe, vel Caii fragmenta oſtendunt; in quibus *litteris fieri* dicitur *obligatio*, *aut a re in perſonam*, *aut a perſona in perſonam*. *A re in perſonam*, *velut ſi id*, *quod ex emtione*, *aut conductione*, *aut ſocietate debes*, *alii reddas*. *A perſona in perſonam*, *veluti ſi id*, *quod mihi alter debet*, *alteri perſonae delegem*, *vt reddere debeat.* Cai. *Inſt. II,* 9. 12. Quae tametſi ab Aniano corrupta ſint, ita tamen videntur comparata, vt ad nomina illa foeneratorum nihil faciant. Argentario-

III. Quod tamen refellitur.

riorum tabulis inſcribebantur nomina debitorum, qui mutuam acceperant pecuniam: hinc etiam ex emtione, aut conductione, aut ſocietate naſci dicitur litterarum obligatio. Ibi ſolus debitor, cuius nomen fuerat inſcriptum, obligabatur: hic etiam quaedam delegatio, aut certe novatio fiebat. Quod & docet *L. pen. C. Theod. de denunc. vel edit. reſcript.*/ *Si quid debiti, quod vel ex foenore vel mutuo datae pecuniae ſumſit exordium, vel ex alio quolibet titulo, in litterarum obligationem facta cautione translatum eſt, &c.* Ergo etiamnum obſcurum eſt, quaenam fuerit litterarum obligatio.

IV. Antiquae illius litterarum obligationis natura explicatur ex Theophilo.

IV. Sequendus ergo hac in re videtur Theophilus, *Paraphr. Inſt. III*, 21. qui vnus forſan eſt, qui nobis huius contractus indolem naturamque luculentiſſime explicavit. Quamvis enim in quibusdam non ſemper rem acu tangere ſoleat Theophilus, ſi quando lucem mutuare iuri antiquo conatur: in hoc tamen titulo eum tanto tutius ſequemur, quanto certius ex illo Caii loco colligimus, illum, quaecunque de litterarum obligatione adfert, ex Caii Inſtitutionum libris ſinceris ac genuinis, vel certe ex alterius veteris iureconſulti ſcriptis hauſiſſe (*a*) Iac. Oiſel. *ad* Caii *Inſt. l. c. p. m.* 161. Schulting. *Iuriſpr. vet. Anteiuſt. p.* 163. Is

(*a*) Non ergo eſt, quod Theophili fidem in dubium hic vocent Barn. Briſſon. *de Form. Lib. VI. p.* 537. & Salmaſ. *de Vſur. VI.* Non enim ipſi Theophilo fidem habemus, ſed Caio, aut alii Iureconſulto veteri, quem ille manifeſto exſcripſit.

(*b*)

Is ergo Theophilus luculentam hanc dedit verborum Iuſtiniani παράφρασιν: λίτερις ἐστὶ τὸ παλαιὸν χρέος ἐις καινὸν δάνειον μετασχηματιζόμενον ῥήμασι, καὶ γράμμασι τυπικοῖς. *Litterarum obligatio eſt veteris nominis in novum creditum, per ſollemnia verba & ſollemnes litteras, transformatio.* Introducta ergo litterarum obligatio novationis cauſſa, eaque contracta partim verbis ſollemnibus, partim litteris. De quibus denuo Theophilus in editione Fabroti: *Nam ſi quum quis mihi centum aureos deberet ex emtione aut locatione, aut mutuo, aut ſtipulatione, (multis enim modis nobis aliquid deberi poteſt,) voluiſſem, hunc mihi obligatum eſſe litterarum obligatione: neceſſe erat, verba haec dicere & ſcribere ad eum, quem litterarum obligatione obligatum habere volebam. Sunt autem haec verba, quae dicebantur & ſcribebantur:* CENTVM AVREOS QVOS MIHI EX CAVSSA LOCATIONIS DEBES, EXPENSOS TIBI TVLI? (*b*) *Deinde adſcribebatur ab eo, qui*

(*b*) Formulam hanc vt & ſequentem: EXPENSOS MIHI TVLISTI, Latine exhibet editio Fabroti, ad Codices MSS. exacta, eaque procul dubio genuina illa & antiqua formula eſt inducendi litterarum obligationem. Aſt Dionyſii Gothofredi editio loco Latinae Graecam formulam habet: τοὺς ἑκατὸν χρυσίνους, ὧς ἐμοὶ ἐξ ἀιτίας μισθώσεως χρεωστεῖς, σὺ ἐκ συνθήκης καὶ ὁμολογίας δώσεις τῶν οἰκείων γραμμάτων; *Centum aureos, quos mihi ex cauſſa locationis debes, tu mihi ex conventione & pactione dabis propriarum litterarum?* ad quae debitor reſpondebat: ἐκ τῆς συνθήκης ὀφείλω τῶν οἰκείων γραμμάτων. *Ex conventione illas debeo mearum litterarum.* Sed facile patet, Latina illa, quae habet editio Fabroti, omiſſa

qui iam ex locatione obligatus erat, EXPENSOS MIHI TVLISTI, *& tunc prior obligatio exſtinguebatur*, *novaque ex litteris naſcebatur obligatio*, *quae ex eo nomen habet*, *quod litteris conſiſtat*. Haec eſt ſollemnitas, quam in litterarum obligatione veteri obſervatam eſſe tradit Theophilus, quamvis eius exemplum tantum ad prius litterarum obligationis genus pertineat, quod Caius *a re in perſonam fieri* ait.

V. Locus Theophili illuſtratus.

V. Ex hoc ergo quantivis pretii loco diſcimus, I) litterarum obligationem factam eſſe *nominibus*. Quicumque enim debebat, eius nomen non modo referebatur in tabulas excepti & expenſi, ceu docet Cicero pro *Q. Roſc. Comoed. V. Expenſum tuliſſe non dicit*, *cum tabulas non recitat;* Sed & in chirographa, adhibitis teſtibus & parariis. Senec. *de Benef. Lib. II. & Lib. III. cap.* 15.

Et inde Horatius *Epiſt. II*, 1. *v.* 105.

Scriptos nominibus certis expendere numos.

Inde, qui mutuam pecuniam ſumebant, SCRIBERE dicebantur. Loca Plauti *Aſin. II*, 4. *v.* 34. *Curcul. III*, *v.* 40. *Trucul. I*, 1. *v.* 53 Cicer. *ad Attic. IX*, 2. & alia iam adduxit V. C. Rich. Bentleius *ad Horat. p.* 628. *ſequ.* Porphyrion *ad Horat. Serm. II*, 3. eleganter id explicat hunc in modum: *Iuris verba ſcribere*, *eſt mutuum ſumere;* inde denique eſt, quod RESCRIBERE, eodem

eſſe a librariis, Latina illa vel non curantibus, vel non ſatis intelligentibus, eorumque loco repoſita illa Graeca. Vid. Schulting. *l. c. p.* 163.

(*e*)

dem teſte Porphyrione, eſt reſtituere, quod & Serv. *ad Aen. VII. v.* 422. obſervat, & Donatus ad Terent. *Phorm. V*, 7. *v.* 29. Diſcimus II) nomina illa non ſolum inſcripta eſſe in cauſſa pecuniae numeratae, ſed &, ſi quis ex cauſſa emtionis, locationis, ſocietatis &c. deberet. Sane enim nominis, ex cauſſa emtionis venditionis facti, meminit Cicero *de offic. III*, 14. Conſtat porro ex hoc loco Theophili, III) litterarum obligationem novationem debiti induxiſſe. Immo & delegationem nonnumquam induxit, vt ex Caio diſcimus. *Si novationem*: litteris obligatio *a re in perſonam*; *ſin delegationem*: *a perſona in perſonam* fieri dicebatur. Ita enim diſtinctionem Caii interpretandam eſſe res ipſa docet. Et hinc interpretanda loquutio vetus: *ab aliquo ſcribere*. Horat. *Serm. II*, 3. *v.* 69.

Scribe decem a Nerio. - - -

vbi legendus laudatiſſimus vir Rich. Bentl. *p.*629. Denique IV) ex hoc Theophili loco diſcimus, quod litterarum obligationem praecedere debuerit ſollemnis ſtipulatio, eaque deinde redigenda fuerit in ſcripturam. Et haec eſt illa *ſcripturae proprietas*, cuius meminit *L.* 2. *D. de obl & action.*

VI. Effectus vero is videtur fuiſſe, vt aliquis teneretur litteris, quaſi ex cauſſa pecuniae expenſae, quando tamen nihil ſaepe erat numeratum, nec exceptioni etiam non numeratae pecuniae locus relinqueretur. Schulting. *ad* Caii *Inſt. II*, 9. 12. *p.* 163. **VI. Effectus litterarum obligationis.**

VII. Haec de antiquiſſima litterarum obligatione. Ceterum alias ſcriptura nullam producebat validam obligationem. *L.* 25. §. *fin. D. de* **VII. Scriptura alias nullam producit obligationem.**

de probat. ſed requirebantur verba ſtipulationi propria, quae ſi in ſcripturam redacta fuiſſent, praeſumptio eſſe videbatur, praeceſſiſſe ſollemnem ſtipulationem: & tum non ex his ſcriptis, ſed ex ſtipulatione, vel ob chirographum ex ſtipulatu agebatur, cuius actionis mentio fit *L.* 17. *pr. D. de doli mali & met. except.* Conf. Schulting. *ad* Cai. *l. c. p.* 164.

VIII. Nova litterarum obligatio.

VIII. Invaluit tamen poſtea, ex quo antiqua illa litterarum obligatio obſoleverat, nova obligationis ſpecies, quae & ipſa litterarum obligatio dici poſſe videbatur. Senſim enim ſub Imperatoribus fuerat receptum, contra iuris antiqui regulas, vt ex chirographis quoque peti poſſet credita pecunia, (*c*) & ex ea naſceretur condictio, id eſt, quamvis non praeceſſiſſet ſtipulatio. *pr. Inſt. h. t.* Sed tum quidem reus vel querelam non numeratae pecuniae inſtituere, vel opponere poterat exceptionem non numeratae pecuniae, niſi multum temporis effluxiſſet. Et quum alias quilibet reus ſuam exceptionem probare debeat, *L.* 1. *D. de except.* hic quidem onus probandi devolvebatur in actorem. *L.* 14. §. 2. & *L.* 3. *C. de non num. pec.* Multum vero illud tempus in hac exceptione antea ex Principalibus Conſtitutionibus vsque ad quinquennium procedebat: a Iuſtiniano vero ita contractum eſt, vt vltra biennii metas huiusmodi exceptio minime extendatur. *d. L.* 14. *C. eod.* TIT.

(*c*) Immo & novae potuere induci obligationes, interveniente chirographo, ceu patet ex *L.* 6. *C. Theod. de denunc. vel edition. reſcript.* vbi legendus Iac. Gothofredi commentarius.

(*a*)

TIT. XXIII--XXVII.

DE

CONTRACTIBVS CONSENSVALIBVS, EMTIONE VENDITIONE, LOCATIONE CONDVCTIONE, SOCIETATE, MANDATO.

De contractibus, qui *re*, *verbis*, *litteris* ineuntur, ſatis multa hactenus diximus: de iis, qui *ſolo conſenſu* citra verborum ſcripturaeque proprietatem, perficiuntur, eo pauciora ex antiquitatibus erunt monenda, quo minus in his contractibus iuris gentium Romani a ſimplicitate iuris gentium receſſerunt.

I. Contractus omnes conſenſuales, vt ex realibus, depoſiti, commodati, pignoris, ex innominatis, *do vt des*, ex quaſi contractibus, negotiorum geſtio & tutela, erant contractus bonae fidei, reliqui fere ſtricti iuris. Inter quos quaenam fuerit differentia, infra *Lib. IV. Tit VI.* occaſione actionum bonae fidei & ſtricti iuris commodius explicabimus. I. Contractus conſenſuales erant bonae fidei.

II. Quibus ritibus alienari conſueverint res mancipi, & nec mancipi iure Quiritium, ſupra *Libro II. Tit. I.* oſtendimus. Quamvis ergo emtioni venditioni aliquando accederet mancipatio, aliquando in iure ceſſio, aliquando traditio, tanquam modi adquirendi: ipſa tamen emtio venditio, tanquam titulus, perfecta videbatur, ſimul ac de pretio inter emtorem II. Emtio venditio quomodo contracta.

torem & venditorem convenerat, quamvis pretium nondum eſſet numeratum, immo ne arrhae quidem datae, quippe quae non ad inducendam obligationem, ſed ad evidentiorem probationem dabantur. *princ Inſt. h. t.* Cai. *Inſt. II*, 9. 14. *L.* 35. *D. de contr. emt.* Dubitari enim non poterat, quin de pretio conveniſſet, adeoque deberetur reliquum, ſi arrha data eſſet. Varro *de Lingu Lat. IV*, 36. *p. m.* 28 *Arrhabo ſic dicta, vt reliquum reddatur. Hoc verbum a Graeco ἀῤῥαβὼν, reliquum, ex eo quod debitum reliquit.*

III. Actiones contra venditorem mentientem. III. Antequam contractus completus haberetur: ante omnia de rei vendendae natura & indole diſpiciebatur. Iuſſerat enim Aedilis titulos ſingulorum ſervorum ſcribi, Gell. *Noct. Att. IV*, 2. quales complures colligit Barn. Briſſon. *de Form. VI. p* 492. *ſequ.* Simile quid & in reliquarum rerum venditionibus obſervabatur, vti idem laudatiſſimus auctor *p.* 496. *ſequ.* demonſtrat. Praeterea ne in venditionibus mancipiorum deciperentur emtores, iubebantur illa interea, dum praeconium fiebat, in orbem currere, ſaltare, ſeſe denudare, vt ſanitatem ſuam probarent ſpectantibus. De quo ritu eleganter diſſerit Gronovius Pater *Diatrib. ad Stat. Cap. XVI. p.* 85. Id vbi fiebat, mancipia dicebantur *produci.* Terent. *Eun I*, 2. *v.* 54. *Heaut. I*, 1. *v.* 92. Si in re indicanda mentitus eſſet venditor, duplum eius, quod intererat, tenebatur praeſtare. Hinc *actio de emto ex modo*, quae locum habebat in duplum, ſi quis in diſtrahendo fundo de modo, id eſt ſpatio, mentiebatur. Paull. *Recept. Sent. II*, 17. 4. Idem fiebat, ſi vitia quae-

quaedam rei venditae falſo dicerentur abeſſe. Cicero *de offic. III*, 16. ſi vero quis ſervum pluris venditurus; de eius artificio vel peculio fuiſſet mentitus, tenebatur actione aeſtimatoria ex emto, *L.* 13. §. 4. *D. de act. emti.* adeoque emtori, quanti minoris valuiſſet, praeſtare compellebatur, niſi paratus eſſet ille ad redhibitionem. Paull. *Sent. II*, 17. 6. Cic. *pro Planc. XXV.*

IV. Quum vero ſolo conſenſu perficeretur emtio venditio: ſtatim periculum rei, etiamſi nondum traditae, ad emtorem pertinebat, adeo, vt ſi res interim perierit, pretium tamen eſſet numerandum, tametſi nihil conſequeretur emtor. Si tamen ſervus bona fide comparatus fuga ſe proripuerat ex veteri vitio, ſcilicet, vt iam antea apud venditorem fugiſſet: non tantum pretium dominus, ſed & ea, quae per fugam abſtulerat, (*a*) reddere cogebatur. Paull. *Rec. Sent. II*, 17. 11. Conf. Cuiac. *Obſerv. XVIII.* 10. Schulting. *ad* Paull. *l. c. p.* 295. IV. Periculum rei venditae ad emtorem pertinebat.

V. Quemadmodum vero periculum ad emtorem pertinebat, etiamſi nondum eſſet dominus: ita & ex die emtionis, ſi pretium eſſet numeratum, & fructus, & operae ſervorum, & foetus V. Vt & fructus.

(*a*) Solebant enim ſervi, priusquam ſe in pedes conii-cerent, aliquid convaſare. Terent. *Phorm. I*, 4. *v.* 12.

- - - *Nam abſque eo eſſet,*
Recte ego mihi vidiſſem, & ſenis eſſem vltus iracundiam.
Aliquid convaſaſſem, atque hinc me conicerem protinus in pedes.

Conf. Cuiac. *Paratitl. C. de furt. & ſerv. corrupt.*

(*b*)

foetus pecorum, & ancillarum partus, reliquaque emolumenta omnia emtoris erant. Paull. *II*, 17. 7. *L.* 41. § 5. *D. de fideic. libert.* Conf. Cuiac. *Obſ. XXI*, 15.

VI. Quid traditio? VI. Sequuta traditione, etiam dominium transferebatur, ſi venditor eſſet dominus, & tunc ſtatim ſolvendum erat pretium, aut certe ex eo tempore vſurae debebantur, niſi de eo fides fuiſſet habita. Paull. *Recept. Sent II*, 17. 9. *L.* 6. §. 1. *D. de vſur.* Interea tamen ſalva erat emtori redhibitio ob latens vitium, modo intra ſex, modo intra duos menſes vtiles. Paull. *Recept. Sent. II*, 17. 5. *L.* 9. §. *vlt. L.* 55. *D. de aedil. edict.*

VII. Quid evictio? VII. Ad evictionem quod attinet, dominus, accepto pretio auctoritatis, actioni manebat obnoxius; Paull. *Rec. Sent. II*, 17. 1. Sin partem tantum accepiſſet pretii, eatenus duntaxat auctoritatis nomine tenebatur. *L.* 13. §. 9. *de act. emti.* Auctoritas vero idem eſt ac actio de evictione. Vid. *L. vlt. D. de evict.* Barn. Briſſon. *de Verb. Sign. voce Auctoritas. p. m.* 64. Salmaſ. *de vſur. VIII.* Sed ea evictio non ſemper promittebatur: (Aliquando enim, pro voluntate contrahentium, ſtipulationes in ſimplum, duplum, triplum, quadruplum concipiebantur: *L.* 56. *pr. D. de evict.* aliquando, ſi res pretioſiores venierant, ex iuris neceſſitate promittendum erat duplum. *L.* 37. §. 1. *D eod. L.* 31. §. 20. *D. de Aedil. edict.*) at quoties accedebat mancipatio, illa erat ordinaria. Quod diſcimus ex Plaut. *Perſ. IV*, 3. *v.* 55.

Ac ſuo periculo is emat, qui eam mercabitur.
Mancipio neque promittet, neque quiſquam dabit.

Ac

Ac poſtea *v.* 16.

- - - *Nibil mihi opus eſt*

Litibus, neque tricis. Quamobrem ego argentum numerem foras?

Niſi mancipio accipio, quid eo mihi opus mercimonio? Conf. Plaut. *Curcul. IV*, 2. *v.* 8 *& ſequ.* Vnde & Paull. *Rec. Sent. II*, 17. 3. *Res emta, mancipatione & traditione perfecta, ſi evincatur: auctoritatis venditor duplo tenus obligatur.* Quo tamen de loco quum mirae ſint Cuiacii, Salmaſii, aliorumque doctorum virorum altercationes, videndus omnino Schulting. *l. c p.* 291. *ſequ.* Nihil iam addo de pactis, emtioni venditioni adiici ſolitis, niſi quod aliquando addita poena prohiberetur ius retrahendi rem venditam. Sic apud Reines. *Inſcr. Claſſ. XII*, 68. LOCVM EMTVM QVISQVE REVOCARE VOLET, REIP. FISCO INFERRE DEBET HS. VICIES.

VIII. Locationes conductiones quid ſint, ſatis a Doctoribus explicatur. Intercedebat in hoc contractu merces pro vſu rei, vel opera, eaque in locatione praediorum ruſticorum *penſio*: in locatione habitationis ἐνοίκιον vel στεγονόμιον, in reliquis locationibus *reditus* vel *redactus* dicebatur. Cuiac. *Obſ. IV*, 26. Satis vero conſtat, locationes apud Romanos vel *publicas* fuiſſe, vel *privatas*. Publicas res qui conducebant, *publicani* dicebantur, iique plerumque erant Equites Romani. Cic. *pro Planc. XI.* Vnde eos *honeſtiſſimos viros, & firmamentum ceterorum ordinum* vocat idem *pro lege Manil. II. & VII.* Quin quanto in honore fuerint apud Romanos, maxime poſt Ciceronis aetatem, vel inde patet, quod Veſpa-

VIII Locationes publicae. Quinam publicani?

ſiani parenti publicano poſita eſt ſtatua, cum titulo; ΚΑΛΩΣ ΤΕΛΩΝΗΣΑΝΤΙ. Suet. *Veſpaſ. I.* At ab exteris hi publicani tanto maiori habebantur deſpicatui, maxime a Iudaeis, qui eos, tanquam peſtem Reipublicae, & generis humani propudium, abominabantur. Matth. XVIII, 17. Marc. II, 15. vbi conf. Ligthf. *Hor. Hebr. & Talmud.* Luc. V, 28. Immo & ipſis Romanis poſtremo adeo exoſi eſſe coeperunt, vt ob iſtos quaeſtus a Senatu alienarentur Equites. Car. Sigon. *de ant. iure civ. Rom. II*, 4. *p.* 302. *ſeq.* Vnde & in iure noſtro *magnae audaciae magnaeque temeritatis eſſe dicuntur publicanorum factiones. L.* 12. *pr. D. de public. & vectigal.*

IX. Publicani conduxerunt vectigalia.

IX. Locabantur vero publicanis partim *vectigalia*, partim *vltro tributa*. Vectigalia (*b*) Cenſores locabant in luſtrum, id eſt, quinquennium. *L.* 3. § 6. *D. de iure fiſci. L.* 7. *C. de locat.* In Italia aeque ac provinciis, immo & agri & praedia

(*b*) Vectigalia quae fuerint, eleganter ex antiquitatibus Romanis docuit Petr. Burmann. *de Vectigal. pop. Rom. I. II. III.* Agri publici, hoſtibus erepti, omnes erant vectigales, iique pro varia deditionis formula triplices habebantur. Vel enim toti publici Romani populi erant, eorumque reditus improprie vectigalia dicebantur: vel militibus inopique plebi dividebantur per leges agrarias, vel gentibus in deditionem acceptis colendi relinquebantur, vtrobique impoſito annuo ex fructibus paſcuiſque vectigali. Porro & agri vectigales dicti ſunt ii, quos permiſerant municipiis, vt ex eorum reditibus municipiorum ſuſtinerentur onera, ſacra peragerentur, aedes publicae ſartae tectaeque ſervarentur. Burmann. *l. c. p.* 128. 148 Et de his proprie loquitur titulus Digeſtorum: *Si ager vectigalis petatur.*

(*c*)

dia civitatum, in idem tempus locabantur. *L.* 4. §. 1. *D. de admin. rer. ad civit. pert.* Quum autem illa vectigalia, ſive ad fiſcum, ſive ad civitates & municipia pertinerent, ex agris, paſcuis & portubus publicis, ſalinis, picariis, cotoriis, hereditatibus, manumiſſionibus redirent, dicta ſunt *decumae*, *ſcriptura*, *portoria*, *vectigalia ſalinarum*, *picariarum*, *cotoriarum*, *viceſimarum* &c. *L.* 17. §. 1. *D. de verb. ſign.* Publicani qui *decumas* redemerant, *decumani;* qui *ſcripturas*, *pecuarii;* qui *portoria*, *portitores* dicti ſunt. Aſcon. *in Divinat. p. m.* 1763. *Mancipes ſunt publicanorum principes, Romani homines, qui quaeſtus ſui cauſſa, ſi decumas redimunt, decumani adpellantur: ſi portum aut paſcua publica, portitores, aut pecuarii, quorum ratio ſcriptura dicitur.* Sigon. *l. c. p.* 296 *ſequ.*

X. *Vltro tributa* dicta ſunt ſumtus operum publicorum, quorum locatio quinto quoque anno facta eſt a Cenſoribus. Plutarchus ea vocat ἐργολαβίας, quaſi *operum redemturas.* Exempla varia ex Livio colligit Sigon. *de ant. iure civ. Rom. II,* 8. *p.* 229. Perfectum vero opus etiam probandum erat, de qua probatione plura Cuiac. *Obſ. XXIII,* 33. X. Et vltro tributa.

XI. Porto publicani alii erant *mancipes*, alii *praedes*, alii *ſocii*. Polyb. *Hiſt. VI. Mancipem* definit Feſtus *p. m.* 311. *quisquis a populo aliquid emit, conducitve, quia ſublata manu ſignificat, ſe auctorem emtionis,* vel conductionis, *eſſe* Et Aſconius Paed. *l. c p. m.* 1763. *Mancipes principes publicanorum* eſſe ait, *qui quaeſtus ſui cauſſa exigenda a ſociis ſuo periculo exigant, & Reipublicae repraeſentent. Praedes* vero, teſte eodem Feſto, dicebantur, *qui populo ſe obligabant, interrogatique a Magiſtratu, ſi prae-* XI. Publicani quotuplices?

 des

des ſint? reſpondebant: praedes. Socii denique erant, qui in partem quaeſtus & iacturae a mancipibus & praedibus vocabantur. Sigon. *l. c. p.* 239. Omnes vero hi publica vectigalia vel vltro tributa ad haſtam *publicam conducebant.* (*c*)

XII. Locationes privatae.

XII. Haec de locationibus & conductionibus publicis. Privati vel praedia ſua & res, vel operas locabant: isque contractus denuo perfectus erat, ſimul ac de certa mercede inter contrahentes convenerat. De locatoris & conductoris differentia Cuiac. *Obſ. II*, 28. de reliquis huius contractus iuribus Doctores conſulendi ſunt. Id modo iuvat addere, plerumque privatos in conducendis locandisque rebus ſuis imitatos eſſe conductiones publicas, adeoque conduxiſſe & locaſſe in quinquennium. *L.* 4. §. 1. *D ſi cert. petat. L.* 25. §. *vlt. D. ſolut. matrim. L.* 16. *D. de liberat. leg. L.* 89. *D. de V. O.* Plin. *Epiſt. VIII*, 36. *L.* 13. §. *vlt. L.* 24. §. 2. & 4. *D. locati.* Praeterea nec id videtur omittendum, non ſolum domos, ſed & fundos plerumque locatos eſſe Kalendis Iuliis. Exempla ſunt in *L.* 41. *pr. D. de contrah. emt. L.* 60. *pr. D. locat. L.* 9. *pr. D. Qui pot. in pign.* Add. Sueton. *Tiber. XXXV.* Martial. *Epigr. XII*, 33. Ipſae tamen locationes vt plurimum a Kalendis Martiis incipiebant, eodem tempore & penſiones ſolvebantur, *L.* 58. *pr. D. de vſur.* quamvis id non credat Thom. Reineſ. *ad Inſcript. Claſſ. VII. p.* 507. Plura hanc in rem

(*c*) Nep. *in Attico VI. Ad haſtam publicam nunquam acceſſit. Nullius rei neque praes, neque manceps factus eſt.* Columell. *Lib.* 1. *praef. In hac & Saturnia terra nunc ad haſtam locamus.*
Ovid. *de Ponto* IV. 5.
Aut populi reditus poſitam componat ad haſtam.

Idem

rem praeter laudatiſſimum Reineſium differunt Ant. Auguſtin. *Emend. IV*, 14. Cuiac. *ad African. XII*, 8. Guid. Pancirol. *Var. Lect. I. vlt.*

XIII. Diximus ſupra *n. IX. not. b.* eos quoque agros dictos eſſe vectigales, qui permiſſi fuerint municipiis, vt ex eorum reditu onera municipiorum ſuſtinerentur, aedesque publicae ſartae tectaeque conſervarentur. Burm. *de vectigal. pop. Rom. p.* 128. *&* 148. Horum alii in perpetuum locabantur, quorum penſio ipſis inhaerebat, & vectigal vocabatur: alii ad certum tempus. Priores proprie agri vectigales dicebantur, & de iis agit titulus Digeſtorum: *Si ager vectigalis petatur.* Deinde vero Graecis nominibus venire coeperunt tam agri illi, quam redeuntia inde vectigalia, *emphyteuſeos* puta & canonis, quod ſub Conſtantino M. primum factum ſuſpicatur Schilter. *Exerc. XVI*, 66. *ſequ.* Eadem vero locationis ſpecies ſenſim extenſa ad praedia templorum, patrimonialia Principis, vrbana, quin & privatorum. Vnde Zeno Imperator, emphyteuſi ab emtione aliisque contractibus ſeiuncta, novo contractui emphyteuſeos dedit originem. *L.* 1. *C. de iure emphyteut.* XIII. Origo emphyteuſeos.

XIV. De ſocietate idem, quod de locatione conductione, tenendum, eam vel *publicam* eſſe, vel *privatorum.* Publicis accenſendae ſunt ſocietates publicanorum, vel conducentium vectigalia. Divisi enim in multas ſocietates conducebant: & deinde ex ordine ſuo creabant *magiſtrum ſocietatis*, qui Romae ſocietati ita prae- XIV. Societates publicae.

Idem *ibid.* 139.

Nunc longi reditus haſtae ſupponere luſtri
Credet, & exacta cuncta locare fide.

(d)

praeerat, vt & ſocios quaſi Senatum cogendi, & ad eos de ſocietatis negotiis referendi poteſtatem haberet, curamque omnem gereret tabularum & rationum, quae vndique ab iis, qui ſocietati operas dabant, Romam mittebantur. Cic. *Epiſt. ad Famil. XIII*, 9. *L.* 14. *D. de pact.* Sociis enim huiusmodi permiſſum erat, corpus vel collegium habere. *L.* 1. *D. Quod cuiuſc. univ. nom.* Iidem magiſtri ſocietatum in Provinciis habebant *pro magiſtro*, quaſi muneris ſui vicarium, ſocietatisque praefectum. Cic. *ad Attic. X*, 10. Quae omnia optimorum auctorum teſtimoniis luculenter demonſtrant Car. Sigon. *de ant. iure civ. Rom. II*, 4. Burm. *de Vectigal. Pop. Rom. IX. p.* 163.

XV. Societates privatae cum univerſales.

XV. Privati ſocietates inire poterant tum omnium bonorum, (κοινοπραξία,) vel, vt Vlpianus *L.* 73. *pr. D. pro ſoc.* vocat, vniverſarum fortunarum, tum vnius cuiusdam negotiationis. Cai. *Inſt. II*, 9. 16. Quoties prius fuerat factum: quaecumque in dominio ſociorum erant, cum reliquis quoque communicabantur, *L.* 1. §. 1. *L.* 2. *D. pro ſoc.* idque non propter conſenſum, qui ſolus ad transferendum dominium non ſufficit, *L.* 20. *C. de pact.* verum quia traditio quaedam tacita interveniſſe credebatur, & veluti conſtitutum poſſeſſorium, vti praeclare docet Ger. Noodt. *Probab. II, 6. vlt.* Et talis erat communio bonorum inter Pythagoreos, dictos ideo κοινόβιοι. Vid. Iambl. *Vit. Pythag. cap. V. ſegm.* 29. & *cap. XVII. ſegm.* 72. 74. Porphyr. *Vit. Pythag. ſegm.* 20. & *ibi* Luc. Holſten. & Conr. Rittershuſ. *Not.*

XVI. Tum vnius negotiationis.

XVI. Vnius alicuius negotiationis ſocietas iniri pro lubitu poterat, conditionibusque qui-

quibuscumque: adeo vt & tunc valeret ſocietas, ſi vnus pecuniam daret, alter operam pro pecunia conferret. Nam & tunc, vt eleganter Plautus *Aſinar. I*, 3.

Par pari datum hoſtimentum eſt, opera pro pecunia,
Conf. *L.* 52. §. 2. *D. pro ſoc.*

XVII. Quidquid ex ſocietate illa conſtante fuerat adquiſitum, commune erat ſociis omnibus, & dividebatur partibus aequis, (*d*) ſi non aliter initio inter ſocios convenerat. *L.* 29. *pr. D. pro ſoc.* Recte enim ex *L.* 63 *pr. D. pro ſoc.* obſervatum eſt a V.C. Schultingio *p.* 171. inter ſocios ex veterum ſententia intercesſiſſe quodammodo ius fraternitatis. *L.* 63. *pr. D. eod.* arctiſſimamque amicitiam. Quae quum teſte Publio Syro *pares aut accipiat, aut faciat*: (*e*) aequum iis viſum, inter ſocios omnia eſſe communia. Aſt poterant tamen ſocii aliter convenire, parteſque communis lucri & damni ſuo arbitrio ſtatuere; *L.* 29. *D. eod.* quin ſaepe ab arbitris ex bono & aequo partes cuique pro rata adſignabantur. *L.* 6. *L.* 80. *D. eod.*

XVII. Lucrum & damnum quomodo diviſum inter ſocios?

XVIII. Quemadmodum autem inita ſocietas conſenſu perſeverat: ita eadem diſſenſu diſſolvitur, & quidem, vt periculum litium inter ſocios

XVIII. Societas quomodo diſſoluta?

(*d*) Per has vulgo intelligunt tales, quae collationi reſpondent; id eſt, partes *pro rata*, quamvis iure alias ſemper partes *aequales*, vel *aequae*, dicantur partes *viriles*, vel pares. Vid. Briſſon. *de V. S. hac voce.*

(*e*) De hac paritate inter amicos conf. Cicero *de Legib. I*, 12. Lactant. *Div. Inſt. V*, 14. Hinc & *fratres* dicuntur eiusmodi ſocii apud Apulei. *Metamorph. X. p.* 388. *ſequ.*

ſocios pullulantium, diſſenſu vnius. Cuius rei exempla apud Petron. Arb. *Satyr p* 26. & Apulei. *Metamorph. X p* 389. vbi & formula renunciandi ſocietati occurrit: *Intelligo nobis convenire non poſſe, itaque communes ſarcinulas partiamur, & paupertatem noſtram privatis quaeſtibus tentemus expellere.* Vel: *Si tibi ſocietas iſta diſplicet, poſſumus omnia quidem cetera fratres manere, ab iſto tamen nexu communionis diſcedere* Conf. Wower. *ad* Petron. p. 118. Quin & morte tum naturali tum civili vnius ſocii diſſolvebatur ſocietas. Cai. *Inſt. II*, 9. 17. neque vnquam heres ipſo iure erat ſocius, ne quidem in ſocietate vectigalium, niſi adſcitus a reliquis eſſet. *L.* 59. *& L.* 63. § 8. *D. pro ſoc.* Cuiac. *Obſ. X*, 25. Praeterea egeſtate ſolvebatur ſocietas. *L.* 4. §. 1. *D. eod.* vt &, ſi quis ſociorum bonis ceſſiſſet. *L.* 65. § 1. *D. h t.* Denique ſi vnius negotiationis cauſſa inita fuerat ſocietas, finito negotio, ipſa quoque ſocietas ceſſabat. *L.* 63 §. *vlt. L.* 65. §. 10. *D. eod.*

XIX. Contractus mandati origo.

XIX. De mandato iis, quae Doctores inculcare ſolent, nihil eſt quod addamus, praeter id vnicum, quod is contractus non videatur antiquiſſimus Sane enim, quum cenſerent veteres, mandatum ex officio atque amicitia proficiſci: *L.* 1. § 4. *D. mandati vel contra*, non videntur initio hoc nomine obligationem conſtituiſſe, ſicut nec *ex precario. L.* 14. *D. de precar.* ſed quod fidem plurimum colerent; maxime data dextra alligabant mandatae ſuſceptaeque operae fidem, quam manum fidei ſacram iudicabant, vti accute obſervat Ger. Noodt. *Probab. IV*, 12. *p.* 108. Hinc Iſidor. *Orig. IV*, 4. tra-

tradit, inde dictum eſſe mandatum, quod olim in commiſſo negotio alter alteri ***manum dederit***. Et ad hunc ritum adludere videtur Plaut. *Captiv. II, 3. v. 82. ſequ.*

Haec per dextram te, dextra retinens manu,
Obſecro, infidelior mihi ne fuas, quam ego ſum tibi,
Tu hoc age, mihi heres nunc es, tu patronus, tu pater.
Tibi commendo ſpes opesque meas. PHI. MANDAVISTI *ſatis.*
Satin' habes, mandata quae ſunt, facta ſi refero?
T. ſatis.

Et Terent. *Heaut. III, 1. v. 82.*

ME. *Cedo* DEXTRAM: *porro te, idem*
oro vt facias, Chreme.
CH. *Paratus ſum.*

Igitur quod fides iubebat & pudor, hoc primum mandati ius fuit. Poſt vſus ei actionem adinvenit, adeoque mandatum in civile transiit negotium. Vid. Celeb. Noodt. *Pand. h. t.*

XX. Dolus, in ſocio vel mandatario admiſſus, infamia punitus.

XX. Denique id monendum eſt, actiones pro ſocio & mandati, ſi dolus in alterutro contractu concurriſſe probaretur, infamiam inuſſiſſe. Quum enim ſocii fratrum loco haberentur; (ſupra §. XVI.) nec mandare cuiquam ſoleamus, niſi cuius fidem ſequimur: merito infamia coercebant veteres eos, qui tam turpiter ſocium vel mandantem defraudaſſent. Cic. *pro A. Caecina III.* Quin & negligentia in crimen mandati iudiciique infamiam revocabatur, teſte eodem *pro Roſcio XXXVIII.* Quae omnia ex edicto Praetoris eſſe patet ex *L.* 1. *D. de his qui not. inf.*

TIT. XXVIII.

DE

OBLIGATIONIBVS, QVAE QVASI EX CONTRACTV NASCVNTVR.

HActenus de contractibus veris, qui conſenſum verum & expreſſum exigunt. Nonnumquam conſenſus nec verus eſt, nec ex vtraque parte exprimitur, ſed praeſumitur: & tunc obligatio naſci dicitur QVASI EX CONTRACTV. Quod quibus contingat modis, hoc titulo oſtendendum eſt.

I. Quid negotiorum geſtio? I. Qui abſentis aut ignorantis negotium curandum ſuſcipit, nulloque adeo mandato inſtructus eſt, NEGOTIORVM GESTOR vocatur. Is quaſi contractus originem debere videtur relegationi, quae ſaepe tam repente decernebatur, vt diſcedendum ſubito eſſet patribus familias, nullique demandata negotiorum ſuorum adminiſtratione, peregre proficiſcendum. Ne ego res familiaris abſentibus dominis detrimenti quidquam caperet, amici ſe relegatorum negotiis ſolebant ingerere, abſentiumque curare bona. Idque ſibi velle videntur verba Theophili §. 1. *Inſt. h. t.* Τοῦτο δὲ ἐπινενόηται διὰ τὸ χρήσιμον τῶν ἀπολιμπανομένων, οἵτινες αἰφνιδίᾳ καὶ σπουδαίᾳ κατεχεθέντες ἀποδημίᾳ, καὶ δυνηθέντες τινὶ τῶν οἰκείων πραγμάτων τὴν διοίκησιν ἐντείλασθαι, ἀπεδήμησαν. *Idque vtilitatis cauſſa receptum eſt, ne negotia eorum desererentur, qui ſubita & ne-*

neceſſaria profectione diſtenti, nemini rerum ſuarum adminiſtratione dema data, peregre profecti ſunt.

II. Negotiorum geſtor quoque erat voluntarius procurator, qui ſe alienis negotiis offerebat, cuius meminit Paull. *Recept. Sent. I*, 3. 3. quemque Cicero *voluntarium amicum* adpellat *pro Caecina V.* Is vero cavere debebat, rem ratam habiturum dominum. Vid. Cuiac. *Obſerv. VII*, 26. *X*, 25. Quemadmodum ei nec ſolvere ſolebat quisquam, niſi praeſtita cautione, *amplius eo nomine neminem, cuius petitio eſſet, petiturum.* Et ita intelligendus locus elegantiſſimus Ciceronis *in Brut. cap. IV. ſequ. Mihi quoque, inquit Brutus, & expectanda ſunt ea, quae Attico polliceris, etſi fortaſſe ego a te huius voluntarius procurator petam, quod ipſe, cui debes, ſine incommodo exacturum negat. At vero, inquam, tibi ego, Brute, non ſolvam, niſi prius a te cavero, amplius eo nomine neminem, cuius petitio ſit, petiturum.* II. Voluntarius procurator.

III. Quemadmodum vero domino adverſus negotiorum geſtorem directa competebat actio ad reddendam adminiſtrationis rationem: ita negotiorum geſtori dabatur contraria ad praeſtandam indemnitatem, & reſtituendas impenſas vtiles & neceſſarias, quibus tamen non accenſebantur eae, quae pietatis, vel voluptatis cauſſa fuerant factae. *L. 45. pr. L. 27. princ. D. de neg. geſt.* Negotiorum vero geſtor & bonam fidem & exactiſſimam diligentiam praeſtare tenebatur, adeo, vt nonnumquam & caſus eſſet praeſtandus, *L. 10. & 11. D. de neg. geſt.* immo & vſurae reſtituendae, & periculum eorum nominum, quibus ipſe pecuniam collocaverat, ſubeundum, III. Actiones ex hoc quaſi contractu.

dum, ſi litis tempore ſolvendo non eſſent. Paull. *Sent. Rec. I*, 4. 3. Isque iuris rigor etiam contra patrem ſeſe exſerebat, ſi filii emancipati geſſiſſet negotium. *L.* 37. §. *vlt. D. de neg. geſt.* Reliqua, quae huc pertinent, Doctores ſatis diligenter inculcant.

IV. Tutela. IV. Tutela quoque quaſi contractus eſt, ex eaque naſcitur actio tutelae cum *directa*, ad reddendas rationes & praeſtanda damna, etiam levi culpa data; *L.* 33. *pr. D. de adm. tut.* tum *contraria*, ad impenſas repetendas, impetrandamque indemnitatem. Vbi denuo obſervandum, infamiam manſiſſe tutorem, ſi quid dolo malo admiſiſſe iudicaretur. Cic. *pro Caecin. III.*

V. Communio. V. Communio rerum ipſa non eſt quaſi contractus, ſed ſtatus, in quo plures dominium vel ius indiviſum in rebus habent, & in quem ſtatum devenitur & per conventionem & ſine conventione. *L.* 31. *L.* 33. *D. pro ſoc.* ac proinde non tantum differt a contractu ſocietatis, quod oſtendit Cuiac. *Paratitl. tit. C. pro ſoc.* verum etiam a quaſi contractibus. A ſocietate differt, quia ea per contractum ſeu conventionem inibatur, vnde ſocietatem Tullio pro P. Quinctio *voluntariam* dictam, obſervat laudatus Cuiac. *Obſ. X*, 25. A quaſi contractu autem vel ideo diverſa eſt, quod rei communio eſt ius in re, id eſt, commune dominium. At rerum communium adminiſtratio, fructuum perceptio, damni illatio & ſimilia obligationem quaſi e contractu producunt. Schulting. *ad* Paull. *Rec. Sent. I*, 18. 5. *p.* 258.

VI. Lex XII. Tab. de familia erciſcunda. VI. Idem ſentiendum de hereditatis communione, ex qua actio familiae erciſcundae naſ-

naſcebatur. Eius fundamentum fuit in XII. Tabulis, in quibus cautum fuerat: NOMINA INTER HEREDES PRO PORTIONIBVS HEREDITARIIS ERCTA CITA SVNTO, CETERARVM FAMILIAE RERVM ERCTO NON CITO, SI VOLENT HEREDES, ERCTVM CITVM FACIVNTO. PRAETOR AD ERCTVM CIENDVM ARBITROS TRIS DATO. Ita enim leges has ex Feſto, Donato variisque iuris antiqui reliquiis reſtituit Iac. Gothofredus *Fragm. XII. Tab. V.*

VII. Lex plana ac perſpicua erit, dummodo, quid ERCTVM CITVM ſit, intelligimus. Sed hic quidem in diverſa abeunt auctores. Salmaſius *Exercitat. Plinian. p.* 1262. erctum idem eſſe putat, ac hereditatem, ſimulque reprehendit Tribonianum, qui ſaeculi deceptus barbarie phraſin *familiam herciſcere* excogitarit. Ianus vero Vinc. Gravina *de Leg. XII. Tab. p.* 327. erctum idem eſſe contendit ac *horctum*, quod veteribus bonum ſignificarit. Sed quemadmodum neuter coniecturam ſuam veterum auctoritate probat: ita mihi omnibus coniecturis anteponenda videtur Feſti auctoritas, qui in voce *erctum: Erctum*, inquit, *citumque fit inter coheredes, vt in libris legum Romanarum legitur. Erctum a* coercendo *dictum, vnde erciſcundae & erciſci.* Erctum ergo eſt quaſi *coercitum*, id eſt, integrum, indiviſum, vt recte iudicat Iac. Gothofred. *Not. ad XII. Tab. p.* 207. & ante eum Ioſ. Scaliger, cuius egregia haec eſt *p. LV. ad* Feſtum annotatio: *Erctum citum eſt hereditas diviſa.* VII. Explicatur.

diviſa. Gloſſae: Herctus, citus διαίρεσις τῶν ὑπαρχόντων. *Donatus apud Servium: Erctum non citum, hoc eſt, patrimonium non diviſum. Erctum ciendum, hereditas dividunda. Gloſſarium: Ciendae* διαιρουμένης. *Idem erciſcundae* διαιρέσεως, *fortaſſe,* διαιρετέας. CIO vero antiquis idem fuit, ac *divido*. Vnde apud Servium Donatus, interpretaturus illa Virgilii *Aeneid. VIII. ad fin.*

- - citae Metium in diverſa quadrigae
Diſtulerant.

addit: *citae, id eſt, diviſae, vt eſt in iure* ERCTO NON CITO, *id eſt, patrimonio, vel hereditate* NON DIVISA. Qua in interpretatione licet fallatur Donatus, quum, vt Servius obſervat, CITVM, quoties idem eſt ac diviſum, ſyllabam priorem producat: res ipſa tamen certa eſt, *citum* idem eſſe ac *diviſum*. Vnde *familiam erctam ciere* idem erit ac hereditatem integram & indiviſam dividere. Et ex illis antiquis atque obſoletis vocibus nata eſt poſtea phraſis FAMILIAM ERCISCERE, quae iam apud Ciceronem *de Orat. I,56.* Apulei. *Metam. VI. ſub extrem.* & Feſtum *l. c.* occurrit, tantum abeſt, vt Tribonianus, quod Salmaſius putabat, eam ex male intellectis vocibus ERCTVM CITVM conflaverit.

VIII. Iudicium familiae erciſcundae.

VIII. His praemiſſis facilis erit legis Decemviralis interpretatio. Vult eius prior pars, vt nomina, id eſt, omnes obligationes & actiones, ipſo iure inter coheredes pro portionibus hereditariis ita ſint diviſa, vt non niſi pro rata alios convenire, aut poſſent ab aliis conveniri. Ex quo conſequebatur, vt legatarii nec obligationum

num nec actionum defuncti fierent participes, ſed & illarum onere & harum beneficio eximerentur. Ad ceteras res hereditarias quod attinebat, adita hereditate inter ipſos coheredes communionem quamdam eſſe, volebant Decemviri, & tacitam veluti ſocietatem. Quum tamen nemo teneatur invitus in communione perſeverate: neceſſe erat, vt cuivis coheredum liceret e communione iſta diſcedere, eaque de cauſſa prodita erat actio erciſcundae familiae, qua inſtituta, Praetoris erat, tres arbitros dare, qui portiones facerent, & ſubortas inter coheredes controverſias ex aequo bonoque componerent. Conf. Ian. Vinc. Gravina *de XII. Tab. p.* 326.

IX. Inter heredem quoque & legatarium quaſi contractus eſſe videbatur. Quamvis enim hic illum cogere non poſſet ad adeundam hereditatem: *L.* 53. *D. ad SC. Trebellian.* adita tamen hereditate videbatur ſe heres ad exſolvenda legata implendamque defuncti voluntatem obligaſſe. *L.*5.§.2.*D. de Oblig. & Act.* & hinc legata petere poterant legatarii *actione ex teſtamento.* Si legatum per damnationem relictum inficiaretur heres, dupli condemnandus erat. Paull. *Rec. Sent. I,* 19. IX. Quaſi contractus inter heredem & legatarium.

X. Denique quaſi contractus intercedebat inter eum, qui ſolviſſet indebitum; & eum, cui erat ſolutum. Illi ergo competebat condictio indebiti, de qua integer titulus in Digeſtis exſtat. Ceſſabat tamen ea condictio, non modo ſi quid naturaliter debebatur, vel ſi errore iuris ſolutum erat, de quibus caſibus prolixe Doctores, verum etiam in omnibus cauſſis, e quibus X. Quaſi contractus ex ſolutione indebiti.

bus lis inficiando creſcebat, veluti ex lege Aquilia, ex legato per damnationem, nec non in transactione, aliisque pluribus, in quibus ſi quid per errorem fuerat ſolutum, illud repeti condicique non poterat. §. 7. *Inſt. b. t. L.* 65. §. 1. *D. de condict. indeb.* Nec ea condictio ei competebat, qui integram hereditatem, non detracta quarta Pegaſiana, reſtituerat. Teſtis eſt Paullus *Rec. Sent. IV*, 4 4. vnde mirum, id negare Merillium *Obſerv. VIII*, 14. At quae ratio? Procul dubio, quia leges praeſumebant transactionem. Cui ſententiae non obſtare *L. vlt. C. de condict. indebiti* oſtendit Celeb. Thomaſ. in *Schol. ad* Huber. *Praelect. Inſt. b. t.* At Iuſtinianus quidem diſcrimen inter legata per damnationem & reliquas eorumdem ſpecies ſuſtulit: ſolis tamen legatis, quae ſacroſanctis eccleſiis ceteriſque venerabilibus locis relicta fuerant, id dedit privilegium, vt indebite etiam ſoluta repeti condicique non poſſent. Exſtat ea Iuſtiniani Conſtitutio *L.* 2. *C. Comm. de Leg.*

TIT. XXIX.

PER QVAS PERSONAS NOBIS OBLIGATIO ADQVIRITVR.

Nihil in hoc titulo, ſaltim quod ad Antiquitates attinet, dicitur, quod non iam *Tit. IX. Lib. II.* occupatum ſit, ad quem nos iure referimus.

TIT.

TIT. XXX.
QVIBVS MODIS TOLLITVR OBLIGATIO.

VT multi variique contrahendarum, ita & diſtrahendarum obligationum non pauciores modi ſunt, quorum alii ipſo iure liberant, vt *ſolutio*, *acceptilatio*, *novatio*, *delegatio*, *confuſio*, *obſignatio*, *compenſatio*, reique debitae citra moram a debitore factam contingens *interitus:* alii per exceptionem tollunt obligationem, veluti *pactum*, *ſententia*, *tempus & ſimilia.* Imperator de prioribus tantum modis, iisque non omnibus agit.

I. Solutione diſtrahebatur obligatio, quoties debitor creditori ea, quae debuerat, in ſolidum ſolverat. De eo, quod circa ſolutionem iuſtum veteribus viſum eſt, praeclare agit Barn. Briſſon. *de Solut. & Liberat. Lib. I.* Quum vero olim in ſolutum datio, multoque magis bonorum ceſſio ignota fuerit: nos hic de beneficiorum illorum origine & proprietate nonnulla addemus. I. Tollitur obligatio ſolutione.

II. Antiquiſſimis temporibus maximus erat iuris rigor adverſus debitores. Poterant enim illi in nervum duci a creditoribus, quibus a Praetore addicebantur, ſi condemnati iuſto tempore non ſolviſſent, neque vindex fuiſſet, qui, adprobante creditore, debitum in ſe ſuſciperet. Salmaſ. *de Mod. vſurar. XI*, 18. Et tunc debitores dicebantur *nexi & obaerati*, propter nervum, quo nectebantur, ſtatumque miſe- II. Obaeratorum conditio antiquiſſima.

miſerum, quem ex aere alieno ſubierant. Cic. *pro Muraen.* Dicebantur etiam addicti, non quod in ſervilem inciderint conditionem, vt vulgo exiſtimant, (ſane enim ingenuitas non erat in commercio, & tantum abeſt, vt quis pro aere alieno in ſervitutem rapi potuerit, vt ne ipſe quidem, ſi voluiſſet, voluntariam adire potuiſſet ſervitutem,) ſed quod creditoribus a Praetore fuerant adiudicati, ad operas ſerviles quascumque praeſtandas. Serviebant ergo hi obaerati creditoribus, ſed non erant ſervi, inter quae magnum diſcrimen erat. §. 1. *Inſt. de Ingen.* Hinc & addicti illi, ſoluto debito, recuperataque libertate, non erant libertinae conditionis, ſed ingenui. Poterant etiam invito creditore liberari, habebant legem, vtebantur praenomine, cognomine, tribu, &c. Quae omnia a ſervorum conditione abſunt quam longiſſime. Vid. Quinctilian. *Inſt. V*, 10. *VII*, 4. *& Declam. CCCXI.* Conf. Cuiac. *Obſ. XIII*, 9.

III. Obaerati nexi & adiudicati ſunt creditoribus iam ſub Regibus. Id ius ſuſtulit Servius. Tullius.

III. Id vero ius rigidum, ſive ex antiquo iure Attico, quod ante Solonem, teſte Petro Petito *de Leg. Attic. p.* 412. receptum fuerit, ſive aliunde profectum, iam ſub Regibus ſervatum legimus. Quum vero iam tum Nobiles in ingenua debitorum corpora ſaevire coepiſſent: primus Servius Tullius, quo erat populari ingenio, ceſſionis bonorum indulſit beneficium. Rem paucis compertam memoriae prodidit Dionyſ. Halic. *IV. p.* 215. qui Regem inducit ita concionantem: ὅσοι δ' ἂν μετὰ ταῦτα δανείσωνται, τούτους οὐκ ἐάσω πρὸς τὰ χρέα ἀπάγεσθαι, ἀλλὰ νόμον θήσω, μηδένα δανείζειν ἐπὶ σώμασιν ἐλευθέροις, ἱκανὸν ἡγοῦ-

ἡγούμενον τοῖς δανεισταῖς τὰς οὐσίας τῶν συμβαλλόντων κρατεῖν. *Si quidam autem in poſterum a foeneratoribus mutuum ſumſerint, eos ob aes in nervum duci non ſinam, caveboque lege, ne foeneratoribus ius ſit in libera corpora, ſed contenti ſint debitoris facultatibus.* Nec dubitare licet, quin ſteterit promiſſis, quum extremis temporibus exagitatus a Patriciis in altera concione conqueratur, ideo ſe Patriciorum adpeti inſidiis, quod pauperum libertatem contra foeneratores ſervarit incolumem. Dionyſ. Halic. IV. p. 240.

IV. Reſtituerunt poſtea Decemviri, quorum lex de obaeratis explicatur.

IV. Enimvero non diu admodum humanius illud Servii Tullii inſtitutum viguit. Praeterquam enim quod Tarquinius Superbus omnes eius leges abolevit, ne tabulis quidem in foro relictis, (Dionyſ. Hal. IV. *p.* 244. *ſequ.*) ipſi etiam Decemviri duriſſimum illum obaeratos in nervum ducendi morem veluti poſtliminio reſtituerunt. Inhumaniſſimam legem, cuius ipſa legitima verba ſervavit Gell. *Noct. Att.* *XX.* 1. paucis illuſtrabimus: AERIS CONFESSI (*a*) REBVSQVE IVRE IVDICATIS XXX. DIES IVSTI SVNTO. Non enim aequum viſum eſt Decemviris, debitores, quamquam confeſſos & iudicatos, tam dira ſententia ſtatim opprimere, ſed XXX. dies iis praefinire placuit, intra quos pecuniam conquirerent, qua ſatisfieret creditoribus. Et hi dies vocantur

(*a*) Quum haec verba vix ſenſum idoneum fundant: alii legendum monent AERIS CONFESSO. Ampl. Bynkersh. autem *Obſerv. I,* 1. *p.* 2. REIS CONFESSIS.

tur *iuſti*, id eſt, vt ait apud Gellium *l. c.* Caecilius, *quoddam veluti iuſtitium, & iuris inter eos quaſi interſtitio quaedam & ceſſatio, quibus diebus nihil cum eis agi iure poſſit.* (*b*) Poſtea hi XXX. dies ad duos menſes redacti ſunt. *L. vn. C. Theod. de vſur. rei iudicat.* poſtremo ad quatuor menſes a Iuſtiniano *L. pen. & vlt. C. de vſur. rei iudic.* Pergunt Decemviri, POST DEINDE MANVS INIECTIO ESTO, IN IVS DVCITO. In ius ergo iam rapi poterat debitor, circumactis iuſtis triginta diebus, non quidem, vt de debito denuo cognoſceretur, (nam iam antea res iudicata erat,) ſed vt addiceretur creditori. Sic enim porro Decemviri: NI IVDICATVM FACIT, AVT QVI LOCVPLES ENDO EO IN IVRE VINDICIT, SECVM EDVCITO, VINCITO AVT NERVO AVT COMPEDIBVS XV. PONDO NE MAIORE, AVT, SI VOLET, MINORE VINCITO. In ius ergo raptis duae erant elabendi viae, aut iudicatum faciendum, aut inveniendus vindex, vel expromiſſor, qui *pecuniam pro addicto dependeret*, (*c*) vt

(*b*) Iuſti dies vocabantur, intra quos quodcumque negotium erat ſuſpendendum. Hinc Feſtus voce *iuſti dies p.* 303. etiam eos dies vocat iuſtos, quum exercitus eſſet imperatus, & vexillum in arce poſitum ſtaret. Conf. Macrob. *Saturnal. I*, 16.

(*c*) Solebant enim viri nobiles plebem nonnumquam hac inſigni munificentia demereri. Quale exemplum imitari ſe ſimulabat nebulo ille apud Naevium, de quo Cicero *de Orat. II*, 63. *Quae genera ridiculi percurram equidem: ſed ſcitis, eſſe notiſſimum ridiculi genus, quum aliud exſpectamus, aliud dicitur. Hic nobismet ipſis noſter error riſum movet. Quod ſi admixtum eſt ambiguum*

vt ait Seneca *de Benef. III*, 8. Nec ſoluto debito, nec dato vindice, addicebatur obaeratus creditori, nervis compedibusque ab hoc conſtringendus, quorum tamen onus XV. pondo non debebat eſſe maius. Saepius ad hunc morem alludunt Comici, veluti Plautus *Bacchid. V*, 2. v. 87. *Menaechm. I*, 1. v. 20. Terent. *Phorm. II*, 2. v. 20. ubi lepide Phormio Paraſitus:

- - - *Dices, damnatum ducent domum:*
Alere nolunt hominem edacem: & ſapiunt mea quidem ſententia,
Pro maleficio, ſi beneficium ſummum nolunt reddere.

Ad quae verba intelligenda conſuluiſſe iuvabit Donatum *in Scholiis*. Exempla quoque exſtant apud Liv. VI. 11. 14 & alibi paſſim. Pergunt Decemviri: SI VOLET, SVO VIVITO, NI SVO VIVIT, QVI EM VINCTVM HABEBIT, LIBRAS FARRIS ENDO DIES DATO, SI VOLET PLVS DATO. In nexi ergo poſitum erat arbitrio, ſuone vivere, an ab creditore ali mallet. Si hoc eligeret, tum in quotidianum victum dari ei oportebat libram farris, id eſt, non panem tanti ponderis, (d) ſed

guum, fit ſalſius: vt apud Naevium videtur eſſe misericors ille, qui iudicatum duci videns percunctatur ita:
Quanti addicis? mille nummûm.
ſi addidiſſet tantummodo, ducas licet: *eſſet illud genus ridiculi praeter exſpectationem: ſed quia addit:*
Nihil addo: ducas licet.
addito ambiguo, altero genere ridiculi fuit, vt mihi videtur, ſalſiſſimus.

(d) Hinc non eſt, quod ſuſpectam eruditi habeant hanc libram

ſed pultem farream, (*e*) qua Romani tum frequentius, quam ipſo pane veſcebantur. Plin. *Hiſt. Nat. XVIII*, 8. Valer. Max. II, 5. Iuvenal. *Sat. XIV*. Denique addunt Decemviri: NI CVM EO PACIT, LX. DIES ENDO VINCVLIS RETINETO, INTERIBI TRINIS NVNDINIS CONTINVIS IN COMITIVM PROCITATO AERISQVE AESTIMIAM IVDICATI PRAEDICATO. AST SI PLVRIBVS ERVNT REI, (*f*) TERTIIS NVNDINIS PARTES SECANTO. SI PLVS MINVSVE SECVERVNT, SE FRAVDE ESTO. Sexaginta ergo dies nexus erat in privato creditoris carcere, intereaque ſingulis

libram farris. Nec admittenda videtur coniectura Guil. Fornerii *Select. I*, 6. qui in lege Decemvirali legendum putat LIBRAM S. FARRIS, id eſt, *libram ſemis farris*. Quamvis enim alias minimus modus cibi, quo frugaliores Romae vtebantur, eſſet *ſelibra farris*: intelligebatur tamen tunc panis farrei ſelibra. At farris in pultem conſpiſſati *libra* erat legitimus diarii ſervilis modus, immo & panis farrei libra quotidie ſervis dari ſolebat. Horat. *Sat. I*, 5. Poſtea captivis libellae duae vel tres dabantur. *L.* 1. *C. Theod. de Cuſtod. reor.*

(*e*) Plautum quoque hunc Romanorum victum ſale comico adſperſiſſe, nonnulli exiſtimant, & Romanos vocaſſe *pultiphagos barbaros*. *Moſtellar. III*, 2. v. 142. *Poenul. Prolog.* v. 53. *ſequ.* Et ita ſentiunt Marcil. *ad XII. Tab. p.* 85. Turneb. *Adverſ. XIX*, 12. Lipſ. *de Milit. Rom. V*, 16. Aſt ibi non Romanos ſed Carthaginenſes intelligi, oſtendit Taubmannus p. 559. & 853.

(*f*) Ita legendum res ipſa monet. Vulgo legunt: AST SI PLVRES REI, & ita quoque legem extulit Gothofredus, nullo ſane ſenſu.

(*g*)

ſingulis nundinis producendus in forum, proclamandumque per praeconem, quantum pecuniae debeat, ſi quis forte, tam triſti ſpectaculo commotus, pro eo dependere vellet. Si neque dependere quisquam eſſet auſus, nec ipſe obaeratus intra hos LX. dies tranſegiſſet: fiebat *ſectio*. At qualis? De corporis ſectione id intelligunt Tertull. *Apol. IV*. Quinctilian. *Inſt. III, 6.* ipſe Caecilius apud Gell. *XX*, 1. qui tamen negat, tam durum ac inhumanum ſupplicium vnquam ſumtum eſſe ab obaeratis, adeoque illud tantum terroris cauſſa legi acceſſiſſe exiſtimat. At de ſectione bonorum id interpretantur Robert. *Rer. Iudic. II*, 6. & Corn. Bynkersh. *Obſ. I*, 1. Et ſane vt *corpus* ſaepe notat bona & facultates: (*L.* 25. §. 16. *D. de her. pet.*) ita qui bona haſtae ſubiecta publica auctionis lege emebant, *ſectores* dicebantur. Cic. *pro S. Roſc. Am. LXIII.* Aſcon. Paedian. *ad* Ciceron. *Verrin. III, p.* 1843. *&* 1815. Flor. II, 6. adeoque *ſectio* idem eſt ac auctio apud Varron. *de Re Ruſt. II*, 10. Minus ergo veroſimilis eſt prior ſententia, permiſſum ſcilicet eſſe creditoribus, corpus obaerati ſecare. Quis enim adeo fuiſſet ſtolidus, vt non maiore lucro & minore inhumanitatis fama ſervilibus obaeratorum operis uti, vel ipſos trans Tiberim venumdare maluerit?

V. Quum vero inhumana ſemper viſa ſit lex illa Decemviralis: multo poſt lata eſt A. V. C. CDXXVII. lex POETELIA PAPIRIA, C. Poetelio Libone Viſolo & L. Papirio Mugillano Coſſ. *Ne quis, niſi qui noxam meruiſſet, donec poenam lueret, in compedibus, aut in nervo teneretur,*

V. Poſſeſſio bonorum lege Poetelia Papiria introducta.

pecuniae creditae bona debitoris, non corpus obnoxium eſſet, & ne quis in poſterum necteretur. Liv. VIII,28. Varro *de Lingu. Lat. VI*,5.*p.m*.85. Tertul. *Apolog. IV*. Ergo ex hoc tempore ceſſavit obaeratorum addictio, ceſſavit ductio in nervum, id tantum permiſſum creditoribus, vt bona poſſiderent, eaque deinde venderent publice.

VI. Plebs ſaepe poſtulavit novas tabulas.

VI. Quum vero ne ſic quidem ſatis conſultum videretur debitorum inopiae, ſiquidem illa poſſeſſio bonorum & famam laedebat, & non liberabat a carcere: ideo ſaepe flagitare plebs coepit aeris alieni relaxationem, quam legem Romani *Novas tabulas* adpellare ſolebant: Vid. Senec. *de Benef. I*,4. Suet. *Iul. XLII.* Quinctilian. *Declam. CCCXXXVI.* Eas vero vt nemo vmquam, niſi perturbandae Reip. cupidus, promulgavit: ita optimus quisque & otii amantiſſimus repudiavit. Vid. Liv. *Lib. XXXII. Cap. XXXVIII.* & Sigon. *de Antiquo iure civ. Rom. l. 6. p.* 96.

VII. Beneficium in ſolutum dationis.

VII. Denique Iulius Caeſar, plenius conſulendum ratus debitoribus inopia deperditis, lata lege cavit, *vt diſiecta novarum tabularum exſpectatione, quae tum crebro movebatur, debitores creditoribus ſatisfacerent per aeſtimationem poſſeſſionum, quanti quasque ante bellum comparaſſent, deducta ſumma aeris alieni, ſi quid vſurae nomine numeratum aut perſcriptum fuiſſet.* Suet. *Iul. XLII.* Caeſar *de Bello Civ. III*, 1. Ergo ex eo tempore licuit debitoribus, poſſeſſiones ſuas, aeſtimatione prius facta, creditoribus in ſolutum dare. Quod quum ſenſim denuo ab vſu receſſiſſet, illud beneficium denuo debitoribus reſtituit Iuſtinianus Imperator, *Nov. IV. vlt. & Nov. CXX.*

VIII.

VIII. Vel eadem, vel alia lege Iulia, intro- ductum quoque eſt beneficium ceſſionis bono- rum, quo is, qui ſine dolo ſuo malo aeri alieno ſatisfacere non poterat, bonis ſuis cedendo liberabatur. Sane legi Iuliae ceſſionis bonorum origo adſcribitur in *L.* 1. *&* *L.* 4. (g) *C. Qui bon. ced. poſſ.* *&* *Tit. C. Theod. Qui bonis ex L. Iul. cedere poſſ.* Conf. Alciat. *Parerg. II*, 4. Duaren. *Oper. p.* 703. VIII. Vt & ceſſionis bonorum.

IX. Alter modus liberationis erat *acceptilatio*, quae a phraſi ACCEPTVM FERRE, qua veteres in hac ſtipulationis ſpecie vtebantur, nomen invenit. *Acceptum* vero *ferre* dicebantur creditores, quum creditum recepiſſent, quemadmodum debitores *expenſum ferre* dicebantur, ſi numeratam ſibi pecuniam faterentur. Plin. *Hiſt. Nat. II*, 7. Quemadmodum ergo *expenſilatio* nota erat veteribus: Gell XIV, 2. ita eadem forma dicebatur ACCEPTILATIO. IX. Acceptum & expenſum ferre quid ſignificet?

X. Erat autem acceptilatio imaginaria ſolutio, qua obligatio ſtipulatione contracta, nova ſtipulatione diſtrahebatur. Quemadmodum ergo promiſſio non nudo pacto, ſed ſtipulatione ſola valebat, ita & eadem non nudo pacto, ſed ſola ſtipulatione tollebatur. Inter iuris enim regulas fuerat receptum, quod eodem modo quid diſſolvi deberet, quo fuerit colligatum. *L.* 35. *&* 100. *D. de Reg. iur.* quae regula proprie ad acceptilationem & expromiſſionem pertinet. Iac. Gothofr. *Comm. de Reg. iur. ibid.* X. Quid acceptilatio?

(g) Ex hac *lege* 4. *C. Qui bon. ced.* ſimul diſcimus, legem Iuliam de ceſſione bonorum, quae ad ſolos cives pertinebat, ante Diocletiani tempora etiam ad Provinciales eſſe porrectam. Conf. Ez. Spanh. *Orb. Rom. II*, *vlt.*

(h)

XI. Quo ritu facta? XI. Fiebat ergo acceptilatio per *interrogationem*, non *mutuam* quidem, vt Modeſtinus in *L. 1. D. h. t.* ait, ſed vnicam. Si quis enim iam antea obligatus fuerat per ſtipulationem, & creditor eum liberari obligatione illa vellet: rogare verbi gratia debebat debitor: DECEM, QVAE TIBI PROMISI, ACCEPTA HABES VEL FACIS? vel Graece: ἔχεις λαβὼν δηνάρια τόσα; creditor vero reſpondebat: HABEO, FACIO, ΕΧΩ ΛΑΒΩΝ. §. 1. *Inſt. h. t. L. 6. L. 7. L. 8. §. 1. D. de acceptil.* Quo facto liberatus videbatur debitor, etiamſi pecunia non interveniſſet. Quae omnia latius explicat Briſſ. *de Solut. & Liberat. L. II. p. 127. ſequ.*

XII. Stipulatio Aquiliana. XII. Quum vero non niſi verborum obligationes acceptilatione tolli poſſent: repertus demum eſt modus, quo & reliquae obligationes eiusmodi ſtipulatione tollerentur. Nam C. Aquilius Gallus, aequiſſimus ille vna & ſolertiſſimus cautionum artifex, (Vid. Cicero *de Nat. Deor. III*, 30. *& de Offic. III*, 14. *& Orat. pro A. Caecin. XXVII.*) compoſuit ſtipulationem, *Aquilianam* (*b*) inde dictam, quae nobis certiſſimum praebet anxiae veterum in cautionibus componendis diligentiae argumentum. In ea enim, vt recte obſervat Briſſon. *libro allegato p.* 163. ne quid omiſſum videretur, multa ex abundanti ſunt

(*b*) Tales formulae ab Aquilio repertae plures in iure noſtro exſtant, veluti ratio inſtituendorum poſtumorum nepotum, *L. 29. D. de liber. et poſtum.* formula doli mali, quam *malitiarum everriculum* vocat Cic. *de Nat. Deor. III*, 30.

(*i*)

ſunt adiecta. Ipſam ſtipulationis Aquilianae formulam recenſet Imperator, §. 2. *Inſt. h. t.* quam Briſſonii exemplo notis quibusdam, Antiquitatis enucleandae cauſſa, illuſtrabimus: QVIDQVID TE MIHI EX QVACVNQVE CAVSSA (*i*) DARE FACERE (*k*) OPORTET OPORTEBIT, PRAESENS IN DIEMVE, AVT SVB CONDITIONE, (*l*) QVARVMQVE RERVM MIHI TECVM ACTIO EST, QVAEQVE VEL ADVERSVS TE PETITIO, VEL ADVERSVS TE PERSECVTIO EST ERITVE, (*m*) QVODVE TV MEVM HABES, TENES, POSSIDES, (*n*) DOLOVE MALO FECISTI, QVO

(*i*) *Cauſſam* dicere mavult quam *contractum*, ſiquidem illa & obligationem omnem, & negotia quaecunque complectitur. *L.* 9. *D. Si cert. pet.* Immo & ad vera & ad quaſi delicta pertinet. *L.* 11. *D. de Verb. ſignif. L.* 1. *D. de Obl. & act.*

(*k*) Solebant veteres iureconſulti ita ſine coniunctione verba coniungere, veluti *uti frui, ire agere, dare legare*. Qua quid ſibi velint, docet Vlpian. *L.* 53. *D. de verb. ſignif.* Iungit ergo hic Aquilius OPORTET OPORTEBIT, quum alias verbo *oportebit*, tam praeſens, quam futurum tempus ſignificetur. *l.* 8. *D. de V. S.*

(*l*) Obligari poſſumus *pure*, *in diem* & *ſub conditione*. §. 2. *Inſt. de Verb. oblig.* Omnes obligationum ſpecies coniungit Aquilius, ad primam pertinet verbum *oportet*, ad ſecundam & tertiam, *oportebit*, quia harum dies nondum cedit.

(*m*) Actio in perſonam eſt petitio in rem, perſequutio ad extraordinarias Magiſtratuum cognitiones pertinet. Briſſ. *l. c. p.* 164. Iungi haec etiam videmus in *L.* 10. *D. de V. S.*

(*n*) HABERE generale eſt, & ius dominii, ius poſſeſſionis & meram detentionem denotat. *L.* 38. *D. de Verb. obl.*

QVO MINVS POSSIDEAS, (*o*) QVANTI QVAEQVE EARVM RERVM RES ERIT, TANTAM PECVNIAM DARE STIPVLATVS EST AVLVS AGERIVS. (*p*) SPOPONDIT NVMERIVS NIGIDIVS. Ita obligatione omni in ſtipulationem deducta, porro fiebat acceptilatio hoc modo: QVOD NVMERIVS NIGIDIVS AVLO AGERIO SPOPONDIT, ID HABERETNE A' SE ACCEPTVM, NVMERIVS NIGIDIVS AVLVM AGERIVM ROGAVIT. AVLVS AGERIVS NVMERIO NIGIDIO ACCEPTVM FECIT. Hac acceptilatione omnis tollebatur obligatio, quamvis non verbis, ſed re, conſenſu vel litteris inita, etiamſi nulla interceſſiſſet praeſtatio.

XIII. Qua in re locum habuerit? XIII. Attamen acceptilatio, vtut ſine pecuniae etiam interventu liberaret, non tamen gratuitam ſemper remiſſionem continebat, ſiquidem non donationis tantum cauſſa. (*L.* 17. *D. de donat.*) ſed & tranſigendi, (*L.* 2. *D. de transact.*) & dotis conſtituendae, (*L.* 41. §. 1. *D. de iur. dot.*) & voluntatis defuncti adimplendae gratia, (*L.* 4. § 1. *D. de lib. legat.*) & vt aliud nobis

obſ. TENERE ad factum; POSSIDERE ad ius refertur.

(*o*) Dolus enim pro poſſeſſione eſt, ſemperque poſſidere intelligitur, qui dolo fecit, quo minus poſſideret. *L.* 150. *L.* 157. §. 1. *D. de Reg. iur.*

(*p*) Nomina Agerii & Nigidii ſolemnia fuiſſe in formulis, patet ex *Collat. Leg. Moſaic. II*, 6. *L. tutor.* 41. §. 2. *D. de vſur.* Talia & Philoſophis in ore erant nomina Theonis & Dionis, ICtis L. Titii & Maevii, &c.

(*q*)

Digitized by Google

bis detur vel fiat, (*L.* 9. *D. de Praeſcr. verb.*) acceptilatio interponebatur.

XIV. *Novatio* quoque tollebat obligationem veterem. Ea vero, auctore Vlpiano *L.* 1. *D. de novat. eſt prioris debiti in aliam, vel naturalem, vel civilem, obligationem transfuſio atque translatio.* Fiebat & haec per ſtipulationem, ſiquidem nudo pacto, quod ex vna cauſſa debetur, in aliam converti non poterat, quamvis conſtitui poſſet pacto praetorio. Qua de re denuo accurate Briſſon. *de Solut. II. p.* 166. *ſequ.* XIV. Novatio.

XV. Sed & conſenſuales contractus *contrario diſſenſu* ſolvi, re adhuc integra, conſueviſſe, conſtat; nec minus *delegationem, rei interitum, confuſionem & exemtionem a commercio* liberationem induxiſſe notum eſt. Sed de his omnibus ſatis prolixe iureconſuiti, maxime Briſſon. *l. c. p.* 172. *ſequ.* XV. Contrarius diſſenſus.

XVI. Nota quoque eſt *obſignatio*, qua ipſa quoque tollebatur obligatio. Si enim debitor creditori offerret pecuniam, hic vero eamdem accipere recuſaret: poterat illa obſignata deponi, & tunc liberabatur debitor, etiamſi pecunia depoſita deinde caſu interiiſſet. Barn. Briſſon. *de Solut. II. p.* 179. *ſequ.* Deponebantur vero ſignatae res aliquando apud acta vel officium, interdum in κειμηλιαρχίῳ, vel alio publico loco, quandoque etiam apud virum aliquem bonum, iudicis arbitratu, vt plurimum autem apud aedem ſacram. Cic. *ad Att. Epiſt. V, vlt.* (q) Ipſae XVI. Obſignatio.

(q) Conf. ſupra Libr. II. Tit. I. n. II. not. b.) vbi de *rebus ſacro commendatis* diximus, & adde Barn. Briſſon. *de Solut. II. p.* 180. (a)

Ipſae pecuniae deponendae conſignabantur in ſacculo, ſignis non quidem publicis, ſed privatis, ceu patet ex *L.* 11. §. 3. *D. locati conducti. L.* 1. §. 36. *D. depoſ.* Plura dabit Briſſon. *l. c.*

LIB. IV. TIT. I.

DE

OBLIGATIONIBVS, QVAE EX DELICTO NASCVNTVR.

Hactenus de obligationibus, quae ex contractu deſcendunt; iam de iis, quae ex delicto proficiſcuntur. Delicta vero quum vel *privata* ſint, vel *publica:* de illis, non de his, hoc & ſequentibus titulis agitur. *Privata* dicebantur delicta, quae ad rem familiarem & privatam pertinebant, & de quibus actio non cuivis e populo, ſed ei duntaxat, cui damnum datum iniuriave facta fuerat, competebat. Talia erant *furtum*, *rapina*, *iniuria*, *damnum iniuria datum.* Hoc primo titulo non niſi de furto agitur: de reliquis delictis in ſequentibus diſſeritur.

I. Vnde furtum dictum?

I. Vtrum a *furvo*, id eſt, nigro, an a *ferendo furtum* adpellatum ſit hoc delictum, noſtra parum refert. Prius Labeoni apud Paullum *L.* 1. *D. de furt.* Varroni *in Fragm. ex Rer. divin. XIV.* Servio *ad* Virg. *Aeneid. II. & IX* vt & Nonio *I,* 250. *p.* 511. poſterius Gellio *Noct. Attic. I,* 18. placuit. Sane quum & Graeci olim fures a *ferendo* vocarint φῶρας: quis dubitet, quin & hoc vo-

vocabulum cum aliis origine Graecum Latinaque civitate donatum ſit? Eſt vero hoc vocabulum ex eorum numero, quae vſus in deteriorem ſignificationem detorſit. Nam & *ſervos* olim dictos eſſe *fures*, diſcimus a Nonio IV, 204. p. 660. Et notus eſt verſus Virgilii: *Ecl. III. v.* 16.

Quid domini facient, audent cum talia fures?

Furari enim proprium erat ſervorum, notante Servio *ad hunc* Virgilii *verſum*, adeo vt furtum *ſervile probrum* vocet Tacit. *Hiſt. I,* 48. *ſervile vitium* Salvian. *de Gubern. Dei. IV*. De furti definitione hic dicere, operae pretium non eſſet. Quare primum id duntaxat moneo, a contrectatione rerum alienarum fures veteribus etiam *tagaces*, quaſi qui res alienas tetigerint, dictos eſſe: Cuiac. *Obſ. VI,* 2. Deinde ICtos veteres exiſtimaſſe, rerum etiam immobilium furtum fieri poſſe. Sane id ex *L.* 38. *D. de vſurp. & vſuc.* Plin. *Hiſt. Nat. II,* 68. & Gell. *Noct. Att. XI,* 18. eleganter probat Io. Fridr. Gronov. *Obſ. I,* 4. *p.* 42. *ſequ.*

II. Furta veteres Romani in *nocturna* & *diurna*, & vtraque iterum in *manifeſta*, *nec manifeſta*, *concepta & oblata* (*a*) dividebant: quae diviſiones II. Furtum quotuplex?

(*a*) Quum dicebant furtum *manifeſtum*, & *nec manifeſtum*, ipſum intelligebant delictum, quum vero furtum *conceptum*, *oblatum*, *prohibitum*, *non exhibitum* dicebant: furtum non delictum, ſed rem furtivam notabat. Et ſane etiam optimi auctores *furtum* vocant rem furtivam. Sen. *de Benef. II,* 2. *Furtum non recipit.* Ovid. *Faſt. I. v.* 560. de bubus furtivis:

Mugitum rauco furta dedere ſono.

nes e XII. Tabulis ſunt. Periculoſiſſima erant furta nocturna, (*b*) de quibus in legibus XII. Tabularum caverant Decemviri: SI NOX FVRTVM FAXIT, SIM ALIQVIS OCCISIT, IVRE CAESVS ESTO. Macrob. *Saturn. I*, 4. Verba, ſi tollas ἀρχαϊσμοὺς, clara & perſpicua ſunt. *Nox* dicitur pro noctu, ut obſervant Gell. VIII, 1. Taubm. *ad* Plaut. p. 1000. SIM idem eſt ac *ſi im*, id eſt, ſi eum, ceu ipſe docet Macrob. *l. c.* Vnde ſenſus planiſſimus: *Si quis furem nocturnum occiderit, eum iure occidiſſe videri.* (*c*) Licebat ergo per XII. Tabulas furem nocturnum occidere, quocumque modo, nec opus erat, vt cum telo deprehenderetur, aut vt occiſurus id cum clamore teſtaretur, id enim in diurno tantum furto exigebatur. Cicero *pro Milon.* III. Senec. *Controv. X*, 6. *p.* 427. Vlpian. *apud* Auct. *Collat. Leg. Moſ. & Rom. VII*, 3. *p.* 759. Vnde vel Triboniani emblema eſt, quando *L.* 4. §. 1. *D. ad Leg. Aquil.* dicitur, ita demum fas fuiſſe furem nocturnum occidere, *ſi occidens id cum clamore eſſet teſtificatus:* vel cum viro celeb. Ger. Noodt. *Lib. I. Obſ. Cap. XV.* ſtatuendum, teſtificationem illam cum clamore faciendam, quam Caius

(*b*) Fures nocturni Graecis ἡμερόκοιτοι; Plauto *Trinum. IV*, 2. *dormitatores* dicuntur, quod interdiu dormiunt, noctu vagantur.

(*c*) Eſſe hanc legem ex iure Attico in XII. Tabulas translatam, patet ex Demoſth *Orat. pro Timocrate*, *p.* 790. vbi haec Solonis lex citatur: εἴ τις νύκτωρ ὁτιοῦν κλέπτοι, τοῦτον ἐξεῖναι καὶ ἀποκτεῖναι καὶ τρῶσαι διώκοντα; *Si quis noctu furtum faxit, is impune occiditor et vulnerator.*

(*d*)

Caius *d. l.* 4. requirit, non quidem ad evitandam poenam homicidii, ſed ad effugiendam poenam L. Aquiliae fuiſſe neceſſariam, quippe qua & culpa quaevis vindicatur, non ſolus dolus, ceu in L. Cornelia de ſicariis. Quae ſi ſequaris, (vt ſunt ſane veroſimillima,) non Triboniani hoc emblema erit, ſed εὕρημα, ab ipſo Caio ICto commendatum.

III. Leges recentiores de fure nocturno.

III. Quamvis vero ea Lex ipſi iuri Divino Exod. XXII, 3. per omnia ſit conſentanea: ſemper tamen paullo durior viſa eſt prudentioribus. Quo factum eſt, vt ea paullatim ab vſu recederet, iique, qui furem nocturnum occidiſſent, ex lege Aquilia convenirentur, immo & nonnunquam ex lege Cornelia de ſicariis, ſi recte ſe habent Vlpiani verba apud Auctorem *Collat. Leg. Moſaic. & Rom. VIII*, 3. *Si furem nocturnum, quem Lex XII. Tabularum omnimodo permittit occidere, aut diurnum, quem eadem lex permittit, ſed ita demum, ſi ſe telo defendat, videamus, an lege Aquilia teneatur? Et Pomponius dubitat, num haec lex nunc ſit in vſu. Et ſi quis noctu furem occiderit, non dubitamus, quin lege Aquilia teneatur.* (*d*) *Sin autem, quum poſſet adprehendere, maluit occidere, magis eſt, vt iniuria feciſſe videatur: ergo etiam lege Cornelia* (*e*) *tenebitur.* Ex quo loco diſcimus, ſenſim hanc

(*d*) Eodem referenda *L.* 9. *D. ad L. Corn. de ſicar. & venef.* vbi Conf. Ger. Noodt. *Probab. I.* 9.

(*e*) At negat Paullus *Rec. Sent. V*, 23, 9. locum hic habere legem Corneliam. Et profecto ea non iniuriam, ſed dolum requirit. *L.* 7. *D. L. ad Corn. de ſicar.* Vnde non *Cornelia*, ſed *Aquilia* ſcribere debuiſſe Vlpianum, argumentis haut levibus contendit Ger. Noodt. *Probab. I*, 9. &

hanc legem non modo obſoleviſſe, verum etiam actionem datam adverſus occidentem furem nocturnum.

IV. Leges noviſſimae de eodem.

IV. Poſtremo ex Conſtitutionibus invaluit, vt diſtingueretur inter furta, quae ruri, & quae in civitatibus facta eſſent. Ruri valebat Lex XII. Tabularum, adeoque furem nocturnum ibi quoquo modo licebat occidere: *L.* 1. *C. Quando liceat vnicuique ſine iudice ſe vind.* at in vrbibus, vbi facilius vicini clamore excitantur, id non licebat, adeoque eiusmodi caedem lex Aquilia vindicabat. Conf. Cuiac. *Obſ. XIV*, 15. *XIX*, 12.

V. Furtum manifeſtum quid?

V. Ad fures diurnos quod attinet, quos in vetere Gloſſa *interdiarios*, ἡμεροκλέπτας, adpellari obſervat Cuiac. *Obſ. XI*, 27. ii aeque ac nocturni vel *manifeſtum*, vel *nec manifeſtum* furtum commiſerant. Fur manifeſtus, quem Graeci ἐπ' αὐτοφώρῳ adpellitabant, erat, qui vel in ipſo furto deprehenſus fuerat, vel eo certe loco, vbi furtum fuerat factum. Immo vlterius furtum manifeſtum Iureconſultis videbatur extendendum, quamdiu fur eam rem tenens fuerit viſus, vel deprehenſus, ſive in publico, ſive in privato, vel a domino, vel ab alio, antequam eo perveniſſet, quo deferre vel deponere deſtinaverat. *L.* 3. § 2. *D. de furt.* Et ita manifeſtum furem etiam deſcribit Virgil. *Eclog. III. v.* 17.

Non

I, 9. & *ad Leg. Aquil. V. p.* 182. Conf. Io. van de Water *Obſerv. I.* 18. Schulting. ad *Collat. Leg. Moſaic. & Rom. p.* 760.

(*f*)

Non ego te vidi, Damonis, peſſime, caprum
Excipere inſidiis, multum latrante Lyciſca?
Et cum clamarem, quo nunc ſe proripit ille?

Ad quae verba Servius: *Manifeſti furti arguit, dicendo* VIDI. Ergo non ſola ſufficiebat viſio, ſed oportebat, eum, qui viderat, id ipſum prae ſe tuliſſe & indicaſſe, quod fiebat clamore & accurſu. *L.* 7. §. 2. *D. de furt.*

VI. Fures ergo manifeſti vel ſine telo, vel cum telo fuerant deprehenſi. Si ſine telo; diſtinguebant Decemviri ingenuine eſſent, an ſervi: & ſi ingenui, puberesne an impuberes? De ingenuis, qui ad pubertatem pervenerant, ita ſtatuerant: SI LVCI FVRTVM FAXIT, SIM ALIQVIS ENDO IPSO CAPSIT, VERBERATOR, ILLIQVE, CVI FVRTVM FACTVM ESCIT, ADDICITOR. Gell. *XI. vlt.* Virgis ergo caeſi eiusmodi fures noxae dabantur ei, cuius res ſurripuerant, illique ad ſervilia addicebantur miniſteria. Vnde ob hanc libertatis iacturam Theophilo *ad princ. Inſt. de perp. & temp. act.* dicuntur ſubiiſſe τιμωρίαν κεφαλικὴν, *poenam capitalem.* Et Serv. ad Virg. *Aen. VIII. p.* 516. *Furtum capitale crimen apud maiores fuit, ante poenam quadrupli.*

VI. Fures manifeſti ingenui quomodo puniti ex Lege XII. Tab.

VII. Cum ſervis multo ſeverius egere Decemviri. De iis enim lex prodita erat in duodecim Tabulis in hanc ſententiam: SERVVS VIRGIS CAESVS DE SAXO DEIICITOR. Gell. *l. c.* Furaciſſimum genus mortalium erant ſervi, qui freti virtute ſcapulatum, facile omnes expilabant loculos, nullaque poena minus, quam verberibus, poterant ab hoc delicto revocari,

VII. Quomodo ſervi?

vocari. (*f*) Hinc extremum ſupplicium ſervos manebat, ſi in furto fuiſſent deprehenſi, deiectio ſcilicet de rupe Tarpeia, quod ſupplicium ſemper praecedebat fuſtigatio. Qua de re videndus Iuſt. Rycqu. *de Capitol. IV. p.* 44. *ſequ.*

VIII. Quomodo impuberes? VIII. Impuberes denique in furto deprehenſos Decemviri verberari iubent Praetoris arbitrio, noxiamque ab iis ſarciri. Gell. *IX. vlt.*

IX. Quomodo qui cum telo deprehenſi? IX. Sed quid, ſi cum telo fur fuiſſet deprehenſus? Tum Decemviri ita caverant: SI SE TELO DEFENSINT, QVIRITATO, ENDOQVE PLORATO, POST DEINDE, SI CAESI ESCINT, SINE FRAVDE ESTO. Cic. *pro Mil. III.* Gothofr. *ad Leg. XII. Tab. Tab. II. p.* 61. *Teli* adpellatione, vt ait Caius *L.* 54. §. 2. *D. de furt.* & ferrum & fuſtis, & lapis, & denique omne, quod nocendi cauſſa habetur, ſignificatur. Quod ſi ergo eiusmodi inſtructus armis deprehendebatur fur, occidi impune poterat, ea tamen lege, vt qui eum interemturus erat, *quiritaret* prius, *endoque ploraret*, id eſt, vt ſollemnem illam ingeminaret formulam: QVIRITES VESTRAM FIDEM, vel PORRO QVIRITES, eoque clamore furem a ſe deprehenſum eſſe teſtificaretur. Vide de ea formula Briſſon. *de Form. VIII. p.* 728. Raevard. *ad Leg. XII. Tab. Tab. III.*

X.

(*f*) Libanius ſervus apud Plaut. *Aſinar. II.* 2. *v.* 55.
Quin ſi tergo res ſolvenda eſt, rapere cupio publicum.
Pernegabo, atque obdurabo, periurabo denique.

(*g*)

X. Sed ex quo lex Porcia verberari civem Romanum & vinciri; lex Paetilia Papiria vero eumdem addici vetuerat: omnia illa mitigavit Praetor, quippe qui in edicto ſuo quadrupli poena furtum manifeſtum vindicavit. *L*. 34. *D*. *de furt*. Id tamen quadruplum mere poenale erat, ita vt extra quadruplum adhuc res ipſa reſtituenda eſſet: Paull. *Recept. Sent. II*, 3. 13. ad quam recuperandam domino tum rei vindicatio, tum condictio rei furtivae competebat, quarum illa adverſus quemcunque poſſeſſorem; *L*. 23. *D. de rei vind.* haec adverſus furem eiusve heredes, in quantum ad hos pervenerat, dabatur. *L*. 1. *L*. 5. *L*. 7. §. 2. *L*. 8. *L*. 9. *L*. 13. *D. de cond. rei furt.*

X. Quae his in legibus mutarit Praetor?

XI. Fur nec manifeſtus eſt, qui, licet in furando non deprehenſus, furtum tamen feciſſe ſe negare non poteſt. Paull. *Rec. Sent. II*, 31. 2. De eo ita leges XII. Tabularum: SI ADORAT FVRTO, QVOD NEC MANIFESTVM ESCIT, DVPLIONE DECIDITO. Gothofred. *Leg. XII. Tab. Tab. II*. Sola vox *adorat* crucem hic figit Criticis: (g) ſed rem expedit Feſtus voce *adorare p*. 245. *Adorare apud antiquos ſignificat agere. Vnde & Legati oratores dicuntur; quia mandata populi agunt*. Senſus ergo legis eſt, ſi agatur furti nec manifeſti, furem duplo damnatum iri. Gell. *Noct. Att. XI*, 18. Et hic quidem nihil

XI. De furto nec manifeſto lex XII. Tab.

(g) Nihil agit Marcil. ad *Tab. XII. p*. 203. *ſeq*. dum legendum monet *adulat*, vel *adolat*, quod veteribus idem fuiſſe ac *fallit*, ex Gloſſis docet. Non ſolent Decemviri ita loqui, neque ſermonis adfectare elegantiam. (h)

nihil mutavit Praetor, qui & ipſe furtum nec manifeſtum duplo vindicavit, praetereaque rei furtivae vel condictionem, vel vindicationem conceſſit.

XII. An haec lex ex iure Attico? XII. Hanc furti nec manifeſti poenam Decemviros ex iure Attico deſumſiſſe, oſtendunt Ant. Contius *Subceſ. lect. XI*, 18. Sam. Petit. *ad Leg. Att. VII*, 5. Sed Solon non profecto furtis nec manifeſtis, verum levioribus dupli poenam ſtatuerat. Decemviri vero poenam, quam leviori furto propoſuerat Solon, ad furtum nec manifeſtum tranſtulerunt, dubium, an ſatis prudenter. Iac. Cuiac. *Obſ. XIX*, 12. furtum manifeſtum ideo ſeverius punitum cenſet, vt plus conſequeretur, qui diligens fuit in rebus ſuis cuſtodiendis, quam qui negligentior. Sed quum deprehenſio furis magis fortunae ſit, quam diligentiae: nondum ſatisfacit haec ratio, nec ego, vt verum fatear, cur lenius puniendus ſit fur nec manifeſtus, quam manifeſtus, ſatis intelligo, niſi forte id aliquam veniam mereri dixeris, quod ingenioſius ille, quam hic, furari didicerit. In aeſtimationem vero veniebat id, quod fuerat contrectatum, quamvis quidam ICti veteres, Stoicorum ſequuti principia, eum, qui aliquot medimnos ex acervo frumenti ſuſtulerat, totius acervi furem eſſe iudicarent. De qua Philoſophia, non ſane publici ſaporis, videndus Horat. *Epiſt. I*, 16. & ibi Porphyrion. *L. 21. D. de furt.* & Merill. *Obſ. I*, 24.

XIII. Lex XII. Tabularum de furto concepto. XIII. Pergimus ad *furtum conceptum*, cuius indoles nec Iuſtiniani aevo amplius nota fuit, & hodienum in tanta litterarum luce ſatis obſcura

ſcura

ſcura eſt, fatente V. C. Petro Burmanno ad Petron. *Satyr. XCVII.* Legem XII. Tabularum ex Gell. *Noct. Att. XI*, 18. ita reſtituit Gothofredus: SI FVRIVM LANCE LICIOQVE CONCEPTVM ESCIT, ATQVE VTI MANIFESTVM VINDICATOR. Sed quid *lanx* ſit, quid *licium*, adhuc ſub iudice lis eſt. Operoſe & eleganter hanc legem explicat Vir doctus & amicus, Abr. Wielingius, in diatriba *de Furto per lancem & licium concepto*, edita Marpurgi CIↃ IↃCCXIX. ſed, vti fit in re obſcura, facile omnes hypotheſes, ſolis ſuperſtructae coniecturis & fractis e naufragio tabulis, vacillant. Multa ea de re multi dixerunt, docte ſane & nitide; ſed ita, vt ſemper nobis aliquod dubium ſuperſit. Nec aliter de ea, quam ipſe elegi, ſententia ſentio, quam tamen, ceu ſimpliciſſimam & veroſimilem, hic licebit breviter explicare.

XIV. *Licium* Alexandro ab Alex. *Gen. Dier.* *VI*, 10. & Marcilio *Interp. XII. Tab. LIX. p* 210. 212. eſt tela, cui rem furtivam alligarint fures, vbi aedes introiiſſent: *lancem* vero eos putat oppoſuiſſe oculis, ne adgnoſcerentur. Franc. Balduino *Comment. ad* §. 4. *Inſt. h. t.* furta per lancem & licium concepta ea fuiſſe videntur, *quae religionis obtentu impoſtores quidam, tanquam ſacrificuli licio ſuccincti, & lancem ad colligendas ſtipes circumferentes, commiſerint, ſacrilegiis proxima.* Sed aliud profecto eſt *concipere furtum*; aliud *committere*: nec quisquam veterum eiusmodi impoſtorum meminit. Fr. Hotomani coniectura, quam in *Comment. ad d.* §. 4. *Inſt. h. t.* profert, ſomnio paene ſimilis videtur. Illud enim fur-

XIV. Variae legis interpretationes.

tum per lancem & licium conceptum dici putat, *quod per ſimulationem religionis, amicti licio ſacerdotes deprehendere ſint ſoliti, quum panem aetitite lapide conditum vorare iuſſiſſent.* Enimvero, quid quaeſo aëtites & panis ad lancem? Licium eſt quaecumque tela ex filis contexta vel contorta. Hinc apud Petronium *Cap. CXXXV. ſolvere licio pannum*, & *Cap. CXXXI. licium varii coloris filis intortum.* Inprimis vero eo nomine veniebant cingula, non modo ſervorum, Suet. *Calig. Cap. XXVI.* ſed & lictorum. Quod adeo verum eſt, vt a *licio lictoris* vocabulum arceſſere non dubiret Tiro apud Gell. XII, 3. In marmoribus quoque ſunt APPARITORES LIMOCINCTI apud Reineſ. *Inſcr. Claſſ.* VI, 44. vbi conferendus Iſidor. Hiſp *Orig. I*, 33. Proxime ergo rem acu tangit Alciatus *Parerg. I*, 8. & qui eumdem ſequitur Pithoeus *Subceſ. I*, 2. Hi enim exiſtimant, lictores iubente Magiſtratu licio ſuccinctos, ad oſtendendam auctoritatem publicam, cuius licium fuerit inſigne, cum alio comite, indicium in lance fidemque praeferente, furtum quaeſitum domos intrare conſueviſſe. Quo ritu inventum furtum *per lancem & licium conceptum* dici ſolitum putant. Sed quum nec hi omnia viderint: res erit paullo altius repetenda.

XV. Quid concipere furtum?

XV. Ponimus ergo, quod recte obſervat Iuſtinianus, §. 4. *Inſt. h. t. conceptum furtum* dictum eſſe Romanis, quum apud aliquem teſtibus praeſentibus furtiva res quaeſita & inventa eſſet. Ita & Caius *Inſt. II*, 10. 3. & Paull. *Recept. Sent. II*, 31. 3. illud definiunt. Vnde ſtatim cadunt

dunt Alex. ab Alexandro, Marcilii & Fr. Balduini coniecturae, quippe quibus furtum concipere idem eſt, ac furtum committere. Nec firmo ſatis talo niti videtur Clariſſimi Wielingii ſententia, qui *Cap. I. concipere furtum* idem eſſe putat ac vindicare.

XVI. Deinde & id certum eſſe puto, inquiſitionem illam rei furtivae adhibitis quibusdam ritibus fuiſſe factam, qui tamen Romae ſatis mature exoleverint. Quod denuo agnoſcit Iuſtinianus: *Sed hae actiones, ſcilicet concepti, & oblati, & furti prohibiti, nec non furti non exhibiti in deſuetudinem abierunt. Quum enim requiſitio rei furtivae hodie* SECVNDVM VETEREM OBSERVATIONEM *non fiat: merito ex conſequentia etiam praefatae actiones ab vſu communi receſſerunt.* Ergo *lanx & licium* pertinent ad *veterem* illam *obſervationem*, qua furti olim requiſitionem factam ait Imperator. Quumque iſte ritus tam cito evanuerit, vt Gellii aetate, ceu ex eius *Noct. Att. XVI*, 10. patet, vix voces intelligerentur: oportet illi aliquid inhaeſiſſe, quod indignum Romanis moribus viſum eſt. XVI. Conceptio furti facta eſt ritibus quibusdam, mature abrogatis.

XVII. Praeterea & id quoque mihi facile conceſſum iri puto, quum pleraeque Leges XII. Tabularum e iure Attico manarint, hanc quoque furti concepti actionem vna cum ritu concipiendi res furtivas Athenis Romam migrare potuiſſe. Neque aliunde ergo ea omnia, quam e ritibus Atticis, illuſtrari potuerunt rectius. Qui ſi cum antiqua illa obſervatione conveniunt, facile nobis perſuadebunt, vt ritui Roma- XVII. Ritus illi e iure Attico erant.

no lucem e Graecorum moribus accendi poſſe exiſtimemus.

XVIII. Ritus apud Athenienſes in concipiendo furto adhibiti.

XVIII. Quo vero ritu Athenis requiſitae ſint res furtivae, luculenter docuit Graecus Scholiaſtes Ariſtophanis. In huius enim *Nubibus* Socrates ita adloquitur Strepſiadem: *v.* 498.

> Ἴθι νῦν κατάθου θοιμάτιον.
>
> *Abi, depone tunicam.*

Reſpondet hic:

> - - - ἠδίκηκά τι;
>
> - - - *An deliqui quidquam?*

Cui regerit Socrates:

> Οὐκ, ἀλλὰ γυμνοὺς εἰσιέναι νομίζεται.
>
> *Minime, ſed nudos nos incedere fas eſt.*

Tum Strepſiades:

> Ἀλλ' οὐχὶ φωράσων ἔγωγ' εἰσέρχομαι.
>
> *Atqui non furtum conceptum eo.*

Ad haec ergo verba Scholiaſtes *p. m.* 88. *edit. Froben:* ἔθος ἦν, τοὺς εἰσιόντας εἰς οἰκίαν τινὸς ἐπὶ τὸ ἐρευνῆσαι, γυμνοὺς εἰσιέναι, ἵνα μή τι ὑπὸ τὰ ἱμάτια κρύψαντες λάθωσιν, ἢ ἵνα μὴ ὑπὸ ἔχθρας λάθωσιν ὑποβάλλοντες τὸ ζητούμενον, καὶ ζημίας αἴτιοι τούτω γίνωνται. οἱ γοῦν μέλλοντες εἰσιέναι, ἵνα ἐπιθεάσωνται χρήματα τοῦ δημοσίου, ἢ καὶ ἔρευναν, γυμνοὶ εἰσήεσαν, ἵνα μή τι ἀποκρύψωνται. *Moris erat, ut qui res furtivas quaeſitum aedes cuiusdam ingrederentur, nudi ingrederentur, ne quid ſub veſtibus occulentes clam ferrent, neve ex inimicitia, quod quaerere ſe ſimulabant, ſub tunica occultatum inferrent, dominoque falſum crimen calumnioſe obiectarent. Hanc ob cauſſam ingreſſuri aedes etiam ad inſpiciendas quaerendasque res publicas, nudi ingrediebantur, ne quid occul-*

occultaretur. Paullo plenius eumdem ritum deſcribit Plato *de Legibus XII. p.* 691. (*b*) φωρᾶν δ' ἂν ἐθέλῃ τίς τι παρ' ὁτῳοῦν, γυμνὸς, ἢ χιτωνίσκον ἔχων, ἄζωστος προομόσας τοὺς νομίμους θεοὺς, ἦ μὴν ἐλπίζων εὑρήσειν οὕτω φωρᾶν. Ὁ δὲ παρεχέτω τὴν οἰκίαν, τά τε σεσημασμένα καὶ τὰ ἀσήμαντα φωρᾶν. *Furtum requiſiturus alicubi, nudus, & licio in cinctus, cetera diſcinctus, Deosque legum cuſtodes adiurans, ſe inveniendi ſpe id facere, ita demum requirito. Dominus vero tum exhibeto domum, & in omnibus ſive obſignatis, ſive minus obſignatis locis liberam furti inquirendi poteſtatem facito.* Ex his ergo colligas, Athenienſes furta concipere conſueviſſe nudos, nullaque veſte, niſi χιτωνίσκῳ, vel *licio*, vti recte interpretatur Dacerius *ad* Feſt. *p.* 199. ad membra verenda tegenda, ſuccinctos. Quamvis enim non per omnia ſimilem χιτωνίσκον fuiſſe dixeris *licio:* rem ipſam tamen non eſſe diſſimilem, ex ſequentibus facile adparebit. Et quid deinde, ſi loco χιτωνίσκου aliam veſtem, vel telam, adhibuerint Romani?

XIX. Hunc ritum ergo vna cum iure Attico Romam migraſſe, veroſimillimum videtur, nec dubitare nos patitur Feſtus, qui ſub voce *lance p.* 304. *Lance & licio dicebatur apud antiquos, quia qui furtum ibat quaerere in domo aliena, licio cinctus intrabat, lancemque ante oculos tenebat, propter matrum familias aut virginum praeſentiam.* Sane ex hoc Feſti loco, in quo nec Graecanici ritus, nec

XIX. Idem ritus a Romanis receptus.

(*b*) Quamvis enim fictae ſint Platonis leges, in plerisque tamen, quantum potuit, ius Atticum eum ob oculos habuiſſe, iam aliis obſervatum eſt.

(*i*)

nec νοθεύσεως, vel interpolationis vllum veſtigium adparet, ſatis manifeſto patet, etiam Romae nudos inceſſiſſe, qui res furtivas requirerent, alias non fuiſſet, quod matres familias virginesve praeſentes revererentur. Docet quoque idem Feſti locus, licio illos incinctos fuiſſe, quemadmodum & χιτωνίσκον Plato more Attico conceſſerat. Denique id quoque inde diſcimus, cui vſui lanx fuerit in hoc negotio. Quum enim nudis incedendum eſſet requirentibus, ſane pudor ſuadebat, ne faciem conſpiciendam darent, agnoſcique ſe paterentur a feminis. Hinc lancem, id eſt, vti ego interpretor, larvam (*i*) lancis inſtar concavam, vultui aptabant. Non ergo lancem obiiciebant oculis, ne feminas viderent, (& hinc gratis hic obvertitur, Romanas matronas & virgines non gynaeconiti incluſas, ſed in celebritate verſatas eſſe,) ſed quia eos puderet, a feminis agnoſci. Atque haec eſt antiqua illa obſervatio, quam in concipiendo furto adhiberi voluerant veteres Romani.

XX. Sublatus tamen poſtea lege Aebutia.

XX. Suſtuliſſe vero illum ritum videtur lex *Aebutia*. Ita enim Gell. *XVI*, 10. *Sed enim quum proletarii & aſſidui, & ſanates, & vades, & ſubvades, & viginti quinque aſſes, & taliones*, FVRTO-

(*i*) Lanx dicitur a Graeco λακὼν, *cavitas*, adeoque hoc vocabulo deſcripſiſſe videntur antiqui, quidquid concavum erat. Vnde corruit ridicula quaeſtio, quam hic nonnulli movent, quid profuerit, intraſſe gynaeconitin, & nihil videre? itemque an lancem perforatam prae ſe tulerint? Scalig. *ad* Feſt. *l. c. p.* LXXII.

(*k*)

TORVMQVE QVAESTIO CVM LANCE ET LICIO *evanuerit, omnisque illa XII. Tabularum antiquitas, niſi in legis actionibus Centumviralium cauſſarum*, LEGE AEBVTIA LATA, *conſopita ſit: ſtudium ſcientiamque ergo praeſtare debeo iuris & legum, vocumque earum, quibus vtimur.* Quamvis vero de auctore, atque aetate huius Aebutiae legis non conſtat, niſi quod Lud. Charondae ſide laudatur vetus illud fragmentum: LVCIVS AEBVTIVS TR. PL. VIR POPVLARIS LEGEM TVLIT AD POPVLVM, VT XII. TAB. CAPITA, QVAE INVTILIA ESSENT REIPVBLICAE, TOLLERENTVR, QVAE LEX MVLTIS CONTRADICENTIBVS TANDEM ROGATA EST, ſatis tamen certum videtur, id quoque XII. Tabularum caput, vna cum aliis, illa lege fuiſſe abrogatum.

XXI. Ex eo tempore non amplius ab ipſis dominis, iisque nudis, requirebantur res furtivae, ſed a praeconibus & ſervis publicis, adhibitis teſtibus. *L. 3. D. de fugit.* Ad quem morem alludens ſuo more Plautus *Mercat. III. 4. v. 78.*

XXI. Quos ritus poſtea in concipiendo furto adhibuerint?

Certum eſt praeconum iubere iam, quantum eſt, conducier,
Qui illam inveſtigent, qui inveniant; poſt ad Praetorem illico
Ibo, orabo, vt conquiſitores det mihi in vicis omnibus.
Nam mihi nihil relicti quidquam aliud iam eſſe intelligo.

Vnde

Vnde errare putarim viros doctos, qui hunc Plauti locum ad inquiſitionem cum lance & licio referunt, quam iam abrogatam fuiſſe lege Aebutia, vel inde patet, quod non ipſe privatim rem furtivam, ſeu ancillam abductam, requirere audet Eutychus ille Plautinus, ſed conquiſitores a Praetore petere ſtatuit. Non tamen in univerſum exoleverat antiqua illa obſervatio. Quamvis enim nec nudi incederent conquiſitores, nec faciem tegerent: licii tamen & lancis vſus vel in antiquitatis memoriam ſervabatur. Dominus enim, conquiſitoribus comitatus, licio incinctus procedebat, & in lance praeferebat indicium & fidem; eoque pertinere omnino videtur locus Petronii *in Satyr. p. m.* 30. *Intrat ſtabulum praeco cum ſervo publico, aliaque ſane modica frequentia, facemque fumoſam magis, quam lucidam, quaſſans, haec proclamavit: Puer in balneo paullo ante aberravit, annorum circa XVI. criſpus, mollis, formoſus, nomine Gyton: ſi quis eum reddere aut commonſtrare voluerit, accipiet numos mille. Nec longe a praecone Aſcyltos ſtabat, amictus diſcoloria veſte, atque in lance argentea indicium & fidem praeferebat.* (k) Illuſtris ſane locus. Videmus hic *ſervum*

(k) Eripere hunc Petronii locum nobis conantur viri docti, eo, quod apud Petronium non res furtiva, ſed amiſſa quaeſita ſit. Sed ſalva res eſt. Quaeritur Gyton fugitivus, aut potius furtim ab alio ſubtractus. Nec praemium tantum offerunt conquiſitores indici, ſed & omnes cellas pererrant, immo fores oppeſſulatas perfringunt, ceu ex ſequentibus Petronii verbis patet. Id vero ſane non eſt hominum, rem amiſſam quaerentium, ſed inveſtigantium furtivam.

(l)

ſervum publicum, quem conquiſitorem Plautus vocaverat; videmus *praeconem*, qualem & Eutychus ille Plautinus ſeſe conducturum aiebat. Videmus pueri furtim ſubtracti *dominum*, Aſcylton, cum *diſcoloria veſte*, id eſt, *licio* & *lance*, qua non quidem faciem veteri ritu tegebat, ſed *indicium*, id eſt, ἱύρετρον, vel indicinae praemium, & *fidem* publicam praeferebat. Videmus denique *modicam frequentiam*, id eſt, teſtes, quos Praetor in furti inquiſitione exigebat. Vnde dubitare non poſſumus, quin etiam poſt legem Aebutiam Romani veteris illius ritus ſaltim memoriam conſervarint, adeoque ipſe erret Dacerius, qui ſive Feſtum, ſive eius epitomatorem Paullum, errare exiſtimat *p.* 199. non aliam ob cauſſam, quam quia licio non dominus, ſed ſervus publicus incinctus fuerit. Si diſtinxiſſet tempora ante & poſt legem Aebutiam, potuiſſet vir doctus hunc nodum ſolvere.

XXII. Hic eſt vetus furtum concipiendi ritus. Ceterum furtum hoc modo conceptum, id eſt, quaeſitum & inventum, tanquam manifeſtum vindicabatur ex lege XII. Tabularum, ſi ſcilicet is, apud quem quaeſitum & inventum fuerat, ſciviſſet, rem eſſe furtivam, vt recte docet Ian. a Coſta *ad* §. 4. *Inſt. h. t.* (*l*) Sed tamen & haec poena exolevit, Praetorque furtum conceptum primum tripli, deinde dupli poena vin- XXII. Furti concepti poena.

(*l*) Diſſentit Cuiac. *Not. poſterior. ad Inſt. d.* §. idque ob *L* 8. *C. ex quib. cauſſ. infam, irrog.* Sed femina, quae in hac lege damnata dicitur, infamiam non ſubiit, quod tamen alias fit in actione furti.

(*m*)

vindicavit, adeoque illud furto nec manifeſto aequiparavit, ceu tradit Gell. *Noct. Att. XI*, 18. Conf. & §. 4. *Inſt. de Oblig. quae ex delicto naſc.*

XXIII. Furtum oblatum.

XXIII. Quum conceptum furtum tanta ſeveritate leges vindicarent: ſolebant fures vel ipſi, vel per alios, res furtivas cuidam offerre, vt apud hunc potius, quam apud ſe conciperentur, condemnationisque turpitudo, vt ait Theophilus, penes alium potius, quam penes ſe eſſet. Quod ſi igitur hac fraude factum, vt res furtiva apud alium conciperetur, dabatur huic contra offerentem *actio furti oblati*, quamvis ille fur haut eſſet, dummodo ipſe ignorarit, rem eſſe furtivam. Cai. *Inſt. II*, 10. 2. Paull. *Sent. II*, 31. 3. §. 5. *Inſt. h. t.* Erat vero haec oblati actio in triplum, non computata rei furtivae aeſtimatione, vt docent Gell. *Noct. Att. XI*, 18. Paull. *Sent. Rec. II*, 31. 14.

XXIV. Furtum prohibitum & non exhibitum.

XXIV. Furti *prohibiti* & *non exhibiti* actiones non e legibus XII. Tabularum, ſed ex Edicto Praetoris proficiſcebantur, §. 4. *Inſt. h. t.* earumque plane non meminere Caius & Paullus, ſiquidem vterque quatuor (*m*) tantum furtorum genera recenſet. Prior actio adverſus eum dabatur, qui furtum quaerere, teſtibus praeſentibus, volentem prohibuerat; poſterior adverſus eum, qui apud ſe quaeſitam & inventam non exhibuerat. Quae vero vtrique poena fuerit

(*m*) Immo Caius L. 2. D. *de furt.* a ſe diſſentiens duo tantum furti genera agnoſcit, *manifeſtum* & *nec manifeſtum*, vnde Tribonianismum hic nonnulli deprehendere ſibi videntur viri docti.

(*a*)

fuerit propoſita in Praetoris edicto, id quidem nondum expeditum eſt. De non exhibito tamen certum mihi videtur, actionem ex eo in duplum datam. Nam apud Plautum Agaraſtocles adoleſcens, infortunio mactaturus Lycum, lenonem, Collybiſco villico dederat trecentos numos, quos deferret ad lenonem, aſſimulans, peregrinum ſe eſſe, & locum quaerere, vbi genio indulgeret. Venit poſtea Agaraſtocles cum advocatis teſtibus villicum, tanquam fugitivum, & pecuniam apud lenonem quaeſiturus, quumque hic Milphionem ſervum quaeri ratus, inficiaretur, ſervum pecuniamque apud ſe eſſe, leno dupli reus fit. Non ergo haec eſt actio ſervi corrupti, ſed furti non exhibiti. Aiunt enim advocati, *Poen. Act. III. Scen. I. v.* 60.

Ille negabit, Milphionem quaeri cenſebit tuum,
Id DVPLICABIT *omne* FVRTVM.

Idque repetitur *Act. III. Scen. IV. v.* 27. *Scen. V. v.* 39. *Act. V. Scen. VI. v.* 14. Conf. *Elem. noſtra Iur. Civil.* §. MLVIII.

XXV. Denique & illud addendum, quocumque furti genere condemnatum infamiae ſubiiſſe notam. Paull. *Sent. II.* 31. 15. *L. 6. D. de his qui not. infam.* Reliqua, quae de furtis ad hunc titulum ſolent inculcari a Iureconſultis, huc non pertinent. XXV. Omnes furti condemnati infames.

TIT. II.

DE
VI BONORVM RAPTORVM.

SEcundum delictum privatum eſt *rapina.* Vnde de *vi bonorum raptorum* hoc titulo agendum, & ex Antiquitatibus pauca quaedam monenda ſunt.

I. Quomodo differant furtum & rapina?

I. Multum intereſt inter furem & raptorem. Fur ignorante domino, & clam; raptor ſcienti & invito vi & palam bona ſua aufert. *L.* 3. §. 5. *D. de incend. ruin. naufrag.* Vnde apud Plaut. *Epidic. I,* 1. *v.* 10. ſervus nequam:

TH. Minus iam furtificus ſum, quam antehac.
EP. Quid ita? TH. Rapio propalam.

Vt & rapina & vis.

Rapi vero dicebantur res mobiles; Immobiles non rapi, ſed *invadi* dicebantur. Vnde nec actione vi bonorum raptorum, ſed interdicto *vnde vi*, vt & actione ex Conſtitutione *C. unde vi* experiebantur, qui vi poſſeſſione rerum immobilium fuerant deiecti.

II. Rapinae poena.

II. Actio *vi bonorum raptorum*, quae adverſus raptorem datur, e Praetoris edicto eſt, in quo Praetor: SI CVI DOLO MALO HOMINIBVS COACTIS DAMNI QVID FACTVM ESSE DICETVR, SIVE CVIVS BONA RAPTA ESSE DICENTVR: IN EVM, QVI ID FECISSE DICETVR, EI INTRA ANNVM, QVO PRIMVM DE EA RE EXPERIVNDI POTESTAS FVERIT, IN QVADRVPLVM, POST AN-

NVM

NVM IN SIMPLVM IVDICIVM DABO. ITEM SI SERVVS FECISSE DICETVR IN DOMINVM, IVDICIVM NOXALE DABO. *L. 2. princ. D. vi bon. rapt.* Ergo actio dabatur contra eum, qui dolo malo rapuerat, non qui errore, putans ſcilicet, rem eſſe ſuam, §. 1. *Inſt. h. t.* Sed & hoc Divalibus Conſtitutionibus eatenus mutatum eſt, vt qui vel rem mobilem vel immobilem, licet ſuam, alteri vi rapuiſſet, dominio eius rei excideret, aeſtimationemque praeterea, ſi alienam pro ſua rapuerit, praeſtare teneretur. *L. exſtat. 13. D. Quod met. cauſſ. geſt. L. 7. C. vnde vi.* Poena rapinae erat quadrupli intra annum: (nam annua erat Praetoris iurisdictio) poſt annum in ſimplum dabatur actio. Quadruplo vero quum etiam rei perſequutio contineretur: revera poena tantum tripli erat. *princ. Inſt. h. t. §. 19. Inſt. de act.* Perinde quoque erat, ſive liber homo, ſive ſervus, vi rapuiſſe diceretur: nam contra hunc quoque Praetor dabat noxale iudicium, vt vel noxae dederetur ſervus, vel damnum a domino praeſtaretur.

III. Legum Romanarum hac in re mollities.

III. Quum vero facile ipſa quemvis natura doceat, perniciosius multo eſſe crimen raptus quam furti: merito mireris, Praetorem tam levi poena illud voluiſſe caſtigare. Ponamus ſane: latronem viatori vi extorſiſſe aureum: quam molli quaeſo brachio punietur, ſi quatuor aureos reddere iubebitur? Hoc delictum ita comparatum eſt, vt ad dolum potius & laeſam ſecuritatem publicam, quam ad actum damnumque datum, reſpiciendum videatur. Sed male for-

ſan conſultum fuiſſet Magiſtratibus Romanis, & maxime qui in Provincias quotannis mittebantur, ſi ſeverius vindicari rapinas placuiſſet.

TIT. III.

DE

LEGE AQVILIA.

Tertium delictum privatum eſt damnum iniuria datum, quod ex lege Aquilia vindicabatur, de qua hoc titulo erit agendum.

I. Quid damnum iniuria datum? I. Vocatur id delictum veteribus *damnum iniuria datum*. Quintilian. *Declam. CCCLXXXV.* item *damnum iniuria. L. 1. D. ad L. Aquil. & L. 1. D. de iniur.* nec non *damnum iniuriae. L. 9. §. vlt. D. de tut. & rat. diſtr. L. 30. D. ad L. Falc* Cic *pro P. Quinct.* Conf. Barn. Briſſon. *de Verb. ſignif. hac voce p. m.* 161. *Iniuria* autem fieri dicitur, quod cum damno iniuriam adfert. *L. 49. §. 1. D. ad leg. Aquil.* vel, quod eodem recidit, damnum non iure, id eſt, dolo vel culpa facientis, datum. *L. 5. §. 1. D. eod.* Gloſſae nomicae: Δαμνι ινιυρία ζημια ἡ ἀδίκως γινομένη.

II. Leges de damno iniuria dato Aquilia antiquiores. II. De damno hoc iniuria dato iam ante legem Aquiliam multas alias exſtitiſſe leges, ſatis adparet ex loco Vlpian. *L. 1. D. ad L. Aquil. Lex Aquilia omnibus legibus, quae ante ſe de* DAMNO INIVRIA *loquutae ſunt, derogavit, ſive XII. Tabulis, ſive quae alia lex fuit.*

III. Lex XII. Tab. de damno dato. III. In legibus XII. Tabularum quid cautum fuerit de damno iniuria, hodie vix conſtat.

Feſtus

Feſtus *in voce Rupitias p. m.* 415. *Rupitias*, ait *in XII. ſignificat, damnum dederis.* Et Paullus ibidem: *Rupitiat damnum dederit ſignificat.* Ex quibus locis colligere quidem licet, fuiſſe in XII. Tabulis legem de damno dato proditam, in eaque Decemviros vſos eſſe voce RVPITIAT: niſi forte cum Scaligero *in Annot.* hoc vocabulum plane explodere & pro RVPITIAS *rupſit* reſcribere malis. Aſt quid cautum ea lege fuerit, ex his teſtimoniis non adparet. Alio vero loco idem Feſtus, explicaturus vocem *Sarcito p. m.* 423. *Sarcito*, inquit, *in duodecim Servius Sulpitius ait ſignificare damnum ſolvito, praeſtato.* Veroſimile itaque eſt, a iuris naturae ſimplicitate hic non receſſiſſe Decemviros, adeoque nudam damni dati reſtitutionem exegiſſe. Quare ita conceptum fuiſſe arbitror illud Legum XII. Tab. caput: QVI RVPITIAT, SARCITO. (*a*) Quemadmodum eamdem legem reſtituendam etiam arbitratur Iac. Raevard. *ad Leg. XII. Tab. Cap. XXIV.*

IV. Quae poſt XII. Tabulas vsque ad latam legem Aquiliam de damno dato vel Praetores edixerint, vel populus ſciverit, nos quidem ſci- IV. Origo legis Aquiliac.

(*a*) Equidem Gothofredus *Fragm. XII. Tab. Tab. VII.* diſtinxiſſe putat Decemviros damnum iniuria datum ab eo, quod caſu illatum ſit, adeoque ita concipit leges.

Si iniuria RVPITIAS - - -

Aſt ſi caſu: SARCITO.

Sed huius diſtinctionis nec in Feſto, nec apud alium auctorem vlla ſit mentio, & caſum quemquam praeſtare debuiſſe, vix veroſimile eſt.

 (*b*)

ſcimus cum ignariſſimis. Celeberrima vero eſt ipſa LEX AQVILIA, cuius de auctore non eadem eſt omnium ſententia. Vlpianus *L.* 1. §. 1. *D. ad L. Aquil.* ita eius hiſtoriam verbis pauciſſimis complexus eſt: *Quae lex Aquilia plebliſcitum eſt, quum eam Aquilius, Tribunus plebis, a plebe rogaverit.* Sed quis ſit ille Aquilius, adhuc ſub iudice lis eſt. C. Aquilio Gallo, celeberrimo illi Iurisconſulto, ſtipulationis Aquilianae inventori, eam tribuunt nonnulli, & in his etiam Ian. Vinc. Gravina *de Orig. iur. civ. LX. p.* 97. (*b*) Sed praeterquam, quod an Aquilius hic vnquam Tribunus plebis fuerit, non adeo expeditum eſt; ne temporum quidem ratio concedit, vt eum huius legis auctorem fuiſſe exiſtimemus. Sane eius legis iam meminere Q. Mucius Scaevola *L.* 39. *pr.* & Brutus, *L.* 27. § 22. *D. ad L. Aquil.* quos C. Aquilio Gallo antiquiores fuiſſe, certiſſimum eſt. Io. Bertrand. *Vit. Ictor. II*, 9. 9. Accedit quod Cicero *in Bruto XXXIV.* ſcribit, *ſe L. Caeſulenum, accuſatorem de plebe, iam ſenem audiviſſe, quum ab L. Sabellio multam lege Aquilia de iuſtitia* (*c*) *petiviſſet.* Quae quum ita ſint, veroſimillima videtur Steph. Vin.

(*b*) At idem Gravina *de Leg. & SC. CX. p.* 748. ea de re dubitare videtur, incertusque haeret, huicne Iurisconſulto, an alii Aquilio adſcribenda ſit lex Aquilia?

(*c*) Hotomanus *de Leg. p.* 62. Lambinus & P. Manutius & alii legunt *de damno iniuria*, ſed invitis Cod. MSS. qui lectionem vulgatam ſemper praeferunt. Conf. Ian. Grut. *Not. ad h. l.* Nec tamen adſentior viro eruditiſſimo Antonio Auguſtino, qui in libro *de Nom. propr. Pand. p.* 301. *Theſ. Iur. Tom. I.* hanc legem, cuius Cicero meminit, a noſtra diverſam fuiſſe ſtatuit.

(*d*)

Vin. Pighii ſententia, qui in *Annal. Rom. Tom. II. p.* 330. legem hanc latam putat a L. Aquilio P. F. L. N. Gallo, qui A. V. C. DLXXII. Tribunus plebis, A DLXXVII. Praetor Siciliae fuit: vt adeo haec lex antiquiſſimis videatur adnumeranda.

V. Ceterum huius legis tria capita commemorantur. (*d*) Primo cavebatur de occiſis quocumque modo ſervis aut animalibus, quae dorſo & collo domantur, quaeque gregatim paſcuntur, vt actio daretur adverſus eum, qui damnum dederit iniuria, ad id, quanti res intra annum proximum plurimi fuit. Verba legitima capitis haec fuerunt: QVI SERVVM SERVAMVE, ALIENVM ALIENAMVE, QVADRVPEDEM VEL (*e*) PECVDEM INIVRIA OCCIDERIT, QVANTI ID IN EO ANNO PLVRIMI FVIT, TANTVM AES DARE DOMINO DAMNAS ESTO. *L. 2. pr. D. ad L. Aquil.* V. Quot fuerint huius legis capita? Caput primum.

VI. Vindicatur ergo hoc primo capite aeque ac reliquis, damnum INIVRIA datum, id eſt, dolo vel culpa nocentis admiſſum. Vnde furioſi & infantes, in quos culpa cadere non videba- VI. Quid damnum, hac lege vindicatum?

(*d*) Plura capita fuiſſe non immerito exiſtimat Ger. Noodt. *ad Leg. Aquil. cap. I.* quod & ante eum ſuſpicatus eſt Balduin. *ad L. Aquil. p.* 122. Sane de poena dupli adverſus inficiantem nihil in verbis legis Aquiliae proditum eſt, nec de noxali actione, de qua §. 4. *Inſt. de nox. act.*

(*e*) Hic quoque Hotomanus *l. c.* legere mavult. *Quadrupedemve pecudem*, quam coniecturam probat Ger. Noodt. *ad L. Aquil. II. p.* 177.

debatur, lege Aquilia non tenebantur. *L.* 5. §. 1. *D. h. t.* Hinc & qui occiderat adgreſſorem, adverſus quem ſe telo defenderat, nec iuſtae defenſionis modum exceſſerat, incidiſſe haut videbatur in Aquiliam, quia non iniuria, ſed indulgente iure naturae, occiderat. *L.* 45. §. 4. *D. eod.* Nec magis damnum caſu datum hac lege vindicabatur. §. 4. & 5. *Inſt. h. t.* dummodo ſe quis inter officii limites continuerit, nec in re illicita locoque inconſueto ſit verſatus. Quo pertinet caſus mirabilis *L.* 11. *D. h. t.* (*f*) Culpa vero hic praeſtabatur omnis, etiam leviſſima, quod ſecus in aliis delictis, quae non niſi concurrente dolo vindicantur. §. 3. *Inſt h. t.*

VII. Qua in re damnum datum eſſe oportuerit?

VII. Damnum porro hoc caput vindicat, quod

(*f*) Caſus eſt de ſervo, cuius gula, dum tondetur, & novacula ſuper gulam eſt, adiecta pila praeciditur. Solebant enim tonſores artem ſuam in publico exercere, quod primus inhibuit Domitianus. Martial. *Epigr. VII*, 61.

Abſtulerat totam temerarius inſtitor vrbem,
Inque ſuo nullum limine limen erat.
Iuſſiſti tenues, Germanice, creſcere vicos,
Et modo quae fuerat ſemita, facta via eſt.
Nulla catenatis pila eſt praecincta lagenis,
Nec Praetor medio cogitur ire luto.
Stringitur in denſa nec caeca novacula turba:
Occupat aut totas nigra popina vias.
Tonſor, caupo, coquus, lanius, ſua limina ſervant,
Nunc Roma eſt, nuper magna taberna fuit.

(g)

quod domino (g) infertur, SERVO SERVAVE, ALIENO ALIENAVE occiſis. Nam & ſervi tanquam res cadebant ſub dominium; adeoque iis occiſis quaedam fiebat patrimonii deminutio. Servis autem & QVADRVPEDES PECVDES adiungit Lex Aquilia, & eas quidem, quae gregatim paſcuntur. §. 1. *Inſt. h. t.* QVADRVPEDES enim ſunt, quae dorſo & collo domantur, id eſt, quae ſarcinas vehunt & trahunt. Vlp. *Fragm. XIX*, 1. PECVS autem, vt ait Varro, ab eo dicitur, *quod perpaſcat.* Conf. & Serv. *ad* Virgil. *Aeneid. IV. v.* 158. Reliqua animantia vocabantur BESTIAE. Iſidor. *Orig. XII*, 2. Add. V. Ampl. Corn. van Bynkersh. *de Reb. manc. & nec mancip. Cap. VI. p.* 119. *ſequ.* Inter quadrupedes an ſues habendae eſſent, dubitaſſe oportet Romanos Iureconſultos, quia alias tanto molimine argumenta teſtimoniaque ex ipſo Homero non corraſiſſent Marcianus, *L.* 65. §. 4. *D. de leg.* 3. & Imperator §. 1. *Inſt. h. t.* Forſan Romae non gregatim paſcebantur ſues; vt alibi locorum, ſed includebantur ſtabulis, ceu ſuſpicatur Huber. *Praelect. ad Inſt. h. t. p.* 340. Immo ſi gregatim paſcebantur, dubitari potuit, an ſint *quadrupedes pecudes*, quia dorſo & collo non domantur. Vid. *Elem. noſtra Iur. Civ. ſecund. Inſt.* §. *MLXXVI.*

VIII. Occiſo autem ſervo vel pecude, damnum aeſtimabatur, quanti res eo anno pluri- VIII. Poena capite primo ſtatuta.

M 5 mi-

(g) Tamen etiam libero homini vulnerato, item fructuario, creditori, vt & bonae fidei poſſeſſori dabatur actio vtilis ex hac lege. *L.* 11. §. 10. *D. h. tit.*

(h)

mi fuerat, quantumque adeo domini referebat, res illas intra annum non periiſſe. Is vero annus retrorſum computabatur ex tempore, quo quis fuerat occiſus. *L.* 21. §. 1. *D ad L. Aquil.* Quamobrem ſi eo anno ſervus heres inſtitutus aliena culpa vitam amiſerat: etiam hereditatis commodum in aeſtimationem veniebat. *L.* 23. *princ. D. eod.* Obſervandum quoque, poenam huius legis inficiando creviſſe in duplum. *L.* 2. §. 1. *D. eod.* Paull. *Rec. Sent. I,* 19. 1. (*b*)

IX. Secundum legis Aquiliae caput.

IX. Secundum Legis Aquiliae caput in vſu eſſe negat Imperator §. 12. *Inſt. h. t.* idque iam tempore Vlpiani in deſuetudinem abiiſſe oportet, ſi genuina ſunt verba *L.* 27. §. 4. *D. h. t.* Hinc nusquam eius ullum exſtat veſtigium. Cuiacius *Parat. D. & C. ad L. Aquil.* egiſſe illud exiſtimat de intercepta nobis vtilitate quadam, re noſtra illaeſa, veluti ſi quis, nullo iure ſervitutis impoſito,

(*b*) Mirum in modum fallitur Anianus, qui omnes poenas, quae per inficiationem duplicabantur, e lege Aquilia eſſe exiſtimat. Ita enim ille in interpretatione ad locum Paulli citatum *p. m.* 259. *Aliqua, quae cum ab his, quibus ſunt debita, repetuntur, ſi a debitoribus negata fuerint, dupli ſatisfactione redduntur, id eſt, res iudicata legati per damnationem relicti, id eſt, ſi quid heres legati titulo dare iuſſus eſt, & petitum negaverit: vel ſi damnum alicui per iniuriam factum quis ſarcire noluerit: vel de modo agri, cum a venditore emtor fuerit circumſcriptus, vt minus inveniatur, quam probatur ſcriptum. Quae omnia ſuperius comprehenſa ſecundum legem Aquiliam duplicantur.* Quem errorem iam animadvertit laudatiſſimus Bynkershoeck. *Obſ. I,* 13. Eundem tamen errorem cum Aniano errat Papian. *Reſponſ. XV. p. m.* 837.

(*c*)

ſito, vicini luminibus contra formam veterum aedificiorum offeciſſet, quale eſt exemplum Petronae, damnati ob hanc rem a Theophilo Imperatore. Zonar. *Tom. III. Ann. p.* 115. vel ſi quis anthiam, piſcem conciliatorem aliorum capiendorum, fraude intercepiſſet, cuius rei exemplum exſtat apud Plin. *Hiſt. Nat. IX*, 59. Locus ipſe ita ſe habet: *Ferunt, diſcordem ſocium duci inſidiatum pulcre noto, cepiſſeque malefica voluntate; agnitum in macello a ſocio, cuius iniuria erat; & damni formulam editam, condemnatumque addidit Mucianus, aeſtimata lite.* (*i*) Claud. Chiffletius, *Eor. quae de iure part.* 1. *p.* 441. *ſeq.* putat, de ſervo corrupto fuiſſe actum hoc capite, idque ideo eſſe abrogatum, quia poſtea ſimpliciter Praetor de ſervo corrupto agenti duplum promiſiſſet, quum in lege Aquilia in duplum non niſi poſt improbam inficiationem fieret condemnatio. Voet. *ad* §. 12. *Inſt. h. t.* Schilt. *Exerc. XIX*, 50. *ſequ.* Et ſane non parum veroſimilis eſt haec coniectura Chiffletii. Nam I. Praetor in actione de ſervo corrupto conſtituenda iisdem paene verbis vſus eſt, quibus vti ſolet auctor legis Aquiliae: QVI SERVVM, SERVAM, ALIENVM, ALIENAM RECEPISSE, PERSVASISSEVE QVID EI DICATVR DOLO MALO, QVO-

(*i*) Sed illum Plinii locum huc non pertinere, luculenter oſtendit Ger. Noodt. *de L. Aquil. l. p.* 176. & Bynkershoeck. *Obſ. I*, 13. *p.* 58. Id enim damnum ex capite III. & I. legis Aquiliae ſatis commode vindicari potuit. *L.* 27. §. 5. *& L.* 21. §. *ult. & L.* 22. *pr. D. ad L. Aquil.*

(*k*)

QVOCVM EVM EAM DETERIOREM FACERET, IN EVM, QVANTI EA RES ERIT, IN DVPLVM IVDICIVM DABO. *L.* 1. *princ. D. de ſerv. corr.* Vt fere inde colligas, Praetorem legem Aquiliam ante oculos habuiſſe, eiusque caput voluiſſe emendare. II. Ex lege Aquilia quoque actionem datam de ſervo corrupto, luculenter patet ex *L.* 4. & *L.* 5. §. 2. *D. eod.* vbi digna notatu videntur Vlpiani verba: *Haec actio* (praetoria de ſervo corrupto) *etiam adverſus fatentem in duplum eſt, quamvis Aquilia inficiantem duntaxat coerceat.* Vbi Vlpianus diſcrimen, quod inter actionem ex L. Aquilia & actionem de ſervo corrupto praetoriam intercedit, exponere voluiſſe videtur. III. Diſerte Anianus *Interp. ad* Paulli *Recept. Sent. I*, 13. 21. *Hae duae ſecundum legem Aquiliam ſimilem poenam habent, vt cum his, qui animo vel corpore corruperunt, alia mancipia huiusmodi praeſumtores exſolvant.* Vbi quidem in deſcribenda legis Aquiliae poena errat Anianus: ſed id tamen procul dubio ex Paullo ſuo hauſit, quod L. Aquilia non modo eum, qui corpore, ſed & qui animo ſervum corruperit, mulctarit. (*k*)

X.

(*k*) Ab utroque diſcedit V. A. Corn. Bynkershoeck. *Obſ. I.* 13. qui ſecundum caput legis Aquiliae de deiectis & effuſis egiſſe putat, ob *L.* 31. *D. ad L. Aquil.* Sed quamvis res clara ſit, legem Aquiliam etiam de deiectis & effuſis egiſſe: plura tamen fuiſſe legis Aquiliae capita, iam a Ger. Noodt. *ad L. Aquil. I.* obſervatum eſt. Adeoque poſteriores iſtas ſententias coniungi poſſe arbitror.

(*a*)

X. Dupliciter ergo differebat actio legis Aquiliae ab actione de ſervo corrupto. Illa culpam; haec dolum malum vindicabat. *L.* 4. *D. de ſerv. corr.* Lex Aquilia non niſi inficiantem; Praetor etiam fatentem, ſervum a ſe corruptum eſſe, dupli damnabat. *L.* 5. §. 2. *D. eod.* Quum ergo pinguior fuerit praetoria actio, maxime quum non anno exſpiraret, ſed inſtar aliarum actionum, eſſet perpetua: *L.* 13. *pr. D. de ſerv. corrupt.* haut profecto mirandum, ex illo legis Aquiliae capite neminem amplius agere voluiſſe, adeoque illud abiiſſe in deſuetudinem.

X. Differentia inter caput L. Aquiliae & actionem de ſervo corrupto.

XI. Tertium caput conceptum erat in eos, qui non occidiſſent ſervum, aut gregalem quadrupedem, ſed eum eamve aliquo modo laeſiſſent, aut occidiſſent, vulneraſſentve animal, quod pecudum numero non erat, aliave ratione rem alienam reddidiſſent deteriorem urendo, frangendo, rumpendo. Ipſa legis verba ſervavit Vlpianus, *L.* 27. §. 5. *D. ad L. Aquil.* CETERARVM RERVM PRAETER HOMINEM ET PECVDEM OCCISOS, SI QVIS ALTERI DAMNVM FAXIT, QVOD VSSERIT, FREGERIT, RVPERIT INIVRIA, QVANTI EA RES ERIT IN DIEBVS TRIGINTA PROXIMIS, TANTVM AES DOMINO DARE DAMNAS ESTO. Ad quod caput quum commentari ſoleant Doctores: nobis iam actum agere non vacat.

XI. Tertium legis Aquiliae caput.

TIT.

TIT. IV.

DE

INIVRIIS.

QVartum delictum privatum erat *iniuria*, id eſt, contumelia, *quae aut pulſatione corpus; aut convicio aures; aut turpitudine vitam cuiuſpiam alicuius violat.* (*a*) Ita enim iniuriam definit Auctor ad Herennium *Lib. IV. Cap. XXV.*

I. Lex XII. Tabularum de iniuria leviore.

I. Iam leges XII. Tabularum vlciſcendas putabant iniurias (*b*) quas Decemviri in leviores

(*a*) Diſtinguunt alias iniuriam a contumelia veteres, veluti Auguſtin. *Confeſſ. III,* 8. & explicatius Seneca *de Conſtant. Sapient, vel, Quod in ſapientem non cadat iniur. X. Contumelia*, inquit, *minor eſt iniuria, quam queri magis, quam exſequi poſſumus, quam leges quoque nulla dignam vindicta putaverunt. Hunc adfectum movet humilitas animi, contrahentis ſe ob factum dictumque inhonorificum.* Eodem libro *Cap. XVII.* exemplum addit Senatoris, qui a Corbulone in Senatu appellatus ſtruthiocamelus depilatus, amare fleverit. Sed Philoſophica magis, quam Iuridica, videtur ea diſtinctio. Siquidem etiam ex quavis contumelia, dolo malo illata, naſcitur iniuriae actio, *L. 5. §. 1. D. ad L. Aquil.*

(*b*) Vnde Paullus apud Auctorem *Collat. Leg. Moſ. & Rom. II, 5. Iniuriarum actio aut legitima eſt, aut honoraria. Legitima ex Lege XII. Tabularum.* Et in *Sentent. Recept. V. 4. 6. Iniuriarum actio aut lege, aut more, aut mixto iure introducta eſt.* Vbi per *legem* XII. Tabulas; per *mores* Praetoris edictum, per *ius mixtum* legem Corneliam intelligit, quum in priore loco etiam actionem ex lege Cornelia legitima comprehendat.

Digitized by Google

res & atrociores diviſiſſe videntur. De levioribus prodiderant legem: SI QVI INIVRIAM ALTERI FAXIT. XXV. AERIS POENAE SVNTO. Paull. apud Auct. *Collat. Leg. Moſ. & Rom. II*, 5. Gell. *Noct. Att. XX*, 1. Hoc caput non de iniuria tantum petulantis convicii agit, ſed de omni iniuria etiam reali, quae non cum membri cuiusdam fractura aut ruptura erat coniuncta. Iidque luculenter diſcimus ex illo L. Veratii, vel Neratii exemplo, qui etiam depalmationem liberorum hominum, qua inprimis delectabatur, luebat XXV. aſſibus, teſte Gellio *Noct. Att. XX*, 1. eumque in finem pediſſequum, aſſibus onnuſtum, ſequi ſe iubebat, vt ſtatim ſolvi poſſent XXV. aſſes: Poena vero illa, vt in magna veterum paupertate ſatis grandis, poſtea creſcentibus Romanorum opibus admodum levis fuit. Aſſes tum erant totius librae, ſive librales, vt obſervat Plin. *Hiſt. Nat. XXX*, 3. Vnde imminuto aſſium pondere vocabantur *aes grave*. Poſtea enim ob aeris alieni multitudinem ex ſingulis aſſibus libralibus ſextantarii, deinde vnciales, ac denique lege Papiria ſemiunciales facti. Plin. *ibid.* Hi in ſtipem dari ſolebant, & non multo plus valebant quam tres numos Miſnicos. Decem aſſes conſtituere denarium, quatuor ſeſtertium. Fefellit ergo Paullum memoria, dum loco ſupra ex auctore Collationis Legum Moſaicarum & Romanarum allegato pro XXV. *aeris* poſuit XXV. *ſeſtertiorum* Quamvis enim vulgo exiſtiment eruditi, auctis Romanorum facultatibus, aſſibus ſubſtitutos eſſe ſeſtertios: (Vid. Cuiac. *Obſerv.*

Obſerv. XIX, 31. Salmaſ. *de mod. vſur. V.I. &* *XVII.* Gothofred. *ad Leg. XII. Tab. p.* 219.) nec id tamen fert veteris pecuniae ratio. Si enim intelligas XXV. ſeſtertios: ſumma non aucta, ſed imminuta eſt, ſiquidem aſſes, vt iam dictum, eo tempore fuere librales; ſeſtertius vero non niſi quartam partem denarii valuit. Sin Paulum accipias de XXV. ſeſtertium: immodica erit ſumma, id eſt DCXXV. Philippicorum, qua vindicatam eſſe leviſſimam iniuriam nemo ſibi temere perſuaſerit. Conf. Schulting. *Iurispr. Anteiuſt. p.* 740.

II. Vt & de iniuria atrociore verbali.

II. Iisdem XII. Tabulis fuerat de atrociore iniuria cautum: SI QVI PIPVLOCENTASIT, CARMENVE CONDISIT, QVOD INFAMIAM FAXIT FLAGITIVMVE ALTERI, FVSTE FERITO. Cic. *apud* Auguſt. *de Civit. Dei. II*, 9. *&* 12. Horat. *Serm. II*, 1. *Ep. II*, 1. & ibi Porpbyrion in *Scholiis.* Cornut. *Schol.* in Perſ. *Sat. I. Pipulum* eſt convicium, a pipitu pullorum dictum, idemque denotat, quod in Praetoris edicto *convicium adverſus bonos mores*, item *convicium cum vociferatione. L.* 15. §. 2. *&* 11. *D. de iniur.* Pipulo itaque occentare, erat convicium alteri facere publice. *Carmen* vero *iniurioſum* eſt quaelibet ſcripta iniuria, quaelibet ſatyra, vel epigramma, quo alicuius ſama nominatim arroditur. Paull. *Sent. V*, 4. 15. Nolebant enim Romani, honeſtorum civium famam poëtarum licentiae petulantiaeque eſſe obnoxiam, neque probrum quemquam audire, niſi ea lege, vt reſpondere liceret, & in iudicio de-

defendere. (c) Cicero *de Rep. IV. apud* Auguſtin. *de Civit. Dei II*, 12. Si quis ergo tam inſignem iniuriam cuiquam intuliſſet: fuſte feriebatur. Qua de re Horatius *Epiſt. II*, 1.

- - - Quin etiam lex
Poenaque lata, MALO *quae nollet* CARMINE *quemquam*
Deſcribi: vertere modum, formidine FVSTIS
Ad bene dicendum delectandumque redacti.

Ad quae Horatii verba Porphyrion: *Fuſtuarium ſupplicium conſtitutum erat in auctorem carminum infamium.* Et Cornutus ad Perſ. *Sat. I. Lege XII. Tabularum cautum eſt, vt fuſtibus feriretur, qui publice inveheretur.* Fuſtigatio vero facile ad necem vsque procedere poterat. *L.* 7. §. 1. *D. ad L. Aquil. L.* 1. §. 17. *D. ad SC. Sylan.* quamvis id improbent leges noſtrae. *L.* 8. §. 1. *D. de poen.* Vnde non mirum, quod capitis damnatos iniurioſos eiusmodi homines refert Cicero apud Auguſtin. *de Civ. Dei l. c.*

III. Ad atrociorem iniuriam pertinebant etiam leges de membro rupto, vel oſſe fracto; quae tales fuerunt: SI MEMBRVM RVPSIT, NI CVM EO PACIT, TALIO ESTO. QVI OS EX GENETALI FVDIT LIBERO, CCC. SERVO CL. AERIS POENAE SVNTO. Ita verba legum exhibet Gothofr. III. Nec non de iniuria reali.

Leg.

(c) Secus at apud Graecos, vbi & honeſtiſſimi viri, ipſique Reip. proceres, durante adhuc comoedia antiqua, in ſcenam protrahebantur, & carminibus iniurioſis differebantur apud populum. Vid. Scalig. *de Arte poet. I.* 8. *p.* 29. *ſequ.*

Leg. XII. Tab. Tab. VII. Et membri quidem rupti talionem fuiſſe diſerte teſtantur Feſtus *voce Talionis p.* 461. Tribonianus §. 7. *Inſt. h. t.* Gell. *Noct. Att. XX,* 1. qui tamen talionem iſtam, ipſis Divinis Legibus admiſſam, exagitat paullo acerbius. At, quae de oſſe ex genitali fracto agit, lex paullo obſcurior eſt, nec levis eſt dubitandi cauſſa, an τὸ GENETALI, quod poſt Pithoeum hic poſuit Gothofredus, genuinum ſit. Id certum videtur, ob fractum os liberi hominis CCC. ſervi CL. aeris poenam fuiſſe. *Collat. Leg. Moſ. & Rom. II,* 5.

IV. Cur hae leges ſenſim ab vſu receſſerint?

IV. Hae ſunt leges, quas in XII. Tabulis latas fuiſſe de iniuriis accepimus. Sed mirum profecto non eſt, ſi illae omnes ſenſim ab vſu receſſerunt. XXV. aſſes erant paullo levioris iniuriae poena. Quantilla haec mulcta erat divitibus! An impediiſſet, quaeſo, illos ab inferendis iniuriis? Cui ignotus eſt paullo ante in ſcenam productus L. Veratius, homo egregie improbus, cui ea lex adeo erat ludibrio, vt obviorum os palma percuteret animi cauſſa, oblatis continuo XXV. aſſibus per ſervum, quem pecunia onuſtum ideo ſecum circumducebat? Gell. *Noct. Att. XX,* 1. Idem de vltima lege, quae oſſis fracti vindicavit iniuriam, ſentiendum eſt. Nec fuſtuarium ſupplicium, quo convicium carmenque iniurioſum vlciſcendum putabant Decemviri, locum amplius habere videbatur in civibus Romanis, poſtquam lex Porcia a verberum fuſtiumque contumelia corpora eorum exemerat. Denique & talio ita erat comparata, vt in irroganda illa poena faci-

facilius poſſet, quam in exſequenda, aequilibrium obſervari. vid. Gell. *Noct. Att. XX*, 1.

V. Vnde de emendandis mutandisque iſtis legibus non ſemel cogitatum eſt. Et primo quidem Praetor, teſte Labeone apud Gellium *l. c.* ob inſignem illius Veratii petulantiam leviorem XII. Tabularum poenam abolevit, & aeſtimationem iniuriae induxit edicto ſuo. *Propterea*, inquit, *Praetores poſtea hanc poenam aboleſcere, & relinqui cenſuerunt, iniuriisque* AESTIMANDIS *recuperatores ſe daturos, edixerunt.* Et haec eſt actionis aeſtimatoriae origo, quam Praetoris iurisdictio invexit. Edixerat Praetor: QVI AGIT INIVRIARVM, CERTVM DICAT, QVID INIVRIARVM FACTVM SIT. *L.* 7. *princ. D. h. t.* Iniuria ſcilicet vel *verbalis* erat, vel *realis*, ad quarum illam & *ſcripta*, ad hanc *picta* quoque iniuria referri poteſt. Verbalis erat, quae fiebat convicio, omnique dicto, contra bonos mores in alterius invidiam ſparſo. *Realis*, ſi quis verberibus, vel alio quovis facto, vel geſtu indigne eſſet adfectus, ſi cuius bona tanquam debitoris eſſent poſſeſſa, qui nihil debebat, ſi quis puero praetextato praetextataeve puellae, abducto comite vel corrupto, ſtuprum perſuaſiſſet, (*d*) ſi quis in alterius invidiam veſte lugubri

V. Quae Praetor ſtatuerit de iniuriis.

(*d*) Eſt hoc exemplum §. 1. *Inſt. h. t.* Solebant praetextati & praetextatae non niſi cum comite vel cuſtode prodire in publicum, vt tuti eſſent adverſus illorum inſidias, qui pudori illorum volebant illudere. Caſaub. *ad* Perſ. *Satyr. V. v.* 30. Hos cuſtodes impudici vel vi vel pecunia amovebant, & tunc dicebantur abduxiſſe comites. Vlpian. *L.* 15. §. 17. 18. *D. h. t.*

(*e*)

bri vſus, barbam promiſiſſet, vel capillum ſubmiſiſſet. (*e*) *Litteralis* vel *ſcripta* iniuria, ſi quis carmen famoſum in alterius iniuriam, vel alia quaelibet cantica, vel pſalteria (*f*) compoſuiſſet cantaſſetque, immo & propoſuiſſet. *Picta* denique, ſi quis pictura obſcena vel infami alteri illuſiſſet. Deinde iniuriae vel *corpori* inferri dicebantur, vel *dignitati*, vel *famae*. *L.* 1. §. 2. *D. h. t.* *Corpori* quidem, veluti quum quis pulſatus; *dignitati*, quum comes matronae abductus; *famae*, quum attentata eſſet pudicitia. Porro vel *levior* erat iniuria, vel *atrocior*. Haec vel *perſona*, vel *tempore*, vel *re ipſa* aeſtimabatur. *Perſona*, vt quum Magiſtratui: *tempore*, vt ſi ludis; (*g*) *re*, vt quum vulnus illatum, os percuſſum, &c. *L.* 7. §. 8. *D. h. t.* Paullus tamen recte addit *locum*, veluti ſi quis in theatro intuliſſet iniuriam, *Rec. Sent. V*, 4. 10. Ad atroces quoque iniurias pertine-

(*e*) Sordidum habitum ſumebant cognati reorum capitis, ad movendam miſericordiam. Cuiac. *Obſ. VI*, 5. D. Gothofred. *ad L.* 15. §. 27. *D. h. t.* Videntur ergo cognati cognatis aegre facturi lugubrem hunc habitum ſumſiſſe. M. Seneca *Declam. X*, 1.

(*f*) *Pſalterium* inſtrumentum muſicum erat, quod ſcurrae vrbicarii proferebant in ſcenam, proludiique loco eo canebant ridicula, quae δεικτήρια, vel *dicteria* adpellata. Vnde & *dicterium* pro maledicto, & *pſalterium* pro ipſo *dicterio* accipitur. Ioſ. Scalig. *ad* Manil. V.

(*g*) In *d. l.* 7. §. 8. verba ſunt: *Nam in Praetoris conſpectu, an in ſolitudine iniuria facta ſit, multum intereſt.* Sed legendum: *in Populi Romani conſpectu.* Solebant veterea ſiglis vti P. R. vnde Praetorem exſculpſerunt ſcribae. Cuiac. *Obſ. IX*. 16.

(*h*)

tinebant *iniuriae contra bonos mores*, quae extraordinarie puniri ſolebant. De his Paullus, *Rec. Sent. V.* 4. 13. & *L.* 1. §. 1. *D. de extr. crimin. Fit iniuria contra bonos mores, veluti, ſi quis fimo corrupto aliquem perfuderit, coeno luto obliniverit, (h) aquas ſpurcaverit, fiſtulas, lacus, quidve aliud, ad iniuriam publicam contaminaverit. (i)* Denique vel *per ſemetipſum* alicui, vel *per alterius* latus fiebat iniuria. Vnde & pater liberorum, quos in poteſtate habebat; vir vxoris; ſocer nurus nomine agere iniuriarum poterat. §. 2. *Inſt. h. t.* Et licet ſervis quoque nulla fieri intelligeretur iniuria: tamen atrox iniuria ſervis illata in domini vergere contumeliam videbatur, adeoque a domino poterat vindicari. §. 3. *ſeq. Inſt. h. t.* Quum ergo tam varia ſint iniuriarum genera: actionem ita inſtitui iuſſit Praetor, vt ſpecies illatae iniuriae accurate exprimeretur.

VI. Verba Edicti de variis iniuriarum ſpeciebus.

VI. De iniuria verbali aliud exſtat Edicti Praetorii fragmentum: QVI ADVERSVS BONOS MORES CONVICIVM CVI FECISSE, CVIVSVE OPERA FACTVM ESSE DICETVR, QVO ADVERSVS BONOS MORES CONVICIVM FIERET, IN EVM

(h) Eſt haec ſingularis iniuriae ſpecies, quam Graeci *τὸ πηλακίζειν*, vel *προπηλακίζειν* adpellarunt. Vid. Salmaſ. *ad ius Attic.* IX.

(i) Dictum hoc delictum *aquae per iniuriam corruptae*, apud Senecam *Quaeſtion.* III, 20. *iniuria fluvii*, apud Tertull. *adv. Prax.* XXIX. Veteribus eiusmodi homines dicebantur *oletare aquam*. Vnde lex vetus apud Frontin. *de Aquaed.* II. NE QVIS AQVAM OLETATO DOLO MALO.

EVM IVDICIVM DABO. *L.* 15. §. 2. *D.h.t.* De reali, NE QVID INFAMANDI CAVSSA FIAT, SI QVIS ADVERSVS EA FECERIT, PROVT QVAEQVE RES ERIT, ANIMADVERTAM. *L.* 15. §. 25. *D. de iniur.* Nec non de ſervo iniuriam paſſo: QVI SERVVM ALIENVM ADVERSVS BONOS MORES VERBERAVISSE, DEVE EO INIVSSV DOMINI QVAESTIONEM HABVISSE DICETVR, IN EVM IVDICIVM DABO. ITEM SI QVID ALIVD FACTVM ESSE DICETVR, CAVSSA COGNITA, IVDICIVM DABO. *L.* 15. §. 34. *D. eod.* Porro de filio familias: SI EI, QVI IN ALTERIVS POTESTATE ERIT, INIVRIA FACTA ESSE DICETVR, ET NEQVE IS, CVIVS IN POTESTATE EST, PRAESENS ERIT, NEQVE PROCVRATOR QVISQVAM EXSISTAT, QVI EO NOMINE AGAT, CAVSSA COGNITA, IPSI, QVI INIVRIAM ACCEPISSE DICETVR, IVDICIVM DABO. *L.* 17. § 10. *D eod.* Reliqua huius Edicti de iniuriis fragmenta deſiderantur, inprimis caput illud de atroci iniuria, de quo Arnobius *adverſ. gentes IV. Ne veſtras aures convicio petulantiore quis pulſaret, de atrocibus* FORMVLAS *conſtituiſtis iniuriis.*

VII. Poena iniuriarum Praetoria.

VII. Poena ergo iniuriis omnibus a Praetore ſtatuitur aeſtimatio, ei, qui iniuriam fuerat paſſus, inferenda arbitrio Iudicis. §. 7. *Inſt.* Et in hac aeſtimatione partim ad perſonae dignitatem: partim ad ipſam iniuriae naturam atque indolem reſpiciebatur. Si plures iniuriae ſimul illatae

illatae fuerant, agi non poterat ob ſingulas, ſed ob omnes coniunctim. Alias iterum acturo obſtabat exceptio iniuriae vna factae. Cuiac. *Obſ. XXVI*, 18. Praeter hanc vero pecuniariam mulctam etiam infamiae nota inurebatur ei, qui iniuriarum fuerat condemnatus. Paull. *Recept. Sent. V*, 4. 9. Vnde Cicero *Verrin. II*, 8. *Homo omnium ex illo conventu quadruplatorum deterrimus, C. Sacerdote Praetore damnatus iniuriarum.*

VIII. Verum & Praetoria illa actio civilis impar cohibendae hominum petulantiae viſa eſt L. Cornelio Sullae Dictatori. Vnde is novam tulit legem *Corneliam de iniuriis*, qua & criminale iudicium conſtitutum eſt ob certas iniurias, ob quas alias etiam civiliter agere licebat. (k) Factum id eſſe anno V. C. DCLXXII. ſuſpicatur Steph. Vin. Pigh. *Annal. III. p.* 263. & occaſio forſan Sullae ſubnata eſt e nimia illa licentia ac petulantia, quae per bella civilia invaluerat. Ea vero lege in eos dabatur actio, qui *pulſaſſent* aliquem, vel *verberaſſent*, aut in *domum alienam vi introiſſent*. *Pulſare* & *verberare* ita differunt in hac lege, vt illud ſine dolore, hoc cum dolore fieri dicatur. *L.* 5. § 1. *D. h. t.* Conf. Car. Andr. Dukeri *Opuſc. de Latinit. vet. Iureconſult. p.* 145. *ſeq.* Immo tantopere haec differre videbantur, vt, qui fuerat verberatus, ſi diceret, ſe

VIII. Lex Cornelia de iniuriis.

(k) Scilicet lex Cornelia quidem criminalis animadverſionis cauſſa reperta: tamen & civiliter, aeſtimatione officio iudicis facienda, poterat agi. *L.* 37. §. 1. *D. de iniur.* dummodo iniuria eius generis, quam haec lex perſequitur, illata fuiſſet.

ſe pulſatum eſſe, non certo rem demonſtraſſe diceretur, auctore Paullo apud *Auctorem Collat. Leg. Moſ. & Rom. II*, 6. Domus vero quomodo poſſit vi introiri in alterius iniuriam, facile patet. Paullus *Recept. Sent. V*, 4. 8. huc refert iniuriam a *derectariis* illatam. Ita enim ille: *Mixto iure iniuriarum actio ex lege Cornelia conſtituitur, quoties quis pulſatur vel verberatur, vel cuius domus introitur ab his, qui derectarii adpellantur.* Sed vereor, ne verba poſtrema gloſſema Aniani ſapiant. *Derectarii* enim non a dirigendo dicuntur, quod idem veteribus fuiſſe ac *effringere*, ſine vlla auctoritate idonea ſuſpicantur Car. du Fresne *Gloſſar. med. & infim. Latin. voce Directarius*, & Andr. Dacerius *ad* Feſtum *voce dirigere*: ſed a *derigendo*, quod idem eſt ac κατaθύνειν. Vnde Vlpianus *L. 7. D. de extraord. crim. Item qui* DERECTARII *adpellantur, hoc eſt, ii, qui in aliena coenacula ſe derigunt furandi animo, plus, quam fures, puniendi ſunt.* Conf. Cuiac. *Obſerv. X*, 27. & 34. Aeg. Menag. *Amoenit. Iur. Civil. XXXIX.* Quum ergo derectarii non iniuriae cauſſa, ſed furandi animo; non vi, ſed clam, in aliena ſe caenacula immiſerint: eorum crimen ad furtum potius, vel ad crimina extraordinaria; quam ad legem Corneliam de iniuriis pertinuiſſe, haut immerito dixeris. Vid. Schulting. *ad* Paull. *l. c. p. m.* 440.

IX. Poena legis Corneliae. IX. Horum vero auctores facinorum, ſi quid contra hanc legem Corneliam admiſerant, criminaliter conventi ita puniebantur, vt vel ad metalla, vel in exilium, vel in opus publicum

damna-

damnarentur. (*l*) Paull. *Recept. Sent. V*, 4. 8. Eum, qui librum, pertinentem ad alterius iniuriam ſcripſerat, compoſuerat, ediderat, dolove malo fecerat, vt quidquam eorum fieret, inteſtabilem eſſe ea lex iubebat. *L.* 5. §. 9. *D. eod.*

X. Inter actionem vero Praetoriam & hanc Corneliam permultum intererat. Illa honoraria erat, haec ad populum lata: illa annua, haec, ſi civiliter agebatur, triginta; ſi criminaliter, viginti annorum: illa privata, haec quidem etiamſi aliquando criminalis, non ſemper publica tamen, (*m*) ſed pro publica tamen vtilitate exercebatur. In illa etiam alieno nomine licebat agere, quod nefas ex lege Cornelia, *L.* 5. §. 6. 7. *D. eod.* Praeterea id quoque ſingulare habebat lex Cornelia, quod liceret actori deferre iusiurandum, quo reus adfirmaret, ſeſe iniuriam non feciſſe, vt tunc & actoris exiſtimatio redintegraretur, & reus eximeretur iudicio. *L.* 5. §. 8. *D. eod.* Denique obſervandum, ex iisdem cauſſis, de quibus lex Cornelia prodita fuerat, agi potuiſſe & criminaliter & civiliter, adeoque actoris fuiſſe arbitrium, vtra vellet actione experiri. X. Differentia inter actionem civilem & criminalem.

XI.

(*l*) Ita quidem Paullus, & vulgo haec verba ad totam legem Corneliam referunt. Sed exiſtimaverim, ea ad ſolos *derectarios* pertinere; quorum crimen extraordinarium fuiſſe, adparet ex *L.* 7. *D. de extraord. crim.* In ipſa lege Cornelia procul dubio ordinaria quaedam poena in pulſantes, verberantes, & vi domum alienam introeuntes conſtituta fuerat.

(*m*) Vulgo hanc actionem publicam adpellitant auctores, ſed negat id Vinnius *ad* §. 8. *Inſt. h. t.* ob *L.* 41 §. 1. *D. de procurat. L.* 7. *C. h. t.*

XI. Senatus conſulta ad legem Corneliam pertinentia. XI. Ceterum plura ad explicandam hanc legem SC. prodierunt. Sic SC. inteſtabilem eſſe iuſſit etiam eum, qui adverſus aliquem iniurioſum quidquam dixerit, aut epigramma, vel inſcriptionem, aliudve quid, etiam ſine ſcripto & voce, veluti picturam, in alterius iniuriam protulerit, etiamſi nomen illius, in quem factum fuerit, non adiecerit. *L.* 5. §. 10. *D. eod.* Quin aliud SC. eosdem in inſulam vel relegari, vel deportari iuſſit. Paull. *Sent. Rec. V*, 4. 15. & 17. Prioris poenae exemplum eſt apud Tacit. *Ann. XIV*, 48. 49. Forſan etiam e SC. eſt, quod ſi quis a praetextato praetextatave comitem abduxerat, is, qui perfecerat flagitium, capitis damnaretur, qui attentaverit, in inſulam deportaretur, comites vero corrupti ſummo adficerentur ſupplicio. Paull. *Recept. Sent. V*, 4. 14.

XII. Quid per Conſtitutiones additum? XII. Acceſſere his legibus nonnulla per Conſtitutiones Principum, veluti quod illuſtres viri etiam criminalem iniuriarum actionem poſſent per procuratores ſuſcipere. *L.* 11. *C. de iniur.* quod & is, qui libellum famoſum circumtulerat, quaſi auctor delicti, capitali ſententia eſſet condemnandus. *L. un. C. de famoſ. lib.* & quae ſunt huius generis alia, a Doctoribus explicatius proponi ſolita.

TIT.

TIT. V.

DE OBLIGATIONIBVS, QVAE QVASI EX DELICTO NASCVNTVR.

Qvemadmodum obligationes quaedam quaſi ex contractu naſci dicuntur: ita ſunt etiam, quae *quaſi ex delicto* deſcendunt. Eſt vero quaſi delictum factum, quod damnum vel dedit, vel dare poſſet, non dolo, ſed culpa, commiſſum. Thomaſ. *Diſſ. de vſu pract. actionis adverſus iudicem male iudicant. II. p.* 3.

I. Iudex vt litem ſuam fecerit?

I. Primum huius generis quaſi delictum eſt, ſi *iudex litem ſuam fecerit:* id eſt, ſi male iudicando periculo litis ſe obſtrinxerit, cauſſamque eius, ſecundum quem litem dederat, in ſe ſuſcipere, & tanquam ſuam defendere debuerit. Cic. *de Orat. II,* 75. *Quid ſi quum pro altero dicas, litem tuam facias?* Fieri autem id poterat dupliciter, vel dolo malo, vel imperitia iudicis. Si dolo, (*a*) tum verum id erat delictum, quod praeter litis aeſtimationem etiam famae diſpendio

(*a*) Et huc pertinet *L.* 15. §. 1. *D. de iudiciis*, inter quam & *pr. Inſt. h. t.* antinomiam deprehendere ſibi viſus eſt Guil. Budaeus *Annot. ad L. vlt. D. de Aedilit. edict.* ſed fruſtra. Litem enim ſuam facere dicebatur iudex male iudicans; ſive dolo malo, ſive imprudentia id feciſſet. Cuiac. *Obſerv. VIII,* 10.

(*b*)

dio puniebatur, (*b*) *L. fin. C. de poen. iudic. qui male iudic.* immo & repetundarum actione, ſi iudex corrumpi ſe paſſus fuerat, vindicabatur. *L.* 3. *C. ad L. Iul. repetund.* Sin imperitia: quaſi e delicto obligatus videbatur iudex: & de hoc iam ſermo eſt.

II. Romanorum ſollicitudo in eligendis iudicibus.

II. Et Romani quidem omnem dabant operam, vt iudices eſſent idonei. Hinc quidam lege impediebantur, ne eſſent iudices, quidam natura, quidam moribus. Natura, vt ſurdi & muti, & furioſi & impuberes: lege, vt qui moti fuerant Senatu: moribus, vt feminae & ſervi. *L.* 12. §. 2. *D. de iudic.* Immo & iuſtam exigebant aetatem, annos ſcilicet ad minimum viginti quinque, & poſtea viginti. Suet. *Auguſt.* *XXXII.* ac demum octodecim, ſi Magiſtratum gereret. *L.* 57. *D. de re iud.* ubi conf. Iac. Cuiac. *Obſ. XX*, 32. Praeterea iudices omnes iubebant Romani iurare, ex animi ſententia & ex lege iudicaturos. Idque plerumque fiebat ad aram in comitio, quae puteal Libonis (*c*) dicebatur. Sigon.

(*b*) Gloſſatores id vocant *Syndicatum*, quae vox ex barbaro *ſyndicare* nata, quae Italis, Hiſpanis, Gallis eſt, iudicem rationem officii poſtulare. Vid. Car. du Fresne *Gloſſ. Lat. voce ſyndicare.* Thomaſ. *Diſſ. alleg. III. p.* 10.

(*c*) Erat *puteal* ara in comitio, ſuperſtructa puteo, in quo Naevii, illius celeberrimi auguris, cotem & novaculam demerſam ferunt, quae quum a Libone quodam fuiſſet reſtituta, *puteal Libonis* dicebatur. Horat. *Epiſt. I*, 19. *v.* 8.

- - - Forum putealque Libonis
Mandabo ſiccis.

Inſigne

Sigon. *de Iudic. I.* 28. *p.* 504. Denique vt tanto minus eſſet periculi, ne imperite iudicarent: ſolebant aliquando iis vnus aut plures iudicii ſocii iuriſperiti adiungi, quorum conſilio omnia agerent. Gell. *Noct. Att. XII,* 13. Conf. Sigon. *de Antiquo iure civ. Rom. II,* 18. *de Antiq. iur. Prov. II,* 5.

III. Quamvis ergo, quum res ita ſe haberet, haut facile videatur potuiſſe contingere, vt iudex imperite iudicaſſe crederetur: tamen ſi id factum eſſe adpareret, quaſi ex maleficio tenebatur iudex, & quantum de ea re iudicantis religioni viſum eſſet, poenam ſuſtinebat, ſalva tamen exiſtimatione. *L. vlt. D. de extraord. cogn.* Sed quamtumvis aequa videatur haec poena: adfirmare tamen non dubitarim, eam actionem iam apud Romanos vel nullum, vel exiguum habuiſſe vſum. Vid. Thomaſ. *Diſſert. de vſu pract. actionis adverſus iudicem imperite iudicantem, XII. p.* 35. III. Poena iudicum imperite iudicantium.

IV. Ad obligationes, quae quaſi e delicto naſci dicebantur, pertinent etiam *deiecta*, *effuſa*, & *poſita*, aut *ſuſpenſa*, quae ſi nocuiſſent, conſtituta erat a Praetore actio adverſus eum, qui coenaculum, vnde tale quid factum fuerat, inhabitabat. Edictum ita ſe habuit: VNDE IN EVM LOCVM, QVO VVLGO ITER FIET, VEL IN QVO CONSISTETVR, DEIECTVM, VEL EFFVSVM QVID ERIT, IV. De deiectis, effuſis, poſitis & ſuſpenſis.

Inſigne huius arae monimentum exſtat in numis gentis Scriboniae, apud Fulv. Vrſin. *de Famil. Rom. p.* 249. *edit. Caroli Patin.* Conf. Sigon. *de iudic. I,* 28. *p.* 504.

(*a*)

ERIT, QVANTVM EA RE DAMNVM DATVM FACTVMVE ERIT, IN EVM, QVI IBI HABITAVERIT, IN DVPLVM IVDICIVM DABO. SI EO ICTV HOMO LIBER PERISSE DICETVR, L. AVREORVM IVDICIVM DABO, SI VIVET NOCITVMQVE EI ESSE DICETVR, QVANTVM OB EAM REM AEQVVM IVDICI VIDEBITVR, EVM, CVM QVO AGETVR, CONDEMNARI, TANTI IVDICIVM DABO. SI SERVVS INSCIENTE DOMINO FECISSE DICETVR, IN IVDICIO ADIICIAM: AVT NOXAM DEDERE, *L. 1. princ. D. de his qui eſſud. vel deiecerint.* Quamvis vero haec ex edicto Praetoris ſint: tamen & in lege Aquilia de deiectis & effuſis aliquid cautum fuiſſe, docet V. A. Bynkershoeck. *Obſ. I*, 13. Conf. ſupra *Lib. IV. Tit. III.* §. *IX.* Nec ſi nocitum tantum re ipſa fuerit, actionem Praetor dabat; ſed & ſiquis ea parte, qua vulgo iter fiebat, id poſitum aut ſuſpenſum habebat, quod poſſet, ſi caderet, nocere. Hoc enim caſu poena X. aureorum fuerat a Praetore conſtituta, eaque actio popularis erat, & cuivis e populo concedebatur, adverſus dominum autem, ſi ſervus poſuiſſet vel ſuſpendiſſet, agebatur noxaliter. Edicti verba ſunt in *L.* 5. §. 6. & *vlt. D. eod.*

V. Actiones contra nautam, cauponem, ſtabularium.

V. In nautam quoque, cauponem & ſtabularium dabatur actio de damno aut furto, quod in navi, aut caupona, aut ſtabulo factum fuerat, etiamſi nullum eius eſſet maleficium. Eo vero caſu, ſi quis ex viatoribus, vel vectoribus,

bus, nocuerat, actio dabatur ex quaſi contractu. Aiebat enim Praetor: NAVTAE, CAVPONES, STABVLARII, QVOD CVIVSQVE SALVVM FORE RECEPERINT, IN EOS IVDICIVM DABO. *L. 1. pr. D. Naut. caupon. ſtabul.* Quamvis vero ſtabulum idem fuerit antiquis, quod diverſorium, aut πανδόχειον, eoque ſenſu ſaepius occurrat apud auctores, inprimis Petronium: in hoc tamen Edicto pro loco, vbi iumenta ſtabulantur, accipitur, ceu ex *L. 5. D. eod.* adparet. Omnia autem huiusmodi loca ſuſpecta erant, quia eo fex hominum confluere ſolebat. Vigebat inter Romanos & exteros ius hoſpitii, adeoque viri honeſtiores non divertebant in cauponis: ſed hominum colluvies ibi delicias quaerebat. Nec viri in dignitate conſtituti navibus publicis vtebantur, ſed proprias ſibi conducebant. Vnde tam inſignis erat nautarum, cauponum, ſtabulariorumque malitia, vt Horatius *Sat. I, 5. v. 4.* de iis canat:

- - *Inde forum Appi,*
Diſſertum nautis, CAVPONIBVS *atque malignis.*

Intereſſe ergo videbatur Reip. hos homines pravos non ſolum ex quaſi contractu, ſed & ex quaſi delicto teneri. Et haec actio locum habebat, ſi quorum opera & miniſterio nautae, caupones vel ſtabularii vſi eſſent, damnum furtumve feciſſent. Eo enim caſu adverſus ipſum nautam, cauponem, ſtabularium actio in duplum competebat. *L. 5. §. vlt. D. de O. & A. L. vn. D. Furt. adv. naut.*

TIT.

TIT. VI.

DE

ACTIONIBVS.

HActenus de duobus iuris obiectis actum, puta de *perſonis* & *rebus*: iam de tertio, quod *actiones* complectitur, differit Imperator. Totus titulus varias ſiſtit actionum diviſiones & differentias, quae quum intelligi vix poſſint, niſi quis veterum iudiciorum rationem, ſeu, vt hodie vocant, proceſſum Romanorum, probe intelligat: dabimus operam, vt poſt Sigonium, Polletum, aliosque, qui de iudiciis commentati ſunt, in quo numero eſt rariſſimus Caroli Breti libellus *de Ordine antiquo iudiciorum*; recuſus a Clariſſimo Sallengre *Antiqu. Rom. Theſaur. Tom. II.* totam litigandi iudicandique rationem paullo accuratius ex Antiquitatibus Romanis exponamus.

I. Iudicia quotuplicia?

I. Quemadmodum ius aliud *privatum* eſt, aliud *publicum*: ita & iudicia apud Romanos, alia privata, alia publica erant. Vtraque breviter, aſt adcurate, hunc in modum diſtinguit Cicero *pro A. Caecina II. Omnia iudicia aut diſtrahendarum controverſiarum, aut puniendorum maleficiorum cauſſa reperta ſunt.* Privatis ergo iudiciis quisque, quod ſua intererat, perſequebatur: publicis vel ipſe populus ea, quae Reipublicae detrimenti quidquam adferre potuiſſent, vel accuſator populi nomine crimina, publico dedecori futu-

ra,

ra vindicabat. De publicis inſra ad Titulum XIIX. de privatis hoc & ſequentibus titulis agemus.

II. Privatis iudiciis Magiſtratus, & initio quidem Reges, poſt Conſules, denique Praetores praefuerant. De Regibus Dionyſ. Halicarn. *X. p.* 627. Τὸ μὲν ἀρχαῖον οἱ βασιλεῖς αὐτῶν ἐτάττοντο τοῖς δεομένοις τὰς δίκας, καὶ τὸ δικαιωθὲν ὑπ' ἐκείνων τοῦτο νόμος ἦν. *Olim, quamdiu regnatum eſt in vrbe, Regum arbitrio dirimebantur lites, & quod iuſtum illi iudicaſſent, id erat pro lege.* Idem auctor *Libro II. Antiquit. Rom. p.* 87. ubi Regum iura muniaque deſcribit, id quoque iis datum eſſe negotii ait, *vt legum patriarumque conſuetudinum haberent cuſtodiam, omnisque iuris, quod vel natura dictat, vel pacta & tabulae ſanciunt, curam agerent.* II. Olim Reges ipſi iudicabant.

III. Eiectis Regibus, iurisdictio haec ad Conſules delata eſt. Qua de re idem Dionyſ. Halic. *X. p.* 627. Ὡς δὲ ἐπαύσαντο μοναρχούμενοι, τοῖς καθ' ἐνιαυτὸν ὑπατεύουσιν ἀνέκειτο τά τε ἄλλα τῶν βασιλέων ἔργα, καὶ ἡ τοῦ δικαίου διάγνωσις, καὶ τοῖς ἀμφισβητοῦσι πρὸς ἀλλήλους ὑπὲρ ὁτουδήτινος, ἐκεῖνοι τὰ δίκαια οἱ διαιροῦντες ἦσαν, *Translato deinde a Regibus ad annuos Conſules imperio, inter cetera officia Regia, iuris quoque dicundi munus ad eos devenit, ita, vt quacumque de re orta eſſet inter cives controverſia, illi de iure reſponderent*, vel potius, ius dicerent. Idem docet Livius *II*, 27. vbi de Appio Claudio: *Appius Conſul de pecuniis creditis ius quam aſperrime dicere.* Eadem iurisdictio etiam penes alios Magiſtratus fuit, qui Conſulari poteſtate praeerant Reipublicae, quales aliquamdiu Decemviri & Tribuni militum, nonnunquam etiam Dictatores III. Poſtea Conſules.

erant. De Decemviris ſane id clariſſimum eſt ex Livio III, 33. qui eos decimo quovis die ius populo reddidiſſe teſtatur.

IV. Ac demum Praetores & Aediles. IV. Poſtremo iuris dicundi poteſtas in vrbe ad Praetorem delata eſt, qui anno V. C. CCCLXXXIX. primum creari coepit. Invaluit poſtea, vbi duo Praetores creari coeperunt, vt Praetorum alius civibus, alius peregrinis, ille ex iure Romano; hic ex iure gentium, vterque ex edicto ſuo ius diceret. Erant quoque Provinciales Praetores *tutelares*, *fideicommiſſarii*, &c. Sed de eorum origine, ac iurisdictione iam ſupra abunde dictum eſt ad *Lib. I. Tit. II.* §. XVIII-XXIII. Attamen & quamdam iurisdictionis partem ſibi vindicabant Aediles. Hi vero de paucis rebus ius dicebant, inprimis autem de venditione mancipiorum, de menſuris, de foro venalium, de iis, quae in viis vrbis publicis contigerant, de quibus etiam edicta proponebant, vt ſupra *l. c.* §. *XXIV. ſequ.* oſtendimus.

Et in Provinciis Praeſides. In Provinciis Proconſules, Praetores, Praeſides eadem iuris dicundi poteſtate gaudebant. Municipalibus Magiſtratibus iurisdictio; non item Imperium competebat. *L. 32. D. de iniur.*

V. Quid Imperium? V. Magiſtratibus ergo, qui iudiciis praeerant, IVRISDICTIO tribuebatur & IMPERIVM, quae etſi nonnumquam idem ſignificare videntur, vt prolixe oſtendit Ger. Noodt. *de Iurisd. I, 2.* diſtingui tamen ſolebant ab accuratioribus, non quidem ab eo demum tempore, quo edictum perpetuum Magiſtratibus municipalibus notionem quamdam, id eſt, iurisdictionem ſine Imperio, dedit: vt eidem viſum eſt Ger. Noodt.

Digitized by Google

Noodt. *de Iuriſd. I*, 3. *p.* 123. ſed & temporibus antiquiſſimis. Scilicet quum iurisdictio cuivis iure Magiſtratus competeret: Imperium proprie ſic dictum non niſi lege curiata, adhibitis auſpiciis, dari poterat. Liv. V. 46. Vnde nec Dictatori, niſi praemiſſa lege curiata, equum adſcendere licebat. Liv. XXIII, 12. Aliud vero erat Imperium Magiſtratuum; aliud militare. Illo accepto pro diverſitate Imperii, Dictatores, Coſſ. Praetores; hoc vero dato, etiam Imperatores vocabantur. Magiſtratuum quatuor iura erant apud Romanos, quorum vnum in *imperando*; alterum in *iure dicundo*, tertium in *referendo*, quartum in *auſpicando* poſitum erat. Duo poſteriora iura, quum in curia & comitiis ſeſe exſeruerint, huc non pertinent. Ad *Imperium* quod attinet, illud ius *edicendi*, *vocandi*, *prehendendique* complectebatur. *Edictis* vel iurisdictionis ſuae formulam initio Magiſtratus proponebant, vel ea, qua pollebant, auctoritate, quod viſum erat, imperabant, id quod ſaepius factum eſſe a Conſulibus, Praetoribus, Dictatoribus, Cenſoribus, reliquisque Magiſtratibus novimus. *Vocatio* ius vocandi prehendendique abſentes, *prehenſio* denique ius abducendi praeſentes complectebatur. Vnde qui vocatione gaudebant, lictoribus, viatoribus, ſervisque publicis; qui prehenſione duntaxat, vt Tribuni plebis, viatoribus tantum cum ſervis publicis vtebantur. Gell. *Noct. Att. XIII*, 12. Qui neutro iure fruebantur, veluti Quaeſtores, ii ſervis tantum publicis ſtipati prodibant in publicum, & tum non Imperium, ſed poteſtatem habere

 dice-

dicebantur. Car. Sigon. *de antiquo iure civ. Rom. I*, 20 *p.* 220.

VI. Quid Iurisdictio? VI. IVRISDICTIO vero duabus conſtabat partibus, *decreto* ſcilicet & *iudicis datione.* Nam Praetores aut ipſi, cauſſa cognita, decernebant, aut iudices, qui cognoſcerent, dabant, iisque certam praeſcribebant iudicandi formulam, cuius moris originem ab ipſis Regum temporibus repetit Ger. Noodt. *de Iurisd. I*, 6. *p.* 127. Neque vero, quod multi exiſtimant, in Praetoris poſitum erat arbitrio, velletne iudicem dare ordinario iure, an mallet ipſe extra ordinem cognoſcere: ſed edicti habenda erat ratio, & ipſius, de quo diſceptabatur, negotii. Si enim de iure diſceptabatur: ipſe Praetor ius dicebat extra ordinem, ſin de facto: iudex dabatur. Vnde formula: SI PARET, CONDEMNA. Conf. Seneca *de Benef. III*, 7. Ger. Noodt. *de Iurisd. I*, 8. *p.* 130. *ſequ.*

VII. Locus, vbi ius dictum? VII. Ad Praetorem ergo veniendum erat eis, qui ius ſuum perſequi cupiebant, & quidem in locum iuri dicundo deſtinatum, qui & ipſe *ius* dicebatur. (*a*) *L.* 1. *D. de iuſtitia & iure.* Hic

(*a*) Olim omnes lites agitatae in comitio: Plaut. *Poen. III*, 6. *v.* 12. *Cras mane quaeſo in comitio eſtote obviam.* Poſtea privata quidem iudicia inſtituebantur ſub tecto in Baſilicis, quales erant Opimia, Iulia, Porcia: publica vel in comitio, vel in foro. Pollet. *For. Rom. I*, 2. *& ſequ.* Quod vt eo commodius fieret, Marcellus, Octaviae Auguſti ſororis filius, totum forum velis obumbraverat, vt ſcilicet tanto ſalubrius litigantes conſiſterent. Quanto prudentius Cato ille Cenſorius forum muricibus ſternendum cenſuerat? Vid. Broidaei *Coroll. ad* Pollet. *For. Rom. p.* 18.

(*b*)

Hic vero locus vel *ſuperior* erat, vel *planus*. E ſuperiore loco ius dicere dicebatur Praetor, quoties pro Tribunali ſedebat. Tribunal (*b*) erat locus ampliſſimus & ſpectabilis in comitio, fere hemicycli ſpecie introrſum curvatus, in quo ſella curuli (*c*) praeſidens Praetor, poſita haſta, cauſſas cognoſcebat. Vitruv. *Architect. V*, 1. Vnde latera, vel extrema huius curvaturae, cornua adpellantur Tacito *Ann. I*, 75. Hinc Martialis *Epigramm. XI*, 99. v. 10. *ſequ.* Tribunal.

Non te cucullis adſeret caput tectum,
Lectica nec te tuta pelle, veloque,
Nec vindicabit ſella ſaepius clauſa.
Rimas per omnes baſiator intrabit:
Non Conſulatus ipſe, non Tribunatus,
Senive faſces, nec ſuperba clamoſi
Lictoris abiget virga baſiatorem:
Sedeas in alto tu licet Tribunali,
Et e Curuli iura gentibus reddas.
Adſcendet illa baſiator atque illa.

Idque Tribunal adeo proprium erat Magiſtratibus

(*b*) Tribunal iam Romulum terroris incutiendi cauſſa inveniſſe, teſtatur Dionyſ. Halicarn. *Antiqu. Rom. II.* 4.

(*c*) Auguſtum affecta valetudine in lectica e Tribunali ius dixiſſe, teſtatur Suet. *Aug. XXXIII.* Forma ſellae curulis in numis innumeris conſpicitur. Erat ea communis Magiſtratibus maioribus, praeterquam quod Praefectus Praetorio carpento pro ſella curuli vteretur. Vopiſc. *Aurelian* 7. Conf. Petri Fabri *Semeſt. I*, 3. *p.* 15. Iam ante Meſſalinae permiſerat Senatus, vt carpento vteretur. Suet. *Claud. XI. XVII.* & Agrippinae, teſte Dione. Olim & virginibus Veſtalibus id ius erat, teſte Lipſ. *de Veſt. XI.*

bus Romanis maioribus, vt ab eo plane abſtinendum eſſet Magiſtratibus municipiorum, quin & minoribus Magiſtratibus Romanorum, veluti Tribunis plebis, Triumviris, quippe qui in ſubſelliis tantum ius dicere ſolebant, Plutarch. *Praecept. Reip. gerend. p.* 813. *Tom. II.* vnde & municipales Magiſtratus *pedanei iudices* vocantur a Paullo *L* 38. §. 10. *D. de poen.* Ex quo ſimul adparet, pro ſubſelliis accipiendum eſſe Tribunal, vbicumque illud municipiorum Magiſtratibus tribuitur. (*d*)

VIII.

(*d*) Suet. *de clar. Rhet. VI. C. Albutius Silus, Novarienſis, quum Aedilitate in patria fungeretur, quum forte ius diceret, ab iis, contra quos pronunciabat, pedibus* A TRIBVNALI *detractus eſt.* Lapis apud Reineſ. *Inſcr. claſſ. II*, 89.

MELANTHVS P. DECII.
ET COLLEGA MAG. NE.
TRIBVNAL NOVVM A SOLO
FECERE.

vt & alius, *Claſſ. VI.* 44.

HONORI
M. GAVI. M. F.
POB. SQVILLIANI
EQ. PVB. IIII. VIR. I. D.
IIII. VIR. AP. VB.
CVRATORI VICETINORVM,
APPARITORES ET
LIMOCINCTI
TRIBVNALIS EIVS.

Omnia haec abuſive dici videntur, & municipalibus Magiſtratibus ſimili ambitione tribui, qua Curia eorum *Senatus*, Decuriones *Senatores*, Duumviri, *Dictatores*, *Coſſ. Praetores* ſubinde appellati ſunt. Conf. Ger. Noodt. *de Iurisd. I*, 3. *p.* 123. V. C. Ev. Otto *de Aedilib. municip.* & *diſſ. de Conſulibus extra Romam.*

(*e*)

VIII. Locus planus.

VIII. Tribunali opponebatur *planus*, vel vt Cicero vocat, *aequus locus* (Cic. *Epiſt. ad Fam.* III, 8. Senec. *de Clement. I*, 5.) Saepe enim Praetor e Tribunali deſcendens, in plano retinebatur, ſaepe ei domi, aut in via, deſiderium exponebant cives. Dum ergo in aequo conſiſtens ſolo, procedenſve audiebat, dicebatur *de plano cognoſcere. L.* 1. *D. de Conſt. Princ. L.* 9. §. 3. *D. de officio Proconſ. L.* 6. *D. de accuſat.* Et talis eſt *planaria* illa *interpellatio*, cuius mentio fit *L.* 4. *C. de dilat.* editionis Haloandrinae, quum in vulgatis falſo legatur *plenaria*. Qui de plano poſtulabant, Magiſtratum per libellum adibant, & Praetor poſtulanti reſpondebat per ſubſcriptionem. *L.* 15. *D. de in ius voc. L.* 29. *D. ad. L. Corn. de falſ.* At, quae decretum & cauſſae cognitionem deſiderabant, nec libello, nec alibi, quam pro Tribunali, poterant expediri. *L.* 9. §. 1. *D. de offic. Proconſ. L.* 3. §. 8. *D. de bon. poſſeſſ. L.* 1. §. 8. *D ad SC. Turpill.* Quae vero cauſſae pro Tribunali definienda fuerint, paſſim exponere ſolent Iureconſulti. (e)

IX. Praetoris, conſilium.

IX. Pro Tribunali quoties cognoſcebat Prae-

(e) Cave tamen exiſtimes: idem Romanis fuiſſe, *de plano* & *ſummatim* cognoſcere Multa ſane, quae ſummatim cognoſcebantur, pro Tribunali tamen erant expedienda, ceu patet exemplo decretalis bonorum poſſeſſionis ex Carboniano edicto, vel eius exemplo datae, quae quum fuerit ſummaria, *L.* 1. *L.* 3. §. 4. *D. de Carbon. edicto*, alibi tamen, quam pro Tribunali dari non poterat. *L.* 3. §. 8. *D. de bon. poſſeſſ. L.* 2. §. 1. *D. Quis ordo in poſſeſſ. ſervetur.* Conf. Ger. Noodt. *de Iurisd. I*, 10. *p.* 135.

Praetor, in conſilium adhibendi erant Adſeſſores. *L.* 2. §. 29. *D. de orig. iur.* Suet. *vit. Tiber. XXXIII.* Adſeſſores iſti Praetoris a tergo ſedebant. Ammian. Marcell. XXIII. *extremo:* & quamvis ipſi non ius dicerent, Praetorem tamen ius dicentem inſtruebant. Et ita intelligendus Plinius *Epiſt. I,* 20. *Frequenter egi, frequenter iudicavi, frequenter in conſilio fui.* Saepe tamen & ipſi Adſeſſores *iudices* dicuntur in iure noſtro, veluti *L.* 16. *D. de manumiſſ. vind L.* 2. *C. de vindicta & apud conſil. manum.* Vid Savaron. *Annot. ad* Sidon. Apollin. *Epiſt III,* 3. Ger. Noodt. *de Iurisdict. I,* 11. *p.* 137 Adſeſſores Praetoris in vrbe erant Equites quinque totidemque Senatores, Vlpian. *Fragm. I,* 13. qui iidem erant cum *Decemviris litibus iudicandis*, quorum meminit Pompon. *L.* 2. §. 29. *D. de orig. iur.* ceu oſtendunt Iac. Raevard. *Protribun. XVIII. & XIX* & Ger. Noodt. *de Iurisdict. I,* 12. *p.* 137. Sed hi non confundendi cum Adſeſſoribus, de quibus *in D. de Offic. Adſeſſorum* agitur. Hi enim non erant Magiſtratus, ſed iuris ſtudioſi, qui in Magiſtratuum conſilio erant, eosdemque inſtruebant de iure. *L.* 1. *D. d. tit.* Iis ordinarium ſtipendium primus decrevit Alexander Imp. Lamprid. *Alex. cap. XLVI.* Erat & *Centumvirale* iudicium, cui ipſi quoque Praetor vna cum Decemviris praeerat. Dio Caſſ. *LIV. p.* 540. Hinc haſtae iudicium idem eſt ac Centumvirale, apud Valer. Max. *VII,* 8. 4. quia duabus defixis haſtis exercebantur. Quinctilian. *Inſt. V,* 2. Vnde & haſtae iudicium vocant Pomponius *L.* 2. §. 29. *D. de*

D. de O. I. Valer. Max. *VII*, 8. *princ.* Eleganter Martialis *Epigr. VII*, 63. 7.

Hunc miratur adhuc centum gravis haſta virorum.

Iam ergo in proclivi eſt, intelligere, cur *centumviralem haſtam cogere* dicantur Decemviri apud Sueton. *Aug. XXXVI.* & cur Plin. *Epiſt. V. vlt.* ſcribat: *Sedebant iudices: Decemviri venerant, obſervabantur Advocati, ſilentium longum, tandem a Praetore nuncius, dimittuntur Decemviri.* Ex quibus locis patet, & Decemviros & ipſum Praetorem centumviralibus iudiciis praefuiſſe. Cauſſas centumvirales recenſet Cicero *de Orat. I*, 38. eoque refert vſucapionum, tutelarum, gentilitatum, agnationum, alluvionum, circumluvionum, nexorum, mancipiorum, parietum, luminum, ſtillicidiorum, teſtamentorum ruptorum, aliaque huius generis iura. Ipſum vero centumvirale iudicium in Baſilica Iulia haberi conſuevit, (*f*) & quidem publice, *ut denſa circumſtantium corona latiſſimum iudicium multiplici circulo ambiret*, vti loquitur Plin. *Epiſt. VI.* 33. quumque illud initio ex XXXV. tribubus & quidem terni ex ſingulis legerentur, (Feſt. *voce centumviri*) adeoque CV. poſtea centum octoginta viris conſtaret, ita Adſeſſorum frequentia

 in

(*f*) In hac Baſilica quatuor conſilia centumviralia coniunctim ſedebant, adeoque plures ibi cauſſae eodem tempore non ſine ſtrepitu audiebantur. Vid. Quinct. *Inſt. Orat. XII*, 5. Plin. *Epiſt. II*, 14. Conferri etiam de hoc centumvirali iudicio meretur Sibrandus Tetardus Siccama libro ſingulari, quem *Tomo II. Antiq. Rom.* inſeruit Jo. Georg. Graevius.

(*g*)

in quatuor conſilia, vel iudicia diſtribuebatur, vnde & quadruplex iudicium adpellabatur. Briſſon. *de verb. ſign. voce Centumviri.* e quibus Praetor pro cauſſae dignitate modo unum, modo plura conſilia adhibebat. Immo nonnumquam quatuor illa iudicia coniungebantur, ſi cauſſa digna videretur tanta iudicii maieſtate. Exempla ſunt apud Valer. Max. *VIII*, 7. 1. Plin. *Epiſt. VI*, 33.

X. Iurisdictio mandata. X. Solebant etiam Magiſtratus iurisdictionem nonnumquam aliis mandare: id quod fieri conſueverat iam a Regum temporibus, qui domo profecti, ne vrbs ſine imperio eſſet, deligebant, qui & ius redderet, & ſubitis mederetur: ceu accurate ex hiſtoria antiqua docet Tacit. *Annal. IV*, 11. Liv. *Hiſt. I*, 41. Ita & ſaepe poſtea Procoſſ. Praetores Provinciarum, Praeſides, iurisdictionem mandabant Legatis ſuis. Poſtea & collegis, & ipſis privatis aliquando mandatam iurisdictonem legimus, dummodo eſſent idonei. *L. vlt.* §. 1. *D. de offic. eius, cui mand. iurisd.* Is vero, cui mandata erat iurisdictio, licet nihil proprii haberet, ſed aliena, id eſt eius, qui mandarat, iurisdictione fungeretur: *L.* 1. §. 1. *D. de offic. eius, cui mandat. iurisd. L.* 5. *D. de iurisd.* omnia tamen, quae Magiſtratus erant, expediebat, ſi ſcilicet univerſa mandata eſſet iurisdictio, ſecus ſi pars tantum mandata. *L.* 16. *D. de iurisd.* Exemplum mandatae iurisdictionis univerſae eſt apud Livium XXIV, 44. qui M. Aemilium Praetorem, cuius peregrina ſors erat, iurisdictionem ſuam Atilio collegae, Praetori vrbano, mandaſſe refert. Tunc vero mandatarius, non ſecus ac ipſe Praetor, pro Tribunali

nali cognoſcebat, ceu accurate demonſtrat Ger. Noodt. *de Iuriſd. II*, 9. *p.* 163. conſilium etiam exercebat, iudicesque, non ſecus ac Praetor, dabat. Idem *l. c. cap. X.* & *XI.*

XI. Sed & tempus certum erant dies, quo Praetores ius dicebant. Alii enim erant dies *faſti*, alii *nefaſti*, alii *interciſi*. Iſtis Praetori licebat fari tria illa verba: DO. DICO. ADDICO: illis omnia haec effari nefas habebatur. His non niſi poſt operam ſacris datam litibus vacare licebat. Varro *de Lingu. Lat. V*, 4. *p.* 35. *Dies faſti, per quos Praetoribus omnia verba ſine piaculo licet fari. Dies nefaſti, per quos dies nefas, fari Praetorem DO, DICO, ADDICO.* Ovid. *Faſt. I*, *v.* 47. XI. Dies, quibus ius dictum.

Ille nefaſtus erit, per quem tria verba ſilentur,
Faſtus erit, per quem lege licebit agi.

Conf. Macrob. *Saturn. I*, 16. Solis ergo diebus faſtis integris, & interciſis pomeridie, Praetor ſui faciebat copiam, vnde & *dies ſeſſionum* vocatur Vlpiano *L.* 5. §. 19. *D. Ut in poſſeſſ. legat.* vbi perperam legi videtur *poſſeſſionum* pro *ſeſſionum*. Vid. Iac. Raevard. *Protribun. I.* Ad dies nefaſtos pertinebant *feriae*, (g) quae vel *ſtatae* erant & *ſollemnes*, vel *repentinae*. Illarum exempla ſunt apud Varron. *de Lingua Lat. V. p.* 35. & accuratior recenſus fieri ſolet in Kalendariis Romanis, qualia Gruterus, Lambecius & Graevius ediderunt. (*h*)

(g) Cum feriis dies nefaſtos confundunt plurimi. Sed multi dies erant nefaſti, non quod feriae tunc eſſent, ſed quod Pontifices, vel ominis vel religionis cauſſa, indixerant iuſtitium. Quales dies dicti *atri*, *religioſi*, *ominoſi*, *moeſti*, *lugubres*. Vid. Gell. *Noct. Att. V.* 17. Pollet. *For. Rom. I.* 8. *p.* 80.

(*h*)

(*b*) Hae pro re nata indicebantur, veluti ſupplicationes, ob rem proſpere geſtam decretae, item feriae indictae in honorem Principis. *L.* 1. *C. de feriis.* Conf. Bynkersh. *Obſ. II*, 6. Etiam his Romani a forenſibus negotiis & iure dicundo vacabant. Ceterum antiquiſſimis temporibus ſoli Pontifices faſtorum curam gerebant, ad quos, tanquam ad oracula, adcurrere oportebat eos, qui actione experiri vellent, vt, liceretne hoc vel illo die lege agere, cognoſcerent. Sed poſtea Faſtos iſtos publicavit Cn. Flavius. Cicero *de Oratore I*, 41. *pro Muraena XI. ſequ.* Quinctil. *Inſtit. III*, 8. *L.* 2. §. 35. *D. de orig. iur.* Conferantur, quae ſupra *ad Prooemium* ſcripſimus, §. *V. VI.*

XII. Singulis cognitionibus certi dies adſignati.

XII. Quamvis vero diebus faſtis copiam ſui daret Praetor: ſolebant tamen alios dies poſtulationibus, alios cognitionibus, alios decretis, alios manumiſſionibus, alios aliis actibus deſtinare, vt patet ex Vlpiano *L.* 2. §.1.2.*D.* *Quis*

(*h*) Meſſis etiam & vindemiarum ferias iam antiquitus fuiſſe obſervatas, nec ab Antonino demum vel Iuſtiniano inventas, ceu vulgo ex *L.* 1. *D. de fer.* & *L.* 7. *C. eod.* colligunt, ſatis patet ex Plin. *Epiſt. VIII*, 21. *Iulio menſe, quo maxime lites interquieſcunt.* Perſpicue etiam Statius *Sylv. IV.* 4. *v.* 39.

Certe iam Latiae non miſcent iurgia leges,
Et pacem piger annus habet, MESSESQVE
reverſae.
Dimiſere forum.

Feriarum vindemialium meminit Minuc. Fel. *Octav. I.*

(*i*)

Quis ordo in poſſeſſ. ſervetur. Eum in finem in Provinciis Praeſides certis anni temporibus CONVENTVM, ſive FORVM, indicebant, id eſt, tempus & locum diſtinguendorum negotiorum. De quibus conventibus iuridicis videndi Theoph. *ad* §. 4. *Inſt. Qui & ex quib. cauſſis manum. non lic.* Serv. *ad* Virgil. *Aeneid. V. v.* 758. *& II. v.* 102. Si quis ſtato die non aderat, exſpectandum ei erat, vsque dum novus adeſſet conventus. Serv. *l. c.* Peregrinis tamen procul advenientibus nonnunquam ius extra ordinem dicebatur. Sen. *Epiſt. CVI.* nec non militibus, teſte Iuvenal. Sat. *XVI. v.* 54. *ſequ.*

XIII. Ceterum qui actione experiri conſtituerant, prius per amicos tentabant, an quid proficere liceret intra parietes. Quorum opera ſi fruſtra fuerat, tum demum ventum in ius eſt. Docet id exemplum apud Liv. IV, 9. & Cicero *pro P. Quinct. V. XI.* a quo eiusmodi amici *diſceptatores domeſtici* vocantur, quos cave confundas cum arbitris. *L.* 13 §. 2. *D. de recept. & qui arbitr. recep.* Conf. Ger. Noodt. *de Pact. & transact. I. p.* 648. Si res ita componi non poterat, tum demum ſequebatur in ius vocatio, a qua omnium actionum inſtituendarum principium proficiſci, ait Iuſtinianus, §. 3 *Inſt. de poen. tem. litig.* XIII. Ante actionem tentata compoſitio.

XIV. Fiebat illa in ius vocatio privata auctoritate, ita, vt acturi reos poſtulationis quodam die ſibi obvios monerent, vt ſe in ius ſequerentur. Qua in re verbis vtebantur: IN IVS EAMVS, IN IVS VENI, SEQVERE AD TRIBVNAL, IN IVS AMBVLA. Barn. Briſſon. XIV. In ius vocatio antiqua.

Briſſon. *de Form. V*, *p.* 366 Si vocatus fruſtraretur, aut moraretur; iis, qui proximi adſtabant, denunciabatur teſtimonium. Vocans enim iis adclamabat: LICET ANTESTARI? quibus advenientibus, auriculas eorum memoriae cauſſa tangebat. (*i*) Sic Horat· *Serm. I*, 9. *v.* 74.

- - - Caſu venit obvius illi
Adverſarius, &, Quo tu turpiſſime? magna
Inclamat voce: &, LICET ANTESTARI?
Ego vero
Oppono auriculam, rapit in ius, clamor vtrimque,
Vndique concurſus.

Et Plaut. *Curcul. V*, 2. *v.* 23.

PH. AMBVLA IN IVS. M. Non eo.
PH. LICET TE ANTESTARI?
M. non licet.
PH. Iupiter tete male perdat:
inteſtatus vivito.
C. At ego, quem licet, te. PH. Accede huc.
M. Servum anteſtari? Vide.
C. Hem! vt ſcias me liberum eſſe. M. Ergo
AMBVLA IN IVS. Hem tibi.

C. O

(*i*) Auris veteribus memoriae locus, vnde eam tangentes, admonebant, & anteſtabantur. Plin. *Hiſt. Nat. XI*, 41. Nota phraſis eſt: *aurem alicui vellere.* Illius ritus monimentum perpulchrum eſt lapillus apud Laurinos, in quo caput ſculptum, & manus aurem attingens, cum inſcriptione MNHMONEYE. *Memento.* Vid. Iuſt. Lipſ. *Quaeſit. per Epiſt.* XXVIII.

(*k*)

C. O cives cives! M. Quid clamas? PH. Quid iſtum tibi tactio eſt?
M. Quia mihi libitum eſt.

Facta hunc in modum anteſtatione, licebat actori reum tergiverſantem quocumque modo, obtortoque etiam collo, in ius rapere. Aliquando tamen & ſine anteſtatione licuiſſe in ius vocatos ad Praetorem rapere, ſi nimirum hi eſſent improbi & inteſtabiles, veluti fures, lenones, raptores, iam obſervarunt Ioach. Hopperus *de Arte Iuris Libr. III.* eiusque diſcipulus Iac. Raevard. *ad XII. Tab. Cap. V. p.* 27. Et ſane hanc obſervationem firmat teſtimonium Plauti *in Perſ. IV*, 9. *v.* 10. vbi Dordalus leno in ius vocatus:

P. Nonne anteſtaris? SA. Tuan' ego cauſſa, carnifex,
Cuiquam mortali libero aures atteram?

Ceterum tantus erat veteris iuris rigor, vt liceret reum, etiam aegrotum ac ſenectute paene confectum, iumento impoſitum, nova funeris facie in comitium rapere. Gell. *Noct. Att. XX*, 1. Quae omnia legibus Decemviralibus inducta ſunt, quibus ita cautum fuiſſe legimus. SIN IVS VOCAT ATQVEAT. NI IT, ANTESTAMINO, IGITVR EM CAPITO. SI CALVITVR PEDEMVE STRVIT, MANVM ENDO IACITO, SI MORBVS AEVITASVE VITIVM ESCIT, QVI IN IVS VOCABIT, IVMENTVM DATO, SI NOLET, ARCERAM NE STERNITO. Cic. *de legib. II*, 23. Porphyrion *Schol.* Horat. *Serm. I*, 9. *v.* 76. Non. Marcell. *I*, 20. *p.* 486. Gall. *l. c.*

XV.

XV. Quae circa illam poſtea mutata.

XV. Enimvero poſtquam cultiorum nationum vſus rubiginem priſtinam e Romanorum moribus ſenſim exterſit: multa commenti ſunt iuris auctores, vt has duriores de in ius vocatione leges quodammodo lenirent. Primo enim quasdam perſonas vel plane non, vel non niſi impetrata a Praetore venia, in ius vocare licebat. Deinde matronas in ius vocatas attingere nefas habebatur. Valer. Maxim. II, 1. 5. (*k*) Idem honor habitus impuberibus & puellis, alieno iuri ſubiectis. *L.* 21. *pr. D. de in ius voc.* Parentes quoque & patronos, vt & eorum parentes, horumve liberos non paſſus eſt Praetor, niſi impetrata venia, in ius vocare. §. 3. *Inſt. de poen. tem. litig. L.* 4. *& ſeq. D. de in ius voc.* Si quis id neglexiſſet, eum quinquaginta aureorum mulcta coercuit. *L. vlt. & pen. D. de in ius voc.*

XVI. Domo cur abſtrahere neminem licuerit?

XVI. Invaluit etiam, vt nefas haberetur, quemquam de domo ſua in ius rapere, quod ſua cuique domus ob Penatium religionem tutiſſimum deberet eſſe refugium. *L.* 18. *D. eod.* Si quis tamen diutius latitaret domi, adeoque impediret latitando, quo minus poſſet in ius vocari: vel ſola denunciatione, vel litteris, vel edicto Praetoris evocabatur, & ſi vel ſic quoque ſe non ſiſteret, actor in eius bona immitti poterat. *L.* 18. *D. eod.* Raevard. *Protrib. III. p.* 846. *ſequ.* Idem vero inſtitutum non ad vineam, balneum. thea-

(*k*) Tempore Decemvirorum etiam feminas raptas in ius eſſe, patet exemplo Virginiae apud Liv. *Hiſt. III*, 44.

(*l*)

theatrum trahebant Iureconſulti, quamvis & hic Dii eſſent, veluti in hortis Priapus. *L.* 20. *D. eod.*

XVII. *Morbo & ſenio confectos in ius rapere non licebat.*

XVII. Immo & inhumaniſſimus ille mos, reos morbo vel ſenio languidiores iumentis impoſitos ad Praetoris Tribunal trahendi, iamdudum obſoleverat tempore Gellii, ceu ex loco eius ſupra adlegato apparet. Quando vero tota illa in ius vocatio ab vſu receſſerit, nondum liquet. Plinii aetate illam adhuc frequentatam eſſe, patet ex eius *Panegyrico cap. XXXVI.* At Paulli & Vlpiani aetate illam iam obſoleviſſe, nonnulli colligunt ex *L.* 2. §. 1. *D. Si quis in ius voc. non ierit*, & *L.* 5. *D. de iudic.* Sed in his legibus nihil tale occurrit, quamvis negari nequeat, iam tum in ius vocationem non amplius privata auctoritate, ſed iuſſu Praetoris, factam. Veroſimile ergo eſt, Conſtantini demum temporibus invaluiſſe vocationem, per exſecutores factam, de qua *L.* 3 *&* *L.* 7. *C de annal. except. Novell. LIII*, 3. *LXIX*, 1. *&* *CXII*. 2. Conf. Huber. *Praelect: ad Dig. Lib. II. Tit. IV.* §. 1.

XVIII. *In ius vocatus vel datis vindicibus, vel transactione liberabatur.*

XVIII. Denique & id notandum, debuiſſe in ius raptum dimitti, ſi quis vel eius perſonam defenderet, vel ſi, dum in ius ibatur, eſſet transactum. Caius *L.* 22. §. 1. *D. de in ius voc.* Vtrumque ex XII. Tabulis eſt, in quibus ita cautum fuiſſe legimus: SI ENSIET, QVI IN IVS VOCATVM VINDICIT MITTO ASSIDVO VINDEX ASSIDVVS ESTO. PROLETARIO, CVIQVE VOLET, VINDEX ESTO. ENDO VIA REM, VTI PACIVNT, ORATO. Gothofr. *ad Tab. I, p.* 183. Vindex

in his legibus non eſt *Procurator*, vt ſuſpicatus eſt Boethius *ad* Cic. *Top. II.* neque *Praedicator*; ceu hunc Boethii locum emendandum exiſtimant Iac. Cuiacius *Obſerv. V*, 29. Hotom. *ad Leg. XII. Tab. aſſiduo vindex*, ſed *Defenſor*, qui oblata fideiuſſione reum prehenſum liberabat. Feſtus voce *Vindex p.* 457. *Vindex ab eo, quod vindicit, quo minus is, qui prenſus eſt, ab aliquo teneatur.* (*l*) Solebant tamen etiam reus & actor nonnunquam tranſigere in via, & tunc quoque dimittebatur, qui in ius vocatus fuerat. (*m*) Tranſactio haec ex legibus Atticis deſcendit, ceu adparet ex Petit. *Leg. Attic. p.* 339.

XIX. Actionis editio & poſtulatio.

XIX. Quod ſi nec vindices dati, nec de lite in via tranſactum: in ius veniri ſolebat: vbi actor, impetrata loquendi poteſtate, reo *edebat actionem*, id eſt, indicabat, qua demum actione adverſus reum experiri vellet. Quum enim ex vno eodemque facto plures ſaepe actiones com-

(*l*) Errant ergo Sigonius, Ian. Vinc. Gravina, Barn. Briſſonius & alii complures, qui *vindices* confundunt cum *vadibus*. Vades enim cavebant de iudicio ſiſti, vbi in ius ventum fuerat: vindices cavebant actori, vt reus dimitteretur, antequam in ius veniret. Vid. Gothofr. *ad XII. Tab. Tab. I. p.* 185. Ceterum pertinet huc titulus *D. In ius vocatus vt eat, aut ſatis vel cautum det.*

(*m*) Et hinc lucem capiunt illa Salvatoris verba, Matth. V. 25. *ἴσθι εὐνοῶν τῷ ἀντιδίκῳ σου ταχὺ, ἕως ὅτου εἶ ἐν τῇ ὁδῷ μετ' αὐτοῦ, μήποτέ σε παραδῷ ὁ ἀντίδικος τῷ κριτῇ.* Conf. Luc. XII, 58. Ea ſane pauci recte intelligunt, quum e legibus his XII. Tabularum & ex Antiquitatibus Romanis inſignem lucem accipiant.

(*n*)

competerent, eligenda erat vna, eaque edenda reo. Car. Sigon. *de Iudiciis I, 19. p. 451.* Et huc pertinent illa apud Plautum *Perſ. IV. 9. v. 8.*

SA. *Age ambula in ius, leno, P. Quid me in ius vocas?*

SA. *Illic apud Praetorem dicam; ſed ego in ius voco.* Dicit Saturio, non opus eſſe, vt, antequam in ius ventum, indicetur, cur lenonem in ius vocarit: moris eſſe, vt apud Praetorem demum edatur actio. Conf. *L. 1. D. de edendo.* Actionem actor primum a Praetore *poſtulabat*, id eſt, petebat, vt ſibi liceret eamdem in reum intendere. Neque enim Praetores omnes easdem actiones dabant, quamvis generatim Edicto promiſiſſent, ſe poſtulantibus actiones daturos. Sic *M. Druſus, Praetor Vrbanus*, teſte Auct. ad Herenn. II, 13. *quod cum herede mandati ageretur, iudicium reddidit, Sex. Iulius non reddidit.* Actio plerumque poſtulabatur per Advocatos, quos & reus eodem tempore petere ſolebat, immo illis, qui in iudicio pro ſe poſtulare non poterant, Advocatos Praetor ex officio dabat. Vnde in Edicto Praetoris fuit: SI NON HABEBVNT ADVOCATVM, EGO DABO. *L. 1. §. 4. D. de poſtul.* Poſtulatam actionem, & a Praetore impetratam, actor *edebat*, cuius rei quinque erant diverſae rationes. *Prima* erat, ſi quis diceret, qua actione vti vellet; *ſecunda*, ſi actionis deſcribendae actor reo faceret copiam: *tertia*, ſi actor ſuam intentionem in libello eſſet complexus, eamque ſic offerret adverſario: *quarta*, ſi ex libello eam adverſario dictaret: *quinta*, ſi ad album, non edictorum, ſed formula-

 rum,

rum produceret adverſarium, & monſtrata, qua vſurus eſſet, actione, certam formulam eiusdem recitaret. (*n*) *L.* 1. §. 1. *D. de edendo.* Iac. Raevard. *Protribunal. IV. p.* 885. In quo tanta adhibenda erat ab actore cautio, vt ſi vel plus intentione ſua complecteretur, quam ad eum pertinebat, vel in actione recitanda aberraret, mentemque lingua praecurreret, cauſſa ſtatim caderet. Cic. *de Invent. II,* 19. *Ita ius civile habemus conſtitutum, vt cauſſa cadat is, qui non, quemadmodum oportet, egerit.* Auct. ad Herenn. I, 2. *In privata actione cauſſa cadit is, qui non, quemadmodum oportebat, egerit.* Quinctil. *Inſt. Orat. III,* 8. *& VII,* 3. *Eſt etiam periculoſum, quum ſi vno verbo ſit erratum, tota cauſſa cecidiſſe videamur.* (*o*)

XX. Vadimonium conceptum.

XX. Edita, poſtulata, impetrataque a Praetore actione, actor porro certa verborum con-

(*n*) Omnes actiones adeo formulis adſtrictae erant, vt ideo ipſae formularum nomine veniant. Sic *damni dati formula* dicitur actio Legis Aquiliae apud Plin. *Hiſt. Nat. IX,* 59. Formulae de dolo malo mentio fit apud Cicer. *de Offic. III,* 14. & *de Nat. Deor. III,* 30. Idem Cicero *pro Q. Roſc. Comoedo: Sunt iura, ſunt formulae de omnibus rebus conſtitutae, ne quis aut in genere iniuriae, aut in ratione actionis errare poſſit. Expreſſae ſunt enim ex vniuscuiusque damno, dolove, incommodo, calamitate, iniuria publicae a Praetore formulae, ad quas privata lis accommodatur.*

(*o*) Nonnumquam tamen Praetor eum, qui formula ceciderat, reſtituebat in integrum. § 33. *Inſt. de action.* Seneca *Epiſt. XLVIII. Quid enim aliud agitis, quum eum, quem interrogatis, ſcientes in fraudem inducitis, quam vt formula cecidiſſe videatur? Sed quemadmodum* ILLVM PRAETOR, *ſic hos* IN INTEGRVM *Philoſophia reſtituit.*

(p)

conceptaque formula *vadabatur reum*, (p) id eſt, vades ſive ſponſores petebat, promiſſuros, fore, ut certo die, (is plerumque perendinus erat,) ſe in iure ſiſteret. (q) Haec quoque formula non ſine inſigni cautione concipiebatur a Iureconſulto, ceu ex Ciceronis *ad Q. Fratr. Epiſt. II*, 14. adparet, vbi negat Caeſar, *in tanta multitudine eorum, qui vna fuiſſent, quemquam fuiſſe, qui* VADIMONIVM *concipere potuerit*. Ipſa formula periit. Videntur tamen vades ſpopondiſſe pro reo, eum certo die ADFVTVRVM. Cic. *pro P. Quinctio VII. Ita diſceditur, vt idibus Septembris P. Quinctium ſiſti Alphenus promitteret. Venit Romam Quinctius: vadimonium ſiſtit.* Acron, Horatii Scholiaſtes, ad *Serm. Sat. I.* Vadibus, *ſponſoribus, a vadimonio, quod promittit is, qui ad iudicium vocatur*, CERTO DIE ADFVTVRVM. *Vades ideo dicti, quod, qui eos dederit, vadendi, id eſt, diſcedendi habet poteſtatem.* Actor ergo, qui provocabat; reum *vadari*, reus *vades dare*; vel *vadi-*

(p) Vadimonii nulla in Digeſtis mentio eſt, eo quod Tribonianus hanc vocem in veterum fragmentis vbique expunxit, ceu luculenter patet ex *L. 7. pr. D. de iniur.* collata cum fragmento Paulli apud *Auctorem Collat. Leg. Moſ. & Rom. II*, 6. Effugit tamen Triboniani manum *L. vlt. §. 1. C. de Caſtr. & Miniſterian.*

(q) Alias ſi vades dare non poſſet reus, in carcerem nonnumquam detrudebatur. Plaut. in *Perſa II*, 4. v. 18.

SA. *Vadatur hic me.*

PAE. *Vtinam vades deſint, in carcere vt ſis!*

Guil. a Goes in *Append. ad Pilatum iudicem.* Raevard. *ad XII. Tab. Cap. V. p. 29. ſequ.*

(r)

vadimonium promittere, vas *ſpondere* dicebatur. Dies, quo adfore reum ſpondebant vades, plerumque erat *perendinus*. Quae vox adeo ſollemnis erat in vadimonii formulis, vt addubitarent prudentes, an DIEM TERTIVM, pro PERENDINO dici liceret, vt teſtatur Cicero *pro Muraena XII.* Quo pertinet etiam locus Gellii *Noct. Att. VII*, 1. *Et quodam die ius in caſtris ſedens dicebat, atque ex eo loco id oppidum procul videbatur. Tum e militibus, qui in iure apud eum ſtabant, interrogavit quiſpiam ex more:* IN QVEM DIEM LOCVMQVE *vadimonium promitti iuberet? Et Scipio manum ad ipſam oppidi, quod obſidebatur, arcem protendens*, PERENDIE, inquit, *ſe ſiſtant illo loco.* Non vero vas ſpondebat tantum, reum certo die locoque adfuturum, ſed &, ſi haut adfuturus eſſet, certam ſpondebat deferti vadimonii poenam, (*r*) quam tamen ipſa litis aeſtimatione maiorem haut eſſe oportebat. Paullus apud *Auctorem Collat. Leg. Moſaic. & Rom. II*, 6. Concepto hunc in modum vadimonio, acceptiſque ſponſoribus, e iure diſcedebatur, reusque vel de transactione cogitabat, vel ad contendendum ſe parabat in perendinum. Saepe tamen Praetores ex voluntate litigantium vadimonium in alios dies perendinos differebant. *Epitom. Liv.* LXXXVI. *Sulla*

ex

(*r*) Male vero Ant. Contius *Lect. I*, 9. inde colligit, ſatisdationem hanc pro litis aeſtimatione, id eſt, de iudicatum ſolvi, interpoſitam fuiſſe. Ipſum quidem vadimonium contrahebatur ob rem, *L.* 10. §. 2. *D. Si quis cautionib.* ſed tantum eatenus, ne reus copiam ſui facere detrectaret.

(*s*)

ex fiducia tam certae victoriae litigatores, a quibus adibatur, vadimonium Romam differre iuſſit. Iuvenal. *Sat. III. v.* 213.

- - - *Differt vadimonia Praetor.*

XXI. Citatio vtriusque partis per praeconem.

XXI. Veniente die, qui comperendinus dicebatur, aut aderat reus, & tum *vadimonium ſiſtere*, vel *obire*: aut aberat, & tunc *deſeruiſſe* dicebatur *vadimonium.* Hoc ergo die comperendino aderat Praetor, & actiones poſtridie editas poſtulatasque ex tabulis ordine recitari, ſimulque actores reosque per accenſum citari (s) iubebat, vt iudicia cognoſcendis eorum cauſſis daret. Quorum illud *dicere vadimonia*; hoc *addicere iudicia* vocabant. Macrob. *Sat. I,* 26. *Comperendini dies fuerunt, quibus vadimonia dicere & iudicia addicere licebat.* Sigon. *de Iudic. I,* 21. *p.* 456. Citati litigantes, ſi ſeſe non ſiſterent, cauſſa cadebant. Horat. *Serm. I, 9. v.* 35.

Ventum erat ad Veſtae, & tunc reſpondere vadato
Debebat, quod ni feciſſet, perdere litem.

Quid, ſi ſe haut ſiſterent?

Inprimis reus, deſerens vadimonium, perdebat litem, & Praetor, poſtulante actore, ex Edicto iubebat eius bona poſſideri: Ita enim edixerat Praetor: IN BONA EIVS, QVI IVDICII CAVSSA FIDEIVSSORES DEDERIT, SI NEQVE POTESTATEM SVI FACIAT, NE-

(s) Hoc ſine nomina edebantur eorum aeque ac propria apud praeconem, vel accenſum, vt is deinde ordine citare litigantes ad Tribunal poſſet. Aſcon Paedian. *in Cic. Verrin. III. Apud veteres & iudices & rei & accuſatores & defenſores citabantur a praecone Praetoris.* Raevard. *Protribunal. II. p.* 874.

(t)

NEQVE DEFENDATVR, IRI IVBEBO. Exemplum eſt apud Ciceronem in *Orat. pro P. Quinctio VI.* cuius ex edicto bona poſſeſſa ſunt, quia vadimonium dicebatur deſeruiſſe. Si tamen reus non exaudiverat vocem praeconis, reſtituebatur in integrum, modo ſtatim iudicem adiiſſet. *L. pen. D. de in int. reſt.*

XXII. Intentio actionis. XXII. Sin vterque ſe ſtiterat, tunc ad citationem prior reſpondebat reus: *Vbi tu es, qui me vadatus es? ubi tu es, qui me citaſti? Ecce ego me tibi ſiſto, tu contra & te mihi ſiſte.* Ad hanc ſollemnem formulam omnium interpretum conſenſu reſpicit Plaut. *Curcul. I, 3. v. 5.*

VBI TV ES, QVI ME CONVADATVS *Veneriis* VADIMONIIS?
VBI TV ES, QVI ME *libello Venerio* CITAVISTI? *Ecce me.*
SISTO EGO TIBI ME, *& mihi contra itidem* TE VT SISTAS, *ſuadeo.*

Provocatus hoc modo actor: ADESSE ſe aiebat. Quorſum itidem pertinent illa Plauti, proxime ſequentia:

ADSVM; *nam ſi abſim, haut recuſem, quin mihi male ſit, mel meum.*

Regerebat porro reus, QVID AIS? Cui actor reſpondebat, AIO: & tum ipſa ſequebatur actio, reo intenta, certa formula concepta, veluti: AIO, FVNDVM, QVEM POSSIDES, MEVM ESSE. Vel: AIO, TE MIHI DARE FACERE OPORTERE. Licebit ergo formulas actionum praecipuarum, eo ordine, quo eas Imperator hoc titulo propoſuit, colli-

gere,

gere: vt quid ſingulis actionum formulis petere ſoliti ſint Romani, eo dilucidius adpareat. Neque tamen aliquis a nobis requiret, vt omnes actiones, quarum Rhetores meminerunt, explicemus, veluit actionem *dementiae*, *inſcripti maleficii*, *talionis*, *malae tractationis*, *abdicationis*. Earum enim plerasque non in foro, ſed in Rhethorum ſcholis natas eſſe, iampridem docuit Cuiac. *Obſ. IX*, 13.

XXIII. Prima actionum diviſio eſt, quod aliae *in rem*, aliae *in perſonam* tendunt, quibus alii tertium genus *actionum mixtarum* adiiciunt. (*t*) Nonnumquam enim res veniebat in controverſiam, nonnumquam in perſonam intendebatur ex conventione, vel maleficio, nonnumquam & res & praeſtationes quaedam perſonales ſimul petebantur. *Actiones in rem* iterum vel *Civiles* erant, vel *Praetoriae*. Illae ex Legibus SC. & Conſtitutionibus, hae ex Edicto vel Iure Honorario deſcendebant. Civiles in rem actiones erant *Rei vindicatio*, *actio in rem vtilis*, *hereditatis petitio*, *confeſſoria*, *negatoria*.

XXIII. Actiones quotuplices?

(*t*) Ipſe Imperator tertium hoc genus adiicit §. 20. *Inſt. h. t.* quem quidem locum a gloſſis violatum exiſtimat Ant. Faber *de Error. pragm. Part. IV. Dec.* 94. *cap.* 5. *ſequ.* ſed agnoſcunt etiam mixtas actiones Diocletianus & Maximianus Imperatores *L.* 7. *C. de petit. hered.* & Paullus *L.* 1. *D. Fin. regund. L.* 29. *pr. D. Comm. divid.* Et certe alias quoque ſaepe, quae mixtam cauſſam habent in rerum diviſionibus, negliguntur, & confunduntur cum ſimplicibus, atque ideo in iure noſtro vnius eiusdemque rei modo bipartita, modo tripartita fit diſtributio. ceu exemplis quamplurimis oſtendit Ger. Noodt. *Probab. I.* 12. *p.* 33. *ſequ.*

XXIV. Rei vindicationem praecedebat lis de vindiciis.

XXIV. REI VINDICATIO inſtitui non poterat, niſi antea certum eſſet, cuius eſſe deberent *vindiciae*, id eſt, quem poſſidere, quem petere oporteret. Aſcon. Paedian. *in Cic. Verrin. III. p.* 1849. *Lis vindicarum eſt, quum litigatur de ea re apud Praetorem, cuius incertum eſt, quis debeat eſſe poſſeſſor, & ideo, qui eam tenet, ſatisdat pro praede litis vindiciarum adverſario ſuo, quo illi ſatisfaciat, nihil ſe deterius in poſſeſſione facturum, de qua iurgium eſſet. Rurſus ſponſione ipſa provocatur ab adverſario certae pecuniae, aut aeſtimationis, quam amittat, ni ſua ſit hereditas, (res) de qua contendit. Praedes ergo dicuntur ſatisdatores locupletes pro re, de qua apud iudicem lis eſt, ne interea, qui tenet, diffidens cauſſae, poſſeſſionem deteriorem faciat, tecta diſſipet, excidat arbores, & culta deſerat.* Ex hoc ergo quantivis pretii loco ſatis patet, quo pacto in iure vindiciae poſtulatae ſint. Quoties ſcilicet incerta erat poſſeſſio, is, cuius intererat, poſtulavit a Praetore interdictum de poſſeſſione vel adipiſcenda, vel retinenda, vel recuperanda, de quibus infra ad *Tit. XV.* Poſtremum interdictum dabatur eis, qui vi ex aliquo loco erant deiecti. Et quamvis id de vera vi eſſet intelligendum: Romani tamen invenerant vim ſimulatam, quae in eo conſiſtebat, quod alter alteri dicis cauſſa vim inferret in iudicio, tum manus conferendo, tum verbis vindicando. Nam aut ſervus vindicabatur aliaque res mobilis, aut fundus. Qui ſervi poſſeſſionem petebat, tenens ſervum, vel manum ei iniiciens, in iure apud Praetorem ita vindicabat, id eſt, poſſeſſionem per vim ſimulatam poſtulabat: HVNC

HO-

HOMINEM EX IVRE QVIRITIVM MEVM ESSE AIO, EIVSQVE VINDICIAS MIHI DARI POSTVLO. Tacente altero, aut cedente, Praetor ſervum addicebat vindicanti, id eſt, poſſeſſionem ei decernebat vsque ad exitum iudicii. Ille vero, ſi contra vindicaturus erat, tum & ipſe ſervum corripiens, eique manum iniiciens dicebat: ET EGO HVNC HOMINEM MEVM ESSE AIO, EIVSQVE VINDICIAS MIHI CONSERVARI POSTVLO. Tum demum Praetor interdicebat: QVI NEC VI, NEC CLAM, NEC PRECARIO POSSIDET, EI VINDICIAS DABO. Sigon. *de Iudic. I*, 21. Saepe ad hanc vim fictam adludunt veteres auctores. Ovid. *Amor. I*, 4. *vs.* 40.

Et dicam, MEA SVNT, *iniiciamque* MANVS.

Et *Amor. Lib. II.* 5. *vs.* 30.

Iniiciam dominas in mea iura manus.

Martial. *Epigr. I*, 5.

Et quum ſe dominum vocabit ille,
Dicas eſſe MEOS, *manuque miſſos.*

Servius ad illa Virgilii *Aeneid. X. v.* 419.

INIECERE MANVM *Parcae, teliſque ſacrarunt*
Evandri.

addit, Virgilium ſermone iuris vſum. *Nam manus*, ait, *iniectio dicitur, quoties nulla iudicis auctoritate exſpectata*, (id eſt, ante Praetoris decretum,) *rem nobis debitam vindicamus.* Paullo alia erat fundum, domum, aliaſve poſſeſſiones vindicandi ratio, ſi quidem tum petitor eum, vnde pete-

petebatur, ex iure manu conſertum vocabat. Qua de re Gell. *Noct. Attic. XX*, 10. EX IVRE MANV CONSERTVM *verba ſunt ex antiquis actionibus, quae quum lege agitur, & vindiciae contenduntur, dici nunc quoque apud Praetorem ſolent.* Et paucis interiectis: *Manum conſerere eſt, de qua re diſceptatur, in re praeſenti, ſive ager, ſive quid aliud eſt, cum adverſario ſimul manu prendere, & in ea re ſollemnibus verbis vindicare. Vindicia, id eſt, correptio manus in re atque in loco praeſenti. Id apud Praetorem ex XII. Tabulis fiebat, in quibus ita ſcriptum eſt:* SI QVI IN IVRE MANVM CONSERVNT. *Sed poſtquam Praetores, propagatis Italiae finibus, datis iurisdictionibus, negotiis occupati, proficiſci vindiciarum dicendarum cauſſa in longinquas res gravabantur, inſtitutum eſt contra XII. Tabulas tacito conſenſu, vt litigantes non in iure apud Praetorem manum conſererent, ſed ex iure manum conſertum vocarent, id eſt, alter alterum ex iure ad conſerendum manum in rem, de qua ageretur, vocaret. Atque profecti ſimul in agrum, de quo litigabatur, terrae aliquid ex eo, vti vnam glebam, in ius, in vrbem ad Praetorem deferrent, & in ea gleba, tamquam in toto agro vindicarent.* Ad hunc ergo locum intelligendum obſervari decet, ex legibus XII. Tabularum vindiciarum litem ſemper agitatam eſſe in loco, atque in re praeſente. Praetor ergo, in fundum profectus, cum litigantibus, ibique ex iure manum conſerentibus, ei parti, cui viſum erat, vindicias, ſeu poſſeſſionem, dabat. Id vero quum paullo moleſtius videretur: Praetores non amplius in fundos, de quibus lis erat, dicendarum vindiciarum cauſſa proficiſcebantur, ſed litigantes alter alterum

terum ex iure evocabant in rem praeſentem, e qua redeuntes glebam apportabant; (u) quae & ipſa

(u) Dixeram in priore editione, videri in imaginaria iſta pugna litigantes, nonnumquam feſtucam in ius attuliſſe, forſan ſi de domus poſſeſſione fuerit controverſia, idque collegeram ex Gell. *Noct. Att.* XX. 10. vbi *vis feſtucaria* memoratur. Sollicitavit hanc obſervatiunculam, qui nonnumquam nodum in ſcirpo quaerit, B. Branchu V. C. in *Obſ. dec. II. cap. XV. p.* 84. incompertum ſibi eſſe negans, vnde hanc obſervationem hauſerim. Paucis dico, ex Gellio, qui vbi de hoc negotio loquitur, eam vim imaginariam vocat *vim feſtucariam*, nec dicit, litigantes ſemper glebam attuliſſe, ſed id modo exempli gratia profert, quia de agro loquitur. Quod ſi ergo agrum repraeſentabat gleba; quidni domum feſtuca? Sane & poſtea Franci, qui plerasque ſollemnitates iuris a Romanis adoptaverunt, feſtucam traditionis ſignum conſtituebant, & tradere praedium apud eos erat *effeſtucare*, vti ex Gloſſariis abunde conſtat. Nec etiamnum illa effeſtucatio ignota eſt in Gelria, Drentia & vicinis Provinciis. Vid. Frid. a Sande *de Effeſtucatione* libellus elegantiſſimus. Quid vero vir doctus attulit melius? Dicit, vim iſtam feſtucariam nomen obtinuiſſe a Praetoria vindicta, quae & feſtuca dicta ſit apud Plautum: *Mil. glorioſ. IV*, 1. *v.* 15. Perſ. *Sat. V. v.* 175. Vnde non temere coniici, eius feſtucae, quam in manumiſſionibus adhibuerint, etiam in aliis vindicationibus vſum fuiſſe, inprimis quum a vindicando dicta ſit vindicta. Sed meliore iure mirarer, vnde hanc obſervationem ſuam hauſerit Clariſſimus Branchu, niſi res ipſa doceret, eum notulam, quam Thyſius & Oiſelius Gellii textui adleverant, bona fide ſequutum. Reiicere coniecturam, aliamque ſubſtituere, eamque nullo argumento probare, non eſt errorem Heineccii indicare, vti in titulo capitis promittitur, ſed ſibi placere.

(x)

ipſa vocabatur VINDICIAE, teſte Feſto, *voce Vindiciae p. m.* 476. *De quo verbo Cincius ſic ait: Vindiciae olim dicebantur illae, quae ex fundo ſumtae in ius adlatae erant.* Denique nec in fundum amplius proficiſcebantur litigantes, aut glebam inde deferebant; ſed prudentes, ceu diſerte docet Cic. *pro Muraena XII.* excogitarant novam formulam vindiciarum, quam litigantibus aeque ac Praetoribus, tanquam carmen quoddam, praeſcripſerant. Quod eo ordine factum legimus. Petitor eum, vnde petebatur, ita alloquebatur: FVNDVS, QVI EST IN AGRO, QVI SABINVS VOCATVR, EVM EGO EX IVRE QVIRITIVM MEVM ESSE AIO, INDE IBI EGO TE EX IVRE MANVM CONSERTVM VOCO. Cedente adverſario, Praetor fundi illius poſſeſſionem addicebat vindicanti. Sin cedere nollet adverſarius: tum contra vindicans petitori reſpondebat: VNDE TV ME EX IVRE MANVM CONSERTVM VOCASTI, INDE IBI EGO TE REVOCO. Tum Praetor vtrisque: SVPERSTITIBVS, inquit, PRAESENTIBVS, ISTAM VIAM DICO. INITE VIAM; Quae verba eum ſenſum habebant, quod actor & reus, praeſentibus teſtibus, (*x*) certam viam inire deberent, quaſi in agrum profecturi ad conſerendam ibi manum, gle-

(*x*) Feſtus *voce Superſtites: p. m.* 456. Superſtites *teſtes praeſentes ſignificat. Cuius rei teſtimonium eſt, quod ſuperſtitibus praeſentibus, ii, inter quos controverſia eſt, vindicias ſumere iubentur.*

(*y*)

glebasque in rei teſtimonium referendas. Viam ergo inibant, duce ſapiente, quo duce etiam redibant, dicente Praetore: REDITE VIAM. Omnia haec ex Ciceronis oratione *pro Muraena XII.* diſcimus, qua falſe orator hanc obſcuram Iureconſultorum diligentiam perſtringit. Tandem Praetor, audita vtraque parte, ſi adpareret, quemquam vi deiectum, ita ſecundum eum dicebat vindicias: VNDE TV ILLVM DEIECISTI, QVVM NEC VI NEC CLAM NEC PRECARIO POSSIDERET, EO ILLVM RESTITVAS IVBEO. Conf. Sigon. *l. c. I, 21. p. 459. ſeq.* Iac. Raevard. *ad XII. Tab. VI. p. 32. ſequ.*

XXV. Conſtituto ita poſſeſſore, tum demum lis de dominio poſſeſſori intendebatur ab eo, qui poſſeſſione erat excluſus. Id vero ita fiebat, vt actor primum, an reus auctor eſſet, quaereret, deinde vindicaret, tum ſatisdare iuberet, ac denique ſponſione procuraret. Primum ergo quaerebat actor: QVANDO TE IN IVRE CONSPICIO, POSTVLO ANNE SIES AVCTOR? Hanc enim formulam totidem verbis habet Cicero pro *A. Caecin. XIX.* & Valer. Prob. *in Notis*: (y) Auctor

XXV. Formulae rem vindicandi.

(y) Sed denuo intercedit. V. C. B. Branchu. *in Obſ. dec. II. cap. XV. p.* 90. meque cum aliis errare clamat, dum hanc formulam ad actiones in rem referam, quae potius ad actiones in perſonam pertineat, ſiquidem in his ob metum pluris petitionis neceſſe fuerit, aliquid ſcire de conditione eius, qui litem conteſtaturus eſſet. Crederem, ſi vir doctus, quod tanta fiducia adfirmat, probaret. Sed id non facit. Dabo ergo operam, vt me intel-

ctor vero is eſſe dicebatur, vnde quis ius ſuum poterat repetere. Raevard. *Protribun. V. p.* 889. *Qui* enim *petitorio iudicio vtebatur, ne fruſtra experiretur, requirere debebat, an is, cum quo inſtituebat actionem, poſſeſſor ſit, vel dolo deſierit poſſidere? L. 36. pr. D. de rei vind.* Negante reo, Praetor dicebat: QVANDO NEGAT, SACRAMENTO QVAERITO. *Sacramento* (z) vero *quaerere* erat

intelligat. Notum eſt, olim non habitum fuiſſe pro poſſeſſore, qui dolo deſierat poſſidere. Id enim ſi fuiſſet, fruſtra Praetor invexiſſet reſtitutionem in integrum ob alienationem, iudicii mutandi cauſſa factam. Ius illud, de quo *L.* 131. *D. de reg. iur.* non ex iure antiquo eſt, ſed ex Edicto, adeoque a temporibus Hadriani, qui ſingulari SC. anno V. C. IↃCCCLXXXI. Q. Iulio Balbo, & P. Iuventio Celſo Coſſ. ſanciri iuſſit, *vt qui fecerint, quo minus poſſiderent, perinde condemnarentur quaſi poſſiderent.* Legitima verba SC. exſtant *L.* 20. §. 6. *D. de her. petit.* Ex hoc vero SC. id principium, quod qui dolo malo poſſidere deſiit, pro poſſeſſore habeatur, natum eſſe, teſtis eſt Paullus *L.* 27. §. 3. *D. de rei vindic.* Quum ergo vererentur petitores; ne poſſeſſores res litigioſas alienarent, poſteaque cum alio potentiore ſibi eſſet negotium: merito interrogabant, *an reus ſit auctor*; id eſt, an iam poſſideat, & in poſterum, ſi lis ſecundum actorem daretur, rem praeſtare velit? Id quoque diſertis verbis teſtatur Caius *L.* 36. *pr. D. eod.* Negante illo, ſequebatur ſponſio, ſi auctor eſſet, id eſt, ſi poſſideret, & hinc rem praeſtare teneretur. Quid quaeſo opus erat hac interrogatione in actionibus in perſonam? Et quid illa cum pluris petitione commune habebat?

(z) Feſtus *voce Sacramentum p.* 418. *Sacramentum aes ſignificat, quod poenae nomine penditur, ſive eo quis interrogatur, ſive contenditur. Id in aliis rebus quinquaginta aſſium eſt, in aliis, quingentorum inter eos, qui iudicio inter ſe contendunt.* Conf. *Varro de Lingua Lat. V,* 36. *p.* 29.

(a)

erat, ad certam ſpondendam pecuniam reum provocare, ni ita eſſet. Itaque petitor pergebat: QVANDO NEGAS, TE SACRAMENTO QVINGENARIO PROVOCO. SPONDESNE, TE DATVRVM QVINGENTOS, SI AVCTOR SIS? id eſt, ſi probavero, te auctorem, vel poſſeſſorem eſſe. Cui inficiator reſpondebat: SPONDEO QVINGENTOS, SI AVCTOR SIEM, quo dicto ſtatim reſtipulabatur: TV VERO SPONDESNE IDEM, NI SIM? cui ille: ET EGO QVOQVE SPONDEO. Adfirmante vero illo, ſe eſſe auctorem, ſequebatur actio, QVANDO AIS, NEQVE NEGAS, TE AVCTOREM ESSE, HVNC HOMINEM (FVNDVM) EX IVRE QVIRITIVM MEVM ESSE AIO. Quaerebat tum Praetor ex reo, an contra vindicaret? Negante eo, Praetor ſervum, vel fundum, addicebat vindicanti. Si contra vindicaret reus, vtebatur formula: ET EGO EVNDEM HOMINEM (FVNDVM) MEVM ESSE AIO EX IVRE QVIRITIVM. SED NONNE TV DICIS, QVA CAVSSA VINDICAVERIS? Tum actor cauſſam dominii ſui exponebat. Vid. Car. Sigon. *l. c.* Raevard. *Protrib. V. p.* 889. *ſequ.* Briſſon. *de Form. V. p.* 369. 476. *ſequ.* Antequam vero id faceret, poſtulare ſolebat petitor a poſſeſſore, vt ſatisdaret, ſe nihil deterius in poſſeſſione facturum: quod ni faceret, poſſeſſio in petitorem transferebatur, modo ſatisdaret. Si & petitor ſatisdare nollet, penes poſſeſſorem poſſeſſio manebat, quia in pari cauſſa melior erat

conditio poſſidentis. Paull. *Recept. Sent. I*, 11. 1. Addatur Iac. Menard. *ad* Cicer. *Verr. I*, 45.

XXVI. *Actio in rem vtilis.* XXVI. Ita procedebant litigantes, ſi rei inſtituebatur vindicatio. Ad actionem in rem vtilem quod attinet, ea eodem paene modo, iisdemque formulis inſtituebatur, idemque etiam in hereditatis petitione obſervabatur. Nam hereditatem ſi quis petere vellet: actio ita intendebatur: AIO, HANC HEREDITATEM MEAM ESSE, negante poſſeſſore, pergebat petitor, SPONDESNE CERTAM PECVNIAM, SI MEA SIT? Reſpondebat hic, SPONDEO, SI TVA SIT. Tum reus reſtipulabatur, actor vero ſatisdari iubebat. Cic. *Verrin. III.* ibique Aſcon. Paedian.

XXVII. *Actio confeſſoria & negatoria.* XXVII. Civilis quoque erat in rem actio CONFESSORIA, quae ita intendebatur: AIO, VSVMFRVCTVM FVNDI TVI, QVI EST IN AGRO SABINO, ESSE MEVM, vel: AIO, IVS EX FVNDO TVO AQVAM DVCENDI ESSE MEVM, vel: AIO, IVS MIHI ESSE IRE AGERE IN FVNDO TVO. Barn. Briſſon. *de Form. V. p.* 476. Illud vero hic ſingulare, quod in vindicandis rebus incorporalibus non ſolum adfirmative liceret intendere, ſed & negative, veluti: AIO, TIBI IVS NON ESSE PARIETEM ITA PROIECTVM IN MEVM, ME INVITO, HABERE, vel: AIO, TIBI IVS NON ESSE, ALTIVS TOLLERE Et hinc haec actio dicta NEGATORIA. Briſſon. *de Form. l. c.* Cur hoc non aeque licuerit in vindicandis rebus corporalibus, facile liquet. Has vindicare nemo

mo poterat, niſi is, qui non poſſidebat: incorporales vero etiam poſſeſſores vindicare poterant contra alterius vſurpationem. Car. Sigon. *de Iudic. I*, 21. *p*. 475. Et hic eſt ille vnicus caſus, quo, qui poſſidet, in rem agit, de quo Imperator noſter, & Theophilus §. 2. *Inſt. de action.*

XXVIII. Praetoriarum in rem actionum prima PVBLICIANA eſt, a Publicio Praetore primum in Edicto propoſita, §. 5. *Inſt. h. t.* Q. Publicium quemdam tempore Ciceronis Praeturam geſſiſſe, docet Steph. Vin. Pighius *Annal. Tom. III. p.* 291. Sed an is idem ſit auctor actionis Publicianae, adeo pro certo adfirmari non poteſt, vt probabile ſit, illam Ciceroniana aetate anteriorem eſſe. (*a*) Vnde multo minus credibile eſt, Imperatoribus rerum potitis, eam actionem conſtitutam fuiſſe, id quod tamen mavult Sigon. *de Iudic. I.* 17. *p.* 441. Petebatur ea actione res, iuſta ex cauſſa tradita, ſed nondum vſucapta, ac deinde amiſſa, perinde ac ſi eſſet vſucapta, a quocumque, qui non eſſet dominus. Vnde hic valebat exceptio, SI EA RES POSSESSORIS NON SIT. *L. vlt. D. de Public. act.* quam tamen exceptionem dominii tribus caſibus ceſſaſſe, obſervat Cuiac. *Obſ. X*, 6. For- XXVIII. Actio Publiciana.

(*a*) Meminit huius Praetoris Cicero *pro Cluent. XLV.* Vnde & Bertrand. *de vit. ICtor. II*, 16. *p.* 201. colligit, Publicium hunc, qui alias & Gellius vocatur, auctorem huius actionis eſſe. Sed antiquiorem eſſe hanc actionem, vel inde patet, quod iam Terent. *Phorm. II*, 4. *v.* 9. meminit actionis reſciſſoriae. Eam vero ab eodem Publicio Praetore eſſe, ſatis conſtat ex *L.* 35. *D. de Obl. & act. L.* 57. *D. Mand.*

Formula actionis procul dubio & hic fuit: AIO, HANC REM, QVAM TV POSSIDES, MEAM ESSE, addita deinde cauſſa vindicandi, QVANDOQVIDEM EAM BONA FIDE EMI A L. TITIO, ET AB EODEM BONA FIDE TRADITAM ACCEPI.

XXIX. Aliae actiones Praetoriae in rem.

XXIX. De actionibus *Reſciſſoria*, *Paulliana*, *Serviana*, & *quaſi Serviana* nihil eſt, quod ex Antiquitatibus moneam, niſi quod *Reſciſſoria* ab eodem Publicio Praetore, de quo paullo ante, inventa ſit, ceu in annotatione ſubiecta oſtendimus; *Serviana* vero *Servio Sulpitio*, inſigni illi Iureconſulto, deberi videatur, de cuius quippe Praetura teſtatur Cicero *pro Muraena XX.* Formulam actionis Servianae indagavit Briſſon. *de Form. V. p.* 382.

XXX. Actiones praeiudiciales.

XXX. Fuerunt etiam actiones in rem, quae propriam habebant obſervationem, & ſingulare obtinuerant nomen, dictae quippe PRAEIVDICIALES. §. 14. *Inſt. h. t.* Tales erant, quae de ſtatu inſtituebantur, inprimis *de libertate*, *de civitate* & *de partu agnoſcendo*, quas eleganter complectitur Terent. *Eun IV*, 7. v. 35. CH. *Principio, eam dico eſſe* LIBERAM. THR. *Hem!* CH. CIVEM *Atticam*, THR. *Hui!* CH. *Meam* SORORem. THR. *Os durum!* vbi prima actio eſt ex ſtatu *libertatis*, altera ex ſtatu *civitatis*, tertia de ſtatu *familiae*. Actiones de libertate duae erant proditae. Aut enim quiſquam alterum e ſervitute in libertatem, aut e libertate in ſervitutem vindicabat. Ille *liberali cauſſa manu adſerere*, hic *in ſervitutem adſerere dicebatur*. In his actionibus id ſingulare erat, quod lege XII. Tabularum

larum vindiciae pro libertate, non pro ſervitute darentur, adeoque poſſeſſio hominis ad finem vsque iudicii maneret penes eum, qui in libertatem adſereret, non qui in ſervitutem. Liv. *III*, 44. Adſerens ergo liberali cauſſa, ita initio videtur poſtulaſſe vindicias: HVNC HOMINEM EGO LIBERVM ESSE, AIO, EIVSQVE VINDICIAS SECVNDVM LIBERTATEM MIHI DARI POSTVLO. Cui adverſarius reſpondit: ET EGO HVNC HOMINEM IVRE QVIRITIVM MEVM ESSE AIO, EIVSQVE VINDICIAS MIHI CONSERVARI POSTVLO. Sequutum decretum Praetoris: QVI LIBERTATEM DEFENDIT, EI DO VINDICIAS. Sequente cognitionum die, actio de libertate intendebatur hoc modo: HVNC HOMINEM IVRE QVIRITIVM LIBERVM ESSE, AIO, EVMQVE LIBERALI CAVSSA MANV ADSERO. Negante adverſario & in ſervitutem vindicante, ſequebantur ſponſiones, vt ſupra, NI LIBER SIT, SI LIBER SIT. Sigon. *l. c. p.* 478. Frequentiſſima huius actionis mentio apud comicos. Terent. *Adelph. II*, 1.

-- *Neque vendendam cenſeo, quae libera eſt,*
Nam EGO ILLAM LIBERALI ADSERO CAVSSA MANV.

Plaut. *Poenul. IV.* 2. v. 83.

Omnia memoras, quo id facilius fiat: MANV EAS ADSERAT
SVVS POPVLARES LIBERALI CAVSSA.

Idem *Poen. V. 2. v. 3.*

. - - *Et ſi frugi eſſe vis,*

EAS LIBERALI *iam* ADSERES CAVSSA MANV.

Conf. Plaut. *Perſ. I, 3. Curcul. V, 2.* Aſt ſi in ſervitutem quis adſereret hominem, qui pro libero ſe gerebat, ea erat ipſa rei vindicatio, de qua ſupra actum. Denique actio de partu agnoſcendo ita intendebatur: AIO, MVLIEREM HANC EX TE PRAEGNANTEM ESSE. Negante altero, ſequebatur more conſueto ſponſio: NI SIT. Sigon. *l. c. p.* 479.

XXXI. Actiones ex contractibus nominatis.

XXXI. Alterum genus actionum erat *in perſonam*, quae & CONDICTIONVM nomine veniebant, eaeque vel ex ſola aequitate, vel ex conventione, vel ex maleficio oriebantur. His quum non res peteretur, ſed a perſona certa vel praeſtatio vel poena depoſceretur: longe aliter concipiendae erant earum actionum formulae. In contractibus ita intendebat actor: AIO, TE MIHI MVTVI, COMMODATI, DEPOSITI NOMINE DARE CENTVM OPORTERE, AIO, TE MIHI EX STIPVLATV, LOCATO, DARE FACERE OPORTERE. Iam aut negabat tum adverſarius actoris intentionem, aut excipiebat, veluti: NEGO, ME TIBI EX STIPVLATV CENTVM DARE OPORTERE, NISI QVOD METV, DOLO, ERRORE ADDVCTVS SPOPONDI, vel, NISI QVOD MINOR XXV. ANNIS SPOPONDI. Inficiante reo, ſequebatur ſponſio, NI DARE FACERE DEBEAT, vt & reſtipulatio: SI DA-

DARE FACERE DEBEAT. Excipiente eodem: ita ſpondebatur, NI DOLO ADDVCTVS SPOPONDERIT, & ſequebatur reſtipulatio, SI DOLO ADDVCTVS SPOPONDERIT. Sigon. *de Iudic. I*, 21. *p.* 479. *ſequ.*

XXXII. Ex contractibus innominatis omnique conventione, quae cauſſam habebat absque nomine, naſcebatur actio PRAESCRIPTIS VERBIS, quae & INCERTA, *L.* 6. *C de rer. permut.* vt & INCERTI, *L.* 7. §. 2. *D. de pact.* immo & IN FACTVM vocari ſolet. *L.* 13. §. 1. *L.* 22. *fin. D. de praeſcr. verb.* In eo haec actio differebat ab aliis, quod quum aliarum actionum formulae eſſent vel a Pontificibus, vel a Praetoribus compoſitae: huius actionis verba ſolerent a Iureconſultis praeſcribi. Idque eſt, quod intelligit Val. Max. *VII*, 2. vbi de A. Caeſellio iureconſulto refert, *quod nullius aut gratia, aut auctoritate compelli potuerit, vt de aliqua earum rerum, quas Triumviri dederant*, FORMVLAM COMPONERET. Ita Briſſon. *de Form. Lib. V. p.* 385. quamvis plane aliam nominis rationem reddendam putet Em. Merill. *Obſ. VIII*, 16. Quoties ergo incerta ac ſine nomine conventio interceſſerat, ita intendebatur actio, vt ea negotium, de quo convenerat, complecteretur. Verbi gratia: AIO, TE MIHI TRITICVM, DE QVO INTER NOS CONVENIT, OB POLITA VESTIMENTA TVA, DARE OPORTERE. Negante reo, fiebat ſponſio, NI DARE DEBEAT. Car. Sigon. *de Iudic. I*, 21. *p.* 480.

XXXII. Actio praeſcriptis verbis.

XXXIII. Actiones ex maleficio.

XXXIII. Obligationes ex maleficio privato erant quatuor: ex *furto*, *rapina*, *damno*, *iniuria*. Furti actio alia poenalis erat, alia condictio rei furtivae. De poenalibus inferius dicetur. Condicturus vero rem furtivam ita intendebat: AIO, VESTEM, QVAM NVPER FVRTO MIHI ABSTVLISTI, MEAM ESSE, TEQVE ILLAM MIHI DARE OPORTERE. (*b*) Ita & in reliquis maleficiis intendebatur actio .In iniuriis: AIO, TE MIHI PVGNVM INFLIXISSE, TEQVE MIHI TANTVM, QVANTVM EGO AESTIMAVERO, DARE OPORTERE. In rapina: AIO, TE MIHI LIBRVM VI RAPVISSE, TEQVE MIHI QVADRVPLVM EIVS PRETIVM DARE OPORTERE. In damno iniuria dato: AIO, TE HOMINEM MEVM OCCIDISSE, TEQVE MIHI, QVANTVM ILLE HOC ANNO PLVRIMI FVIT, DARE OPORTERE. Conf. Sigon. *de Iudic. I*, 20. *p.* 480.

XXXIV. Actiones mixtae.

XXXIV. Ad actiones mixtas praeter hereditatis petionem referuntur iudicia *familiae erciſcundae*, *communi dividundo*, *finium regundorum*, in

(*b*) Hoc modo formulam concipit Sigonius *de Iudic. I*, 20. *p.* 480. Sed plerumque tamen vſi videntur φράσει: AIO, HANC MIHI REM FVRTO TVO ABESSE. L. 19. §. 3. *D. de Furt.* Quinctilian. *Declam. XIII*. Quo adludens etiam Martialis *Epigr. VI*, 19.

> *Sed lis eſt mihi de tribus capellis.*
> *Vicini queror has abeſſe furto.*

Conf. Briſſon. *de Form. V. p.* 477.

(c)

in quibus ita videtur inſtituta actio: AIO, TE FAMILIAM DIVIDERE DEBERE, ET HOC NOMINE, QVANTVM MIHI EX INVENTARIO DEBETVR, TE MIHI DARE OPORTERE. AIO, RES COMMVNES DIVIDVNDAS ESSE, EOQVE NOMINE TE MIHI DIMIDIVM DARE OPORTERE. AIO, FINES AGRI NOSTRI REGVNDOS, TEQVE, QVOD EX AGRO MEO PERCEPISTI, DARE OPORTERE. Sigon. *de Iudic. l. c.*

XXXV. Sufficiant haec de prima actionum diviſione. Altera eſt, qua actiones in *rei perſequutorias, poenales* & *mixtas* diſpeſcuntur. Rei perſequutoriae ſunt omnes in rem actiones, omnesque ex contractu, excepta actione depoſiti miſerabilis: adeoque de his iam ſupra actum. Poenales ſunt actiones ex delicto, quibus non rem, ſed poenam, perſequimur. Mixtis denique tum id, quod intereſt, tum poenam legibus conſtitutam perſequimur, veluti actione *vi bonorum raptorum, damni iniuria dati, depoſiti miſerabilis*, & quae ſunt huius generis aliae, quas iam antea occupavimus. Formula perſequendi poenam fuiſſe videtur talis, AIO, CENTVM MIHI FVRTO TVO MANIFESTO ABESSE, TEQVE EO NOMINE QVADRINGENTOS AVREOS MIHI DARE OPORTERE. Rem vero & poenam ſimul ita videntur perſequuti: AIO, TE MIHI VESTEM VI RAPVISSE, EOQVE NOMINE QVADRVPLVM DARE OPORTERE. Ex quibus ſimul intelligitur, quo pacto ex diverſis de-

XXXV. Actiones poenales.

lictis in ſimplum, duplum, triplum, quadruplum agi conſueverit, vt adeo non opus ſit, de hac tertia actionum diviſione ſeorſum agere. Vid. Car. Sigon. *de Iudic. I*, 21. *p.* 481. *ſequ.* Illud tantum addimus, in quadruplum olim etiam condemnatos eſſe foeneratores improbos. Teſtem eius rei locupletiſſimum habemus Catonem *de Re Ruſt. init.* cuius locum ſupra *Libro III. Tit. XV.* §. *IV.* exſcripſimus.

XXXVI. Actiones arbitrariae, ſtricti iuris & bonae fidei.

XXXVI. Quarto actiones aliae ſunt BONAE FIDEI, aliae STRICTI IVRIS, aut, vt rectius dicamus, aliae ARBITRARIAE ſunt, aliae BONAE FIDEI, aliae STRICTI IVRIS. *Arbitrariae* id habebant ſingulare, quod iudex primum ex aequo & bono aeſtimare iuberetur, quantum reſtitui deberet, & ſi reus non pareret, ei poteſtas eſſet, illum in maius quid condemnandi, e. g. in quadruplum, veluti in actione quod metus cauſſa, vel in quantum in litem actor iuraſſet. Theoph. §. 31. *Inſt. h. t.* In actionibus *ſtricti iuris* Praetor certum quid exprimebat in formula, in quod reus eſſet condemnandus. Denique in bonae fidei iudiciis iudicis religioni permittebat, in quantum reum ex aequitate putet condemnandum. Actionum *bonae fidei* tres erant formulae. In contractibus enim potiſſimum conſenſualibus actores vtebantur formula: EX BONA FIDE. In fiduciis dicebant: VT INTER BONOS BENE AGIER OPORTET, NE PROPTER TE TVAMQVE FIDEM FRAVDER. Rei denique vxoriae actioni & actionibus arbitrariis propria erat formula, QVANTVM AEQVIVS MELIVS.

Quae

Quae omnia diſcimus ex Cic. *de Offic. III*, 15. & *pro Q. Roſcio Comoedo IV*. Hinc tales erant actionum bonae fidei formulae: AIO, TE MIHI DOMVM LOCASSE, TEQVE MIHI EX AEQVO ET BONO DARE FACERE OPORTERE, QVIDQVID ALTERVM ALTERI LOCATI NOMINE DARE FACERE OPORTET EX FIDE BONA. Cuius formulae exemplum eſt apud Valer. Max. VIII, 2. 1. Conf. *L. 34. pr. D. locati.* Item: AIO, ME TIBI PRAETER DOTEM ET PATRIMONIVM MEVM DEDISSE, TEQVE MIHI, QVANTVM AEQVIVS MELIVS SIT, DARE OPORTERE. Item: AIO, TE MIHI DOMVM ILLAM, QVAM TIBI MANCVPAVI, VT MIHI REMANCIPARES, VT INTER BONOS BENE AGIER OPORTET, NE PROPTER TE TVAMQVE FIDEM FRAVDER, REMANCIPARE OPORTERE. Arbitrariae vero actiones ita concipiebantur: AIO, MAEVIVM MIHI VESTEM EXHIBERE DEBERE, VEL QVANTVM AEQVIVS MELIVS MIHI DARE OPORTERE. *L. pen. §. vlt. D. Solut. matrim.* Cicero *Topic. XVII.* Car. Sigon. *de Iudic. I*, 21. *p.* 485. *ſequ.* Actiones ſtricti iuris, omiſſis illis formulis, in rem vel praeſtationem certam reo intendebantur. Differentia etiam ea erat inter has actiones, quod actiones bonae fidei & arbitrariae ab arbitris, actiones ſtricti iuris a iudicibus diſcuterentur. Illis *libera erat & nullis adſtricta vinculis religio, vt detrahere aliquid poſſent, & adiicere, & ſententiam ſuam, non prout lex & iuſti-*

tia

tia ſuaderet, ſed prout humanitas & miſericordia impelleret, regerent. Senec. *de Benef. I.* 7. Hos Praetor includebat formula, adeoque omnia *ad libellam*, vt ait Cic. *pro Q. Roſc. IV.* adiudicare tenebatur, hoc eſt, *ad teruncium*, vt explicat Hadr. Turneb. *Adverſ. XXIX*, 36. Id quod tum demum intelligetur melius, vbi de iudicum datione, praeſcriptisque eis a Praetore formulis egerimus.

XXXVII. Actiones, quibus ſolidum vel conſequebantur, vel non conſequebantur.

XXXVII. Quinto aliis actionibus ſolidum, aliis minus, quam ſolidum conſequimur. Quoties enim reum, quantum facere poterat, dare oportebat: toties minus quam ſolidum obtinebatur. Formula erat de peculio filii: AIO, ME SERVILIO FILIO TVO C. AVREOS MVTVOS DEDISSE, TEQVE, QVANTVM EX EIVS PECVLIO FACERE POTERIS, MIHI DARE OPORTERE. Item de dote: AIO, ME TIBI NOMINE DOTIS MILLE DEDISSE, TEQVE MIHI, QVANTVM FACERE POTERIS, DARE OPORTERE. Ita & a parente, patrono, ſocio, milite, donatore, non totum, ſed quantum facere poterant, obtineri poterat, ob beneficium competentiae. Eodemque modo agebatur cum eo, qui bonis ceſſerat, ſi poſtea aliquid adquiſiviſſet, de quibus omnibus plura Iureconſulti. Vid. Sigon. *de Iudic. I*, 21. *p.* 483.

XXXVIII. Actionum ſexta diviſio.

XXXVIII. Sexto actiones vel ob factum proprium reorum, vel filiorum familias ſervorumque cauſſa intendebantur. Huc pertinent actiones QVOD IVSSV, de IN REM VERSO, de PECVLIO, TRIBVTORIA, EXER-

ERCITORIA, INSTITORIA. De quibus omnibus titulo proxime inſequente ex inſtituto erit agendum.

XXXIX. Postulatio iudicis.

XXXIX. Hactenus, quo pacto actiones intendere ſoliti ſint veteres, oſtendimus. Eas rei vel negando excipiebant, vel excipiendo excludere conabantur, ceu infra ad titulum de Exceptionibus docebimus. Vbi ergo reus actionis fundamentum vel negando, vel excipiendo eliſerat, & ſponſiones ea, qua antea diximus, ratione fuerant factae: proximum erat, vt vel iudices, vel arbitri, vel recuperatores poſtularentur. *Iudex* cognoſcebat de actionibus omnibus, maxime vero, quae erant ſtricti iuris. *Arbitri* ad diiudicandas cauſſas bonae fidei & arbitrarias dabantur, horumque latior erat iudicandi poteſtas. Feſtus *p.* 253. *Arbiter eſt, qui totius rei arbitrium habet & poteſtatem.* Vnde hi arbitri cum compromiſſariis non ſunt confundendi. Denique, ſi de perſequutione rei agebatur, dabantur *Recuperatores*, ita dicti, quod per eos ſuum quisque recuperaret, (*c*) ceu poſt Feſtum *voce Recuperatio p.* 893. recte obſervat Theophil. *ad* §. 4. *Inſt. Qui & ex quib. cauſſ. manum. non licet.* Sic A. Caecinae Recuperatores dabantur, vt tota Cice-

(*c*) Nullum eſt dubium, quin initio ob rem tantum perſequendam dati ſint Recuperatores. Id enim vel ipſum indicat vocabulum. Poſtea tamen & alii iudices hoc nomen tuliſſe videntur. Nam & ad aeſtimationem iniuriarum Recuperatores datos legimus. Tac. *Annal. I*, 74. Gell. *XX.* 1. nec non in vindiciis ſecundum libertatem. Suet. *Veſpaſ. III.* quin & pro obtinenda corona murali. Liv. *XXVI.* 48.

(*d*)

Ciceronis oratio docet. Tales etiam in Provinciis datos eſſe legimus. Cic. *Verr. II*, 11. 13. Liv. XLIII, 1. Invaluit tamen poſtea, vt & Centumviri, quos Praetor in conſilio habebat, cauſſas graviores difficilioresque cognoſcerent. Sen *de Benef. III*, 7. Quod ab Auguſti demum temporibus frequentius fieri coepiſſe, haut obſcure colligas ex Tacito *de Orat. XXXVIII.* vbi ita auctor, quisquis ſit: *Primus tertio Conſulatu Cn. Pompeius adſtrinxit, impoſuitque veluti fraenos eloquentiae, ita tamen, vt omnia in foro, omnia in legibus, omnia apud Praetores gererentur, apud quos quanto maiora olim negotia exerceri ſolita ſunt, quod maius argumentum eſt, quam quod cauſſae Centumvirales, quae nunc primum obtinent locum, adeo ſplendore aliorum iudiciorum obruebantur, vt neque Ciceronis, neque Caeſaris, neque Bruti, neque Caelii, neque Calvi, non denique vllius magni oratoris liber apud Centumviros dictus legatur, exceptis orationibus Aſinii Pollionis?*

XL. Formula poſtulandi iudicem, vel arbitrum.

XL. Iudices ergo hi poſtulabantur a litigantibus, ita, vt actor primum iudicem adverſario ferret, quem ipſi commodum erat, in verba ſponſionis, NI ITA ESSET, rogaretque, vt eo contentus eſſet, nec alium poſceret, vel procaret. Verbo enim PROCARE hac in re vſos veteres, docet Feſtus *voce Procum. p.* 380. *Eſt enim procare poſcere, vt cum dicitur in iudice collocando:* SI ALIVM PROCAS, NIVE EVM PROCAS, *hoc eſt, poſcis.* Quod ſi ergo iudicem probaret reus, tum iudex *convenire* dicebatur. Valer. Max. *II*, 8. (*d*) *L.* 80. *D. de iudic.* & hinc nihil erat reli-

(*d*) Licebat ergo eumdem reiicere, & eierare, quod fiebat

reliquum, quam vt eum poſtularent a Praetore, quod his verbis factum eſſe, docent Cicero *pro Muraena XII.* & Valerius Probus *in Notis:* PRAETOR, IVDICEM ARBITRVMVE POSTVLO, VT DES IN PERENDINVM. Eodem modo poſtulabantur Recuperatores. Cic. *Verrin. III,* 58. *Coepit Scandilius Recuperatores aut iudicem poſtulare.* Centumviri non poſtulabantur, niſi vterque litigantium in eos ſubſcripſiſſet. Plin. *Epiſt. V,* 1.

XLI. Iudices poſtulati a Praetore, dabantur, *addebantur*, *adigebantur*, vel *addicebantur*, *L.* 80. *D. de iudic.* Cuiac. *Obſ. IV*, 15. & quidem cum certa formula, quae intentioni actionis reique exceptioni reſpondebat. Semper his in formulis Praetores vtebantur voce PARET, quod idem eſſe videtur, ac *adparet*, vnde & Feſtus negat, hoc vocabulum duplici R. ſcribi oportere. Eius verba in voce *Parret* talia ſunt: *Parret, quod eſt in formulis, debuit & producta priore ſyllaba pronunciari, & non gemino R. ſcribi, vt fieret paret, quod eſt inveniatur, vt comparet, adparet.* Sic, ſi quis rei inſtituiſſet vindicationem, negante reo, iudex in haec verba dari ſolebat: C. AQVILI, IVDEX ESTO, SI PARET, FVNDVM CAPENATEM,

XLI. Iudices qua formula dati?

fiebat formulis: EIERO, QVEM TVLISTI IVDICEM, INIQVVS EST: vel, HVNC NOLO, TIMIDVS EST, vel, NOLO EVM ELIGERE. Cic. *de Orat. II,* 70. Plin. *Paneg. XXXVI,* 4. Conf. Briſſon. *de Form. V. p.* 369. Ex quo facil patet, vnde natum ſit iusiurandum perhorreſcentiae, quod poſtea invexit Ius Canonicum *Cap.* 11. *de Reſcript. in* 6.

TEM, DE QVO SERVILIVS AGIT CVM CATVLO, SERVILII ESSE EX IVRE QVIRITIVM, NEQVE IS SERVILIO A CATVLO RESTITVATVR, TVM CATVLVM CONDEMNA. Sin exceperat reus, formulae huic etiam addebatur exceptio, veluti: EXTRA QVAM SI TESTAMENTVM PRODATVR, QVO ADPAREAT, CATVLI ESSE. Ita aliis quoque actionibus formulae accommodabantur, ceu iam per omnes actionum ſpecies oſtenderunt Car. Sigon. *de Iudic. Rom. I,* 24. *p.* 495. *ſequ.* Barn. Briſſon. *de Form. V. p.* 370.

XLII. Numerus teſtium praeſcriptus. XLII. Poſtremo Praetor numerum teſtium, quibus denunciaretur teſtimonium, praeſcribebat, quorum plerumque decem fuiſſe, ex Valerii Probi notis & lege Manilia de limitibus apud Frontinum oſtendit Sigonius *de Iudic. I,* 25. Satisdatio. Satisdabant tum quoque litigantes eo modo, quem infra Tit. XI. vberius declarabimus. Litis conteſtatio. Denique fiebat litis conteſtatio. Haec quid fuerit, non adeo clarum atque expeditum eſt. Feſtus ait, tum demum litigantes conteſtari litem dici, quum *ordinato iudicio vtraque pars diceret*; TESTES ESTOTE. Teſtes itaque adhibiti videntur ad probandum, fuiſſe hanc actionem inſtitutam, reum hoc vel illo modo contradixiſſe, ſponſiones has inter litigantes interceſſiſſe, datumque hac formula iudicem, ceu adparet ex *L. vn. C. de litis conteſt.* Quo factum, vt per litis conteſtationem diceretur *quaſi contrahi. L.* 3. §. 11. *D. de pecul.* Conf. Noodt. *de Iurisd.*

Iuriſd. I, 15. *p.* 147. Huber. *Praelect. ad Digeſta V*, 1. 21. *p.* 182. *ſequ.*

XLIII. Et haec quidem, quae hactenus diximus, IN IVRE FIERI dicebantur: reliqua IN IVDICIO expediri ſolebant. De iudicum vero notione cognoſcendique ordine infra ad Tit. XVII. agemus.

TIT. VII.

QVOD CVM EO, QVI IN ALIENA POTESTATE EST, NEGOTIVM GESTVM ESSE DICITVR.

AGi apud Romanos poterat non ſolum cum iis, quibuscum factum aliquod interceſſerat, ſed & cum iis, quorum in poteſtate erant alii, qui vel contraxerant, vel delictum aliquod commiſerant. De his actionibus hoc & inſequente titulo agendum.

I. Prima, quae huc pertinet, actio, de qua aliquid ex Antiquitate monendum ſit, eſt INSTITORIA, ad quam intelligendam, praecipue oſtendendum, quaenam olim Romae fuerit mercatorum conditio. Romulus, qui Rempublicam ſuam non niſi ad militare ſtudium comparatam eſſe volebat, etiam mercatura interdixerat civibus, eamque non ſecus ac artes ſellularias a ſervis tantum exerceri iuſſerat. Dionyſ. Halic. *II*, *p.* 98. Poſtea, creſcente civium numero, creſcente luxu, vbi maior eſſe coeperat rerum neceſſitas, paullo benignius coeperunt de hoc vitae genere ſentire, adeo vt

I. Actio Inſtitoria.

Mercatores quo loco Romae fuerint?

A. V. C. CCLIX. Claudio Servilioque Coſſ. collegium mercatorum Romae inſtitueretur, quod ab aede Mercurii, in qua ſacra facere ſolebant, *Mercuriale* dictum eſt. De eo Liv. *II*, 27. *Certamen Conſulibus inciderat, vter dedicaret Mercurii aedem. Senatus a ſe rem ad populum reiecit. Vtri eorum dedicatio iuſſu populi data eſſet, eum praeeſſe annonae, mercatorum collegium inſtituere, ſollemnia pro Pontifice iuſſit ſuſcipere.* Sed & Ovidius *Faſt. V. v.* 672. de Mercurio:

Te, quicumque ſuas profitentur vendere merces,
Thure dato, tribuas vt ſibi lucra, rogant.

Fuit & aliud mercatorum collegium, quod *Capitolinum* dictum eſt, cuius & Livius & Cicero meminerunt. Horum vero alii mercatores κατ᾽ ἐξοχὴν, alii negotiatores dicebantur, quorum illi Romae, hi in Provinciis negotiabantur, ſi recte rem explicavit Sigon. *de Antiquo iure civium Rom. II*, 10. *p.* 319. Hinc apud Reineſ. *Inſcr. Claſſ. I*, 170. alius vocatur MERCATOR NAVICVLARIVS: alius *Claſſ. I.* 178. NEGOTIATOR CRETARIVS, vel, vti apud Grut. *p. DCXII*, 3. 4. legitur, NEGOTIATOR ARTIS CRETARIAE. Quamvis vero ab hiſce temporibus Romani mercaturae paullo maius, quam olim, ſtatuerint pretium: manſit tamen inter eosdem opinio, adhaerere huic vitae generi neſcio quid illiberale, & viro honeſto indignum. Satis id adparet ex loco Ciceronis *de Offic. I*, 42. vbi ex inſtituto de mercatura diſſeritur. Hoc loco Cicero primum diſtinguit inter *propolas*, vel *arrilatores*, & *negotiatores*, quos Apuleius *magnarios* vocat. De illis: *Sordidi*

etiam, inquit, *putandi, qui mercantur a mercatoribus, quod ſtatim vendant. Nihil enim proficiunt, niſi admodum mentiantur. Nec vero quidquam eſt turpius vanitate.* Eos vero, qui magnariam exercent mercaturam, multaque vndique adportant, multisque ſine vanitate impertiuntur, non admodum vituperandos putat Cicero, ſed tum demum laudandos, *ſi ſatiati quaeſtu, vel contenti potius, vt ſaepe ex alto in portum, ſic ex ipſo portu ſe in agros poſſeſſionesque receperint.*

II. Institores quinam? & quomodo instituta actio Institoria?

II. Quum ergo mercaturae cuicumque ineſſe videretur aliquid illiberale: non facile ſolebant mercatores magnarii ipſi in tabernis verſari, ſed vel ſervos, vel libertos, vel liberos homines mercede conductos negotiationibus praeficere, quos INSTITORES adpellabant eo, quod negotio gerendo inſtarent. *L.* 3. *L.* 5. *L.* 13. §. *vltim. D. de inſtitor. act. Inſtare* autem eſt negotiari, vti Graecis τὸ ἐνστάνειν, teſte Heſychio, idem ac δανείζειν. Hinc Nonius: *Inſtat mercaturam, credo rem faciet, frugi eſt homo.* Vnde Paullus *Rec. Sent. III*, 4. 72. vbi ſervorum varia recenſet genera, inſtitores inter miniſteria vrbana refert. Quo loco, INSTRVCTORES legendum, fruſtra contendit Tho. Reineſ. Vide Notam adiectam novae editioni Gruteri *Inſcript. p.* IↃLXXV, 9. Si quis ergo cum INSTITORE contraxerat, poterat ipſum dominum vel negotiatorem convenire. Et tunc actio hunc in modum intendebatur: AIO, ME STICHO MAEVII SERVO, QVEM MAEVIVS INSTITOREM SVVM FECERAT, C. AVREOS CREDIDISSE, EVMQVE EIVS

REI NOMINE C. AVREOS MIHI DARE OPORTERE. Car. Sigon. *de Iudic. I*, 21. *p.* 484.

III. Actio Exercitoria.

III. Quemadmodum vero inſtitoria actio a ſervo inſtitore nomen acceperat: ita EXERCITORIA ab ipſo domino EXERCITORE cognominabatur. Ex quo mare tentaverant Romani, multis illi privilegiis invitarunt homines ad nauticam negotiationem. Quin & ſaepe in corpora & ſocietates coaluerunt negotiatores, navigationem communi conſilio ſumtuque promoturi. Sic apud Gruterum *Inſcript. p.* CCLIIX, 1. mentio fit SCAPHARIORVM, QVI IVLIAE ROMVLAE NEGOTIANTVR. Et *p.* DCXVII, 1. & CCCCXL, 3. laudantur QVINQVE CORPORATI NAVIGANTES, vel NEGOTIANTES, nimirum Ararici, Ligerici, Rhodanici, Druentici & Pericorii. (*a*) Quicunque ergo vel in eiusmodi ſocietate navali, vel ſuo periculo naves vel fluminibus, vel mari ipſi immittebant, ſive ſuas, ſive conductas, ii EXERCITORES vocabantur. Vnde *exercitor* eſt, ad quem obventiones omnes & reditus navis perveniunt, ſive is dominus navis ſit, ſive a domino per averſionem conduxerit. *L.* 1. §. 15. *D. de exercit. act. L.* 1. *D. de furt. adverſ. naut.* Sic apud Gruter. *Inſcript. p.* CCCCXLII. 12. oc-

(*a*) Sed & iura loquuntur de *conſortio naviculariorum. L.* 11. *C. Theod. de Navicul.* de *corpore naviculariorum. L.* 32. *eod.* de *coetu navarchorum & concilio naviculariorum*, &c. Varia iis conceſſa eſſe privilegia, conſtat ex *L.* 7. *L.* 14. & *L.* 36 *Cod. Theod. eod.* Conf. Reineſ. Not. ad *Inſcript. p. CCCVII*, 21.

(*b*)

occurrunt EXERCITORES RATIVM VLPIANARVM. Et apud Reineſ. *Inſcr. p.* Iↄxvii, 20. SCAPHARII EXERCITORES ARARICI. Iidem aliquando *domini* dicti, veluti *L.* 1. *L.* 2. *C. Theod. de nav. non excuſ.* & in Marmore apud Reineſ. *Inſcr. Claſſ. III,* 21. vbi memorantur DOMINI NAVIVM CARTHAGINENSIVM EX AFRICA. Diverſi ab his erant MAGISTRI NAVIVM, qui navi praeerant, quibusque totius navis cura fuerat demandata. *L.* 1. §. 1. *D. Naut. caupon. ſtabul. L.* 1. §. 1. *D. de exercit. act. L.* 2. *princ.* & §. *vlt. D. ad L. Rhodiam*, iique ſaepe ſervilis erant conditionis, ceu ex iisdem locis adparet. (*b*) Quicumque ergo cum magiſtro navis contraxerat, ei actio in ipſum exercitorem dabatur, eaque intendi ſolebat hunc in modum: AIO, ME STICHO SERVO, QVEM MAEVIVS DOMINVS EI NAVI, QVAM EXERCET, MAGISTRVM PRAEFECERAT, CENTVM AVREOS EIVS REI CAVSSA, CVI PRAEFECTVS ERAT, CREDIDISSE, EVMQVE EIVS REI NOMINE CENTVM MIHI DARE OPORTERE. Car. Sigon. *de Iudic. I,* 21. *p.* 484.

IV. DE TRIBVTORIA actione praeter ea, quae a Iureconſultis dicuntur, nihil eſt, quod addamus, niſi quod ea hunc in modum intendi con- IV. Actio Tributoria.

(*b*) Nonnumquam plures Magiſtri diviſis officiis praeponebantur, veluti alter locandis, alter exigendis vecturis. Plerique ſic duos vni navi praeficiebant, ne alter ſine altero quid ageret. *L.* 1. §. 13. *D. de exercit. act.*

conſueverit: AIO, MAEVIVM PECVLIARES STICHI SERVI MERCES EX EDICTO NON DISTRIBVISSE, ET QVANTO MINVS TRIBVTVM SIT, QVANTVM DEBVERIT, TANTVM MIHI EVM DARE OPORTERE. Car. Sigon. *de Iudic. I*, 21. *p*. 414.

V. Actiones de in rem verſo & de peculio.

V. Reliquae ſunt actiones QVOD IVSSV, DE IN REM VERSO & de PECVLIO, quarum *iſta* inſtituebatur, ſi filiusfamilias vel ſervus iuſſu patris vel Domini contraxerat; *illa*, quoties ex contractu illo pater vel Dominus factus fuerat locupletior; *haec*, ſi alienae poteſtati ſubiecti, quibuscum quis contraxerat, peculium profectitium haberent. Tale, vt ſupra vidimus, & filiifamilias, & ſervi, & ipſae matres familias habere ſolebant. Quod ſi ergo etiam ſine voluntate mariti, domini patrisve cum vxore, ſervo filiove contractum fuerat: tunc maritus, & dominus, & pater conveniri poterant. Et quidem, ſi non verſum, tantum praeſtare tenebantur, quantum patiebatur peculium. Si partem tantum in rem verſam eſſe conſtaret, partem praeſtabant iidem, reliqua ex peculio, quantum fieri poterat, petebantur. Adeoque tum vtraque actio cumulabatur hoc modo: AIO, ME STICHO MAEVII SERVO C. CREDIDISSE, VT MAEVII DOMVM CADENTEM FVLCIRET, ET MAEVIVM, QVATENVS ET IN REM VERSVM, ET IN PECVLIO STICHI ESSE CONSTABIT, DARE MIHI OPORTERE. Sigon. *l. c. p*. 484.

VI,

VI. At quum ſecuri hac actione foeneratores filiisfamilias plurima ſolerent credere, eoque res rediret, vt filii ad praematurum atque improbum ſucceſſionis votum impellerentur: SC. MACEDONIANO cautum eſt ab Ampliſſimo Ordine, vt ne eis, qui pecuniam filiis familias crediderint, etiam poſt mortem patrum actio petitioque daretur. Nam ipſo quidem iure erat actio, ſed ea elidebatur exceptione SC. Macedoniani. *L.* 11. *D. ad SC. Maced.* VI. SC. Macedonianum.

VII. Quando conditum ſit iſtud Senatus conſultum, non adeo liquido conſtat. Latam eſſe de mutuo legem a Claudio Imperatore, anno V.C. IↃCCC, eaque cautum, ne id a filiis familias vmquam repetere poſſent creditores, docet Tacit. *Annal. XI*, 13. Sed exiſtimant plerique, ſaluberrimam hanc legem corruptiſſimis ſub Nerone temporibus obſoleviſſe. Nam de eadem re iterum ad Senatum retulit Veſpaſianus. Suet. *Veſpaſ. XI. Auctor Senatui fuit Veſpaſianus, decernendi, ne filiorum familias foeneratoribus exigendi crediti ius vmquam eſſet, hoc eſt, ne poſt patris quidem mortem.* Hoc ſane credere malunt Torrentius ad Suet. & Ant. Schultingius *Iurispr. Anteiuſt. p.* 278. quam, quod vulgo exiſtimant, memoriae errorem in re tam parum antiqua obrepſiſſe Suetonio, accuratiſſimo ſcriptori. Neque enim rarum eſſe aiunt, vt iura illis tanquam auctoribus adſcribantur, qui ea abolita deſuetudine reſtituerint, idque exemplis demonſtrat Frid. Brummer. *ad Leg. Cinc. III.* Sed longe expeditior ſupereſſet Tacitum Sue- VII. De huius SC. origine controverſia.

toniumque conciliandi ratio, (c) modo de primo Veſpaſiani Conſulatu certius conſtaret.

VIII A quo denominatum ? VIII. Id vero ſingulare habuit hoc SC. quod non ab auctore vel Cos. nomen adeptum eſt, ſed a Macedone quodam, ſive improbo foeneratore, vti vulgo exiſtimant, ſive filiofamilias, vti Theophilo videtur, id nomen habuerit. Et ſane quamvis pleriſque vapulet Theophilus, & ipſi in prioribus editionibus eum notaverimus: iam tamen veritatis ſtudio adductus ingenue moneo, probabiliorem & ipſius SC. verbis convenientiorem eſſe Theophili ſententiam. Aiunt enim Patres: *Quum inter ceteras ſceleris cauſſas, Macedo, quas illi natura adminiſtrabat, etiam aes alienum adhibuiſſet*: Haec prima cauſſa, quae Senatum movit, quod Macedo *aes alienum adhibuiſſet inter ſceleris cauſſas*. Atqui *aes alienum* non ratione creditorum dicitur, ſed ratione debitorum. *L.* 213. §. 1. *D. de V. S.* Sequitur altera: *& ſaepe materiam peccandi malis moribus praeſtaret, qui pecuniam, ne quid amplius diceretur, incertis nominibus crederet.* Haec demum SC. ver-

(c Ingenioſe nimirum Taciti & Suetonii ſententias conciliavit Petr. Fabr. *Semeſtr. I,* 25. *p.* 142. Claudius Tacito huius SC. auctor fuiſſe dicitur, ſub eodem vero Coſ. fuit Veſpaſianus, isque Conſulatus Veſpaſiani vetus adpellatur a Sueton. *Veſp. VIII.* Claudio ergo tribuitur ea lex, tanquam Principi, Veſpaſiano tanquam Conſuli. Nam & Conſulibus, immo & Senatoribus tum adhuc ius fuiſſe referendi ad Senatum, relationemve poſtulandi, diſcimus ex Gell. *Noct. Att. IV,* 10. Sed is primus ac vetus Veſpaſiani Conſulatus non adeo certus eſt.

(a)

verba ad foeneratorem pertinent. *L. 1. D. ad SC. Maced.* Incertis vero nominibus credere, non eſt, ſuppreſſa cauſſa mutui, celatoque titulo crediti, & tacito foenore credere, vt rem explicant Paraeus in *Lexico Crit.* Cuiac. *ad C. de SC. Maced. & in Parat. D. eod.* Ian. Vinc. Gravina *de Leg. & Senatusconſ. LXIX. p.* 629 Sed nominibus non bonis ſub uſuris immodicis credere. Tales foeneratores erant Scaptius & Matinius, de quibus Cicero *ad Attic. Epiſt. V. vlt.* nec non Fufidius, de quo Horatius *Serm. I, 2. v. 12.*

Fufidius vappae famam timet ac nebulonis,
Dives agris, dives poſitis in foenore numis,
Quinas hic capiti mercedes exſecat, atque
Quanto perditior quisque eſt, tanto acrius vrget.
Nomina ſectatur, modo ſumta veſte virili,
Sub patribus duris tironum. Maxime, quis non
Iuppiter, exclamat, ſimul atque audivit?

Conf. Ger. Noodt. *de Foen. & Vſur. II, 13. p.* 291. qui totam hanc foeneratorum artem egregie expoſuit. Eiusdem ergo furfuris erat ſceleſtus ille, qui huic SC. occaſionem dedit, Macedoni, tanquam incerto nomini, ſub vſuris mordaciſſimis credendo. Inſcriptiones Gruteri *p.* LXXX. meminere C. MODESTII MACEDONIS, qui an eiusdem cum noſtro familiae fuerit, alii videant.

TIT. VIII.

DE

NOXALIBVS ACTIONIBVS.

EX deliĉtis eorum, qui in poteſtate erant, dabantur aĉtiones noxales, quarum origo erit paullo altius repetenda.

I. Actiones noxales e XII. Tabulis ſunt.

I. Iam in XII. Tabulis cautum fuerat, de noxae datione ob furtum, ceu docet Vlpianus *L.* 2. §. 1. *D. de noxal. act.* Ex quo colligimus, aĉtiones illas noxales non aliunde, quam ex ipſo illo vetere iure Decemvirali, deſcendere, in quibus etiam horum vocabulorum prima mentio fit, de quibus diſpiciendum accuratius.

II. Quid noxa & noxia?

II. A nocendo & *noxam* & *noxiam* dici, nemo dubitaverit. Vtrumque vocabulum ita diſtinguit Iuſtinianus, quod *noxa* ipſum, quod nocuit, corpus; *noxia* deliĉtum, quod quis commiſit, denotet. *princ. Inſt. h. t.* eademque legimus *L.* 1. *pr. D. ſi Quadrup. paup. fecisſ.* Nec abnuit vſus veterum auĉtorum. Nam Ter. *Eun. V,* 2. *v.* 13. *Vnam hanc noxiam omitte, ſi aliam admiſero, occidito.* Plaut. *Moſtell. V,* 2. *v.* 56. *Quid gravaris? quaſi non cras iam aliam commeream noxiam.* Et ita paſſim alibi. Sed tamen non raro negleĉtum iſtud diſcrimen animadvertimus. *Noxa* enim plane etiam maleficium & peccatum qualecumque denotat, non modo in iure noſtro; *L.* 45. §. 1. *D. de Leg.* 1. *L.* 4. & *L.* 32. *D. de noxal. act.* ſed & in duodecim Tabulis, vt teſtatur *L.* 238. *fin. D. de Verb. Sign.* quamvis eo loco multae editiones *noxae*; Florentina *noxiae* praeferat. III.

III. Noxae vero dedere, vel in noxam dare, erat hominem, poteſtati ſuae ſubiectum, animalve vivum tradere ei, cui delicto quodam vel facto illius fuerat damnum illatum. *L.* 1. § 14. *D. Si quadrupes pauperiem fecis.* Quinctilian. *Declam. IX.* Noxae ergo olim dabantur non ſolum animalia, non ſolum ſervi, ſed & filiifamilias. *L.* 5. *pen. D. de oblig. & action. L.* 3. §. 4. *D. de liberis hominib. exhibend.* immo & filiae familias. §. *vlt. Inſt. de noxal. act.* Magnum tamen hac in re inter ſervos liberosque intercedebat diſcrimen. Liberi enim homines noxae dati ſerviebant quidem, ſed non erant ſervi. Quinctilian. *Inſtit. Orat. VII,* 3. & *Declam. CCCXI.* Cuiac. *Obſerv. XIII,* 9. Hinc ſi tantum adquiſitum per eos eſſet, quantum damni dederant, manumittendi erant, quamvis nulla interpoſita eſſet, vti in emancipatione, fiducia. Papianus apud *Auctor. Collat. Leg. Moſ. & Rom. II,* 3. Manumiſſi quoque non erant libertinae conditionis, ſed ingenuitatem recuperabant, non ſecus ac filii, a parente venumdati. Quinctilian. *Inſt. V,* 10. Quae omnia in ſervis ſecus ſe habebant, qui vere erant ſervi, & omnia adquirebant domino illi novo, cui fuerant dediti. Si tamen tantum corraſiſſent pecuniae, vt huic ſatisfacere poſſent, manumittendi omnino erant. Cuiac. *Obſ. XIII,* 9. Sed quamvis ſatis diu haec vigeret conſuetudo, ſiquidem & Paullus adhuc illius meminit *Recept. Sent. II,* 31. 9. poſtea tamen ſenſim obſolevit noxae deditio filiorum familias, eaque graviter improbatur ab Imperatore §. *vlt. Inſt. de nox. action. L. vlt. C. de furt. & ſerv. corrupt.*

III. Quid noxae dare, & qui noxae dati?

IV.

IV. Actionum noxalium indoles. IV. Non vero proprium & ſpeciale hoc erat actionis cuiusdam nomen, ſed qualitas quaedam duntaxat, quae actionibus ex delictis, vel quaſi delictis adiungebatur. Hinc alia *actio noxalis* erat *furti*, de qua in legibus XII. Tabularum fuerat cautum: SI SERVVS, SCIENTE DOMINO, FVRTVM FAXIT, NOXIAMVE NOXIT, NOXAE DEDITOR. *L.* 2. §. 1. *D. de noxal. action.* Gothofred. *de Leg. XII. Tab. Tab. XII.* Alia *actio noxalis de dolo*, alia *noxalis de damno iniuria*, alia *noxalis arborum furtim caeſarum. L. 6. D. ad exhib. L. 9. §. 4. D. de dolo malo. L.* 19. & *L.* 28. *D. de noxal. act. L. pen. D. commod. L. vlt. C. de furt. L.* 7. *§. pen. D. Arb. furt. caeſar.* Eodem modo ex Edicto Praetoris, de vi bonorum raptorum & ceteris delictis noxales inſtituebantur actiones. Huber. *Prael. ad Inſt. h. t. p.* 396.

V. Quomodo inſtitutae? V. Ea porro huius actionis vis erat ac poteſtas, vt dominus paterve vel aeſtimationem litis ſufferre, vel ſervum filiumve familias noxae dedere cogeretur. Vnde hac ſimilive formula intendebantur actiones noxales: AIO, STICHVM MAEVII SERVVM FVRTO, (RAPINA, ARBORIBVS FVRTIM CAESIS,) NOXIAM MIHI NOCVISSE, ET MAEVIVM AVT AESTIMATIONEM SVFFERRE, AVT STICHVM NOXAE MIHI DEDERE OPORTERE. Ita enim hanc actionis formulam ſeſe habuiſſe, magis crediderim, quam quomodo eam concipit Sigonius *de Iudic. I.* 21. *p.* 484.

TIT.

TIT. IX.

SI QVADRVPES PAVPERIEM FECISSE DICATVR.

Noxalis quoque eſt *Actio de Pauperie:* ſiquidem & is, cuius quadrupes damnum dederat praeter naturam generis ſui, vel aeſtimationem ſufferre, vel quadrupedem noxae dedere iubebatur. Vnde non mirum, Imperatorem de hac quoque actione proxime poſt noxales agere.

I. Haec quoque actio ex Legibus XII. Tabularum deſcendit, in quibus cautum fuiſſe legimus: SI QVADRVPES PAVPERIEM FAXIT, DOMINVS NOXIAE AESTIMIAM OFFERTO, SI NOLIT, QVOD NOXIT, DATO. *L.* 1. *princ.* §. 1. *&* 2. *D. h. t.* De quadrupedibus ergo lex agit, adeoque aliquanto latius patet, quam lex Aquilia. Quum enim haec pecudes tantum quadrupedes commemoret, quales ſunt, quae gregatim paſcuntur: (Vide ſupra *Lib. IV. Tit. III.* §. *VII.*) Lex illa XII. Tabularum damnum etiam ab aliis quadrupedibus datum vindicat, non tamen a feris beſtiis, etiamſi eſſent in dominio. Hic enim requirebatur damnum contra naturam animalis datum: *L.* 1. §. 7. *D. h. t.* beſtiarum vero genitalis erat feritas. *L.* 1. §. 10. *D. eod.* Damnum vero a quadrupede datum vocatur *Pauperies.* *L.* 1. §. 1. *D. eod.* Feſt. *voce Pauperies p.* 358. (a)

I. Actio Quadrupedaria ex XII. Tabulis eſt.

(*a*) Ea autem damna haec vox ſignificat, quae quadrupes feritate commota intulit, non, ſi quid depaſta. Nam hoc caſu altera dabatur actio de *paſtu pecoris*, quae ex iisdem legibus XII. Tabularum deſcendit. *L.* 14. *fin. D. de Praeſcript. verb.* (*b*) Ceterum actio de pauperie aeque ac de paſtu noxalis erat, & adverſus dominum competebat, vt aut damni ſufferret aeſtimationem, aut quadrupedem noxae dederet.

II. Lex Peſulania de cane.

II. Idem ſpeciatim de cane cautum eſſe *lege* quadam PESVLANIA, tradit Paull. *Recept. Sent. I.* 15. 1. Sed de ea lege PESVLANIA nimium quantum inter ſe diſſentiunt Interpretes. Vir ſummus, Iac. Cuiacius, qui in vetere quodam Codice legerat PESOLONIA, primum ſuſpicabatur, Paullum ſcripſiſſe *lege Solonia*. Nam de hoc legislatore ſcribit Plutarchus *in Solon. p.* 91. Ἔγραψε δὲ καὶ βλάβης τετραπόδων νόμον, ἐν ᾧ κύνα δακόντα παραδοῦναι κελεύει κλειῷ τετραπήχει δεδεμένον. *Scripſit etiam legem de noxia quadrupedum, qua canem mordentem quatuor cubitorum catenae alligatum dedi iuſſit.* Vnde non dubitandum exiſtimat Cuiacius, quin ad hanc ipſam Solonis legem Paullus reſpexerit. Hanc Cuiacii

(*a*) Caper in *Orthographia* ita diſtinguendum putat inter *paupertatem* & *pauperiem*, vt *illa* ipſam conditionem, *haec* damnum denotet.

(*b*) Schultingius ad Paull. *Rec. Sent. I*, 15. 1. recte obſervat, ob quadrupedes alieno agro immiſſas non datam actionem de paſtu pecudis, ſed inſtituendam tum fuiſſe actionem ex lege Aquilia. *L. vlt. C. ad L. Aquil.* & hinc Iuvenalem *Satyr. XIV. v.* 151. hoc delictum vocaſſe *iniuriam*, id eſt, damnum iniuria datum.

(*c*)

Cuiacii coniecturam deinde magnopere probarunt Ant. Auguſtinus & Conr. Rittershuſius, adeo, vt hic eam lectionem in ipſum textum admittere haut dubitarit. Sed ſane vocabuli terminatio magis Romanam, quam Atticam legem videtur indicare. Quis vnquam Solonis leges vocavit *Solonias?* Et cur Paullus in libro, quo prima iuris Romani elementa complexus eſt, legem quamdam Graecam adduxiſſet? Si recte ſe habet ſcriptura, ac non potius *Petiliana*, vel alio modo ſcriptum fuit: Veroſimilius eſt, Peſulanum quemdam, quisquis is demum fuerit, Tribunum plebis, ſpeciatim de cane ſanxiſſe, quod lex XII. Tabularum generatim de quadrupedibus ſanxerat, adeoque legem PESVLANIAM Plebiſcitum quoddam eſſe, cuius tamen auctorem aeque ac aetatem ſcimus iuxta cum ignariſſimis. Hotomanus *de Leg. Rom. p.* 88. Sane ob damnum quoque a canibus datum competebat noxalis actio, ſi canis ſolutus fuiſſet, *L.* 2. §. 2. *D. h. t.* (*c*) quod procul dubio Peſulania illa lege primum invectum eſt.

III. Eodem hoc titulo Imperator meminit EDICTI AEDILITII (*d*), quod non licebat canem III. Edictum Aedilitium de cane aliisque beſtiis.

(*c*) Fallitur ergo Iac. Cuiacius *Adnot. ad Paulli Recept. Sent. p m.* 252. negans, canes his actionibus contineri, eo quod illi inter pecudes non ſint. Hoc enim de actione ex lege Aquilia verum eſt, non de actione Quadrupedaria. *L.* 2. *D. ad L. Aquil.*

(*d*) Praetori hoc Edictum tribuit *Paullus Rec. Sent. I,* 16. 2. partim, quod de iisdem rebus, de quibus Aediles, Praetores quoque ius dicere ſolebant. Cuiac. *Obſ. VIII,*28. partim quod Edictum Aedilitium in Praetoris trans-

nem aliudve animal, ſive ſolutum, ſive ligatum, in plateis viisque publicis habere. Si adverſus ea factum eſſet, & homo liber ex ea re periiſſet, ſolidorum CC. ſin alias libero homini nocitum eſſe diceretur, quod aequum bonumque iudici videretur, tanti condemnabatur dominus: ceterarum vero rerum, quantum damnum datum fuerat, dupli. (e) §. 3. *Inſt. h. t.* & *L.* 40. *L.* 41. *L.* 42. *D. de Aedil. Edict.* vbi ipſa legitima Aedilis verba habentur. Extra locum publicum fas erat Romanis, quaevis habere animalia, veluti canes, vrſos & huius generis alia. Ea ſolebant interdiu vincta alligataque habere: noctu vero dimittere libera: Varro *de Re Ruſt. I*, 21. Hinc canis apud Phaedrum *Fab. III*, 7. *v.* 18.

Quia videor acer: alligant me interdiu.

Nonnumquam etiam epigramma addebant: CAVE CANEM, ne quis praetereuntium propius accederet, & a cane latitante invaderetur. Exemplum exſtat apud Petron. Arbitr. *Satyr. Cap. LXXII.*

IV. Formulae harum actionum.

IV. Ex his ergo facile patet, quibus formulis etiam hae actiones intendi conſueverint. Si quis enim actionem Quadrupedariam inſtituere vellet, ita intendebat: AIO, BOVEM MAEVII

transfuſum videtur. Ian. a Coſta *ad* §. 2. *Inſt. de diviſ. ſtipulat.*

(e) Immo tempore Paulli etiam extraordinaria poena habebat locum. Vid. Paull. *Recept. Sent. I*, 15. 13. Id quod nec ex Praetoris, nec ex Aedilitio Edicto eſt.

(a)

MAEVII SERVVM MEVM STICHVM CORNV PETIISSE, ET OCCIDISSE, EOQVE NOMINE MAEVIVM MIHI AVT SERVI AESTIMATIONEM PRAESTARE, AVT BOVEM MIHI NOXAE DARE OPORTERE. Sin ex Aedilitio Edicto eſſet agendum, formula erat: AIO, VRSVM MAEVII MIHI VVLNVS INTVLISSE, ET MAEVIVM, QVANTVM AEQVIVS MELIVS, MIHI DARE OPORTERE, vel: AIO, VRSVM MAEVII MEAM MIHI VESTEM DISCIDISSE, EVMQVE DVPLVM, QVANTI VESTIS EST, MIHI DARE OPORRE. Sigon. *de Iudic. I.* 21. *p.* 484.

TIT. X.

DE
IIS, PER QVOS AGERE POSSVMVS.

QVum omne iudicium litigantium deſideret praeſentiam, neque omnes tamen promiſcue ea prudentia atque facundia eſſe ſoleant, vt ipſi pro ſe agere actionemve excipere poſſint: inventi ſunt a Romanis COGNITORES & PROCVRATORES, qui alienas cauſſas in iudiciis agerent. De his ergo hoc titulo paullo adcuratius agendum.

I. Iam a Romulo inventum fuiſſe *Ius Patronatus*, iuſſosque eſſe Patricios, lites pro clientibus plebeiis ſuſcipere, iam ſupra oſtendimus ex Dionyſ. Hal. *II. p.* 84. vbi etiam obſervatum a

I. Origo Advocatorum.

nobis eſt, ſequente aevo, vbi iam iſtud inſtitutum exoleverat, natum inde eſſe aliud *patronorum* genus, quod ſe totum forenſibus controverſiis conſecrarit, operamque litigantibus aut commodarit, aut locarit. Rittershuſ. *ad XII. Tab. p.* 82. Fridr. Brummer. *ad Leg. Cinc. II. p.* 20. Ceterum huic forenſi operae dare ſe ſolebant adoleſcentes nobiliſſimi, quibus primum hoc erat induſtriae ſpecimen, primum honorum rudimentum. Nec temerario impetu ruebant in forum, ſed plerumque a Conſulari quodam ducebantur, ceu docet Plin. *Epiſt. II,* 14. qui etiam ſua aetate hunc morem ſenſim exoleſcere dolet, quamvis ipſe eum in vſum revocare conatus ſit, ceu patet ex eodem, *Epiſt. VI,* 23. Eſt haec origo *Advocatorum*, qui *ſupereſſe* dicebantur negotiis, (Vid. Gell. *Noct. Att. I,* 22.) quamvis tunc nondum fas eſſet litigantibus, abeſſe e iudicio.

II. Nemo alterius nomine agere poterat.

II. Nam ne fieri quidem poterat ex antiqui iuris Romani principiis, vt alterius nomine quiſquam ageret. Primo enim generaliſſima erat regula iuris, PER EXTRANEAM PERSONAM NIHIL ADQVIRI POSSE. §. 5. *Inſt. per quas perſ. adquir. L.* 126. §. 2. *D. de verb. obl. L.* 73. § *vlt. D. de Reg. Iur.* Quum ergo etiam per ſententiam iudicis adquiratur: conſequens erat, vt extranea perſona alieno nomine agere haut poſſet. Deinde paullo ante ad Titulum de Actionibus obſervavimus, omnes actiones atque exceptiones in ſtipulationem eſſe deductas, ſtipulari vero aliis nemo poterat ex tritiſſima Romani iuris regula, *L.* 38. §. 17. *D. de verb. obl.*

abl. Vnde & ob hanc rationem nemo pro alio agere poterat in iudiciis. Denique eodem loco diximus, actiones omnes certis formulis ſollemnibusque verbis fuiſſe concluſas. Iam hae formulae omnes ita conceptae erant, vt vnusquisque, quod ſuum eſſet, petere poſſet. Vt vero peteret quis, quod alteri deberetur, nulla erat prodita iure civili actio. Ger. Noodt. *Comm. ad Pand. III,* 3. *p.* 126. Vt paucis dicamus, actiones erant *actiones* legis. *L.* 2. §. 6. *D. de Orig. iur.* actiones autem huiusmodi nec diem, nec conditionem, nec procuratorem admiſiſſe, iuris erat certiſſimi. *L.* 123. *pr. D. de Reg. iur.* Ex quibus omnibus non poterant non colligere Romani, neceſſariam eſſe litigantium praeſentiam, nec poſſe quemquam alieno nomine vel intendere litem, vel excipere. (*a*)

III. Quid Cognitores & Procuratores?

III. Enimvero, quum hoc moleſtiſſimum eſſet illis, qui ſubtilitates iuris forique ambages parum intelligebant: inventi demum ſunt COGNITORES & PROCVRATORES, qui aliorum lites ſuſciperent. Quale inter eos diſcrimen fuerit, quibusdam paullo videtur obſcurius. Vtrosque fuiſſe cauſſarum miniſtros & ſuffragatores, docet Imperator *L. vlt. C. Theod,*

(*a*) Iam ab antiquiſſimis tamen temporibus excipiebantur actiones pro populo, pro libertate, pro pupillo. Quum enim nec totus populus, nec ſervus, nec pupillus agere ipſi poſſent: convenientiſſimum erat, his caſibus admittere procuratores. Excipiebantur etiam abſentes Reip. cauſſa, aut ſi apud hoſtes eſſent, pro quibus furti agi poterat, ex lege Hoſtilia. *pr. Inſt. h. t.* (*b*)

Theod. de cognit. & procurat. Aſt in eo diverſam illorum conditionem fuiſſe animadvertunt, quod procurator abſentis litigatoris; cognitor praeſentis eiusdem cauſſam egerit, idque colligunt ex Feſto & Aſconio Paediano. Sed non dicit Feſtus, cognitores egiſſe cauſſas dominis praeſentibus, verum cauſſas illis a dominis praeſentibus fuiſſe commiſſas. Quod vbi fuerat factum, domino deinde licebat abeſſe, vt patet ex Ciceron. *pro Q. Roſc. Comoed. II.* & Horat. *Serm. II, 5. v. 35.* vbi poëta:

- - - Ire domum, atque
Pelliculam curare iube: ſis cognitor ipſe.

Quare dicere malim, in eo poſitam fuiſſe differentiam: Quod I. cognitores praecipue in ſtatus controverſiis; procuratores in reliquis cauſſis civilibus locum habuerint. II. Quod cognitores cum ſollemnitate aliqua a praeſentibus; procuratores, ſine eiusmodi ſollemnitate, per mandatum ab abſentibus fuerint conſtituti. Prius docet Donatus *ad* Terent. *Eunuch. IV, 7. v. 35.* vbi, quum dixiſſet comicus:

Principio eam dico eſſe liberam, civem Atticam,
ſororem meam.

addit Donatus: *in tria diviſit officium defenſionis ſuae, in* ADSERTORIS: *Principio eam dico eſſe liberam: in* COGNITORIS: *civem Atticam: in* FRATRIS: *meam ſororem.* Poſterius vero erudite ſuo more demonſtravit Iac. Gothofredus *ad d. L. vlt. C. Theod. de cognit. & procurat.* Inde eſt, quod vocantur praeſentium cognitores. *L. vlt. C. Theod. de cognit. & proc.* qui litem alterius ſuſcipiunt coram eo, cui dantur. Feſt. *voce*

Cognitor,

Cognitor, qui praeſentium cauſſam norunt, & tuentur, vt ſuam, Aſcon. Paed. *ad Cic. Divin. cap. IV.* Qui cognitores eſſe potuerint, disquirit Paull. *Rec. Sent. I*, 2. Atque hinc ſaepe oriebatur diſceptatio forenſis: *Non licet tibi agere mecum, cognitor enim fieri non potuiſti.* Quinctil. *Inſt. Orat. III*, 6. Ordinarie cognitores permittebantur ſenioribus & aegrotantibus, de quibus *Auct. ad Herenn. II*, 13. *Ex aequo & bono eſt, quod maior annis LX. & cui morbus cauſſa eſt, cognitorem det.* Sed quum formulae ſollemnes ſenſim ab vſu recederent, obſolevit etiam nomen cognitorum, adeo, vt Tribonianus illud vbique expunxerit, (*b*) ceu ex *L.* 28. §. 7. *D. de poenis*, comparata cum Paulli *Rec. Sent. V*, 25. 10. ad oculum patet.

IV. Ne tamen inventis cognitoribus & procuratoribus vetus illud iuris Romani principium, de quo *num. II.* diximus, plane reiiceretur, neque procuratores alieno nomine agere viderentur; finxerunt ſuo more ICti, DOMINIVM LITIS in procuratorem tranſire, id eſt, *facultatem quamdam, vi cuius actio ita alicuius propria videretur, vt illam quaſi ſuo nomine movere poſſet ac peragere. L.* 4. §. 3. *D. de alienat. iud. mut. cauſſ. L.* 4. §. *fin. D. de adpell.* Boehmer. *Diſſ. de*

IV. Cur procuratoribus adſictum dominium litis?

(*b*) Meminit adhuc cognitorum Paullus *Rec. Sent. I*, 2. 5. Meminit Codex Theodoſianus, ſed Tribonianus vbique eos expunxit, non quia putavit, alioquin derogatum iri dignitati cognitorum, qui erant iudices a Principe dati, vt exiſtimat Iac. Guther. *de Offic. dom. Aug. I*, 25. Sed quia Iuſtiniani aevo cognitorum opera aeque ac ipſum nomen in foro non amplius audiebatur.

de domin. lit. I, 12. Id vero dominium litis in procuratorem transferebatur per litis conteſtationem, per quam quippe cum adverſario quaſi contrahebatur, dummodo anteceſſiſſet principalis mandatum. Schilter. *Exerc. X*, 46. Boehmer. *l. c. n.* 24. 26.

V. Effectus dominii litis.

V. Varii vero erant huius dominii effectus, veluti I. Quod omnes iudicii actus, ipſaque ſententia in procuratorem dirigeretur. *L. vn. C. de ſatisdat.* II. Quod lite conteſtata citatus principalis impune emaneret, neque ratum eſſet, quod invito procuratore in iudicio geſſiſſet. Boehm. *l. c. II*, 10. III Quod procuratore ex actione famoſa condemnato, nec procurator notaretur, & principalis integrae famae cenſeretur. *L.* 6. §. 2. *D. de his qui not. infam.* IV. Quod principalis poſſet pro procuratore cautionem interponere. *L.* 8. §. 3. & *L.* 15. *D. de procur.* V. Quod procuratoris negligentia & contumacia domino principali noceret. *L.* 78. §. 2. *D. de legat.* 2. VI. Quod procurator ſibi adquireret actionem directam, tum ex ſtipulatu, tum rei iudicatae, idque tam active quam paſſive. (c) VII. Quod procurator vi huius dominii poſſet alium ipſo iure ſibi ſubſtituere, *L.* 8. 11. 23. *C. de procur.* nec non ſubſtitutum revocare, dummodo res adhuc eſſet integra. Boehmer *Diſſ. alleg. II*, 18. VIII. Quod procurator, niſi cauſſa cognita, mutari non poſſet, *L.* 17. *D. de procur.* IX. Quod principalem

(c) Neutro tamen caſu illa efficax eſt. *L.* 28. *D. de procur.* Sed procurator conventus, exceptione doli ſe tueri poteſt. Boehmer. *Diſſ. de Domin. lib. II*, 15.

(a)

palem etiam in reconventione defendere teneretur: *L.* 33. §. 3. *ſequ. L.* 35. *D. de procurat.* X. Quod litem ad heredes transmitteret, quam tamen veteris Iurisprudentiae ſubtilitatem iam dudum ſuſtulere Theodoſius & Valentinianus Imperatores *L. fin. C. Theod. de procur.* XI. Quod procuratoris eſſet, & interponere adpellationem, & eamdem proſequi. *L.* 18. *D. de adpellat. L.* 2. *C. de procurat.* XII. Quod procurator, mortuo principali, litem nihilominus proſequi teneretur. *L.* 23. *C. de procur.* & quae ſunt huius generis alia.

VI. Locum tamen procuratores habebant tantum in iudiciis privatis, non aeque in publicis. In his neque accuſator per procuratorem agere poterat, propter neceſſitatem inſcriptionis, de qua infra ſuo locó agemus, neque reus ſi ipſe praeſens, & crimen ita comparatum eſſet, ut capitis damnari poſſet. Boehm. *Diſſ. alleg* II. 13. VI. Procuratores in quibus iudiciis locum habuerint?

VII. A procuratoribus differebant DEFENSORES, qui ſine mandato, rei abſentis nomine, interveniebant, litemque ſuſcipiebant, de quibus ſatis accurate agunt Doctores ad *tit. D. de procur. & defenſ.* Differunt ergo etiam PATRONI CAVSSARVM & ADVOCATI, quorum diſcrimen hoc tradit Aſcon. Paedian. *ad* Cicer. *Divinat. in Verr. p.* 1759. *Qui defendit alterum in iudicio, aut Patronus dicitur, ſi orator eſt, aut Advocatus, ſi aut jus ſuggerit, aut praeſentiam ſuam commodat amico, aut Procurator, ſi negotium ſuſcipit, aut Cognitor, ſi praeſentis cauſſam novit, & ſic tuetur, ut ſuam.* Sed de Cognitoribus paullo ante, de Advocatis & Patronis cauſſarum ſupra ſatis accurate egimus. VII. Quinam Defenſores, Patroni cauſſarum, & Advocati?

TIT. XI.

DE

SATISDATIONIBVS.

TOTO coelo a fori noſtri obſervantia diſtat vetus ſatisdationum iudicialium ratio, de qua quaedam ex Antiquitatibus monere iuvat, ſed pauca: quum pleraque ipſe Imperator exſequutus ſit.

I. Satisdatio quid? I. SATISDARE Iureconſultis eſt, datis fideiuſſoribus cavere. *L.* 1. *D. Qui ſatisd. cogantur.* quamvis aliquando latiore vocabuli notione & reliquae cautiones ſatisdationum nomine veniant. *L.* 61. *D. de V. S. L.* 25. *D. de pecun. conſt. L.* 40. *D. de ſolut.* Et ſane ignotae veteribus fuiſſe videntur cautiones vel per pignora, vel per iusiurandum, vel per nudam promiſſionem, quae tamen poſtea etiam in vſu eſſe coeperunt, ceu ex titulo eodem Digeſtorum adparet.

II. Satisdationis quaenam fuerit ratio in iudiciis realibus? II. Diſtingui vero, quod ad ipſam ſatisdationem attinet, ſolebat inter iudicia IN REM & in PERSONAM. Quoties IN REM agebatur, ſatisdandum erat I. a poſſeſſore; quod ſi victus eſſet, nec rem ipſam reſtitueret, nec litis aeſtimationem, poteſtas futura ſit petitori, aut cum eo agendi, aut cum fideiuſſoribus eius, quae ſatisdatio vocari ſolebat IVDICATVM SOLVI. *princ. Inſt. h. t.* Quin idem poſſeſſor cavebat etiam datis fideiuſſoribus, nihil ſe deterius in poſſeſſione facturum. Quod ni

ni faceret, poſſeſſio in ſatisdantem adverſarium transferebatur. Paull. *Recept. Sent. I,* 10. 1. Vide ſupra *Lib. IV. Tit. VI. n* 24. 25. Fideiuſſio *iudicatum* ſolvi hac formula concipiebatur: SI EA RES SECVNDVM ME, HEREDEMVE MEVM A SEMPRONIO IVDICE, QVIVE IN EIVS LOCVM SVBSTITVTVS ERIT, IVDICATA ERIT, QVOD OB EAM REM TE, HEREDEMVE TVVM DARE, FACERE, PRAESTARE OPORTEBIT, QVANTI EA RES ERIT, DARE SPONDES? Barn. Briſſon. *de Form. V. p.* 393. Satisdare etiam tunc cogebantur II. Procuratores tum poſſeſſorum tum actorum; & illi quidem IVDICATVM SOLVI, hi autem, REM RATAM DOMINVM HABITVRVM, cavebant. *princ. Inſt. eod.* Idem etiam III. de tutoribus intelligendum, qui & ipſi non ſecus, ac procuratores, cavebant. *princ. Inſt. eod.* Sed id tamen tum demum locum videtur habuiſſe, ſi quando, an tutores eſſent, dubitabatur. *L.* 13. *D. de adm. tut.* Vulgo enim tutoribus & curatoribus non erat de rato ſatisdandum. *L vlt.* §. 3. *C. de adm. tut.* Huber. *Praelect. ad Inſt. h. t. p.* 390. Et hoc innuere videtur Iuſtinianus, dum *d. pr. Inſt. h. t. tutoribus agentibus hanc ſatisdationem aliquando remiſſam eſſe*, ait.

III. Vt & in iudiciis perſonalibus.

III. Ad iudicia PERSONALIA quod attinet, nec hic quidem actor ſatisdare cogebatur, immo nec reus, ſi ſuo nomine iudicium accipiebat. Id quod de cautione IVDICATVM SOLVI intelligendum. Cautio enim, REM RATAM HABERI, ab actoris procuratore

 omnino

omnino erat praeſtanda, quando quidem in Edicto Praetoris fuerat cautum; CVIVS NOMINE QVIS ACTIONEM SIBI DARI POSTVLAVERIT, EI, QVO NOMINE AGIT, ID RATVM HABERE EVM, AD QVEM EA RES PERTINERET, BONI VIRI ARBITRATV SATISDET. Rei autem procuratorem de IVDICATVM SOLVI cavere oportebat, *quia nemo defenſor in aliena re ſine ſatisdatione idoneus eſſe creditur.* §. 1. *Inſt. h. t.* Hinc falſus eſt Alphenus, dum *negavit, aequum eſſe, procuratorem ſatisdare, quod reus ſatisdare non deberet, ſi adeſſet.* Cic. *pro P. Quinct. VII.* Add. Car. Sigon. *de Iudic. I,* 27. *p.* 500.

IV. Quid Compromiſſum? IV. In cauſſis bonae fidei & arbitrariis aliquando deponebatur pecunia, quae COMPROMISSVM adpellabatur. Cic. *pro Q. Roſc. Com. IV. Quaero abs te, quid ita de hac pecunia compromiſſum feceris, arbitrum ſumſeris, quantum aequius melius ſit dari, repromittique, ſi pareret?* Quum enim periculum eſſet, vt alterutra pars arbitri laudo ſtaret: plerumque haec pecunia deponebatur, vt mulctae loco eriperetur ei, qvi hoc modo eluſiſſet arbitrium. Conf. Sigon. *l. c. p.* 501.

V. Nova ſatisdandi ratio. V. Et haec erat vetus ſatisdandi ratio, qua perfecta, tum demum litis conteſtatio fiebat. Vide ſupra *L. IV. Tit. VI. num.* 42. Sed haec omnia immutata ſunt ſequiore aevo. Nam novo iure reus, ſive, in rem ſive perſonali actione conveniretur, numquam cavebat, IVDICATVM

CATVM SOLVI, ſed tantum IVDICIO SISTI, quae cautio etiam iureiurando vel nuda promiſſione fieri poterat, niſi de fuga reus eſſet ſuſpectus. Procurator actoris, niſi dominus praeſens actis inſinuaret mandatum, ſatisdare cogebatur, REM RATAM HABERI. Rei vero procurator non adigebatur ad ſatisdationem, ſed ſufficiebat, ſi reus vel in iudicio vel extra iudicium pro eo caviſſet, IVDICATVM SOLVI. Rei abſentis defenſori ſemper erat ſatisdandum, IVDICATVM SOLVI, alias non admittebatur ad ſuſcipiendam pro alio actionem. Haec nova eſt illa ſatisdandi ratio, quae Conſtantinopoli introducta, omnes deinde reliquas Provincias Imperii pervaſit, neceſſarium eſſe exiſtimante Iuſtiniano, *caput omnium civitatum, nempe Regiam vrbem eiusque obſervantiam omnes Provincias ſequi.* §. 7. *Inſt. b. t.*

TIT.

TIT. XII.

DE

PERPETVIS ET TEMPORALIBVS ACTIONIBVS, ET QVAE IN HEREDES ET AD HEREDES TRANSEVNT.

VT rerum corporalium datur Vſucapio: ita & ratione iurium Praeſcriptio. Inter iura vero, quae in bonis ſunt, quum etiam ſint actiones, conſequens erat, vt & iſtis lapſu temporis praeſcriberetur. Hinc actiones aliae PERPETVAE erant, aliae TEMPORARIAE, aliae HEREDIBVS & IN HEREDES, aliae vel IISDEM, vel IN EOSDEM minus competebant. Qua de re hoc titulo dicendum.

I. Actiones quaenam perpetuae?

I. Quemadmodum leges perpetuae ſunt obligationis: ita & actiones, quae ex legibus naſcebantur, erant perpetuae, ita vt iis nullo vmquam tempore praeſcriberetur. *pr. Inſt. h. t.* Poſtea, quum intereſſe videretur Reipublicae, lites aliquando finiri: Conſtitutionibus Principum cautum eſt, vt eiusmodi actionibus, quae ex lege deſcendunt, triginta aut quadraginta annorum ſpatio praeſcriberetur. *princ. Inſt. h. t.* Remanſit tamen antiqui vocabuli vſus, adeoque & eiusmodi actiones, quae non niſi circumactis triginta vel quinquaginta annis exſpirant, PERPETVAE vocatae ſunt. Briſſon. *de Verb. Signif.* voce *Perpetuus*. Spatium enim XXX. annorum veteribus erat γενεὰ, & id ſatis longum ſpatium

ſpatium videbatur ratione hominis, ius ſuum perſequuturi. Hinc Gloſſae Nomicae: Περπέτουον καλεῖ καὶ τὸν τριάκοντα ἐτίας χρόνον, καὶ τὸν ἄχρι τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου χρόνον. *Perpetuum vocat triginta annorum ſpatium, tum quod per vitam hominis durat.* Ergo omnes actiones civiles ex conventione erant perpetuae, adeoque triginta annos durabant. *L. 3. C. de praeſcr. trig. ann.* (*a*) Idem annorum terminus praefixus eſt actionibus mixtis, *L. 7. C. de hered. pet.* nec non actionibus ex delicto, quoties civiliter agitur, quia & hae actiones perſonales, adeoque per *L. 3. C. de praeſcr. trig. ann.* perpetuae ſunt. At criminales actiones quamvis & ipſae perſonales ſint: plerumque tamen XX. tantum annos competunt. *L. 12. C. ad L. Corn. de falſ.* (*b*)

II. Aſt Praetoris quum annuum eſſet Imperium, neque Edictum eius, vt ſupra *L. I. Tit. II.* oſtendimus, diutius anno valeret: conſequens erat, — II. Actiones Praetoriae annuae.

(*a*) Excipiuntur tamen actiones perſonales ad promiſſam ſervitutem conſequendam competentes, quibus inter praeſentes decem; inter abſentes viginti annorum lapſu praeſcribebatur. *L. 16. C. de vſufr. L. 13. C. de ſervit.* Alias exceptiones, quae pleraeque ex recentiore iure deſcendunt, dabit Stryk. *de Praeſcript. act. civil. p. m.* 314.

(*b*) Exceptis criminibus continuis, vt & parricidio & ſuppoſiti partus, de quibus ſemper recte agitur. *L. 15. D. ad SC. Syllan. L. 19. §. 1. D. ad L. Corn. de falſ.* Notum quoque, delictis carnis quae vocant quinquennio praeſcribi, niſi vel via vel inceſtus acceſſerit. *L. 29. §. 6. D. ad L. Iul. de adult. L. 29. D. de furt. & L. 39. §. 5. D. eod.* Idem tenendum de crimine peculatus. *L. 7. D. ad L. Iul. pecul.* Et quibusdam aliis, de quibus ICti plenius agunt.

(*c*)

erat, vt & omnes actiones Praetoriae non niſi annuae eſſent. *pr. Inſt. h. t.* Earum tamen quaedam etiam hodie temporariae ſunt, praeſertim quae ad reſciſſionem actus geſti, aut poenam tendunt. *L.* 35. *D. de obl. & act.* (*c*) Quod etiam in actionibus Aedilitiis valebat, ſiquidem & Aedilium iurisdictio vertente anno exſpirabat. (*d*) Enimvero, quum durum videretur, rei perſequutorias actiones, Praetoris Edicto datas, tam brevi temporis lapſu perimi, & eum, qui res alienas detinebat, decedente Praetore, ſecurum praeſtari: invaluit, vt actiones Praetoriae, quae rem perſequuntur, tamdiu durarent, quamdiu civiles, id eſt, reales ob res mobiles triennium; ob immobiles X. vel XX. perſonales XXX. annos. *L.* 35. *pr. D. de obl. & act. L.* 8. §. 7. *D. de precar.* Tri-

Nonnullae etiam perpetuae.

(*c*) Perpetuae tamen ſunt ex Praetoriis poenalibus actio furti manifeſti. *pr. Inſt. h. t.* quod ideo inductum, quia actio haec ex XII. Tabulis deſcendit, quamvis Praetor poenam mutarit. Gell. *Noct. Att. II*, 18. actio furti adverſus nautas & ſtabularios: *L. vlt. §. vlt. D. naut. caupon.* actio depoſiti miſerabilis: *L.* 18. *D. depoſ.* actio ſervi corrupti. *L.* 13. *D de ſerv. corrupt.* actio de effuſo & deiecto, quoties liber homo laeſus. *L.* 5. §. 5. *D. de his qui effud. vel deiec.* Quarum omnium eadem eſt ratio, quia actio furti adverſus nautas, actio depoſiti in duplum vere ex Legibus XII. Tabb. actiones reliquae ex L. Aquilia originem trahebant, quamvis quaedam circa eas Praetor immutaſſet. Biennalis eſt actio doli. *L. fin. C. de dol. mal.*

(*d*) Attamen ſi ex Edicto Aedilitio reſcindendus erat contractus, veluti per actionem redhibitoriam, ſex menſibus tantum durabat actio, niſi tantum propter ornamenta detracta animal redhiberetur, quo caſu actio bimeſtris tantum erat. *L.* 28. *D. de Aedilit. edict.*

(*e*)

Tricennales quoque erant actiones Praetoriae, quae ex delicto non poenam, ſed rem perſequebantur. Add. Stryk. *de inveſtig. action. Sect. III*, 3. 4. *p.* 331. qui de his omnibus accurate ſatis commentatus eſt, nihil vt addi hic poſſe videatur.

TIT. XIII-XIV.

DE EXCEPTIONIBVS ET REPLICATIONIBVS.

QVae in iudiciis actoris fuerint partes, quave formula is actionem intendit, ſupra iam Titulo VI. ſatis ſuperque explicavimus. Diximus ibidem, *n.* XXXVIII. reum actionem vel negando excepiſſe, vel excipiendo elidere conatum. Ea exceptio a Praetore erat poſtulanda, aeque ac actio, (*a*) & quidem non niſi propoſita actione. Vnde tanquam ridiculum errorem veteris Poëtae exagitat Terent. *Eun. prooem.* *v.* 10. quod in comoedia induxerit reum, cauſſam prius dicentem, quam actor theſaurum vindicans dixiſſet, vnde is ſibi theſaurus ſit, aut vnde in patrium monimentum pervenerit. Ad quem locum Donatus: *Poſſeſſorem fecit priorem agere, quam petitorem, quod abhorret a conſuetudine & iuris & litium.* Si reus excipiebat: actor denuo replicabat. Vnde iam de exceptionibus & replicationibus agendum.

I. Erant

(*a*) Saepius nihil addebat ad inficiationem & tunc *pura* ea dicebatur defenſio Sin addebat exceptionem: *coniuncta* vocabatur. Car. Sigon. *de Iud. I*, 21. *p.* 472. *Cic. de Invent. II*, 20. *Agit is, cui manus praeciſa eſt, iniuriarum: poſtulat is, quocum agitur, a Praetore exceptionem. - Is, qui agit,* IVDICIVM PVRVM *poſtulat, ille, quocum agitur, exceptionem ait addi oportere.* (b)

I. Exceptiones quotuplices?

I. Erant exceptiones duorum generum: aliae ex lege proficiſcebantur, aliae ex Edicto Praetoris, quarum illae CIVILES: hae PRAETORIAE vocantur. Saepe enim, vbi lex dederat actionem: ibi Praetor dabat exceptionem. Sic quum pactum ex Romani iuris principiis nihil operaretur: exceptionem tamen pacti admittebat Praetor: adeoque haec Praetoria erat exceptio. Vtraeque exceptiones iterum in PERPETVAS, ſive PEREMTORIAS, & TEMPORARIAS, ſeu DILATORIAS diſpeſcebantur. Illae litem plane finiebant, (b) veluti ſi reus opponeret REM IVDICATAM. Hae eam tantum differebant, veluti ſi reus exciperet, debere ſe IN DIEM. Veniente enim die, nihil impediebat, quo minus actio denuo inſtitui poſſet, poſtquam pluris petitionem minus periculoſam eſſe, iuſſerat Zeno Imperator.

II. Replicatio.

II. Reo excipiente, actor REPLICABAT, id eſt, exceptionem illius nova exceptione elidere conabatur. Veluti ſi quis ageret adverſus Caium, hunc ſibi debere centum; & Caius exciperet, pactum inter ſe interceſſiſſe de non petendo:

(b) Vocatae hae exceptiones etiam PRAESCRIPTIONES, ſic praeſcriptionis rei iudicatae meminit *L. 47. §. fin. D. de except. rei iud.* praeſcriptionis doli *L. 95. D. de ſolut.* Praeſcribere vero eſt ante ſcribere, & inde hoc nomen datum videtur exceptionibus, quod quum ex iis penderet lis, vt ait Quinctilian. *Inſt. Orat. VII, 6.* a Praetore dictari ante actiones, ipſisque actionibus praeponi & praeſcribi ſolerent. P. Faber *Semeſtr. I, 21. p. 118. ſeqq.*

(c)

petendo: actor verbi cauſſa reſpondebat, pactum illud novo pacto eſſe ſublatum, & tunc quidem REPLICARE dicebatur. Si tum quoque reo ſuppeteret nova exceptio, qua actoris replicatio elidi commode poſſet: ea DVPLICATIO adpellabatur. Immo nonnumquam ad TRIPLICATIONEM & QVADRVPLICATIONEM, pro varietate negotiorum, procedebatur. Quae omnia ſatis adcurate docet Imperator his Titulis. Illud vero obſervare licebit, exceptiones aeque ac replicationes includi conſueviſſe ſponſionibus, quarum ratio ex ſequente §. elucebit; provocabant ſcilicet ſe invicem litigantes ad certam pecuniam, quae ei lucro cederet, qui iudicio viciſſet. Vid. Cic. *Verrin. I*, 45. & ibi Aſcon. Paedianus. Liv. *XXXIX*, 43. Valer. Max. *II*, 8. 2. Cicero *pro Caecin. XVI.* *& in Verrin. III*, 57. 58.

III. Quaenam fuerit excipiendi & replicandi ratio in iudiciis ſtricti iuris?

III. Vt vero ex Antiquitatibus, qua forma proferre exceptiones & replicationes conſueverint, oſtendamus: ſeparanda omnino ſunt *bonae fidei*, *arbitraria* & *ſtricti iuris* iudicia. In iudiciis arbitrariis & ſtricti iuris ſtatim, intenta actione, reus opponebat exceptionem, eamque deinde replicatione elidebat actor: adeoque non in iudicio, ſed in iure excipiendum replicandumque erat, ante lites conteſtationem. Sic intendente actore: AIO, HVNC HOMINEM EX IVRE QVIRITIVM MEVM ESSE, ſtatim addebat, qui rei cauſſam agebat: ET EGO NEGO, QVOD IAM RES IVDICATA SIT. Sequebantur ſponſiones ex parte actoris: SPONDESNE QVINGENTOS, SI HOMO

ISTE EX IVRE QVIRITIVM MEVS SIT? Spondeo. Ex parte vero altera: TV VERO SPONDESNE, NI HOMO TVVS SIT, NIVE RES IVDICATA SIT? Spondeo. Denique & actio & exceptio inſerebatur formulae, qua iudex dabatur, hoc modo: SI PARET, HVNC HOMINEM IVRE QVIRITIVM CAII ESSE, NEQVE RES IVDICATA SIT, SEIVS CONDEMNETVR. Aliud exemplum expoſuit Ge. Graev. *Epiſt. ad Schilterum* inſerta Schilt. *Exercit. ad Pand. VII*, 3. *p.* 222. Conf. Ger. Noodt. *de Iurisd. & Imp. I*, 13. *p.* 144. Car. Sigon. *de Iudic. I*, 21. *p.* 479. Exceptiones proponebantur verbis: SI NON, vel AC SI NON, item: AVT SI, AVT NISI, EXTRA QVAM SI, QVOD. Exempla ex ipſo iure colligit Cuiac. *Obſ. V*, 34. & multo accuratius Briſſon. *de Form. Lib. V. p.* 402. *ſequ.* Par ratio erat replicationum, quae eodem tempore eademque ratione opponendae, in ſtipulationem deducendae, formulaeque erant inſerendae.

IV. Quaenam in iudiciis bonae fidei?

IV. Alia vero erat ratio iudiciorum bonae fidei, in quibus nihil attinebat, exceptiones in iure a Praetore ſpeciatim impetrari, formulaeque includi, ſiquidem arbitri libera & nullis adſtricta vinculis religio & detrahere aliquid poterat, & adiicere. Senec. *de Benef III*, 7. Hinc locum habebat exceptio, etiam poſt litis conteſtationem oppoſita, quin exceptiones bonae fidei iudiciis ineſſe dicebantur. *L.* 3. *D. de reſcind. vendit. L.* 84. § 4. *D. de legat.* 1. *L.* 21. *D. Solut. matrim.* Conf. Ger. Noodt. *l. c.* vt & *Probab. II*, 1. *p.* 42. *ſeq. de Foenore & Vſur. III*, 15. *p.* 330. *de Forma*

emen-

emendandi doli mali V. p. 488. *VIII. p.* 495. *de Pact. & Tranſact. XI. p.* 682.

V. Vbi ad iudicium ventum: actor ſuam actionem & replicationem; reus exceptionem & duplicationem probabat. Nam & reus excipiendo actor fiebat. *L.* 1. *D. de except.* V. Probatio exceptionis & replicationis facta in iudicio.

TIT. XV.

DE

INTERDICTIS.

TRibus verbis, vt ſupra *Lib. I. Tit. II. n. XXII.* diximus, Praetoris poteſtatem circumſcripſerant veteres. DABAT enim, DICEBAT, & ADDICEBAT. Ad dicendi poteſtatem etiam INTERDICTA referuntur, de quibus hoc titulo quaedam ex Antiquitatibus monebimus.

I. Controverſiae aut de iure in re erant, aut de poſſeſſione. Si quis conſtans & perpetuum ius in re ſibi competens perſequebatur, eoque nomine actionem inſtituebat: dicebatur PETERE. Sin poſſeſſionem vel adipiſci, vel retinere, vel recuperare vellet; qua de re ante inſtitutas actiones reales plerumque incidebat controverſia; Vid. *Lib. IV. Tit. VI n.* 24. tunc non *petere*, aut *agere*, ſed INTERDICERE dicebatur. *Interdicere* ergo non erat Praetoris, (a) ſed I. Quid interdicere fuerit?

(a) In Digeſtis tamen etiam Praetor nonnunquam INTERDICERE dicitur. Veluti *L. vnic. pr. D. Ut in flum. publ. L.* 1. §. 29. *D. de aqua quot. L. vn. pr. D. de fonte*

ſed eius, qui poſſeſſionem quaerebat, adeoque idem erat, ac interdictum a Praetore poſtulare, vel eodem vti. Quinctil. *Inſt. III, 6. Non debuiſti* INTERDICERE, (id eſt, interdicto vti,) *ſed* PETERE, (id eſt, actionem petitoriam inſtituere,) *an recte interdictum ſit, ambigitur.* Eadem ſignificatione vox INTERDICERE occurrit *L.* 1. *§. pen. D. de via publ. L.* 3. *D. de tab. exhib. L. pen. D. Ne quid in loco publ.* & locis aliis quamplurimis, collectis a Barn. Briſſon. *de Verb. Sign. voce Interdicere p.* 290.

II. Quid interdictum dare?

II. Quemadmodum ergo, qui poſſeſſionem rei in controverſiam deductae petebat, INTERDICERE dicebatur: ita Praetor tunc, ſi iuſtae preces viderentur, (*b*) INTERDICTVM DABAT, quod aliquando etiam DECRETI, aliquando ACTIONIS nomine veniebat. Cuiac. *Obſ. V,* 17. Faciebat id certa formula, qua aliquid fieri vel iubebat, vel vetabat, ita tamen, vt nihil

Formula interdicti.

fonte. Sed frequentior tamen & antiquior eſt altera ſignificatio.

(*b*) Diſpiciebatur, an quis VEL VI, VEL CLAM, VEL PRECARIO poſſideret, quae vocabula, perpetuo Interdicto VTI POSSIDETIS inſerebantur. *L.* 1. §. 5. *D. Uti poſſid.* Hinc Chaerea apud Terent. *Eunuch.* II, 3.

Hanc tu mihi vel clam, vel precario,
Fac tradas.

Ad quae verba Donatus: *Secundum ius loquutus eſt, Nam his tribus mala fide aliquid poſſidetur.* Vnde falluntur, qui hoc interdictum *Uti poſſidetis* poſſeſſorio ſummariſſimo, quod vocant, comparandum exiſtimant.

(*a*)

nihil interim de ipſa cauſſa decerneret, vt recte obſervavit Theophil. *princ. Inſt. h. t.* Sic exempli cauſſa edicebat Praetor: VTI NVNC POSSIDETIS EVM FVNDVM, Q. D. A. (id eſt, *quo de agitur*,) QVOD NEC VI, NEC CLAM, NEC PRECARIO ALTER AB ALTERO POSSIDETIS, ITA POSSIDEATIS. ADVERSVS EA VIM FIERI VETO. Feſt. *voce Poſſeſſio p.* 372. Vlpian. *L.* 1. *D. Uti poſſid.* Reliquas formulas, quibus Praetor de adipiſcenda recuperandaque poſſeſſione edixerit, collegit Briſſon. *de Form. V, p.* 388. *ſequ.*

III. Interdicta de rebus ſacris, religioſis, publicis.

III. Nec ſolum de poſſeſſione Praetor interdicta dabat, ſed & de iis controverſiis, quae de rebus ſacris, religioſis, publicis & huius generis aliis incidebant, ſi qua vis in iis vel facta eſſet, vel metueretur. Sic de rebus ſacris edicebat Praetor: IN LOCO SACRO FACERE, INVE EVM IMMITTERE QVID VETO. *L.* 1. *D. Ne quid in loco ſacro fiat.* De religioſis: QVO QVAVE ILLI MORTVVM INFERRE, INVITO TE, IVS EST, QVO MINVS ILLI EO EAVE MORTVVM INFERRE, & IBI SEPELIRE LICEAT, VIM FIERI VETO. *L.* 1. *D. de mort. inferend.* Eodem modo Praetor interdixerat de locis & itineribus publicis, de fluminibus; de ripis aliisque eiusmodi rebus, de quibus ipſae formulae exſtant in *Libro XLIII. Digeſtorum.*

IV. Differentia inter actiones & interdicta.

IV. Ceterum ab actionibus interdicta toto coelo differebant. In actionibus non petebat actor ſtatim, vt Praetor adverſario ipſius aliquid imperaret vel prohiberet, ſed aiebat, ver-

bi cauſſa, rem eſſe ſuam, vel ſibi deberi ex mutuo, vel alia cauſſa, iudiciumque ac iudicem petebat. At in interdictis rogabatur Praetor, vt interdiceret iubendo, aut vetando formulis, quales adhuc adduximus. Ant. Schult. *ad* Paulli *Recept. Sent. V*, 6. *p.* 453. Cuiac. *Obſ. V*, 17. Actionibus inſtitutis, plerumque dabantur iudices: at interdicta ipſe interponebat Praetor, nec in iis opus erat iudice. Car. Sigon. *l. c.*

V. Dato interdicto, nonnumquam ſequebatur iudicium.

V. Dato tamen interdicto, ac negante altera parte, recte illud contra ſe petitum, iudicium erat dandum, & iudex, vel recuperator, conſtituendus, qui hac de re cognoſceret, ſententiam ferret, litemve, ſi ita ferret caſus, aeſtimaret. Cic. *pro Caecin. II. L.* 1. §. 41. *D. de vi & vi armat. L.* 3. §. *vlt. D. Uti poſſidet. L.* 3. §. 1. *D. de itin. & actu priv.* Hinc iſto caſu etiam ſponſiones inter partes interponebantur: SI RECTE INTERPOSITVM INTERDICTVM? ſive, SI ADVERSVS EDICTVM PRAETORIS VIS ESSET FACTA? Exemplum eſt apud Ciceron. *pro Caecin. VIII. XVII.* Quinctil. *Inſtit. Orat. VII*, 5. *XII*, 10.

VI. Cur interdicta vocentur ius ordinarium?

VI. Quae quum ita ſint, facile patet, hoc caſu, quo negabat alter, ſe interdicto teneri, litigantes eſſe ad ius ordinarium remiſſos. *L.* 1. §. 2. *D. Si ventr. nom. mul. in poſſeſſ. miſſ.* Quamvis & interdicta ipſa IVS ORDINARIVM vocentur. Frontin. *de Limit. agror. p.* 41. *De poſſeſſione controverſia eſt, de qua ad interdictum, hoc eſt,* IVRE ORDINARIO, *litigatur.* Ad quae verba Aggen. Vrbic. *De poſſeſſione fit controverſia, quoties de totius fundi ſtatu per interdictum, hoc eſt,* IVRE ORDINARIO,

NARIO *litigatur, Hoc non eſt diſciplinae noſtrae iudicium, ſed apud Praeſidem Provinciae agitur, vt ex lege reſtituatur poſſeſſio, cui poterit attinere.*

VII. Reliqua, quae de ſingulis interdictis dici poſſent, iam a Doctoribus occupata ſunt, quorum expilare ſcrinia nihil attinet. Id modo addimus, interdictorum ad inſtar introductas eſſe extraordinarias cognitiones, quae interdictis quodammodo adſimilabantur. Vnde AD EXEMPLVM INTERDICTORVM *tunc rem agi*, aiunt Diocletianus & Maximianus, *L.* 3. *C. de interdict.* qualis locutio etiam eſt in *L.* 2. *C. unde vi L.* 4. *C. eod. L. vlt. C. de libert. exhib. L. vlt. C. de action.* Add. Briſſon. *de Form. V. p.* 390. Varias Interdictorum diviſiones explicant ICti. Alia enim dicunt eſſe PROHIBITORIA; alia EXHIBITORIA. Deinde alia ADIPISCENDAE; alia RETINENDAE; alia RECVPERANDAE POSSESSIONIS cauſſa dari obſervant. Denique alia ipſis ſunt SIMPLICIA: alia DVPLICIA. Sed dari etiam interdicta mixtae naturae, veluti quae ſimul *prohibitoria* & *exhibitoria*, vel *prohibitoria* & *reſtitutoria* ſunt, obſervat Cuiac. *Obſ. IV*, 11. Cui etiam eam debemus obſervationem, quod quamvis vulgo bina tantum illa interdicta retinendae poſſeſſionis duplicia eſſe doceant, eiusdem tamen naturae ſit interdictum, quod inter corrivales redditur ex *L.* 1. §. 26. *D. de aqu. quot. & aeſtiv.* Cuiac. *Obſ. IV*, 11.

VII. Quid cognitiones extraordinariae?

TIT. XVI.

DE
POENA TEMERE LITIGANTIVM.

INtereſt Reipublicae, ne temere ad litigandum procedant homines. Hinc & Romani temeritatem litigantium partim pecuniaria poena, partim iuriſiurandi religione, partim infamiae metu, coercuerunt. *princ. Inſt. h. t.* De ſingulis nonnulla monere haut abs re fuerit.

I. Iusiurandum calumniæ in Civilibus.

I. Ad iusiurandum CALVMNIAE quod attinet, illud ſatis antiquum eſt, quamvis poſtea Iuſtinianus nonnihil hac in re immutarit. *L.* 2. *C. de iureiur. propt. cal.* Et antiquis quidem temporibus de calumnia iurandum erat omnibus, qui iusiurandum alteri detulerant. Paull. *Recept. Sent. II*, 2.2. *L.*34.*L.*37. *D. de iureiur.* neque quisquam ab hac lege eximebatur, praeterquam parentes & patroni, liberis & libertis iusiurandum deferentibus. *L.* 7. §. 3. *D. de obſequ. parent* Sed & is, qui novum alteri opus nunciabat, iurare prius tenebatur, NON CALVMNIAE CAVSSA OPVS NOVVM NVNCIARE. *L.*5.§.14. *D. de op. nov. nunciat.* Praeterea, qui damni infecti, itemque qui ad exhibendum agebat, iurare prius debebat de calumnia *L.* 13. §. 3. *D. de damn. inf.* nec non qui theſaurum ſuum in alieno defoſſum effodere volebat. *L.* 15. *D. ad exhibend.* vt & creditor, qui in poſſeſſionem bonorum debitoris miſſus, rationum inſtrumentorumque debitoris recognitionem diſpunctionemque iterum petebat. *L. vlt. D. de reb. credit.* Sed hoc

qui-

quidem erat iuſiurandum calumniae *ſpeciale.* Praeter id etiam receptum *generale*, quod ab initio iudicii ab actore, reo & Advocatis exigitur, cuius formulae ſunt in *d. L. 2. princ. C. de iureiur. propter cal.*

II. Et in Criminalibus.

II. Haec in privatis iuidciis. In publicis ſemper accuſatori iuranda erat calumnia. Hinc in lege Servilia, quam Car. Sigonius reſtituit, cautum fuerat: *Qui pecuniam ab altero petet, is eum, vnde petet, ex Praetoribus, quei in eum annum lectei erunt, ad iudicem in eum annum, quei ex H. L. factus erit, in ious educito, nomenque eius deferto, ſi deiuraverit, calumniae cauſſa non poſtulare.* Et de Metello auctor eſt Aſconius Paedian. in Cic. *Cornelian. p.* 1308. eum, Curionem accuſaturum bis iuraſſe, ſemel adactum a patre, iterum lege, tum, quum iuraret calumniam.

III. Poena Calumniae ex lege Remmia.

III. Si quis tamen iuriſiurandi immemor calumnioſe alterum vel in ius vocaſſe, vel accuſaſſe diceretur: poenas is dabat haut leves. Exſtabat hanc in rem lex vel Memmia, vel Remmia, incertae aetatis, (*a*) qua cavebatur,

(*a*) Valer. Max. III, 7.9. hanc legem vocat *Memmiam*, quam lectionem etiam editiones pleraeque Ciceronis *in Oratione pro S. Roſcio XIX.* praeferunt, quum tamen in MSC. Codicibus conſtanter legatur *Remmia*, quo nomine etiam in iure noſtro venit. *L.* 13. *D. de teſtib. L.* 1. §. 2. *D. ad SC. Turpil.* Vnde non ſatis certum eſt, quod exiſtimat Steph. Vin. Pigh. *Annal. ad ann.* clↃcxiii. *p.* 484. legem hanc latam eſſe *a C. Memmio Gallo, Tribuno plebis.* Sane & Remmia gens Romae non ignota, Remmii enim Aedilis meminit Aurel. Victor. *de Vir. Illuſtr. LXVI.* Alius Remmii mentionem facit Tacit. *Annal. II*, 68.

vt calumniatoribus poena, conſtituto iudicio, imponeretur. Ea poena in quo conſtiterit, nondum conſtat. Plerumque huc trahunt locum Cic. *pro S. Roſc. XX. Sin autem ſic agetis, vt arguatis, aliquem patrem occidiſſe, neque dicere poſſitis, aut quare, aut quomodo: ac tantummodo ſine ſuſpicione latrabitis: crura quidem vobis nemo ſuffringet, ſed ſi ego hos bene novi, litteram illam, cui vos vsque eo inimici eſtis, vt etiam eas omnes oderitis, ita vehementer ad caput affigent, vt poſtea neminem alium, niſi fortunas veſtras, accuſare poſſitis.* Inde ergo colligunt, poenam legis Remmiae fuiſſe ſtigma fronti inuſtum. Sed quamvis non adeo certum ſit, hanc poenam ex lege Remmia eſſe: ex ipſo tamen hoc Ciceronis loco palam eſt, omnino literam calumniatorum frontibus inuri conſueviſſe. Sed qualem? procul dubio litteram K. Non enim CALVMNIA, ſed KALVMNIA ſcribebant veteres, vt patet ex Terentii Scauri, Velii Longi & Diomedis Orthographia. Vnde & Iulian. in Μισοπώγωνι *p.* 360. non obſcure ait, K. fuiſſe illud calumniatorum inſigne. Sed huius rei illuſtrationem expectamus a V. A. & Iurisprudentiae bono nato, Henr. Brencmanno, quem bene de Lege Remmia meriturum, Reſpublica litteraria ſperat.

IV. Aliae calumniae poenae.

IV. Poſtea & aliae calumniae poenae invaluerunt, veluti exſilii, vel relegationis in inſulam, vel ordinis amiſſionis. Paull. *Rec. Sent. V*, 4. 11. Quod tamen de cauſſis criminalibus tantum videtur intelligendum, nec non de controverſiis ſtatus, nam & in his actoris calumnia exſilio poterat puniri. Paull. *Rec. Sent. V*, 1. 5. In cauſſis civi-

civilibus calumniantes actores in impenſas damnabantur. *L. 79 pr. D. de iudic.* immo & in quadruplum eius, quod quis litis alteri intendendae cauſſa acceperat. *L. 1. ſequ. D de calumn.* Licebat quoque reo ab actore ſibi ſtipulari decimam rei petitae partem, ſi eum per calumniam actionem movere crederet, (*b*) Cuiac. *Obſ. VII*, 5. Quod ita procul dubio factum: SPONDESNE DECIMAM PARTEM EIVS, QVOD PETIS, SI CALVMNIATVS ES? Ad quae actor; SPONDEO, SI CALVMNIATVS SVM. Sed de impenſis litis, a calumniante victori reſtituendis, ipſi ICti in ſuis libellis plura liberaliter dare ſolent.

V. Sed & INFAMIA coercebant temere litigantes in quibusdam iudiciis. Omnes enim, ex delicto quocumque condemnati erant infames, ſi vere, id eſt, dolo, deliquiſſe dicerentur. *L. 7. D. de publ. iudic.* Eandem ignominiam ſubibant, qui tutelae, mandati, directa aeque ac nonnumquam contraria, *L. 6. § 5. D. de his, qui not. inf.* depoſiti directa, itemque pro ſocio actione damnati fuerant. §. 2. *Inſt. h. t. L. 1. D. de his, qui not. inf.* Sed de hiſce famoſis iudiciis ſingulis ſuo loco diximus. **V. Infamis temere litigantium.**

TIT.

(*b*) Meminere huius decimae partis ſummae, libello comprehenſae, Diocletianus & Maximianus Auguſti, *L. 3. C. Hermogen. de Calumn.* Sed eam decimam ſua aetate minus vſitatam fuiſſe, teſtatur Tribonianus. §. 1. *Inſt. h. t.* At reduxit tamen eam Iuſtinianus *Novella CXII*, 2.

(*c*)

TIT. XVII.

DE

OFFICIO IVDICIS.

DIximus ſupra Titulo huius libri ſexto, alia a litigantibus facta eſſe IN IVRE coram Praetore, alia in IVDICIO coram Iudice Pedaneo. Illic quid factum, iam illo loco ſatis explicavimus. Reliquum eſt, vt & Iudiciorum Romanorum formam addamus.

I. Iudex datus cum formula. I. Actione coram Praetore ſolenniter intenta, vel *Iudices*, vel *Arbitri*, vel *Recuperatores* dabantur, & quidem cum certa formula: C. AQVILI IVDEX ESTO, & SI PARET, FVNDVM CAPENATEM SERVILII ESSE EX IVRE QVIRITIVM, NEQVE IS SERVILIO A CATVLO RESTITVATVR; TVM CATVLVM DAMNATO. Tum ergo Iudicis erat cognoſcere, an fundus eſſet actoris, Nonnumquam reus exceptionem obiecerat, & tum illa quoque comprehendebatur formula, (*a*) Iudicisque erat cognoſcere, an exceptio illa poſſit a reo demonſtrari. Veluti ſi Praetor hac formu-

(*a*) Iniquus ergo erat Praetor, ſi in data formula omitteret exceptionem. Et tunc Tribunorum poterat implorari auxilium. Cic. *Acad. Quaeſt. IV*, 30.

(*b*)

ſormula dederat Iudicem: C. AQVILI IVDEX ESTO, ET SI PARET, AGRVM CAPENATEM SERVILII ESSE, CATVLVM DAMNATO, EXTRA QVAM, SI TESTAMENTVM PRODATVR, QVO ADPARET, CATVLI ESSE. Hic praecipue Iudex cognoſcebat, an tale exſtaret teſtamentum. Id quod etiam de replicatione, duplicatione & ceteris eſt obſervandum. Sin iudicium eſſet bonae fidei, talis erat formula: SI PARET, MAEVIVM SERVILIO DOMVM VENDIDISSE, TVM QVANTVM MAEVIO SERVILIVM OB EAM REM DARE EX FIDE BONA OPORTET, TANTI DAMNETVR. Sin arbitrarium denique, talis erat formula: ESTO ARBITER, ET SI PARET, MAEVIVM VESTEM SERVILII HABERE, NEQVE IS ARBITRIO IVDICIS EXHIBVERIT, TVM, QVANTVM IN LITEM SERVILIVS IVRARIT, TANTI DAMNATO. Sigon. *de Iudic. I*, 24. *p.* 497. *ſequ.* Paucis: *Praetor* de *iure* cognoſcebat, decernens, quid iure ſit pronunciandum, ſi actor intentionem ſuam probaſſet: *Iudex* deinde de *facto* diſpiciebat, vtrum actor actionem ſuam, an reus exceptionem poſſit demonſtrare. Si iuris tantum eſſet quaeſtio, Praetor ſolus extra ordinem cognoſcebat. Ger. Noodt. *de Iuriſdict. & Imper. I*, 8.

II. Le-

II. Legendus erat. II. Legebantur hi Iudices a Praetoribus in vrbe; in Provincia vero a Praeſide. Sen. *de Benef. III*, 7. ita tamen vt diſcrimen eſſet inter iudicia publica & privata. In publicis Iudices legebantur ex Decuriis, quae in album mitti ſolebant. Tales Decuriae Iudicum initio erant binae, deinde tres, poſtea Auguſtus quartam ex inferiore cenſu addebat, quae vocabatur *Ducenariorum*, iudicabatque de minoribus ſummis, quae CC. millia numum non excederent. Ex quo patet, iudiciis ſelectos praecipue quidem de criminibus, at aliquando tamen etiam de cauſſis privatis iudicaſſe. Suet. *Aug. Cap. XXXII.* Hanc Decuriam in ferreo annulo eſſe iuſſerat Auguſtus, teſte Plin. *H. N. Lib. XXXIII. cap.* 1. Deinde Caligula quintam adiiciebat. Suet. *Calig. Cap. XVI.* ſextam, quam addi precabantur Iudices, Galba negabat. Sueton. *Galb. XIV.* Ex his ergo Decuriis ordinarie petebatur Iudex in cauſſis publicis. Vnde inſcriptio apud Reineſ. *Claſſ. VI. p.* 406.

L. CLODIO. C. F. SERG.
VITELLINO. II. VIR. I. D.
IVDIC. EX. V. DEC.
EQVO PVBL.

In privatis vel ex Decuriis ſumebantur, vel a Praetore eligebantur, ita tamen, vt litigantibus fas eſſet ſuſceptos reiicere, & clamare: HVNC NOLO, HIC TIMIDVS EST, ET BONA SAECVLI PARVM INTELLIGIT. ILLVM VOLO, QVIA CAESAREM FORTITER AMAT.

AMAT. Plin. *Paneg. XXXVI.* & alter Plin. *Hiſt. Nat. I. praef.* Add. *L. 80. D. de Iudic. L. 23. D. de adpellat.* Numeri Iudicum, qui cauſſas privatas iudicarent, ita meminit Gell. *Noct. Attic. XIV,* 2. *Quo primum tempore a Praetoribus lectus in Iudices ſum, vt Iudicia, quae adpellantur privata, ſuſciperem.*

III. Addici etiam poterat invitus.

III. Vbi placuiſſet demum Iudex, & a Praetore eſſet addictus: non licebat Iudici iudicium renuere, niſi iuſta eſſet excuſandi cauſſa. *L. 1. pr. & §. 2. D. de vacat. & excuſ. mun.* Cuius rei exempla exſtant apud Sueton. *Claud. XV.* & Plin. *Epiſt. X,* 66. Munus enim publicum erat hoc iudicandi onus, neque quisquam illud poterat ſine iuſta cauſſa ſubterfugere, vnde & inſcii, immo & inviti dari poterant Iudices. Vid. *L.* 39 *D. de Iudic.* Plin. *Epiſt. III,* 20. *Vt in recuperatoriis Iudiciis, ſic nos in his Comitiis, quaſi* REPENTE ADPREHENSI, *ſecuri Iudices fuimus.* Qui locus non ita intelligendus eſt, ac ſi Praetor de medio, quemcumque libuiſſet, pro arbitrio adprehenderit, ſed quod ex ſelectis, quoscumque vellet, etiam invitos Iudices litigantibus dare potuerit. Ger. Noodt. de *Iuriſd & Imper. I,* 13.

IV. Vbi & cum quibus iudicarit?

IV. Porro Iudex, maxime ſi ſolus eſſet datus, in conſilium adhibebat aliquot amicos vel Iurisperitos, & cum his ſedebat in ſubſelliis. Gell. *Noct. Att. XIV,* 2. Vnde facile patet, cur dicti ſint *Iudices Pedanei.* Non enim in Tribunali, vt Magiſtratus, ſedebant, ſed in ſubſelliis, adeoque veluti ad pedes Praetoris. Ceterum Iudicium in foro & comitio exercebatur, e. g. ad puteal Libonis, & haec ſunt *loca iudiciorum*, quorum meminit Modeſtinus, *L. 6. §. 2. D. de Iudic.*

V.

V. Quomodo in leges iuraſſit?

V. Simul ac in hunc locum ſe contulerat Iudex, primo omnium iurabat, ex lege ſe iudicaturum, cuius iuriſiurandi ſollemnis formula: EX ANIMI SENTENTIA. Cicer. *Acad. Quaeſt. IV*, 47. Cuius formulae veſtigium in *L.* 2. §. 2. *C. de iureiur. propt. calumn.* deprendit Cuiac. *Obſerv. I*, 21. Iurabat vero, aram tenens, id eſt, *puteal Libonis*, de quo iam ſupra quaedam monuimus. Vnde Cicero *pro Flacco XXXVI. Ergo is, cui ſi aram tenens iuraret, crederet nemo, per epiſtolam, quod volet, iniuratus probabit.* Add. Iac. Raevard. *Var. V*, 8. P. Faber *Semeſtr. I. p.* 212.

VI. Iudice abſente, dies diffindebatur.

VI. Si ipſo die iudicii non aderat Iudex, vel morbo vel alia iuſta cauſſa impeditus, tum dies iudicii proferebatur. Qua de re in legibus XII. Tabularum fuerat cautum: SI MORBVS SONTICVS, VOTVM, ABSENTIA REIP. ERGO, AVT STATVS DIES CVM HOSTE INTERCEDAT: NAM SI QVID HORVM FVAT VNVM IVDICI ARBITROVE, REOVE, EO DIE DIFFENSVS ESTO. Goth. *ad XII. Tab. Tab. II.* Ea enim lege permittitur, vt ſi Iudici, vel reo, cauſſa ſontica fuerit, iudicii dies differri poſſet. *L.* 2. §. 3. *D. Si quis caution.*

VII. Litigantes abſentes Edicto citabantur.

VII. Si Iudex adeſſet, litigatorum vero alter ſe haut ſiſteret, neque iuſtam adferret excuſationis cauſſam, tum Edictis citabatur. Primo enim altera pars petebat Edictum primum, deinde, per intervallum non minus decem dierum, alterum ac tertium, ac denique impetrabat *peremtorium, quod inde hoc nomen ſumſerat, quod perimeret diſceptationem, id eſt, vltra non*

non pateretur, adverſarium tergiverſari. Comminabatur enim is, qui edictum dederat, etiam abſente diverſa parte, cogniturum ſe & pronunciaturum. L. 68. 69. 70. *D. de iudiciis.* Non ſemper tamen quatuor opus erat edictis, ſed nonnunquam tria, nonnunquam duo, nonnunquam *vnum pro omnibus* ſufficiebat, *quod aeſtimare oportebat eum, qui ius dicebat, & pro conditione cauſſae, vel perſonae, vel temporis, ordinem edictorum vel compendium moderari. L. 72. D. de iudic.*

VIII. Praeſentes iurabant calumniam.

VIII. Praeſentes vtrique litigantes ſtatim iubebantur iurare calumniam, vt ſuperiore titulo diximus, cuius rei exemplum eſt apud Cicer. *pro P. Quinct.* Tum iuſſi ſunt patroni dicere: id quod duabus fiebat vicibus, adeoque quater ex certo horarum intervallo perorabant patroni. Appian. *de Bello Civ. I, p.* 663. Primo enim totam cauſſam Iudici verbis breviſſimis ac veluti per indicem exponebant, & haec vocabatur CAVSSAE CONIECTIO, (*b*) Aſcon. Paedian. *ad* Cic. *Verrin. III. p.* 1841. *Quum litigatores ad Iudicem veniſſent, antequam cauſſa ad Iudicem ageretur, quaſi per indicem rem expoſuerunt, atque id ipſum dictum eſt cauſſae coniectio, quaſi cauſſae in breve coactio.* Poſtea vero integris iuſtisque orationibus ſtatum cauſſae exponebant, ſimulque teſtibus, litteris, tabulis, deductisque ex ipſa re argumentis, ſuam vel actionem vel exceptionem probabant, vt ſatis patet ex Ciceronis orationi-

Tum fiebat cauſſae coniectio. Hinc oratores indicebant.

(*b*) Vnde adparet, cur *L.* 1. *D. de Reg. Iur.* regula iuris dicatur *quaſi quaedam cauſſae coniectio.* Conferri ibi merentur Commentarii Iac. Raevardi & Iac. Gothofredi.

tionibus pro *P. Quinctio & Q. Roſcio Comoedo.* Ceterum hic mos proculdubio Athenis, vt alia, Romam migraverat. Nam & Athenienſes, antequam cauſſam perorarent, praemittebant brevem eiusdem coniectionem, quae etiam προβολὴ dicebatur. Vnde Budaeus *Comment. Graec. Lingu. p. m.* 632. *Eſt autem* προβολὴ *intentio & obiectio iudicii dictati, quaſi petitio digladiantis.* Poſtea in XII. Tabulis cautum: AB ORTV ANTE MERIDIEM CAVSSAM CONIICITO, (c) CVM PERORANT AMBO PRAESENTES. Et inde factum, vt translata in Iudices notione, litigantes primo coniicere cauſſam, deinde iuſta oratione perorare iuberentur. Gell. *Noct. Att. XVII,* 2. Ne tamen in immenſum evagarentur oratores, lege Pompeia cautum fuerat, vt ad clepſydram dicerent. Cic. *de Orat. III,* 34. *Id. de Orat. XXXVIII.* Quot clepſydrae eſſent, eius rei penes Iudices erat arbitrium. Plin. *Epiſt. IV,* 9. *II,* 11. *I.* 23. *VI,* 2. Vnde ſaepe ſex vel plures perorantibus datas novimus.

IX. Iudices interea quid egerint?

IX. Iudices vbi audiebant partes, dicebantur OPERAM DARE. *L.* 18. *pr. D. de iudic. L.* 13. *pr. D. de vacat. & exc. mun.* Cuiac. *Obſ. V,* 33. Quam moleſtum vero fuerit Iudicibus, perorantes audire oratores, & quam parum ſaepe ad

(c) Gothofredus & alii legere malunt CONSCITO, ſed hoc idem fuiſſe videtur ac cauſſam coniicere. *Conſciſcere* enim dicebatur Praetor, dum poſtulantibus, ſeu perorantibus per ſe, vel per alios, litigatoribus, de re tota cognoſcebat, vt ipſe ait Gothofr. *p.* 188. Sane id non faciebat Praetor, verum Iudex.

(d)

ad ea, quae dicebantur, attenderint, facile patet ex loco Titii apud Macrob. *Saturnal. II*, 12. *Veniunt in comitium triſtes, iubent dicere, quorum negotium eſt, narrant. Iudex teſtes poſcit, ipſus it minctum, vbi redit, ait, ſe omnia audiviſſe, tabulas poſcit, litteras inſpicit, vix prae vino ſuſtinet palpebras.* Sed haec forſan de laxa poſteriorum temporum diſciplina intelligenda ſunt.

X. Interim audiebantur etiam teſtes, & quidem non remotis partibus, ceu hodie fieri ſolet ex male intellecta Zenonis *L.* 14. *C. de teſtibus.* Ibi enim *Secretarium* non eſt locus, vbi teſtes ſecreto & remotis partibus audiuntur, ſed locus, in quo Iudices poſtremis temporibus cauſſas cognoſcebant, ceu conſtat ex Heſychio in voce Σέκρετον, & Suida in voce Στύλη. Plura de hoc Secretario Iudicum, (nam & Secretarium erat in Eccleſiis, vbi Epiſcopi & Presbyteri audiendis fratrum negotiis vacabant, Sulpit. Sev. *Dial. II*, 1. *Epiſt. I. & III.*) obſervavit H. Valeſ. *ad* Amm. Marcellin. *Lib. XV. cap. VII. p.* 69. Add. Gundlingiana *Part. IX. Obſ. IV.* Potius Romani producentem teſtes ſemper adeſſe patiebantur, vt eos interrogaret. Qua in interrogatione praecipue elucebat oratorum ſolertia. Saepe loco teſtium tabulae producebantur, vt fides fieret Iudici. Vid. Cic. *pro Q. Roſc. init.* Gell. *Noct. Att. XIV*, 2. X. Teſtium productio.

XI. Cauſſa demum vtrimque perorata, poſt meridiem ferenda erat ſententia. Ita enim denuo legebatur in XII. Tabulis: POST MERIDIEM PRAESENTI LITEM ADDICITO. Gell. *Noct. Att. XVII*, 2. ſi quid ergo ob- XI. Sententia a Iudice quomodo lata?

ſcuritatis cauſſa haberet, dicebat Iudex: SIBI NON LIQVERE, quo facto de integro erat inſtituenda cognitio. Gell. *Noct. Att. XIV*, 2. Cicero *pro A. Caecina II.* Vno iurante, ſibi non liquere, reliqui ferebant ſententiam. *L.* 36. *D. de re iud.* & quidem de plurium ſententia. Si paria erant Iudicum ſuffragia, res erat in pendenti, donec competens Iudex vnam earum ſententiarum confirmaret. *L.* 28. *D. de re iud.* Id quod tamen aliter ſe habuiſſe in Iudiciis Centumviralibus, ſi paribus conſiliis actor viciſſet & victus eſſet, erudite docet *ὁ πάνυ* Cuiac. *Obſ. X*, 20. Si ad liquidum res erat deducta, tum ferebatur ſententia: veluti in cauſſis ſtatus: VIDERI SIBI HVNC HOMINEM LIBERVM, *L.* 28. §. 1. *D. de liber. cauſſ.* in actione iniuriarum: VIDERI IVRE FECISSE, vel NON FECISSE, *princ. Inſt. de iniur.* in cauſſa exheredationis: VIDERI MATREM IVSTAS HABVISSE CAVSSAS EXHEREDANDI. Verbo enim VIDERI veteres in ſententiis ἠθικῶς vſos eſſe, idem obſervat Cuiac. *Obſ. III*, 26. In cauſſis contractuum: QVVM CONSTET, TITIVM SEIO EX ILLA SPECIE L. ITEM EX ILLA LV. DEBERE, IDCIRCO TITIVM SEIO CENTVM ET V. CONDEMNO. *L.* 1. §. 1. *D. Quae ſent. ſine adpell. reſc.* Sin abſolvendus videretur reus, formula erat: SECVNDVM ILLVM LITEM DO. Val. Max. *II*, 8. 2.

XII. Quo modo ab Arbitro? XII. Ita Iudices pronunciabant. Arbitri in actionibus arbitrariis primum arbitrium dicebant, deinde, niſi paruiſſet reus, ferebatur ſen-

ſententia reusque condemnabatur, quanti in litem iuratum. *L.* 18. *pr. D. de dolo malo.* Prius fiebat hac formula: ARBITROR, TE HOC MODO SATISFACERE ACTORI DEBERE. Poſterius vero hoc modo: CENTVM, DE QVIBVS ACTOR IN LITEM IVRAVIT, REDDE.

XIII. Remedia condemnato competentia.

XIII. Perfecto iudicio, reque iudicata nihil reliquum erat, quam vt damnatus iudicatum ſolveret. (*d*) Semel enim finita cauſſa in iudicium amplius deduci non poterat. Vnde Donatus *ad* Terent. *Andr. VIII*, 1. *v.* 7. explicaturus verba, Comicis admodum familiaria: ACTVM EST, *Haec res*, inquit, *ſecundum Ius Civile dicitur, in quo cavetur, ne quis rem actam apud Iudices repetat. Sic ipſe Terentius in Phormione: Actum, aiunt, ne agas.* Fas tamen illi erat, vel reſtitutionem in integrum petere, de cuius cauſſis abunde diſſeritur a Iureconſultis, vel actorem calumniae poſtulare, de cuius criminis poena ad ſuperiorem Titulum diximus, vel Iudicem

(*d*) Id niſi faceret, vi mixti imperii, quod Praetori competebat, exſecutio fiebat per lictores; qui morem non gerentes coercebant, damno, captisque pignoribus. Quin aliquando fabri ipſis adiungebantur, qui omnia diſturbarent, inprimis ſi novum opus nunciatum, vel interdictum datum. Vid. Caſaub. ad Suet. *Iul. c. XVII.* Nonnumquam veteri iure ſequebatur addictio die trigeſimo, id eſt, reus iterum in ius raptus a Praetore addicebatur actori, niſi vel ſponſorem dediſſet, vel iudicatum ſolviſſet. Tum reus abductus ab actore in privato carcere tenebatur, donec aut opera aut pecunia ſatisfeciſſet. Qua de re ſupra dictum eſt pluribus. Exemplum eſt apud Ciceron. *pro Flacco XIX.*

dicem, aut quod litem ſuam fecerit, aut falſi aut repetundarum poſtulare, de quibus Iudiciis partim ſupra ad *TIT. V. n.* 1. partim infra *TIT. XVIII, n.* 67. *ſequ.* agitur: vel denique interponere adpellationem, antequam ſententia in rem iudicatam tranſierit. Sed de Adpellatione quum in Inſtitutionibus tacuerit Imperator, plura hic dicere, nihil attinet.

TIT. XVIII.

DE

IVDICIIS PVBLICIS.

PLane diverſa erant a Iudiciis *privatis* PVBLICA, quorum illis ſua quisque perſequebatur, his Reſpublica delicta publica vindicabat. Vnde Iuſtinianus *princ. Inſt. h. t. Publica Iudicia neque per actiones ordinantur, neque omnino quidquam ſimile habent cum ceteris Iudiciis, magnaque diverſitas eorum eſt & in inſtituendo & in exercendo.* Quum ergo *Titulo VI.* & ſequentibus de Iudiciis privatis ſit actum: nihil iam videtur reliquum, quam vt de publicis quoque ex Antiquitatibus nonnulla moneamus.

I. Quid interſit inter Iudicia publica & popularia?

I. Iudicia PVBLICA quae fuerint, tum demum recte cognoſcemus, ſi ea a *popularibus*, *extraordinariis*, ac denique *populi* Iudiciis accurate ſeiunxerimus. Cum *popularibus* ergo actionibus in eo conveniebant Iudicia publica, quod vtrobique cuivis e populo actio permitteretur, quum in privatis Iudiciis non niſi is, cuius intererat, actoris vice fungi poſſet. Aſt in eo haut leve

leve inter populares actiones & publica Iudicia intercedebat diſcrimen, quod illae ad civilem mulctam actori adplicandam; haec ad publicam animadverſionem eſſent comparata. Vnde illae erant cognitionis Praetoriae, haec coram Quaeſitoribus ac Iudicibus inſtituebantur. Quales populares actiones erant albi corrupti, ſepulcri violati, deiecti vel effuſi. Vid. *L.* 43. §. 2. *D. de procur. L.* 3. §. 5. *& fin. D. de his qui effud. vel deiec.* Zonar. *Annal. Tom. II. p.* 6. καὶ τὸν δῆμον ποπέλυς ὠνόμασεν, ὅθεν καὶ παρὰ τοῖς βίβλοις ταῖς νομικαῖς ποπυλάρια κέκληται ἡ δημοτικὴ ἀγωγή. *Quod nos* δῆμον *vocamus, Romani populos adpellarunt. Vnde & in libris legum popularis vocatur, quae cuilibet de populo datur, actio.* Ita enim vertendum eſſe hunc locum, iam monuit Briſſon. *de Verb. Sign. p.* 443. quum in vulgari verſione perperam legatur *plebeia educatio.* Conf. Thomaſ. *Diſſert. de Abigeis num. IX.*

II. Magna quoque Iudiciorum publicorum & extraordinariarum cognitionum ſimilitudo erat ac convenientia. Vnde de eorum diſcrimine haut levis eſt controverſia inter Iureconſultos. Vid. Ant. Matth. *de Crimin. proleg. IV,* 7. *p.* 53. Thomaſ. *Diſſ. alleg. n. XII. ſequ.* Beyer. *Poſit. ad Pand. de extraord. crim. p.* 613. Sed plana tamen res eſt. In eo conveniunt Iudicia extraordinaria & publica, quod vtraque tendunt ad animadverſionem publicam, & crimina, quibus Reipublicae vtilitas laeditur, vindicant. Sed differunt tamen variis modis, quos neſcio an accuratius quis expoſuerit, quam ὁ πάνυ Graevius in *Animadv. ad* Sigonium *Tom. II. Theſaur. Antiquitatum Rom.* praemiſſis, vbi ita

II. Quid inter eadem & extraordinarias cognitiones?

ſcribit vir doctiſſimus: PVBLICA *Iudicia erant de criminibus, de quibus lex certa lata erat, & finita illa lege poena, ſecundum quam legem poſtulabatur a quocumque cive, qui publici criminis aliquem volebat accuſare, niſi eſſent quibus iure id non licebat. Publica dicebantur, & quia pertinebant ad ſtatum publicum, ſive Reipublicae, non ad privatorum ſtatum, vt Iudicia privata, & quia ex legibus publicis oriebantur.* EXTRAORDINARIA *erant, quae ex legibus publicis non oriebantur, ſed in quibus quaerebatur de criminibus, de quibus aut nullae leges erant, aut ſi leges eſſent, cum crimen atrocius duceretur, quam vt ſecundum leges iudicaretur puniendum eſſe. In Iudiciis publicis ſortiebantur inter ſe Praetores, quam quisque deberet exercere quaeſtionem, de vi, de adulterio: in extraordinariis cognoſcebant aut Coſſ. aut totus Senatus, aut Princeps, aut Praefectus Vrbi intra C. lapidem, aut Praefectus Praetorio, vltra C. lapidem, aut in Provinciis Imperatoris Legati Auguſti pro Praetore, in populi vero Proconſules.* Ex quibus patet. I. Publica Iudicia inſtituta eſſe de criminibus, de quibus leges latae erant, & finita illis legibus poena, ſecundum quas leges poſtulari poſſet a quocumque cive, qui publici criminis aliquem vellet accuſare, niſi eſſent, quibus Iure id haut liceret. (*a*) Aſt extraordinaria Iudicia ex legibus publicis non orta, in iisque quaeſitum de criminibus, de quibus aut nullae exſta-

(*a*) Explicat id Macer *L. 1. D. de publ. iudic.* Sic publica Iudicia oriebantur ex lege Iulia de adulteriis, Maieſtatis, de vi publica & privata, peculatus, ambitus, &c. (*b*)

exſtabant leges, aut poena nulla finita. II. In Iudiciis publicis ſortitos eſſe inter ſe Praetores, quam quisque deberet exercere quaeſtionem, veluti de vi, de adulterio, de Maieſtate. In extraordinariis vero cognoviſſe aut Conſules, aut totum Senatum, aut Principem, aut Praefectum vrbi intra centeſimum lapidem, aut in Provinciis Imperatoris Legatos Auguſti pro Praetore, in populi vero Proconſules. (*b*) Addit Graevius aliam differentiam, *quod in Iudiciis publicis quilibet e populo accuſare potuerit; in extraordinariis vero non niſi is, cuius interfuerit;* quam licet argumentis haut poenitendis in dubium vocarit illuſtris Thomaſ. *l. c.* ſatis tamen certa res videtur de plerisque. Sane id conſtat de actione ſepulcri violati, *L.* 1. §. 9. *L.* 6. *D. de ſepulcr. viol.* expilatae hereditatis, *L.* 4. *D. expil. her.* Quin ob hanc ipſam cauſſam haec delicta *privata* adpellantur. *L.* 1. §. *vlt. D. de poen. L.* 2. & *ſequ D. de concuſſ. L.* 3. *D. de praevaricat. L.* 1. *D. de ſtellionat*, quia nimirum non omnibus promiſcue accuſandi ius eſt. Alioquin enim & plura ad ſtatum Reipublicae pertinent, veluti ruptio aggerum Nili, & accuſationi locus eſt, & inſcriptioni in crimen, *L. vlt. D. de delict. priv.* & poena capitalis. *L.* 1. §. *vlt. L.* 9. *D. de extraord. crimin.* Quae omnia non cadere

(*b*) Obſervavit hoc ipſe Sigon. *de Iudic. II*, 4. *p.* 540. Et in hoc praecipua *extraordinariorum* & *publicorum* Iudiciorum ſita fuiſſe videtur differentia. Quin ideo dicta haec Iudicia videntur EXTRAORDINARIA, quia tunc non ii, penes quos criminum quaeſtiones ordinariae eſſent, ſed alii ſuperiores Magiſtratus extra ordinem iudicarent.

cadere in delicta privata, nemo non videt. Ceterum plura erant eiusmodi extraordinaria crimina, veluti ſollicitatio alienarum nuptiarum, inquinatio lacuum, & aquarum publicarum corruptio, interpellatio puellarum de ſtupro, abactio partus, dardanariatus, aliaque plura, de quibus Doctores ad Pandectas *Lib. XLVII. Tit. XI. & ſequ.*

III. Quid inter ea & iudicia populi?

III. Interdum & privatas & publicas cauſſas non Magiſtratus cognoſcebant, ſed populus, & tunc eiuſmodi Iudicia vocabantur POPVLI. Privata rariora erant, publica paullo frequentiora, iisque inprimis Maieſtatis aliaque crimina vindicabantur, in quibus de capite civis Romani quaerebatur. Hinc eleganter Plaut. *in Menaechm. IV*, 2. *v.* 18. diſcernit iudicia *privata*, *publica*, & quae *coram populo* exercebantur. En eius verba: - - - *Aut ad* POPVLVM, *aut in* IVRE, *aut ad* IVDICEM *res eſt.* Sed de his populi Iudiciis ſub finem Tituli aptior erit dicendi locus.

IV. Quaenam crimina vindicata Iudiciis publicis?

IV. Ceterum Iudiciis publicis vindicabantur crimina publica, quae vel adverſus Rempublicam fuerant commiſſa, vel Reipublicae ſalutem laedere, dignaque adeo videbantnr, quae lege & poena publica vindicarentur. Prioris generis erant crimina ambitus, repetundarum, vis publicae; poſterioris, homicidium, veneficium, parricidium, crimen falſi, adulterii, plagii. Car. Sigon. *de Iud. II*, 2. *p.* 531. *ſeq.* Non ergo omnia crimina Iudiciis publicis vindicabantur, ſed ea,

de quibus leges Iudiciorum publicorum exſtabant. Vnde Macer *L.* 1. *D. de public. Iudic. Non omnia*, inquit, *Iudicia, in quibus crimen vertitur, & publica ſunt, ſed ea tantum, quae ex legibus Iudiciorum publicorum veniunt, vt Iulia Maieſtatis &c.*

V. Ea crimina poenis vindicabantur, quarum octo genera Ciceronis auctoritate prodidit Iſidor. *Orig. V*, 27. *p.* 934. *edit. Dion. Gothofr. damnum, vincula, verbera, talionem, ignominiam, exſilium, ſervitutem & mortem.* DAMNVM alias & *mulcta* vocatur. Initio Reipublicae quum nondum eſſet pecuniae tanta copia, duarum ovium & triginta boum ſuprema mulcta erat. Quum vero ea res ob inaequale armentorum pretium inaequalem faceret mulctae aeſtimationem: paullo poſt exactos Reges A. V. C. CCXLVIII. lege Ateria Tarpeia conſtituti ſunt in ſingulas oves aeris deni, in boves centeni. Gell *Noct. Att. XI*, 1. Dionyſ. Halic. *X. p.* 674. Feſt. *voce Peculatus p.* 359. V. Quibus poenis animadverſum in reos? Quid damnum?

VI. VINCVLORVM nomine veniunt compedes, pedicae, boiae, manicae, catenae, nervi, carcer. Carcerem primus ad terrorem civibus inferendum aedificavit Ancus Marcius, Liv. *I*, 33. quamvis alii id tribuant Tullo Hoſtilio: Sed id forſan de parte carceris intelligendum. Carceris enim locus ſubterraneus vocabatur *latomiae*, vel *lautumiae.* Feſt. *hac voce.* Liv. *XXVI.* 27. *XXXII*, 26. *XXXVII*, 3. *XXXIX.* 44. *L.* 1. §. 4. *D. de aleat.* Eius alia pars vocata *Tullianum*, alia *Robur*. Feſt. *hac voce.* Liv. *XXXIX*, 59. prior a Tullio Rege exſtructa, a quo etiam iſte locus Tulliani nomen obtinuiſſe videtur. VI. Vincula.

Di-

Diſtinguebant vero Romani, vtrum accuſatus crimen eſſet confeſſus, an inficiatus? Ante confeſſionem rei in cuſtodiis liberis habebantur, ſiquidem vel ipſe Magiſtratus eos domi adſervabat, vel alii privati Nobiles eorum ſuſcipiebant cuſtodiam, ceu patet exemplis apud Liv. *XXXII*, 26. *XXXIX*, 114. Salluſt. *de Bell. Catil. XLIX.* Poſt confeſſionem vero rei in vincula publica coniiciebantur, dum ferretur & exequutioni mandaretur ſententia. *L.* 5. *D. de cuſt. & exhib. reor. L.* 2. *C. eod.* Ipſi carceri praeerat commentarienſis, cuius erat, eos, qui in vincula publica coniicerentur, in commentarios referre, eorumque nomina Triumviris rerum capitalium ſingulis menſibus ingerere. *L. vlt. C. eod.* Plin. *Hiſt. Nat. VII*, 38.

VII. Verbera. VII. VERBERA fuſtibus & virgis infligebantur. Et illis quidem Romani in caſtris, (*c*) his in vrbe vtebantur, nec ab vllo temere extremum ſumtum eſt ſupplicium, quin virgis prius in terga ſaeviretur. Liv. *VII*, 19. Sed poſtea virgarum metu cives eſſe variis legibus liberatos, iam ſupra, *Adpend. Lib. I, n. XXVIII*, obſervavimus.

VIII. Talio. VIII. TALIONIS poenam iniuriis atrocioribus ſtatuerant Decemviri, quorum haec lex reliqua eſt apud Feſtum & Gell. *Noct. Att. XXI.* 1. SI MEMBRVM RVPIT, NI CVM EO PACIT,

(*c*) Fuſtuarium ſupplicium ordinarium erat eorum, qui ducem deſeruerant. Cicero *Phil. III*, 6. Liv. *V*, 6. Quo ritu iſtud ſupplicium ſumtum ſit, docet Polyb. *Hiſt. VI, p.* 670.

(*d*)

CIT, TALIO ESTO. Verum quum omnes talionem hanc transactione a ſe amoliri poſſent, neque credibile ſit, quemquam adeo ſtolidum fuiſſe, vt oculum ſibi excuti pro oculo, quam paciſci cum laeſo, maluerit; facile eſt ad exiſtimandum, etiam antiquiſſimis temporibus rariſſimum apud Romanos fuiſſe talionis vſum, tantum abeſt, vt eam ſequiore aevo obtinuiſſe veroſimile ſit.

IX. IGNOMINIA vel Cenſorum nota, vel lege aut edicto Praetoris inurebatur. Illam tamen paullo leviorem viſam opinor. Cicero ſane apud Non. Marcell. I, 93. *Cenſoris Iudicium nihil fere damnato*, ait, *adferre praeter ruborem*. De infamia, qua Praetor edicto certos homines notabat, ſingularis exſtat Digeſtorum Titulus, ad quem plura commentantur Iureconſulti. IX. Ignominia.

X. De EXSILIO SERVITVTEQVE iam ſupra ſatis multa notavimus. MORS vel CIVILIS, vel *violenta* erat. Morte *civili* plectebantur, quibus adimebatur libertas vel civitas, qua de re iam ſuo loco actum eſt, nec hae mortis ſpecies differunt ab exſilio & ſervitute. Aſt *violenta* morte, quae in primis huc pertinet, animadvertebatur in eos, qui extremo digni videbantur ſupplicio. Et antiquis quidem temporibus vſitatiſſimum erat ſuſpendium in arbore infelice. (*d*) Quod ſupplicium me- X. Exſilium, ſervitus, mors.

(*d*) *Infelix arbor* Turnebo in *Adverſ. IV*, 3. eſt ſtipes, ſeu furca, eumque ea in re ſequitur Sigon. *de Iudic. III*, 3. Aſt Catoni & Plinio felices arbores vocantur in vniverſum, quae fructum ferunt, infelices, quae neque ſeruntur vnquam, neque fructum ferunt. Conf. Coel. Rhodig. *Lect. Ant. X*, 7. Brod. *Miſcell. IV*, 6. (*e*)

metuendum erat P. Horatio, quum ſororem occidiſſet. Liv. *I*, 26. Nec infrequens praecipitatio ex rupe Tarpeia, de qua Iuſt. Rycquius *de Capitol. Cap. IV. p.* 44. *ſequ.* Quod ſupplicium licet antiquitus ſervis & liberis hominibus commune eſſet, ceu ex Lege XII. Tab. demonſtrat Gell. *Noct. Att. X*, 18. poſtea tamen fuit liberorum hominum proprium: ſervi vero ſub furca caeſi in crucem agi conſueverunt. (*e*) Quo de ſupplicio eiusque ritibus multa diſputata ſunt a Iuſto Lipſio, Gretſero, Ge. Calixto, Barth. Nihuſio & plurimis, qui Chriſti paſſionem commentariis illuſtrarunt, eruditis. Inſtar omnium eſſe poſſunt Ant. Bynaeus *de paſſione Chriſti*, & Sagitt. in *Harmon. Euangeliſt. de paſſion. Dom. Part. II, n.* 418. *ſequ.* Saepe etiam ſontes, virgis caeſi, demum ſecuri percutiebantur a lictoribus. Exemplo eſſe poſſunt Iunii Bruti filii, patris ipſius iuſſu ita percuſſi, apud Liv. *Hiſt. II*, 5. vt & Campani, eodem modo tractati, teſte Liv. XXVI, 15. (*f*) Non rara quoque erat ſtrangulatio, quae Triumvirorum interventu a lictoribus laqueo fiebat, & quidem plerumque in

(*e*) Vnde Cicero Philipp. I. *Talis animadverſio fuit Dolabellae cum in audaces ſceleratosque ſervos, tum in impuros nefariosque liberos.* Hos ſcilicet ad ſaxum, illos ad crucem condemnavit. Add. Cic. *ad Attic. Epiſt. XIV*, 17.

(*f*) Ignominioſius videbatur, ſecuri, quam gladio feriri. Hinc Vlpianus *L.* 8. §. 1. *D. de poen.* negat, in eum telo animadverti poſſe alio, qui ad gladium damnatus ſit. Eodem pertinet, quod Papiniano ſecuri percuſſo, Antoninus Caracalla dixit: *Gladio te exſequi oportuit meum iuſſum.* Vid. P. Faber *Semeſt. I*, 3. *p.* 20.

(g)

in ea carceris parte, quae *Tullianum* vocabatur. Salluſt. *de Bello Catilinar. LV.* Cicero *in Vatinium*, *XI.* Valer. Max. *V*, 4. 7. *VI*, 3. 1. Ex altera carceris parte, quam *Robur* adpellabant, praecipitatio fiebat. Quale ſupplicium deſcribit Feſtus *voce Robur p.* 410. Singulare quoque ſupplicium parricidarum erat culleus, de quo infra ſuo loco dicemus. (g) Sub Imperatoribus multae aliae poenae receptae, multae veteres abrogatae. In iure noſtro ſupplicia licita occurrunt, ad furcam damnatio, vivicomburium, capitis amputatio, quibus proximae metalli coercitio, & deportatio in inſulam, quae quia caput, vel naturale vel civile, adficiunt, poenae CAPITALES adpellantur. *L.* 28. *pr.* §. 11. *L.* 8. §. 1. *L.* 46. *D. de poen.* Illegitimae contra erant poenae, ſi quis inedia necaretur, *L.* 10. *D. de interd. & releg*, iunctis Baſilicis, vel ſi animadverteretur in aliquem ſecuri, telo, fuſte, laqueo, veneno, virgis, *L.* 8. §. 1. 3. *D. de poen.* praecipitatione, *L.* 25. §. 1. *D. h. t.* Inter NON CAPITALES licitas ſunt fuſtium admonitio, flagellorum caſtigatio, damnatio in opus temporarium, relegatio, infamia, dignitatis privatio, *L.* 6. §. *vlt.* *L.* 7. *L.* 8.

(g) Haec omnia in libera Republica fiebant. Sub Imperatoribus multae aliae ac longe acriores poenae inventae ſunt, veluti damnatio ad metalla, ad beſtias, vivicomburium, aliaque huius generis ſupplicia. Nec deſunt exempla, quod homines arboribus incurvatis alligati, poſtea remiſſis illis in partes diſtracti ſunt. Qualia multa hinc inde in hiſtoria Auguſta, & in Martyrologiis occurrunt. Conf. Sagittarii libellum *de Cruciatibus Martyrum*.

(h)

*L.*8.*pr. L.* 28.*pr.* §.4. 6. *D. de poen. L.* 103. *D. de verb. ſign.* Illicitae autem ſunt poenae carceris perpetui, *L.* 7. §. 9. *L.* 35. *D. de poen.* & tormentorum. *L. pen. D. de quaeſtion.* Cuiac. *Obſ. XIV*, 34. Sed omnes tamen has illicitas poenas Principes ſaepe per modum privilegii irrogaſſe, ſatis novimus.

XI. Iudicia publica a quibus exercita?

XI. Ceterum publica Iudicia exercebant initio Reges ipſi. Romulus, teſte Dionyſio Halic. *II, p.* 87. de delictis maximis ipſe cognoſcebat: minora Senatoribus permittebat. Poſtea Tullus Hoſtilius inſtituit Duumviros, qui perduellionem iudicarent, ſimulque ab eorum ſententia provocationem conceſſit ad populum. Liv. *I*, 26. De Tarquimio Superbo auctor eſt idem Livius *I*, 55. eum, vt metum incuteret populo, cognitiones capitalium rerum ſine conſilio per ſe ſolum exercuiſſe, propterque eam cauſſam occidere, in exſilium agere, bonis mulctare, potuiſſe. In Regum locum ſuccedebant Conſules, quos quaeſtionibus publicis non ſecus ac Reges praefuiſſe, ſatis patet exemplo Iunii Bruti apud Liv. *II*, 5. Enimvero quum eodem anno P. Valerius Poplicola legem de provocatione tuliſſet: invaluit poſtea, vt non Conſul de capite civis Romani iniuſſu populi quaereret, verum ii, quos populus quaeſtionibus publicis praefeciſſet, quique inde Quaeſitores parricidii ſunt adpellati. Meminit eorum iam Lex XII. Tabularum, ſi vera ſcribit Pomponius, *L.* 2. §. 23. *D. de orig. iur.* Feſtus *voce Quaeſtores p.* 160. *Quaeſtores parricidii adpellati, quos ſolebant creare cauſſa rerum capitalium.*

XII.

XII. Solebant vero eiusmodi Quaeſitores olim ita conſtitui, vt primo fieret SC. quo Tribuni iubebantur primo quoque tempore ad plebem ferre de quaeſtione huius vel illius criminis, Liv. IV, 51. Fiebat deinde a Tribunis rogatio hoc modo: VELITIS IVBEATIS, VT QVAERATVR, QVAE PECVNIA CAPTA, ABLATA, COACTA AB REGE ANTIOCHO, QVOD AES PVBLICVM RELATVM NON EST, VTI DE EA SER. SVLPICIVS PRAETOR VRBANVS AD SENATVM REFERAT, QVEM EAM REM SENATVS VELIT QVAERERE, DE IIS, QVI PRAETORES NVNC SVNT. Liv. XXXVIII, 54. Conſentiente & ſuffragante plebe, a Senatu res modo Dictatori (Liv. IX, 26.) modo Conſulibus (Liv. IV, 51.) modo ex Praetoribus cuidam negótium dabatur, quaerendi de crimine. Et hi dicti deinde ſunt *Quaeſitores parricidii*, vel *Quaeſitores rerum capitalium*. XII. Quaeſitores quomodo conſtituti?

XIII. Enimvero haec mutata ſunt anno V. C. ɪↄcɪv, quo perpetuae eſſe coeperunt Quaeſtiones, atque ordinariae. Quum enim eo anno L. Piſo, Tribunus plebis, legem de repetundis tuliſſet: addidit, vt ſingularis de eo crimine Praetor quaereret. Cicer. *Brut.* XXVII. Pigh. *Annal. II. p.* 447. Eadem ratione L. Sulla Praetori cuidam *quaeſtionem* de Maieſtate; alii aliis de peculatu, & de ambitu quaeſtionem demandarunt. Solebant ergo ſex, qui tunc in vrbe erant, Praetores, inito Magiſtratu, Iurisdictionem vrbanam, peregrinam & quatuor illas XIII. Quaeſtiones quando factae ſint perpetuae?

Quaeſtiones in ſortem coniicere; adeoque fortunae, cuinam quaevis obtingeret, committere. (*b*) Sigon. *de Iudic. II*, 4. *p.* 540. L. Cornelius Sulla Quaeſtiones quatuor alias publicas invexit, de ſicariis, veneficiis, falſo & parricidio, adeoque totidem addidit Praetores. *L.* 2 §. 32. *D. de orig. iur.* Solebat tamen Senatus, quum raro plures, quam octo Praetores crearentur, ſuo arbitrio modo binas iurisdictiones, modo binas quaeſtiones, modo iurisdictionem & quaeſtionem vni alterive deferre. Sigon. *l. c. p.* 542. Sed & extra ordinem nonnunquam Senatus populique decreto quaerebant ſive Conſules, ſive alii conſtituti Quaeſitores. Exempla ſunt apud Ciceronem *de Fin. II*, 16. & *Brut. XXII.*

XIV. Quaeſitorum ſeſſio.

XIV. Quaeſitores ergo iſti in foro atque in Tribunali praeerant iudiciis publicis, ſedentes in ſella curuli, gladiumque poſitum ante ſe habentes in ſignum Imperii. Aderant praeterea Iudex Quaeſtionis, Iudices, ſcribae, accenſi; praecones, lictores, adparitores & alii, qui Quaeſitorem in iudicando exſequendoque ſententiam iuvabant. Sigon. *de Iudic. II*, 4. *p.* 544.

XV. Quis Iudex Quaeſtionis?

XV. Inter Iudices primum locum occupabat IVDEX QVAESTIONIS, non idem ſane cum Quaeſitore, vt aliqui ſibi perſuadent, ſed

(*b*) Ante haec tempora Praetores bini ſingulas domi Iurisdictiones ex S.C. ſortiebantur, vrbanam & peregrinam: reliqui quatuor Provincias foris gubernandas ſuſcipiebant.

(*i*)

ſed ab hoc diverſiſſimus. Sane in cauſſa Oppianici Praetor erat Verres, Iudex quaeſtionis C. Iunius. In cauſſa Verris, Praetor M. Glabrio, Iudex quaeſtionis Q. Curtius. In cauſſa Cluentii, Praetor Q. Naſo, Iudex quaeſtionis Q. Voconius. Inter Quaeſitorem & Iudicem quaeſtionis hoc interfuiſſe ait Quinctilianus, *Inſtit. Orat. VIII*, 3. quod Praetor, ſeu Quaeſitor, in iis, quae eſſent Imperii; Iudex quaeſtionis in iis, quae ad cognitionem pertinebant, fuerit occupatus. Fuit ergo non quidem Magiſtratus, *L.* 1. *pr. &* §. 1. *D. ad L. Corn. de ſicar.* ſed perſona tamen publica, (*i*) quae veluti partes Praetoris, ſive abſentis, ſive nimis occupati, agebat, vnde & *princeps Iudicum* vocatur Aſconio Paediano. Praetor quoque praeſens dabat accuſationem, vel negabat, cogebat Iudices & dimittebat. Iudex vero quaeſtionis datam actionem exercebat, Iudices ſortiebatur, teſtes audiebat, quaeſtiones habebat, tabulas inſpiciebat, & ſi qua erant huius generis alia. Sigon. *l. c.* *pag.*

(*i*) Videtur hoc munus poſt Aedilitatem capi conſueviſſe. Sane C. Iunius Iudex Quaeſtionis in Cluentiana fuit Aedilitius, teſte Cicer. *pro Cluent. XXXIII.* Et huc pertinet etiam Inſcriptio apud Sigon. *de Iudic. II*, 5. *p.* 548.

C. OCTAVIVS. C. F. C. N. C. PRON. PATER. AVGVSTI.
TR. MIL. BIS. Q. AEDIL. PL. CVM TORANIO IVDEX QVAESTIONVM.
PR. PROCOS. IMPERATOR APPELLATVS EX PROVINCIA MACEDONIA.

Conf. Gruter. *Inſcr. p. CCCLX.*

pag. 546. *ſequ.* Ger. Noodt. *de Iurisdict. & Imper.* *II*, 5. *p.* 158. Schulting. *Iurispr. antiqu. anteiuſt.* *p.* 728.

XVI. Quales reliqui Iudices? XVI. Reliqui Iudices quaſi conſilium Praetoris erant, adeoque adſidebant in ſubſelliis. Legebantur initio ex ordine Senatorio, deinde ex Equeſtri, lege Sempronia: tum ex vtroque, lege Servilia Caepionis, hinc iterum ex Equeſtri, lege Servilia Glauciae, porroiterum ex Senatorio, lege Livia Druſi, tum ex tribus Ordinibus, Senatorio, Equeſtri, Plebeio, lege Plautia Silvani: hinc denuo ex Senatorio, lege Cornelia Sullae, ac paullo poſt denuo e tribus Ordinibus, lege Aurelia Cottae, poſtremo ex Senatoribus ſolis, lege Iulia Caeſaris. Numerus ex lege Servilia Glauciae fuit quadringentorum quinquaginta: quamvis non idem ſemper fuerit ſervatus. Hic numerus denuo in varias decurias deſcriptus fuerat, vti diximus ſupra *Lib. IV. Tit. XVII.* §. II. Ex eadem lege Iudicem nec oportebat triginta annis minorem eſſe, nec maiorem ſexaginta. Aliis legibus cautum fuerat, vt Iudices viginti quinque ad minimum annorum eſſent, quamvis vigeſimum annum ſufficere iterum ſtatuerit Auguſtus. Sueton. *Aug. XXXII.* (*k*) Legebat eos quotannis Praetor, ſimul iurans, ſe eos dolo malo ſcientem non legiſſe: lecti vero aderant in ſubſelliis, & iurati ferebant ſententiam.

XVII.

(*k*) Pro vigeſimo anno trigeſimum ponit Sigon. *de Iudic. II*, 8. ſed depravatum eſſe illum locum Suetonii, iamdudum obſervarunt Cuiac. *Obſ. XX*, 31. & Graev. in *Prolegom. T. XI. Theſaur. Ant. Rom.*

(*l*)

XVII. Rei primum in ius vocati, deinde poſtulata facultas deferendi nomen.

XVII. Etiam publica iudicia incipiebant ab *in ius vocatione*. *L.* 8. *D. de accuſat.* In iure deinde a Quaeſitore poſtulabat accuſator, vt liceret ſibi *nomen deferre*. Coel. ad Cicer. *Epiſt.* VIII, 6. Cic. *Divinat. in Verr. XX.* quae tamen poſtulatio etiam abſente reo fieri poterat. Coel. ad Cic. *l. c.* Valer. Max. III, 7. 9. Erant vero, qui accuſare non poterant, veluti mulieres, (*l*) pupilli, qui ſtipendium merebant, infames. Sic nec liberti iure accuſabant patronos. *L.* 8. *D. de accuſat.* nec Quaeſtores Praetores & Praeſides ſuos. Cic. *Divin. in Verr. XIX.* Vnde & accuſatus poſtulare poterat, ſi ei commodum videretur, vt iudicium de accuſatore fieret, liceretne illi accuſare, nec ne. Auct. ad Herenn. I, 12. Quin & locus erat anticategoriae, vel accuſationi accuſatoris, ſi quis ei maius crimen obiiceret, *L.* 19. *C. Qui accuſ. non poſſ.* & tunc cauſſa maioris criminis praeferebatur minori, quamvis prius delato. *L.* 1. *C. eod.* De quibus antecategoriis erudite, vt ſolet, agit Cuiac. *Obſ. XX*, 7. Exemti quoque erant aliqui ab aliorum accuſationibus, veluti Magiſtratus, Liv. *XLV*, 37. & abſentes Reipublicae cauſſa. Valer. Max. III, 7. 9. Qui nomen

(*l*) Niſi parentum, liberorumve, patroni vel patronae, vel eorum filii, filiae, vel nepotis mortem exſequantur. *L.* 1. *D. de accuſat.* quod & de pupillis obſervandum, qui alios conſilio tutorum facere reos poterant, ſi de patrum vel avorum morte habenda eſſet quaeſtio. *L.* 2. §. 1. *D. eod.* Praeterea feminae admittebantur, ſi deferrent crimen Maieſtatis. *L.* 8. *D. ad L. Iul. Maieſt.* Annonae, *L. vlt.* §. 2. *D. ad L. Iul. de annon.* & denique ſacrilegii. *L.* 10. *C. de Epiſc. & Cleric.*

men deferebat, vocabatur accuſator, idque turpe munus habebatur, niſi quis aut Reipublicae cauſſa, aut patrocinii gratia, aut paternarum aut propriarum inimicitiarum cauſſa ad accuſandum accederet. Cic. *de Offic. II,* 14. Publicos tamen Romae fuiſſe accuſatores, qui delicta publica perſequerentur, patet ex Cic. *pro S. Roſc. XX.* Plin. *Epiſt. III,* 17.

XVIII. In crimine repetundarum ſimul poſtulati Patroni. Sin plures ſe offerrent accuſatores, iudicio praemittebatur divinatio.

XVIII. Si ſocii repetundarum quem poſtulabant: oportebat, eos ſimul poteſtatem *Patronos* nominandi poſtulare. Concedebatur id SC. vt patet ex LIV. XLIII, 12. Cic. *Divinat. in Verr. XX.* Nominati hi patroni ſociorum, ſimul erant accuſatores reorum. Sin vero duo pluresve accuſationem ſimul depoſcerent: iudicium antea fieri debebat, quis illorum deberet nomen deferre, id quod DIVINATIONEM vocabant, quia non de facto quaerebatur, ſed de futuro, vter deberet accuſare. Aſcon. Paedian. *in* Cic. *Divin. in Verr. p.* 1757. Gell. *Noct. Att. II,* 4. *L.* 16. *D. de accuſ.* Exemplo eſſe poteſt divinatio Ciceronis in Verrem, in qua cum Caecilio diſputat, vter accuſandi partes ſuſcipere deberet. Qui in hac divinatione vicerat, primasque agebat partes, *accuſator;* reliqui *ſubſcriptores* dicebantur, iique, vt ait Aſconius, accuſatorem adiuvare ſolebant. De ſubſcriptionibus vid. Cic. *Divin. in Verr. XV. Epiſt. ad Q. fratr. III,* 4. *pro Muraena XXIV. Epiſt. ad famil. VIII,* 8. Alia ab hac ſubſcriptione eſt, qua accuſator ad ſimilitudinem ſupplicii, ſeu talionis, ſe obſtringebat, ſi non probaſſet, ſimulque cavebat, ſe in crimine perſeveraturum vsque ad ſententiam.

L. 7.

L. 7. pr. L. vlt. C. de accuſ. & inſcr. L. vlt. C. de Calumn. L. 2. C. de exh. & transm. reis.

XIX. Die conſtituta, vtraque parte praeſente, ipſa fiebat *delatio nominis*, ita tamen, vt accuſator prius verbis conceptis iuraret, ſe non calumniandi cauſſa deferre nomen. Vide ſupra *Tit. XVI. n.* 2. Fiebat ea delatio nominis eadem formula, qua ſolebat in iudiciis privatis lis intendi, veluti: AIO, TE IN PRAETVRA SPOLIASSE SICVLOS CONTRA LEGEM CORNELIAM, ATQVE EO NOMINE SESTERTIVM MILLIES A TE REPETO. Fatente reo, ſtatim fiebat aeſtimatio litis. Negante eodem, poſtulabatur, vt nomen inter reos reciperetur, ac tum delatio ſcribebatur, nominis, criminis, loci, temporis, perſonarum accurata facta mentione, *L. 3. pr. §. 1. ſeq. D. de accuſat.* Quo facto tempus inquirendi dabatur. Aſcon. Paedian. *Verrin. I. p.* 1816. Crimen ergo, quod obiiciebatur, libello ſubſcriptum relinquere oportebat accuſatores, ſimulque accedere debebat ſubſcriptio ad ſimilitudinem poenae, de qua paullo ante diximus. Quod ideo inventum fuerat a Romanis, vt ne facile quis proſiliret ad accuſationem, *quum ſciret, inultam ſibi accuſationem non futuram. L. 7. pr. D. de accuſat.* Cavebant itaque ſinguli accuſatores, quod crimen objecturi ſint, & perſeveraturi etiam in crimine vsque ad ſententiam. Libelli formula erat: HOC COS. ET DIE APVD ILLVM PRAETOREM VEL PROCOS. L. TITIVS PROFESSVS EST, SE MAEVIAM LEGE IVLIA DE ADVLTERIO RE-

XIX. Delatio nominis, eiusque receptio.

AM DEFERRE, QVOD DICAT, EAM CVM C. SEIO IN CIVITATE ILLA, DOMO ILLIVS, MENSE ILLO, CONSVLIBVS ILLIS, ADVLTERIVM COMMISISSE. *L.* 3.*pr D. de accuſat.* Et haec profeſſio deinde vel ab ipſo accuſatore, vel ab alio, ſi forte ille litteras neſciret, eius nomine erat ſubſcribenda, vt docet Paullus iureconſultus *L.* 3. *pr.* & §. 2. *D. de accuſat.* Hinc Aſconius *in Cornelianam p.* 1307. *Detulit nomen Publius, ſubſcripſit Caius.* Quemadmodum vero accuſator nomen DEFEREBAT; ita illud RECIPIEBAT Praetor, quae receptio, quum aliquando eſſet in Quaeſitoris arbitrio, poſtulari debebat. Seneca *in Ludo p. m.* 683. *T.* 12. *Poſtulat nomen recipi, edit ſubſcriptionem, occiſos Senatores triginta.* Et Coel. ad Ciceron. *Epiſt. VIII,* 8. *Neque Laterenſis Praetor, poſtulante Pauſania, quo ea pecunia perveniſſet, nomen recipere voluit.* Recepto vero nomine, Praetor certam diem, qua accuſator & reus adeſſent, conſtituebat, & plerumque quidem diem triceſimum, ex lege Licinia & Iulia. Cic. *Vatin. XIII.* Quod tempus, ſi paullo brevius eſſet, licebat accuſatori diem longiorem poſcere ad inquirendum, praecipue in crimine repetundarum, vt patet ex Aſcon. ad Cic. *Verrin. I. p.* 1815.

XX. Delato nomine, reus veſtem mutabat.

XX. Ex eo tempore reus veſtem mutare & patronos conquirere ſolebat. Poſita enim toga alba, non quidem atram, ſeu pullam, (*m*) vt

(*m*) Atram ſeu pullam veſtem ſumebant in luctu, ceu multis oſtendit Kirchmann. *de Funer. Rom. II,* 17. Vnde & Paull. *Rec. Sent. I,* 21. 14. ait: *Qui luget, abſtinere*

vt Sigonius *de Iudic. II*, 10. *p.* 563. ſuſpicatur, ſed ſordidam & obſoletam ſumebat, Liv. VI. 20. vnde *ſordes* pro reatu, & ſordidatos pro reis ſaepe dici, obſervat Graevius *in prolegomenis Tomi XI. Theſaur. Ant. Rom.* Idem etiam rei amici & cognati ſaepe faciebant, nonnunquam & ipſi Magiſtratus, ſi viri bene de Republica meriti vita & ſalus in diſcrimen vocaretur. Cic. *poſt redit. V.* Plutarch. *in Vita Gracchor. p.* 829. Promittebat etiam reus barbam & capillum, vt conſtat ex Gell. *Noct. Att. III*, 4. Liv. *II*, 61. Cic. *pro Ligar. XI.*

XXI. Patronos ante Caeſaris tempora raro adhibebant plures, quam quatuor: poſt bella vero civilia ſaepe ad duodecim perventum. M. ſane Scaurum ſex patroni defenderunt, P. Clodius Pulcher, M. Marcellus, M. Calidius, M. Cicero, M. Meſſala Niger, Q. Hortenſius. Aſcon. Paed. *in* Cic. *pro M. Scauro p.* 1752. Idem eiusmodi patronos in quatuor claſſes diſtinguit. XXI. Patroni quot adhibiti?

ſtinere debet a conviviis, ornamentis, purpura, & alba veſte. Albam tamen veſtem ſub Imperatoribus in luctu adhibitam eſſe a mulieribus, docent Lipſ. *ad* Tacit. *Ann. II* Forner. *Rer. Quotid. II*, 21. idque probant ex Plutarchi *Quaeſt. Rom. p.* 270. & Herodian. *Hiſt. IV*, 2. Sed ex vtroque auctore patet, albae veſti locum tantum fuiſſe per eos dies, quibus nondum iuſta facta fuerant marito. Alias enim & feminas pulla veſte in luctu vſas, adparet ex Lactant. *de Mort. perſequut. XXXIX.* Ceterum non modo quoad colorem veſtes in luctu mutabantur, verum etiam quoad formam. Magiſtratus enim in luctu, poſita praetexta, latum clavum ſumebant: Senatores, lato clavo poſito, anguſtum. Dio Caſſ. XL. & LVI. Conſ. P. Faber *Semeſtr. I*, 2. *p.* 8.

guit. Proprie enim *Patronus* dicebatur orator, qui voce cauſſam orabat. Qui vero vel ius ſuggerebat, vel praeſentiam ſuam commodabat amico, *Advocatus* vocabatur. Addit idem *procuratorem*, & *cognitorem*, qui tamen ad privata tantum iudicia pertinebant. Aſcon. in Cicer. *Verrin. I. p.* 1759.

XXII. Citatio rei per praeconem.

XXII. Veniente die, in quem accuſatorem & reum adeſſe iuſſerat Praetor, vtrumque citari oportuit per praeconem. Si reus ergo criminis conſcientia ſeſe haut ſiſteret, abſenti irrogabatur exſilium. Aſcon. *in Milonian. p.* 1323. Sin, reo praeſente, accuſator non adeſſet: eximebatur accuſati nomen de reis. Aſcon. *in Cornel. p.* 1307. *Poſtero die, quum Caſſius adſediſſet, & citati accuſatores non adeſſent, exemtum eſt nomen de reis Cornelii.*

XXIII. Lecti deinde Iudices.

XXIII. Vtroque prodeunte, porro de Iudicibus legendis agebatur, vt tantus adeſſet eorum numerus, quantus erat lege definitus. Fiebat autem hic delectus per *ſortitionem* & *editionem*. In *ſortitione* Praetor, vel Iudex quaeſtionis, nomina omnium, qui eo anno inter Iudices adlecti fuerant, in vrnam coniiciebat, ac ſorte deinde eum educebat numerum, quem lex praeſcribebat. Quo facto, deinde tum accuſatori, tum reo, dabatur poteſtas, reiiciendi, quos parum ſibi putarent idoneos, quorum in locum deinde alios ſubſortiebatur Praetor, vel Iudex Quaeſtionis, quibus ille Iudicum numerus legitimus compleretur. Cic. *Verr. Act. I.* 6. Aſcon. Paedian. in *Verrin. II. p.* 1817. Nonnunquam lex non ſorti, ſed accuſatoris reique arbitrio Iudicum

cum electionem permittebat, & hi tunc EDERE IVDICES, ipſi autem Iudices EDITITII dicebantur. Cic. *pro Muraena* XXIII. *pro Planc.* XV. & XVII. Sic lege Servilia Glauciae accuſator iubetur ex CDL Iudicibus edere centum: ex his centum reus edere quinquaginta. Vid. fragmenta legis Serviliae apud Sig. *de Iudic. II*, 27. *p.* 609. Lecti Iudices *citabantur*, citatique vel excuſatione ſe tuebantur, vel accedebant, ſubſelliaque Iudicum occupabant. Et hi tunc iurabant in leges, vt obſtricti religione iudicarent. Quum iuraſſent omnes, praeter ipſum Praetorem: (*n*) nomina eorum libellis conſignabantur, ne pro ſelectis Iudicibus, vt fit in multitudine, aliqui ſuppoſiti corruptiſſime iudicarent, Aſcon. Paedian. *in Verrin. II. p.* 1817.

XXIV. Iam ipſa demum cauſſa cognoſci coepit, eaque cognitio duabus potiſſimum actionibus abſolvi conſuevit, *prima* & *ſecunda*, niſi forte lex comperendinationem, adeoque ſecundam actionem prohiberet. In prima actione accuſator, accepta dicendi poteſtate, actionem inſtituit, crimina rei ſingulatim percenſuit, & ad ſingula vel teſtes interrogavit, vel tabulas, ſervorumve tortorum confeſſionem produxit, vt fidem faceret Iudicibus. Vnde interrupta plane fuit prior haec oratio, vt patet ex Ciceronis *oratione I. adverſus Verrem.* Poſtea vero

XXIV. Actio prima.

(*n*) Praetor enim iam initio Magiſtratus iuraverat conceptis verbis, ſe ex animi ſententia & ſecundum leges iudicaturum. Petr. Faber *Semeſtr. I. p.* 213.

(*o*)

vero eamdem cauſſam alio die retractavit, non interrupto dicendi genere, ſed oratione perpetua, qua crimina illa dicendo exaggerabat, teſtimoniaque artificioſe confirmabat, & totius vitae anteactae flagitia narrabat, eaque oratio κατ' ἐξοχὴν dicta eſt accuſatio. Cic. *pro Coel. III.*

XXV. Quaeſtiones de ſervis habitae.

XXV. Quum ergo prima ſtatim oratione accuſatori omnia teſtimoniis eſſent confirmanda, eaque in *quaeſtiones*, *teſtes* & *tabulas* diſtinguerentur: de ſingulis monenda quaedam ex Antiquitatibus exiſtimo. QVAESTIONES erant teſtimonia ſervorum, vi tormentorum expreſſa. Solebat enim accuſator, ſimul ac Iudices cum Praetore adſediſſent, ſervos rei in quaeſtionem poſtulare. (*o*) Aſcon. Paedian. *in* Cic. *pro Mil. p.* 1323. Non licebat tamen ſervos in caput domini interrogare, niſi in cauſſa inceſtus & coniurationis, Cic. *Partit. orat. XXXIV. pro Milone XXII.* immo & poſtea in cauſſa tributorum, *L.* 1. §. 20. *D. de quaeſtion.* de quo loco videndus Cuiac. *Obſ. VI*, 29. in reliquis criminibus non oportebat, ſalutem dominorum ſervorum arbitrio committi. Cicero *pro Milon. XXII.* (*p*) Paull. *Recept. Sent. V*, 16. 5. Nonnunquam & alieni ſervi in quaeſtionem poſtulabantur, ſed non

(*o*) Immo & privati olim torquebant ſervos. Cic. *pro Cluent.* LXIII. LXVI. Quinctilian. *Declamat.* CCCXXVIII. CCCXXXVIII. CCCLIII.

(*p*) Moribus & inſtitutis maiorum id ius tribuit Cicero in *Partit. Orat. XXXV.* & *pro Rege Deiot. I.* Aſt Tacit. *Ann. II*, 30. illud a SC. quodam vetere arceſſit. Probabile eſt, SC. quodam illud vetus inſtitutum in vſum fuiſſe revocatum.

(*q*)

non niſi ſinguli, & permittente domino, a quo tamen concedendum id erat, ſi caveret accuſator, ſe, ſi exſpiraſſent in quaeſtione, eorum pretia; ſin deteriores facti, eius quoque damni aeſtimationem praeſtiturum. Paull. *l. c.* §. 3. *L.* 13. *D. de quaeſt.* Servi ergo in quaeſtionem poſtulati, praeſentibus Advocatis, equuleo alligati ita intendebantur, vt tanquam ex cruce penderent miſeri, ipſaque compages oſſium illis divelleretur. Tum porro augendo dolori admovebantur candentes laminae, vngulae ferreae, aliaque huius generis tormenta, quae ſatis operoſe deſcribuntur a Car. Sigon. *de Iud. III*, 17. *p.* 720. *ſequ.* Hieron. Mag. *lib. ſing. de Equuleo*, edito cum notis Gothofr. Iungermanni. Octav. Ferrar. *Elector. I*, 5. Sagittar. *de Cruciat. Martyr. XVII. p.* 313. *ſequ.* aliiſque. Quaeſtione habita & confeſſione ſervorum in tabulas relata, tabulae obſignabantur, donec depromerentur in iudicio. Cic. *pro Milon. XXII.*

XXVI. Quemadmodum vero ſervi per tormenta, ita liberi homines extra illa quaerebantur, & hi teſtes dici ſolebant. Providendum vero inprimis erat, ne teſtes adhiberentur parum idonei. Vnde exploranda erat conditio cuiusque, vtrum quis Decurio eſſet, an plebeius, & num honeſtae & inculpatae vitae, an vero notatus & reprehenſibilis? locupleſne, an egens eſſet, vt lucri cauſſa facile quid admiſſurus videretur? porro an inimicus ei, contra quem ferebat teſtimonium? an ei amicus, pro quo ferebat? & quae ſunt huius generis alia, quae cum cura explicare ſolent Iureconſulti ad *Titulum*

XXVI. Teſtimonia.

tulum D. de teſtibus. Dolendum eſt, periiſſe Domitii Afri, Oratoris & Cauſſidici, libros II. de teſtibus, laudatos a Quinctiliano *Inſt. Orat. IV*, 7. *VI*, 4. Fuit enim auctor iſte inter ICtos & oratores veteres celeberrimus, cuius meminerunt Plin. *Epiſt. VIII*, 18. Tacit. *Annal. XIV*, 19. & Hieron. *in Chron. n. MMLX.* qui eum domo Nemauſienſem fuiſſe ait. Ceterum hi teſtes vel ſua ſponte dicebant teſtimonium, vel inviti, ſi quando iis, permittente lege, accuſator teſtimonium denunciaret. A qua tamen neceſſitata lex Iulia de iudiciis publicis exemerat generos, ſoceros, vitricos, privignos, ſobrinos, ſobrino natos, eosque, qui propiore gradu eſſent, libertos item & patronos. *L. 4. D. de teſtib.* Ceterum teſtes interrogabantur in iudicio ab accuſatoribus, & in eo quam maxime elucere videbatur eorum prudentia & dexteritas, quod longius repetita interrogatione verum extorquerent etiam invitis. Cic. *pro Flacco X.* Hinc quum Phaedria adoleſcens apud Terentium obliquius interrogaret eunuchum de turbis in domo meretricis datis: Donatus ad illum locum *Eunuch. IV*, 4. *v.* 33. notat: *Et haec ſunt obliquae interrogationes, quibus uti oratores videmus, quum derivare teſtimonium nituntur.* Quamvis vero teſtes non niſi iurati dicerent teſtimonium, & de iis etiam rebus, quas ipſi vidiſſent compertasque haberent: non alia tamen formula interrogabantur, quam illa: S. TEMPANE, QVAERO EX TE, ARBITRERISNE, C. SEMPRONIVM COS. IN TEMPORE PVGNAM INISSE? Ad quae teſtis vel

vel ARBITROR, vel NON ARBITROR, reſpondebat. Cicer. *Acad. Quaeſt. IV*, 47. & *pro Fonteio IX.* Quod etiam Cuiacius obſervavit *Obſ. III*, 26. Abſentes teſtes per tabulas dicebant teſtimonium.

XXVII. Tabularum nomine omne genus ſcripturarum veniebat, quo cauſſam probabat accuſator, eoque inprimis pertinebant in repetundarum & peculatus crimine tabulae dati & expenſi, tabulae auctionariae: in reliquis pactiones, litterae, ſyngraphae, aliaeque huius generis, quae obſignatae diligenter ab accuſatore ad Praetorem deferebantur. Cic. *Act. I. adv. Verr. cap. V.* & *Verrin. I*, 61. Car. Sigon. *de Iudic. II*, 16. XXVII. Tabulae probationis cauſſa recitatae.

XXVIII. Iam vt ad primam actionem redeamus, vbi accuſator actionem ſuam pariter ac accuſationem abſolverat, Patroni ſeſe ad rei defenſionem accingebant, inter quam & accuſationem aliquot plerumque dies intercedebant. Vid. Cellar. ad Cic. *pro S. Roſc. IV.* In ipſa defenſione quid egerint Patroni, facile eſt ad ſuſpicandum, idque ſatis ſuperque docent tot Ciceronis, quae exſtant, orationes. Crimen ſcilicet obiectum vel diluebant, vel iure factum contendebant. Teſtes, quos produxerat accuſator, vel reiiciebant, vel ſibi prodeſſe oſtendebant, & quae alias ipſa ſuggerit ratio cauſſaeque indoles. Vid. Cic. *pro Cluent. XVIII.* & *pro Fonteio I.* & *XVI.* Illum vero non praetermittendum, quod in epilogis ad miſericordiam concitandam etiam filios reorum produxerint. XXVIII. Rei defenſio.

Qua

Qua de re multa ſuo more praecipit Quinctilianus *Inſt. Orat. VI*, 2.

XXIX. Laudationes rei. XXIX. Nec Patroni ſolum reum per aliquot ſaepe dies (q) defendebant: ſed adhiberi etiam ſolebant laudatores, id eſt, ſumma auctoritate viri, ſive cives, ſive ex municipiis miſſi, qui publica laudatione rei periculum ſublevarent. Cic. *pro Cluent. XL.* Horum laudatorum plerumque decem dabantur, isque numerus iam erat moribus receptus, vt honeſtius videretur, nullos, quam pauciores accipere. Cic. *in Verr. V*, 23. Ea laudatio modo praemittebatur defenſioni, modo innectebatur eidem, modo eam ſequebatur, vt ex Ciceronis orationibus pro Flacco, pro Cluentio & pro Scauro patet. Conf. Sigon. *de Iudic. II*, 19. *p*. 584.

XXX. Comperendinatio, vel actio ſecunda. XXX. Ceterum lex, ex qua agebatur, aut hanc vnam actionem admittebat, aut comperendinationem concedebat. Si vnica actio admittebatur, tum finita defenſione, ſtatim in ſuffragia mittebantur Iudices, & ſic *primo coetu*, vel *primo iudicare* dicebantur. Auctor ad Herenn. IV, 36. *Vos veriti eſtis, ſi primo coetu condemnaſſetis, ne crudeles exiſtimaremini?* Quae verba egregie interpretatur Turneb. *Adverſar. XX*, 25. Sin lex comperendinationem haberet: tum perendie nova inſtituebatur partis vtriusque recitatio, ſed ita, vt priore loco reus, poſteriore accuſator diceret. Cicer. *Verrin. I*, 9. & ibi Aſconius Paedianus.

XXXI.

(q) Sic Cicero Cornelium per quatriduum defendit, teſte Aſcon. Paediano in *Cornel. p.* 1308.

(r)

XXXI. Finita & hac actione, vbi vterque Orator DIXI addididerat, ſtatim praeco, DIXISSE, eos pronunciabat. Quo facto, Praetor tabellas diſtribuebat inter iudices, eosque ad ferendam ſententiam mittebat in conſilium. Aſcon. Paedian. in Cic. *Verrin. III. p.* 1841. *Mittere Iudices in conſilium eſt dimittere Iudices ad ſententiam dicendam, vbi allegatis omnibus argumentis, orator dixerat* DIXI. Et *in Verrin. II. p.* 1823. *Moris veterum fuit, quum ſatis viſum eſſet fluxiſſe verborum, hanc ſibi neceſſitatem finiendae orationis imponere, ut dicerent ad ultimum* : DIXI: *quod etiam ab vtraque parte oratione conſumta, vt in conſilium dimitterentur, praeco* (r) *ſoleret pronunciare:* DIXERVNT. Acceptis tabulis, quae cereae erant, & diverſi coloris, Cic. *Verr. V.* conſurrexere Iudices, & in levioribus cauſſis ſententiam ſinguli de tabulis pronunciarunt: & tunc PALAM dicebatur LATA SENTENTIA: in gravioribus vero CLAM hoc fieri conſueverat. Accedebant enim Iudices ad vrnas, quarum tot erant, quot Iudicum ordines, & in illas e tribus, quas acceperant, tabulis vnam immittebant. Qui abſolvendum credebant reum, eam immittebant, cui A, id eſt, ABSOLVO, inſcriptum. Qui condemnandum; alteram, in qua C, id eſt, CONDEMNO, legebatur. Qui denique dubitabant, tertiam, in qua NL. id eſt, NON LIQVET, immittebant. Interea dum hae tabulae immittebantur, & earum deinde fiebat diremtio: XXXI. Iudices miſſi in conſilium.

(r) Ita in vulgatis Ciceronis editionibus. Sed pro *Praetore* legendum eſſe *Praeconem*, recte monet Fr. Hotomanus *in prooem. act. in Verr. p.* 129.

remtio: reus in genua provolutus Iudicum genua oſculabatur, nihilque, quod ad miſericordiam excitandam facere videretur, praetermittebat. Valer. Max. VIII, 1. 6. Idem etiam faciebant laudatores & amici, ceu patet exemplo M. Scauri, cuius laudatores ad genua Iudicum, quum ſententiae ferrentur, bifariam ſe diviſerant, & pro eo rogabant, teſte Aſconio Paediano *ad* Cicer. *pro Scauro. p.* 1754. Invaluerat etiam, vt virgines Veſtales aliquando adhiberentur deprecatrices. Vid. Tacit. *Ann. XI*, 32. & Bernegg ad Suet. *Iul. cap. I.*

XXXII. Sententia lata a Praetore.

XXXII. Diremtis tabulis, Praetor ipſam pronunciabat ſententiam. Aut enim condemnabat reum, aut abſolvebat, aut amplius cognoſcendum aiebat, prout id plura ſuaderent ſuffragia. Coel. apud Cicer. *Epiſt. VIII*, 8. Condemnationis formula erat: VIDETVR FECISSE, vel, NON IVRE VIDETVR FECISSE. Abſolutionis: NON VIDETVR FECISSE, vel, IVRE VIDETVR FECISSE. Ampliationis denique: AMPLIVS COGNOSCENDVM. Cic. *Acad. Quaeſt. IV*, 47. *de Finib. I*, 7. Quin & ſi poena adiiceretur, ſimili id fiebat formula: VIDERI EVM IN EXSILIO ESSE, BONAQVE EIVS VENIRE, IPSI AQVA ET IGNI PLACERE INTERDICI. Liv. *XXV*, 4. Sigon. *de Iud. II*, 22. Briſſon. *de Form. V. p.* 480. Condemnationis ſententiam pronunciaturus Praetor, praetextam ponere ſolebat, teſte Plutarcho *in Ciceron. p.* 883. nec verba ſolum antea relata proferebat, verum etiam poenae & ſupplicii nonnunquam faciebat men-

mentionem, quamvis etiam aliquando eam praetermitteret, & ad ipſam reiiceret legem. *L.* 1. §. 4. *D. ad SC. Turpil.*

XXXIII. Abſolutus reus, domum ſe recipiebat, poſitoque ſordido habitu, reſumebat togam albam, (s) ut patet exemplo Ciceronis apud Plutarch. *in Cicer. p.* 865. Si non abſolutionis, ſed ampliationis tantum pronunciata eſſet ſententia: denuo cognoſci cauſſa ab integro ſolebat alio die, quem Praetor arbitratu ſuo ſtatuebat. Tunc iterum primus dicebat accuſator, & deinde patronus, quo facto, denuo in conſilium mittebantur Iudices, idque eo vsque fiebat, donec ad liquidum perducta eſſet cauſſa. Denique condemnato reo, aut Tribunorum implorabatur auxilium, cuius rei exempla exſtant apud Plutarch. *in Caeſare p.* 708 Cic. *pro P. Quinct. XX.* aut Conſul ipſe, vel alius Praetor intercedebat, uti patet exemplis apud Valer. Max. VII, 7. 6. aut lis ei aeſtimabatur, veluti in iudicio repetundarum, aut ipſa ſequebatur animadverſio, & reus in poenam aliquam condemnabatur. Lite aeſtimata, aut pecunia ſolvenda erat, aut eam ſummam, proſcriptis eius bonis, ſectores curabant. Aſcon. Paedian. *in Verrin III. p.* 1845. De poenis, quales fuerint apud veteres, iam ſupra ſatis ſuperque dictum eſt.

XXXIII. Repetita cauſſae cognitio.

XXXIV.

(s) Licebat tunc reo abſoluto contra accuſatorem vel calumniae, vel praevaricationis inſtituere actionem, de quibus multa Iureconſulti. Adde Sigon. *de Iudic. II,* 26.

XXXIV. Qualia fuerint Iudicia populi?

XXXIV. Sufficiant haec de Iudiciis publicis. Addenda nonnulla de Iudiciis populi, quae & ipſa plerumque ad vindicanda crimina comparata fuere. Publica enim Iudicia de iis inſtituebantur criminibus, de quibus certae exſtabant leges. At populus iudicabat de quibuscumque, quae ad ſe detuliſſet Magiſtratus, (*t*) & in quibus de capite civis Romani agebatur. In primis tantum duo crimina ad populum deferri ſolebant, Maieſtatis puta & peculatus. Sic Maieſtatis cauſſam ad populum dixere Marcus Coriolanus, Sp. Caſſius, T. Menenius, Sp. Servilius, App Claudius, & alii. Ob peculatum dies dicta M. Camillo, M. Livio Salinatori, P. Africano, M. Poſtumio & aliis, qualia exempla collegit Sigon. *de Iudic. III*, 2.

XXXV. In quibus Comitiis inſtituta?

XXXV. Inſtituebantur haec Iudicia olim in Comitiis curiatis, ceu patet exemplo P. Horatii, cui, quum ſua manu ſororem interemiſſet, dies dicta eſt apud populum, cuius ſuffragiis liberatus perduellionis ſupplicium evaſit. Liv. I, 26. Cic. *pro Milone III.* Atqui eo tempore Comitia non erant alia, quam curiata, centuriatis

(*t*) Sic de ſororis caede dies dicta eſt P. Horatio. Liv. I, 26. Valer. Max. VIII. I, 1. de homicidii ſuſpicione P. Seſtio: ſed & de vindiciis contra leges datis App. Claudio. Liv. III, 56. de repetundis C. Lucretio. Liv. XLIII, 8. de perduellione C. Claudio. Liv. XLIII, 18. de peculatu M. Acilio Glabrioni. Liv. XXXVII, 54. P. & L. Scipionibus. Liv. XXXVIII, 50. L. Poſtumio. Liv. XXV, 3. de puero ad ſtuprum pellecto C. Scantinio. Valer. Max. VI, 1. 6. de vi armata Miloni. Aſcon. Paedian. in Cicer. *pro Milone p.* 1315. *ſequ.*

(*u*)

riatis multo poſt a Servio Tullio Rege inventis. Exactis autem Regibus, quum iam Servius centuriata, & poſtea Tribuni plebis etiam tributa inveniſſent Comitia: non curiatim amplius, ſed vel per centurias, vel per tribus de criminibus civium Romanorum iudicari coepit. Centuriatis eam poteſtatem dederat P. Valerius Poplicola Cos. qui lata lege ſanxerat, ut a Conſulum ſententiis provocatio eſſet ad populum, Liv. *Hiſt. II*, 8. Quae lex deinde etiam inter ſacratas repetita confirmataque eſt. Cic. *pro Sext. XXX*. Invaluit ex eo tempore, vt de mulcta civium Romanorum in Comitiis tributis: (*u*) de capite eorundem non niſi centuriatis, ageretur. Cic. *de Legib. III*, 4. & 19. Quam legem Valeriam iterum retulit C. Gracchus anno Iↄcxxx. Cic. *pro Rabir.*

XXXVI. In tributis Comitiis diem reis dicere ſolebant Magiſtratus minores, veluti Aediles Curules, Tribuni plebis & Aediles plebis. Sic T. Menenius, App. Claudius, Sp. Servilius, C. Sempronius aliique iudicio oppugnati ſunt a Tribunis plebis. Liv. III, 52. 56. IV, 21. C. Scantinio, Tribuno plebis diem dixit M. Marcellus, Aedilis Curulis, quod filium ſuum de ſtupro adpellaſſet. Valer. Max. VI, 1. 7. Veturio exconſuli idem negotium faceſſivit C. Alienus, Aedilis plebis. Dionyſ. Halic. X. *p.* 673. Aliud exemplum C. Fundani & Tib. Sempronii, Aedilium

XXXVI. An etiam in Comitiis tributis?

(*u*) Attamen etiam de capite M. Coriolani in Comitiis tributis actum eſſe, nemo ignorat. *Liv.* I, 35. Verum id nulla lege aut more per tumultum actum eſſe, recte obſervat Car. Sigon. *de Iudic. Rom.* III, 5. *p.* 695.

lium plebis, qui Claudiae diem dixere, exſtat apud Gell. *Noct. Att. X*, 6. Centuriatis autem Comitiis non minores illi Magiſtratus, ſed Conſules, Praetores, nonnunquam tamen & Quaeſtores, aliique Magiſtratus minores agebant, niſi forte & illis a Conſulibus hoc extra ordinem conceſſum eſſe, dicamus. Vnde patet, cur T. Manlium in Comitiis centuriatis accuſarint Tribuni plebis. Vid. Liv. XVI, 20.

XXXVII. De quibus his Iudiciis iudicatum?

XXXVII. Dies vero non niſi privatis dici poterat, vnde ſi Conſules, Praetores, aliique Magiſtratus accuſari deberent, exſpectandum erat, dum Magiſtratu abiiſſent. Exempla T. Menenii, Sp. Servilii, App. Claudii, C. Sempronii iam ſupra vidimus. Verumtamen contigit nonnunquam, vt extra ordinem etiam, qui nondum Magiſtratu abiiſſent, deferrentur ad populum. Ita dies dictus eſt Scantinio, Tribuno plebis, Valer. Max. VI, 1. 7. L. Flacco, Aedili Curuli, Cic. *pro Flacco*. Claudio & Graccho Cenſoribus, Liv. XLIII, 16. vt alia exempla praetermittamus.

XXXVIII. Quid fuerit diei dictio?

XXXVIII. Ceterum vt Iudicia publica ab accuſatione, ita haec populi a DIEI DICTIONE incipiebant. Magiſtratus enim conſcendens roſtra, advocata concione, hoc vel illo die ſe hunc civem de hoc crimine accuſaturum, pronunciabat, iubens ſimul, vt eo die reus adeſſet. Cuius rei hanc fuiſſe formulam exiſtimat Sigonius *de Iudic. III*, 7. *p.* 697. APP. CLAVDI, HVC AD ME NONIS SEPTEMB. ADESTO, VT TE ACCVSARI AVDIAS, QVOD VINDICIAS CONTRA LIBERTA-

TATEM DEDERIS. Dicta die, aut vades dandi erant in Iudicio capitali, aut vbi de mulcta agebatur, praedes, qui reum obiturum hoc iudicium ſponderent. Niſi id factum eſſet, hic in cuſtodia habebatur. Exemplum Caeſonis, qui vades dare iuſſus eſt, eſt apud Liv. III. 13. M. Poſtumii apud eundem Liv. XXV, 4. De praedibus, quos dare L. Scipio non potuit, ideoque in carcerem abductus eſt, videndus Gell. *Noct. Att. VII*, 19.

XXXIX. Citatio, excuſatio, contumacia rei.

XXXIX. Veniente, qui dictus erat, die, Magiſtratus, iterum conſcenſis roſtris, reum per praeconem citabat. Liv. XXXVIII. 51. Suet. *Tiber. XI.* Citatione vero illa facta, vel Magiſtratus maior intercedebat, vel reus abſens excuſabatur, vel auſpicia dirimebant Comitia, vel denique criminis conſcientia reus aberat. Saepe, ne accuſatio fieret, intercedebant Magiſtratus, quemadmodum verbi cauſſa Tribunos plebis pro Scipionibus interceſſiſſe, patet ex Liv. XXXVIII, 60. Gell. *Noct. Att. VII*, 19. Saepe reus vel morbo decumbebat, vel funere curando occupabatur, vel denique voluntarium eligebat exſilium, & tunc EXCVSARI dicebatur. Exempla ſunt apud Liv. *III*, 13. *XXXVIII.* 52. Cic. *pro Rabir. III.* Saepe auſpicia diem iudicii tollebant, & tunc ſimul cauſſa iudiciumque ſublatum videbatur. Sic P. Clodius imbre ſubito coorto; alius vero, neſcio quis, obſervato de coelo vitio, liberatus eſt. Liv. XL. 42. Sin contumacia conſcientiaque criminis ſeſe haut ſiſteret reus: ſtatim ei pro arbitrio Magiſtratus poena irrogabatur.

XL. Accuſatio ter repetenda.

XL. Vbi vero ſe ſtiterat reus, (*) ſequebatur ACCVSATIO, quae intermiſſis diebus ter erat repetenda. Nihil haec accuſatio ab illa in Iudiciis publicis differebat. Afferebat accuſator certum crimen, idque teſtibus, tabulis, aliisque argumentis probabat. Sigon. *de Iudic. III*, 9. Addebat tamen in ſingulis accuſationibus poenam vel mulctam, quam pro arbitrio dicebat, eaque ANQVISITIO adpellabatur, cuius haec fuit formula: QVANDO IGITVR HAEC, QVAE DIXI, FECISTI, OB EAS RES EGO MVLCTAM TIBI DICO. Idem III, 10. Saepe tamen contigit, vt poena prima accuſatione dicta, altera tertiave vel mitigaretur, vel exaſperaretur. Sic in cauſſa Cn. Fulvii a Sempronio, Tribuno plebis, initio pecunia, tertia vero accuſatione capite anquiſitum eſt. Liv. XXVI, 3.

XLI. Promulgata rogatio.

XLI. Perfecta tertium accuſatione, idem, qui diem dixerat Magiſtratus, rogationem ſcriptam promulgabat, in qua & crimen, & poena mulctave comprehendebatur. (x) Ea rogatio promulgata manebat per trinas nundinas, non ſecus ac leges, vt populus vel plebs, adprobandane, an abroganda eſſet, ſecum poſſet accuratius deliberare. Haec autem promulgatio MVL-

(*) Abiectus ille ſolebat ſub roſtris ſtare, multisque adoleſcentum plebisque conviciis vexari. Vnde Gracchus, Tribunus plebis, negabat ſe paſſurum, vt cauſſam diceret P. Scipio. Tantum enim virum *ſub roſtris ſtare, & praebere aures adoleſcentum conviciis, populo Rom. magis deforme, quam ipſi eſſe*, Liv. XXXVIII. 52.

(x) Neque enim permittebant leges, vt poena cum mulcta coniungeretur. Cic. *pro Domo XVII*. (y)

MVLCTAE POENAEVE IRROGATIO; Iudicium vero populi de illa MVLCTAE POENAEVE CERTATIO dicebatur. Cic. *de Leg. III*, 3 *Quum Magiſtratus iudicaſſit*, IRROGASSITVE: *per populum* MVLCTAE POENAEVE CERTATIO *eſto.*

XLII. Tertiis nundinis accuſator denuo in roſtra conſcendit, citatoque rurſus reo, quartam accuſationem inſtituit, eaque perfecta, poteſtatem reo fecit cauſſam dicendi. Tum vero aut ipſe reus, aut pro eo patronus luculenta oratione non modo crimen diluit, verum etiam virtutes rei commendavit, nihilque, quod populum vel plebem ad miſericordiam flectere poſſe videretur, praetermiſit. Exemplo eſt Scipio, qui iuſſus dicere cauſſam, ſine ulla criminum mentione, orationem magnificam de rebus a ſe geſtis exorſus eſt. Liv. XXXVIII. 51. Addenda eſt Ciceronis *Oratio pro C. Rabirio*, perduellions reo, ex qua, quae defenſionum eiusmodi fuerit ratio, ſatis elucet. Ceterum, audita illa defenſione, in certam diem Comitia vel tributa vel centuriata indicebantur, (y) quibus plebs vel populus de cauſſa ferret ſuffragium. XLII. Rei defenſio.

XLIII. Interea rei varia ſibi circumſpiciebant praeſidia. Modo enim cum Tribunis agebant, vt intercederent: Gell. *Noct. Att. VII*, 19. modo Augures clam permovebant, vt triſti quadam XLIII. Auxilia reorum.

(y) Tributa Comitia ipſi indicebant Tribuni plebis: centuriata Magiſtratus maiores. Si ergo Tribuni plebis capite anquirerent, centuriata Comitia a Praetore poſtulare conſueverunt. Liv. XLIII, 16.

dam obnuntiatione dirimerent Comitia: Liv. XL, 42. modo ab ipſo accuſatore, vt diem produceret, inceptoque deſiſteret, impetrabant. Sigon. *de Iudic. III*, 13. Si nihil horum procederet: ſolum reliquum erat populare auxilium. Hinc ipſo Comitiorum die ſordidati ac barba capilloque ſubmiſſo prodibant cum propinquis, clientibus & amicis, & ſingulorum civium amplexi genua, rogando prenſandoque efficiebant, vt abſolvere ſuo ſuffragio ſe dignarentur. Idem faciebant cognati, amici, clientes. Vid. Liv. VI, 20. XLIII, 16. Appius Claudius tamen, vt id faceret, adduci non potuit. Liv. III, 61.

XLIV. Populi vel plebis ſuffragia.

XLIV. Adpetente ipſo Comitiorum die, vbi vel populus in Campum Martium, vel plebs in Comitium confluxerat, Magiſtratus, qui diem dixerat, denuo reum per praeconem evocabat. Tacentem & iudicio ſe ſubtrahentem per cornicinem ante aedes & in arce citabat. Varro *de Lingua Lat. V*, 9. p. 44. Vbi ne ſic quidem ſui dabat copiam: ſtatim ei ſciſcebatur exſilium. Exemplum Poſtumii eſt apud Liv. *XXV*, 4. Aliud Fulvii apud eumdem *XXVI*, 3. Praeſente vero reo, Magiſtratus populum vel plebem in centurias tribusve diſcedere, & per ſcribam recitari iuſſit ROGATIONEM, veluti: ROGO VOS, VELITIS IVBEATISNE, VT M. TVLLIO AQVA ET IGNI INTERDICATVR, QVOD FALSVM SC. RETVLERIT, QVOD CIVES ROMANOS INDICTA CAVSSA NECANDOS CVRARIT? Cic. *pro Domo XVIII. XIX*. Eo facto populus vel plebs

plebs mittebatur in ſuffragia, ita, vt ſingulae centuriae, vel tribus, per pontes in ſepta transirent, & ad pontes tabellas, ſententiam ſuam complexas, cuſtodibus darent. Qui reum condemnatum volebant: tabulam reddebant, cui inſcriptum V. R. id eſt, *vti rogas*. Qui abſolutum malebant: alteram, in qua erat A. id eſt, *antiquo*. Denique diremtio numeratioque fiebat ſuffragiorum, eodem modo, quem ſupra inter legiſlationis ritus deſcripſimus: & tunc, quod plures ſciviſſent centuriae, vel tribus, ratum habebatur, ſtatimque vel mulcta, vel poena a reo exigebatur, vel abſolutum illum eſſe, pronunciabatur. Liv. XLIII, 18. Cic. *pro Domo XXX.*

XLV. Leges de Iudiciis publicis.

XLV. Et haec quidem fuit Iudiciorum publicorum populique ratio. Iam nihil ſupereſt, quam vt leges de Iudiciis publicis, quam Imperator hoc titulo explicavit, ex Antiquitatibus illuſtremus, quamvis id non perfunctorie iam factum ſit a Car. Sigonio *de Iudic. II, 16. ſequ.*

XLVI. Crimen laeſae Maieſtatis.

XLVI. Maximum crimen, quod a cive Romano admitti poterat, erat MAIESTATIS, quo nomine veniebat; *quidquid adverſus populum Romanum, aut ſecuritatem eius, commiſſum fuerat:* Vlpian. *L.* 1. §. 1. *D. ad Leg. Iul. Maieſt.* aut, vt Cicero *de Orat. II*, 39. deſcribit: *Maieſtas eſt amplitudo ac dignitas civitatis. Is eam minuit, qui exercitum hoſtibus populi Romani tradidit.* Et *Partit. Orat. XXX. Maieſtas eſt in Imperiis atque in omni populi Romani dignitate, quam minuit is, qui per vim multitudinis rem ad ſeditionem vocavit.* Auctor ad Herenn. *II*, 12. *Maieſtatem is minuit, qui ea tollit, ex quibus rebus civitatis*

vitatis amplitudo conſtat. Et paullo poſt: *Maieſtatem minuit, qui amplitudinem civitatis detrimento adficit.* Quaecumque ergo aut populo aut Magiſtratibus directo factae erant iniuriae, quaeque vel dignitatem, vel ſecuritatem populi Romani laedere videbantur: ea ad Maieſtatis crimen pertinebant.

XLVII. Leges variae de Maieſtate.

XLVII. Primam de Maieſtate legem ipſe Romulus tuliſſe videtur, quippe qui, teſte Dionyſ. Halic. *Antiq. II. p.* 84. proditores, tanquam Diti conſecratos, a quocunque occidi permiſit. Poſtea & in XII. Tabulis cautum eſt, vt ſi quis in vrbe coetus nocturnos agitaſſet, capite plecteretur, Porc. Latro *Declam. adv. Catilin. cap. XIX.* in iisdem Tabulis lex exſtabat: QVI HOSTEM CONCITAVERIT, QVIVE CIVEM HOSTI TRADIDERIT, CAPITE PVNITOR. *L.* 3. *D. ad L. Iul. Maieſt.* Et inde factum videtur, vt poſtea inter crimen *Maieſtatis* & *perduellionis* diſtingueretur. (z) Paullo poſt

(z) *Perduellis* veteribus erat hoſtis. Varro *de Lingu. Lat. IV*, 1. *p.* 32. Feſt. *voce Hoſtis p.* 297, *L.* 234. *D. de V. S. Duellum* enim idem priſcis ac bellum. *Per* vero habet ſignificationem intendendi. Menag. *Amoen. Iur. p.* 322. Hine perduellionis crimen admiſiſſe dicebatur, qui erat hoſtili in Rempublicam animo, *L. vlt. D. ad L. Iul. Maieſt.* quales erant Iunii, Vitellii, Aquilii, in quos animadvertit Brutus. Liv. II, 3. 4. 5. Quamvis paullo latius antiquis acceptum videatur perduellionis vocabulum, ita ut omnia atrociora crimina, contra civium libertatem ſecuritatemque publicam admiſſa, denotaret, vt patet exemplo P. Horatii apud Liv. I. 26. Si quis non quidem hoſtilem animum adverſus Rempublicam oſtenderat, ſed tamen aut ſecuritatem, aut dignitatem populi Magiſtratuumve laeſiſſe dicebatur, is Maieſtatis erat reus.

(a)

poſt lata *Lex* GABINIA, incertae quidem aetatis, (*a*) ſed ſatis tamen, vt videtur, antiqua, qua cautum eſt, *vt qui coitiones vllas clandeſtinas in vrbe conflaviſſet, more maiorum capitali ſupplicio mulctaretur.* Porc. Latro *l. c.* Ex quo patet, Gabinium illum, quicumque fuerit, ea, quae Leges XII. Tabularum de coetibus nocturnis ſtatuerant, ad quoscumque alios, adeoque etiam diurnos, transtuliſſe. Acceſſit poſtea A. V. C. IↃCLII. C. Mario quintum Conſule, *Lex* APPVLEIA, rogata a L. Appuleio Saturnino, Tribuno plebis ſeditioſiſſimo, vt vis in vrbe facta ſeditioque vindicaretur, adverſus C. Norbanum Quaeſtorem. Cic. *de Orat. II*, 49. Eodem exemplo A. V. C. IↃCLXII. Q. Varius, Sucronae in Africa natus, & inde Ibris dictus, Tribunus plebis, tulit *Legem Variam*, qua quaeri iubebatur; quorum dolo malo ſocii ad arma ire coacti eſſent. Valer. Max. VIII, 6.4. III, 7.8. Conf. Appian. *de Bello Civ. I. p.* 632. *edit. Toll.* qui hiſtoriam omnem huius legis adcurate perſequitur. In eo tamen errat, quod pro Vario, legis auctorem finxit Valerium, quamvis id etiam Schiltero viſum ſit. Conf. & Aſcon. Paedian. in Cic. *pro Scauro p.* 1752.

XLVIII. Sed multo ſeverior illis antiquioribus fuit *Lex* CORNELIA, non multis poſt annis XLVIII. Lex Cornelia de eadem.

(*a*) An idem forte Gabinius hanc legem tulit, qui & tabellariae fuit auctor, quippe A. V.C. IↃCXIV. Cn. Calpurnio Piſone & M. Popilio Laenate Coſſ. Tribunatum geſſit? Ita viſum coniunctiſſimo Gundlingio in Diſſ. *de Crimine Maieſt. I.* 6. *p.* 6. Sed id quidem divinare, quam adfirmare, licebit facilius.

(*b*)

annis lata a L. Sulla Dictatore, qua ad Caeſaris vsque aetatem vſus eſt populus Romanus. Huius legis haec capita collegit Carol. Sigon. *de Iudic. II*, 29.

PRAETOR, QVI EX HAC LEGE QVAERET, DE EO QVAERITO, QVI INTERCESSIONEM SVSTVLERIT, AVT MAGISTRATVI, QVO MINVS MVNERE SVO FVNGATVR, IMPEDIMENTO FVERIT. QVI EXERCITVM E PROVINCIA EDVXERIT, AVT SVA SPONTE BELLVM GESSERIT. QVI EXERCITVM SOLLICITAVERIT. QVI DVCIBVS HOSTIVM CAPTIS IGNOVERIT. QVI POTESTATEM SVAM IN ADMINISTRANDO NON DEFENDERIT. QVI CIVIS ROMANVS APVD REGEM EXTERNVM VERSATVS FVERIT.

MVLIERIS TESTIMONIVM ACCIPIATVR. (*b*)

CALVMNIATORIBVS NVLLA POENA SIT.

HIS DAMNATIS POENA AQVAE ET IGNIS INTERDICTIO SIT.

Sed vereor, ut omnia huius legis capita viderit Sigo-

(*b*) Addi debuiſſet, & ſervorum. Nam & horum admiſſum eſſe teſtimonium conſtat ex Salluſt. *de Bello Catil.XXX.* Vide Gundl. *de Lege Maieſt. I.* 13. Laudabiles tamen Principes ſervorum teſtimonium raro admiſerunt: Veluti Traianus, teſte Plin. *Paneg.XLII.* Nerva, teſte Dione Caſſ. LXVIII. *p.* 769. Tacitus Imp. teſte Vopiſco *in Vita Tac. IX.* Conf. Ezech. Spanhem. ad Iulian. *Orat. I. p.* 222.

(*c*)

Sigonius. Nihil enim hic de quaeſtionibus & torturis, de quibus ſtatuerat SVLLA, vt ab iis nulla dignitas exciperetur. Ammian. Marcellin *Hiſt. XIX*, 12. conf. *L.* 10. §. 1. *D. de Quaeſt.* Tale quid poſtea etiam ſanxere Valentinianus, Valens & Gratianus Imperatores *L.* 1. *C. Theod. de Quaeſt. L.* 4. *C. ad Leg. Iul. Maieſt.*

XLIX. Sequuta eſt *Lex* IVLIA Maieſtatis prior, lata a C. Iulio Caeſare, qua vt Maieſtatis damnatis aqua & igni interdiceretur, cautum fuerat, teſte Cicerone *Philipp. I*, 5. Ad extremum ſucceſſit *Lex Iulia* poſterior, quam Auguſtus tulerat, cuiusque pleraque capita etiamnum exſtant in fragmentis Iureconſultorum in *Titulo D. ad L. Iul. Maieſt.* Omnes hic lege Maieſtatis rei pronunciantur, qui quidquam vel contra Rempublicam vel adverſus Principem admiſerant; ſive facto, ſive libello famoſo feciſſent iniuriam. Et vt tanto maior eſſet reorum copia, etiam famoſi, & milites, & ſervi, & liberti ad accuſandum admittebantur. Coniuncti porro ex hac lege, ſi perduellionis rei eſſent, capitis damnabantur: (*c*) ex alia cauſſa mitius puniebantur. Sin in reatu deceſſiſſent, nec a ſucceſſoribus purgarentur, bona fiſco vindicabantur. Eam legem, licet ſatis ſeveram, poſtea tamen Tiberius aſperiorem reddidit, & ad ipſa dicta, quae impunia antea erant, protulit. (*d*) Tacit. *Annal. I*, 72. Im-

XLIX. Lex Iulia de eadem.

(*c*) Interdicebatur eis aqua & igne, teſte Paullo *Rec. Sent. I*, 29. 1. Sic deportatorum ob hoc crimen etiam meminit Iul. Capitolin. *Vit. Pertinac. VI.*

(*d*) Initio Auguſtus ſpecie huius legis de libellis famoſis quae-

Immo ſub eodem hoc genus calumniae eo proceſſerat, vt capitale eſſet, circa Auguſti ſimulacrum ſervum cecidiſſe, veſtem mutaſſe, numo vel annulo impreſſam Principis effigiem latrinae aut lupanari intuliſſe, dicto vllo, factoque eius exiſtimationem laeſiſſe. Periit denique & is, qui honores in colonia ſua eodem die decerni ſibi paſſus erat, quo decreti & Auguſto olim erant. Sueton. *Tiber. LIII* Immo nec poena, ab Auguſto ſtatuta, ſatis magna viſa eſt immitioribus Principibus. Vnde de ſua aetate Paullus *Recept. Sent. I*, 29. 1. *Nunc humiliores beſtiis obiiciuntur, vel vivi exuruntur; honeſtiores capite puniuntur.*

L. Novae de Maieſtate leges. L. Poſtremo Arcadius & Honorius Auguſti, incredibili Rufini & Eutropii moti tyrannide, quam in ipſos Principes adfectaverant, Maieſtatis legem non ſolum ad factiones ipſumque conatum protulerunt, ſed & poenam quam maxime exacerbarunt. Praeterquam enim quod Maieſtatis reos gladio feriri iuſſerunt, etiam bona adiudicarunt fiſco, (*e*) & filios a materna, avita, omniumque proximorum hereditadita-

quaeſiverat, poſtea id per interpretationem ad dicta tractum, vt praeclare docet Io. Fred. Gronov. ad Tacit. *Annal. I*, 72.

(*e*) Fecerunt id Imperatores D. Marci Imperatoris exemplo, qui Drunciani Senatoris, & Caſſiani furoris ſocii, bona poſt mortem fiſco vindicaverat, ſi vera ſcripſit Paullus *L.7.C.ad L.Iul.de Maieſt.* (Nam Iulius Capitolinus *in vita Marci*, & Vul.Gallic. *in vita Avidii Caſſii*, id factum eſſe negant.) Poſtea idem conſtituerunt Severus & Antoninus, teſte Marciano *L. 8. pr. C. eod.* Adde tamen Cuiac. *Obſ. III*, 19.

(*f*)

ditate excluſerunt, neque quidquam eos ex teſtamento extraneorum capere paſſi ſunt, vt eos perpetuo egentes & pauperes infamia paterna ſemper comitaretur, eſſentque tales, vt iis & mors ſolatium, & vita eſſet ſupplicium. Sic poena paterna & in liberos redundat, quod alioquin a principiis iuris alienum & barbaris proprium eſt, quos ob crimina non modo liberos, ſed & omnem familiam ſupplicio adfeciſſe, erudite docet Em. Merill. *Obſ. IV*, 3. Omnia haec pluribus inculcat *L. quisquis* 5. *C. ad L. Iul. Majeſt.* in quam luculentus exſtat Commentarius Iacobi Gothofredi, editus *Genevae* CIↃIↃCLIV. *in* 4. Ceterum id obſervandum, perduelles, aeque ac hoſtes, lugeri more maiorum non debuiſſe. *L.* 11. §. 1. *D. de his qui not. infam. L.* 35. *D. de relig. & ſumt. fun.* Origo huius moris eſt apud Liv. I, 20. Exemplum eiusdem apud Sueton. *in vita Tib. cap. LXI.* Conf. Merill. *Obſ. Lib. VII*, 32.

LI. Proximum eſt crimen ADVLTERII, quod primus vindicandum publicis Iudiciis exiſtimavit Auguſtus, (*f*) qui quum diffluentem luxu civitatem Romanam & ad omnem ſtupro- **LI. Lex Iulia de adulterio.**

(*f*) Quae fuerit poena adulterii ante legem Iuliam, vix conſtat. Solebant olim ipſi viri ex conſilio propinquorum in adulteras animadvertere, vt patet ex Dionyſ. Halic. *Ant. Rom. II. p.* 95. Quod ius diu manſit, adeo vt & Tiberius mulierum impudicarum coercitionem propinquis ac neceſſariis demandarit, ſi accuſator publicus deeſſet. Suet. *Tiber. XXXV.* Adulteri domi deprehenſi fere caſtrari ſolebant. Langl. *Ot. Semeſtr. VIII*, 7. Hinc Plaut. *Curcul. I*, 1. v. 28.

ſtuprorum adulteriorumque licentiam proiectam cerneret, coercendi huius mali cauſſa ſeveriſſimam de adulteriis & ſtupris legem tulit. *L.* 1. *D. ad L. Iul. de adult.* Suet. *Auguſt. XXXIV.* Vnde Horatius *Carm. IV*, 5. 21. hanc Auguſti providentiam ita celebrat:

Nullis polluitur caſta domus ſtupris:
Mos & lex maculoſum edomuit nefas.
Laudantur ſimili prole puerperae.
Culpam poena premit comes.

Plura fuerunt huius legis capita, quae ſingulari, eoque pererudito commentario collegit Barn. Briſſonius, ſed non exacto tamen ſatis ordine. Multa enim legis capita ordini ſuo reſtituere potuiſſet, ſi vidiſſet Paulli *Recept. Sent.* auctiores, quales exhibet Schultingius, *Libro II. tit.* 26. Primo capite variis legibus derogaverat Auguſtus. Secundo permiſerat patri tam adoptivo, quam naturali, adulterum cum filia cuiuscumque dignitatis domi ſuae, vel generi, deprehenſum, ſua manu occidere. Paull. *Rec. Sent. II*, 20. 1. & *Collat. Leg. Moſ. & Rom. IV*, 2. Quinto capite cautum fuerat, vt adulterum deprehenſum viginti horas, atteſtando vicinos, retine-

Ita tuum conferto amare ſemper, ſi ſapis.
Ne id quod ames, populus ſi ſciat, ſit tibi probro.
Semper curato, ne ſis INTESTABILIS.
Quod amas, amato teſtibus praeſentibus.

Huiusmodi poenam Chaeriae adoleſcentulo imminere fingit ancilla apud Terent. *Eun. V*, 5. & militem glorioſum, Pyrgopolinicen, eodem ſupplicio territat Periplectomenes apud Plaut. *Mil. Glorioſ. Act. V. v.* 2. & *ſeqq.*

(r)

retinere liceret. (g) Paull. *Recept. Sent. II*, 26. 3. Reliqua capita ex Briſſonio petenda. Id modo hic quaeritur, qua poena vindicatum fuerit adulterium? Tribonianus §. 4. *Inſt. h. t.* temeratores alienarum nuptiarum gladio ex hac lege puniri ait, non ſecus ac eos, qui cum maſculis nefandam libidinem exerceant. Stupri vero flagitium, ſi perſonae honeſtae ſint, publicatione dimidiae partis bonorum; ſin humiles, corporis coercitione cum relegatione vindicari Sed rationem hic fugere Tribonianum, iam dudum animadverterunt eruditi. Iac. Cuiac. *Obſ. XX*, 18. *XXI*, 17. Barn. Briſſon. *ad Leg. Iul. de adult. p.* 91. Wiſſenbach. *ad Inſtit. Diſp. LIII*, 30. *& ad Pandect. Part. II. Diſp. XXXIV*. 19. Et certe capitalem non fuiſſe adulterii poenam, vel ex eo adparet, quod adulterii damnatas eadem lex vxores duci & in teſtimonium citari vetet. *L.* 29. § 1. *D. ad L. Iul. de adult. L* 9. *C. eod. L.* 18. *D. de teſtib* Quod certe perabſurdum fuiſſet cavere, ſi huius criminis poena vitam civitatemque ademiſſet. (h) Vnde ita hoc caput, quod de poena

Qua poena vindicatum ſit adulterium?

(g) Ipſa legitima huius capitis verba exſtant *L.* 15. *D. ad L. Iul. de adulter.*

(h) Mireris ergo, Triboniani hunc errorem defendiſſe Viros doctiſſimos, veluti Marc. Lycklama *Membr. II*, 9. & Schwendendorferum *ad Ekholtum p.* 1318. Quamvis enim a Principibus immitioribus nonnunquam gravius animadverteretur in adulteros, veluti ab Auguſto apud Sueton. *Octav. III.* & Antonino Caracalla apud Dionem in *Excerptis Peireſc. p.* 755. *ed. Valeſ.* factum hoc tamen eſſe extra ordinem, & non ex lege hac Iulia, praeclare, vt ſolet, docuit Ger. Noodt. *Dioclet. & Maxim. XV. p.* 395.

na egit, reſtituere maluit Barn. Briſſonius: QVI STVPRVM ADVLTERIVM SCIENS DOLO MALO FECERIT, IN INSVLAM RELEGATOR. Sed nec hic quidem rem acu tetigiſſe videtur, eo, quod nondum integrae editae tum fuerant Paulli *Sententiae receptae*, in quibus, *Libro II. Tit.* 26. *n.* 12. *ſeq.* ita legimus: *Qui maſculum liberum invitum ſtupraverit, capite punitur.* (*i*) *Qui voluntate ſua ſtuprum flagitiumve impurum patitur, dimidia parte bonorum ſuorum mulctatur, nec teſtamentum ei ex maiore parte facere licet. Adulterii convictas mulieres dimidia parte dotis, & tertia parte bonorum, ac relegatione in inſulam placuit coerceri.* (*k*) *Adulteris vero viris pari in inſulam relegatione, dimidiam bonorum partem auferri, dummodo in diverſas inſulas relegantur.* (*l*) *Inceſti poenam, quae in viro in inſulam deportatio eſt, mulieri placuit remitti, hactenus tamen, quatenus lege Iulia de adulteriis non adprehenditur. Ancillarum ſane ſtuprum, niſi deteriores fiant,*

(*i*) Dubitant tamen eruditi, an prima haec particula ex lege Iulia ſit. Vid. Pith. *ad Collat. Leg. Moſ. & Rom. V*, 2. *p. m.* 752. Schulting. *ad* Paull. *l. c. p.* 320.

(*k*) Sic in inſulam ab ipſo Auguſto relegatae Iuliae. Suet. *Octav. LXV.* Tacit. *Annal. III.* 24. Eamdem poenam ſub Tiberio tulit Viſtilia, Tacit. *Ann. II. extrem.* Aliud exemplum eſt apud Plin. *Epiſt. VI.* 31. De dotis parte adulteris erepta Horatius *Serm. I*, 2. *V.* 127.

Nec vereor, ne dum futuo, vir rure recurrat,
Ianua frangatur: latret canis: vndique magno
Pulſa domus ſtrepitu reſonet: vel pallida lecto
Deſiliat mulier: miſeram ſe conſcia clamet.
Cruribus haec metuat, doti deprenſa.

(*l*) Vnde praeter legem fuit, quod adultero Manlio tantum Italia atque Africa interdictum. Tacit. *Annal. II*, 50.

(*m*)

ſiant, aut per eas ad dominam adfectet, citra noxam habetur. Quantivis ergo pretii hic locus eſt, ex quo ſolo quippe diſcimus exacte, quaenam poena nefandae libidini, adulterio, inceſtui ac ſtupro lege Iulia fuerit propoſita.

LII. Recentiores de adulterio leges.

LII. Quamquam autem legem Iuliam retulerit Domitianus (*m*) & mira nonnunquam ſeveritatis exempla in adulteros ſtatuerint ſequentes Imperatores, inprimis Macrinus & Aurelianus: Iul. Capitolin. *Marc. XII.* Vopiſc. *Aurel. VII.* nemo tamen ante Conſtantinum M. repertus eſt, qui adulterii crimen capitis poena vindicandum ſtatuerit. Exſtat eius Conſtitutio *L. 2. C. ad L. Iul. de adult.* Poſtea Iuſtinianus capitalem poenam in maſculis quidem probavit, mulierem vero verberibus caeſam in monaſterium detrudi iuſſit, data viro intra biennium poteſtate, eam, ſi vellet, inde revocandi. Quo transacto, aut viro praemortuo, habitu monaſtico eam amiciri, & per omnem vitam in monaſterio manere praecepit. *Novella CXXXIV*, 10.

LIII. Quaeſtus meretricius impune olim, ſi profeſſio fieret apud Aediles.

LIII. Tanta itaque ſeveritate in adulteros adulteraſque animadvertebant Romani. Quid vero de meretricibus? Moribus Romanis impune erat, quaeſtum corpore facere, dummodo eius-

(*m*) Quo pertinent illa Martialis *Epigr. VI. 7.*

Iulia lex populis ex quo, Fauſtine, relata eſt
Atque intrare domos iuſſa pudicitia eſt.
Aut minus, aut certe non plus triceſima lux eſt.

Et Iuvenalis *Satyr. II. 29.*

Qualis erat nuper tragico pollutus adulter
Concubitu, qui tunc leges revocabat amaras,
Omnibus, atque ipſis Veneri Martique timendas.

eiusmodi mulieres nomina apud Aediles (*n*) profiterentur. Ipſi enim huic turpitudinis profeſſioni ſatis ineſſe poenae arbitrabantur. De Viſtilia Tacitus *Annal. II*, 85. *Viſtilia*, *Praetoria familia genita, licentiam ſtupri apud Aediles vulgaverat*, MORE INTER VETERES RECEPTO, *qui ſatis poenarum adverſus impudicas in ipſa profeſſione flagitii credebant*. Apud Reineſ. *Inſcr. Claſſ. VII*, 20 convicanis omnibus locum ſepulturae praeberi videmus, praeterquam iis, QVEI QVAESTVM SPVRCVM PROFESSI, id eſt, lenonibus & meretricibus. Si qua ergo venalem haberet pudicitiam, quae quaeſtus illius turpitudinem profeſſa haut fuerat, Aedilium erat, illas deferre ad populum, mulctaque vel exſilio coercere. Cuius rei exempla exſtant apud Livium *X*, & *XXV*.

LIV. Ante profeſſionem nomina mutabant & togam ſumebant.

LIV. Antequam vero hunc quaeſtum profiterentur mulieres impudicae, plerumque mutabant nomina Hinc non nemo apud Plaut. *Poenul. V*, 3. v. 19.

Quum huc adveniſti hodie in ipſo tempore.
Namque hodie earum MVTARENTVR NOMINA,
Facerentque indignum genere quaeſtum corpore.

Quamvis ergo impune committeretur hoc vitium, infames tamen habebantur mulieres impudicae, ipſoque matronali habitu abſtinere cogebantur. Hinc Suetonius *Tiber*, *XXXV*. ait, *eas*,

(*n*) Aedilium enim curae etiam fornices, popinas aliasque Veneris palaeſtras fuiſſe demandatas, luculenter oſtendit Lipſ. *Exc. ad* Tacit. *Ann. IV*, 85, *p.* 1175.

(*o*)

eas iure ac dignitate matronali exſolutas, & Vlpianus *L.* 15. §. 15. *D. de iniuriis*, veſtem meretriciam matronali aeque ac ancillari opponit. Conf. Tertull. *de cultu mulier. XII.* Veſtis vero illa meretricia erat toga (*o*) & vitta, quam, poſita inſtita, ſumebant non modo meretrices, verum etiam adulterii damnatae. Lipſ. *Exc.* ad Tacit. *p.* 1176. Briſſon. *Antiqu. Rom. I*, 4. Hinc Iuvenal. *Sat. II. v.* 69.

- - - Carſinia talem
Non ſumet damnata TOGAM.

Horat. *Sat. I*, 2. *v.* 62.

- - - - Quid inter -
Eſt in matrona, ancilla, peccesve TOGATA?

Martialis *Epigr. II*, 39.

Coccina famoſae donas & ianthina moechae:
Vis dare, quae meruit, munera? mitte TOGAM.

Idem I, 36.

Quis Floralia veſtit, & STOLATVM
Permittit meretricibus pudorem?

Idem *Epigr. VI*, 64.

Sed patris ad ſpeculum tonſi, matrisque TOGATAE
Filius. - - - - -

LV. Pro-feſſio illa aliquando inhibita.

LV. Gliſcente vero malo, & feminis etiam illu-

(*o*) Antiquis tamen temporibus commune virorum mulierumque veſtimentum fuiſſe, docet Nonius XIV, 27. & Aſcon. Paedian. *ad Verr. III. Toga*, inquit, *communis habitus fuit & marium & feminarum, ſed praetexta honeſtiorum, toga viliorum, quod etiam circa mulieres ſervabatur.* Add. P. Faber *Semeſtr. I*, 15. *p.* 72.

illuſtribus quaeſtus illius foeditatem profeſſis, Senatus conſulto cavit Tiberius, *ne quaeſtum corpore faceret, cuius pater aut maritus Eques Romanus fuiſſet*. Tacit. *Ann. II*, 85. Quin & feminas famoſas, quae ad evitandas legum Iuliarum poenas nomina apud Aediles fuerant profeſſae, exſilio adfecit idem Imperator. Suet. *Tiber. XXXV*. Quare Papiniani etiam tempore mulier, quae evitandae poenae adulterii cauſſa lenocinium fecerat, adulterii accuſari damnarique poterat ex SC. *L.* 10. *D. ad Leg. Iul. de adult.*

LVI. Poſtremis temporibus meretricius quaeſtus modo permiſſus, modo prohibitus.

LVI. Sunt etiam, qui inſequentibus ſub Imperatoribus meretrices etiam publicatione bonorum mulctatas exiſtimant, idque colligunt ex verbis Paulli, *Recept. Sent. III*, 4. 6. *Mulieri, quae luxurioſe vivit, bonis interdici poteſt*. Cuiac. *ad* Paull. *l. c.* Enimvero mulier luxurioſe vivens non eſt meretrix, ſed prodiga, quae furioſum rerum ſuarum facit exitum. Forner. *Select. II*, 5. Tantum ergo abeſt, vt acrioribus poenis in meretrices animadverterint Imperatores ſequentes, vt potius ſub illis denuo invaluerit lenonum, meretricum & exoletorum vectigal, quamvis illud ſacro aerario inferri vetuerit Alexander Severus. Lamprid. *Alex. XXIV*. Primus Tacitus Imperator, priſtina ſeveritate vſus, meritoria intra vrbem ſtare vetuit. Vopiſc. *Tacit. XI*. Hinc extra legum civilium poenam fuit vita meretricia, etiam ſub Imperatoribus Chriſtianis, quamvis ea ab infamia non fuerit immunis. (*) *L.* 12. & 29. §. 1. *C. ad L. Iul. de adult.*

(*) Nec magis poena manebat eos, qui cum meretrice rem habuerant. Terent. *Eun. V*, 5. v. 38. *Quis*

ult. L. 13. §. 2. *D. eod. L.* 4. §. 2. *D. de condict. ob turp. cauſſ.*

LVII. Antiquae leges de homicidio & parricidio.

LVII. Tertium crimen, quod publicis Iudiciis vindicatum accepimus, eſt HOMICIDIVM. Illud tam deteſtandum viſum eſt veteribus, vt parricidii nomine veniret. De Romulo Plutarchus. *p.* 32. ἴδων δὲ τὸ μηδεμίαν δίκην κατὰ πατροκτόνων ὁρίσαντα πᾶσαν ἀνθρωποφονίαν πατροκτονίαν προσειπεῖν. *Singulare hoc eſt, quod qui poenam in eos, qui parentes necaverint, nullam ſanxerit, quodvis homicidium* PARRICIDII *deſignaverit nomine.* Idem obſervat Feſtus *voce Parici quaeſtores. p.* 356. Vel Romulus ergo, vel, vt Feſtus mavult, Numa primus hanc tulerat legem: SI QVIS LIBERVM HOMINEM SCIENS DOLO MALO MORTI DVIT, PARRICIDA ESTO. Idem poſtea repetitum eſt in XII. Tabulis, in quibus etiam cautum fuerat: QVI MALVM CARMEN INCANTASSIT, MALVM VENENVM FAXIT, DVITVE, PARRICIDA ESTO. QVI PARENTEM NECASSIT; CAPVT OBNVBITO, CVLEO-

Quis homo pro moecho vnquam vidit in domo meretricia
Prehendi quemquam?

Et Plaut. *Curc. I,* 1, *v.* 33.

Nemo hinc prohibet, nec vetat,
Quin, quod palam eſt venale, ſi argentum eſt, emas.
Nemo ire quemquam publica prohibet via,
Dum ne per fundum ſeptum facias ſemitam,
Dum tete abſtineas nupta, vidua, virgine,
Iuventute, & pueris liberis, ama, quid lubet.

LEOQVE INSVTVS IN PROFLVENTEM MERGITOR. Iac. Gothofr. *Leg. XII. Tab. Tab. VII.* Et ex his legibus diu admodum quaeſtiones inſtituere Romani. Sic de ſicariis quaeſivit L. Tubulus Praetor apud Cicer. *de Finib. II,* 16. de caede facta in ſylva Scantia P. Scipio & D. Brutus Coſſ. Cic. *Brut. XXII.* De veneficiis quoque quaeſitum eſſe, patet ex Flori *Epit. Livii LXVIII,* qui & Publicium Malleolum interemta matre culleo eſſe inſutum, eodem loco docet, quum antea damnato folliculo lupino os obvolutum, & ſoleae ligneae pedibus inductae, atque ita homo in carcerem ductus eſſet. Rem referunt Auct. ad Herenn. I, 1, 13. Oroſ. V, 16.

LVIII. **Lex Cornelia de ſicariis.** LVIII. Poſtea A. V. C. IↃCLXXI. L. Sulla Dictator celebrem illam legem Corneliam *de ſicariis, veneficis & parricidis* tulit. De his omnibus enim eadem lege fuiſſe actum, quamvis diverſis Praetoribus ſit damnata quaeſtio, non abs re ſuſpicati ſunt ὁ πάνυ Pithoeus *ad Collat. Leg. Moſ. & Rom. I,* 2. Ant. Schulting. ad Paull. *Sent. Recept. V,* 24. 1. *p.* 513. Quaerebatur etiam ex hac lege de eius capite, qui hominem occidiſſet dolo malo, cuiusve dolo malo factum eſſet incendium, quive furti faciundi cauſſa cum telo ambulaſſet. (*p*) Paull. *Rec. Sent. V,* 23. 1. Cicer. *pro Milone IV.* Quaerebatur etiam ex eadem lege

(*p*) Olim ſcilicet non licebat cun telo ambulare intra vrbem. Et huc reſpicit Plaut. *Aulul. III.* 2. *v.* 2.

EV. *Quia ad Treſviros iam ego deferam tuum nomen.* CON. *Quamobrem?*

EV.

lege de eius capite, qui venenum necandi hominis cauſſa fecerit, vendiderit, emerit, habuerit, quive, quum Magiſtratus eſſet, vel Senator, coierit, convenerit, conſenſerit, quo quis falſum iudicium profiteretur, vt quis innocens Iudicio publico condemnaretur, quive teſtimonium dolo malo dixerit, quo quis publico Iudicio rei capitalis damnaretur, quive Magiſtratus Iudexve quaeſtionis ob capitalem cauſſam pecuniam acceperit, vt publica lege reus fieret. Quae capita huius legis nobis ſervarunt Cicero *pro Cluent. LIV.* Paull. *Rec. Sent. V*, 23. 1. Marcian. *L.* 3. *pr. D. ad L. Corn. de ſicar.* Acceſſit & SC. vt qui mala ſacrificia feciſſet, eius legis poena teneretur. *L.* 13. *D. ad leg. Corn. de ſicar. Mala ſacrificia* alias ſunt *impia ſacra*, Paull. *Sent. Recept. V*, 13. *dirae precationes*, Plinio *Hiſt. Nat. II*, 28. *carmina & devotiones, quibus creditur, animas manibus inferis ſacrari*, Tacito *Annal. II*, 69. Conf. Merill. *Obſ. Lib. VIII. cap. IV.* Poena hiſce omnibus inflicta non deportatio tunc nondum reperta, vt ſcribit Paullus *l. c.* ſed aquae & ignis interdictio, ceu recte in eum locum animadvertit Iac. Cuiacius. Aliquando etiam ex bonis homicidae aliquid addictum eſſe defuncti parentibus vel liberis, docet Cuiac. *Obſ. XIV*, 4.

EV. *Quia cultrum habes.* CON. *Cocum decet.* Inde, qui cum ſica aliove telo ambulabant, dicti ſunt *ſicarii*, quod hominum genus deſcribit Ioſephus *Antiquit. Iud.* XX, 7. Adde Briſſon. *Antiqu. Selectar. II*, 11. Quod vocabulum deinde ad omnes homicidas translatum, vnde & haec lex Cornelia dicta de *ſicariis.* Conf. Quinctilian. *Inſtit. Orat. X*, 1.

LIX. Vt de parricidio. LIX. Alio eiusdem legis capite actum videtur de parricidio. Sane enim, ipſo vivente Sulla, M. Fannius Praetor idem de ſicariis & de parricidis quaeſivit. Hic vero veterem poenam retinuit Sulla, nihilque, vt videtur, addidit, praeterquam quod parricidii poenam ad alios quosdam cognationis gradus protulit. Cullei ſane, cui inſuti parricidae, etiam poſt Sullae legem meminit Cicer. *pro S. Roſc. Amer. XXV.*

LX. Lex Pompeia de parricidio. LX. Poſtea & Cn. Pompeius Conſul *legem Pompeiam* tulit de *parricidiis*, qua parricidii poenam protulit etiam ad eos, qui fratrem, ſororem, patruelem, matruelem, patruum, avunculum, amitam, materteram, conſobrinum, conſobrinam, vxorem, virum, generum, ſocrum, vitricum, novercam, privignum, privignam, patronum, patronam, dolo malo occiderint, quive conſcii fuerint illius criminis, vel illud attentarint, vt in matrem, (*q*) quae filium nepotemve interemerit. *L.* 1. *D. ad L. Pomp. de parric.* Ad poenam quod attinet, eam plane cum poena legis Corneliae de ſicariis convenire, putant Cuiac. *ad* Paull. *Recept. Sent. V*, 24. 1. & Gothofredus *ad L. vn. C. Theod. de parricid.* Sed deceptos illos eſſe male intellecta *Lege* 1. *D. ad L. Pomp. de parricidiis*, facile adparet. Sane enim poſt

(*q*) Patri enim, vi poteſtatis in liberos, competebat ius vitae & necis, adeoque is parricidii poena haut tenebatur, ſi vel filium vel nepotem in poteſtate conſtitutum occidiſſet. L. II. D. *de liber. & poſtum.* Adde Auctor. *Collat. Leg. Moſ. & Rom. IV*, 7. 8.

(*r*)

poſt legem Pompeiam culleo inſutos eſſe parricidas, diſcimus ex Sueton. *Octav. XXIII.* Seneca *de Clement. I, 15. & 23.* & Iuven. *Satyra VIII. v.* 214. *XIII. v.* 153. Conſtat vero, poenam, Pompeia lege propoſitam, in eo conſtitiſſe, quod confeſſus, ſe parentis aut cognati, aut omnino adfinitatis eius, quae nuncupatione parentum continetur, fata properaſſe, virgis ſanguineis verberatus, deinde culleo inſueretur, cum cane, gallo gallinaceo, vipera & ſimia, deinde in mare profundum iactaretur: ſin autem quis alia cognatione, vel adfinitate, iunctas perſonas necaſſe ſe fateretur: poenam legis Corneliae de ſicariis ſuſtineret. (r) §. 6. *Inſt. h. t.*

LXI. Leges recentiores de homicidio. LXI. Multa tamen in his omnibus immutarunt poſteri. Invaluerat enim Imperatorum aevo, vt homicidia & veneficia in Magiſtratibus deportatione; in aliis honeſtioribus poena capitis; in humilioribus denique cruce vel beſtiis vindicarentur. Qui in honore aliquo erant poſiti, veluti Magiſtratus, principales civitatis

(r) Inde facile patet, cur *L. 1. D. ad L. Pomp. de parricid.* eadem eſſe dicatur poena L. Pompeiae de parricidis, & legis Corneliae de ſicariis. Intelligendum id enim eſt de iis, qui remotiores cognatos vel adfines occiderint. Vnde non opus eſt emendatione V. C. Ger. Noodtii, qui *Probab. I,* 11. in prima illa lege pro *legis Corneliae de ſicariis*, reſcribendum putat *legis Corneliae de parricidiis.* Quin quum lex Cornelia de ſicariis etiam parricidas perſequuta ſit, &, vti paullo ante §. LIX. diximus, veterem cullei poenam retinuerit: recte ſane & hoc ſenſu dici potuit, eamdem vtraque lege poenam parricidis eſſe propoſitam.

(s)

vitatis, Decuriones, deportabantur; *L.* 16. *D. ad L. Corn. de ſicar.* eaque de re exſtant reſcripta Hadriani *L.* 15. *D. de poen.* & Divorum Fratrum *L.* 6. §. 2. *D. de interd. & releg.* Exemplum eſt apud Lucian. *in Toxaride p.* 612. *T.* 1. vbi eiusmodi homicida deportatus eſſe dicitur decreto Imperatoris. Qui nullo erant honore conſpicui, capitis damnabantur: *L.* 16. *D. ad L. Corn. de ſicar.* eoque pertinent, quae de honeſtiorum poena refert Paullus *Recept. Sent. V*, 23. 1. In crucem tollebantur homines infimae ſortis, maxime, qui latrociniis dederant operam. Petron. *Satyr. p.* 94. Seneca *Epiſt. VII. L.* 28. §. 15. *D. de poen.* vbi Tribonianus, abrogato iam a Conſtantino inter Chriſtianos crucis ſupplicio, Sozom. *Hiſt. Eccl. I*, 8. furcam pro cruce poſuit, quod & alibi eum feciſſe, notant Iac. Raevard. *Coniectan. I*, 16. & Ant. Schulting. *Iurisprud. antiqu. Anteiuſtin. p.* 506. Alii ex faece hominum, qui caedem commiſerant, beſtiis obiiciebantur, Paull. *l. c.* vnde inſignioribus homicidis vulgo paſcebantur leones, teſte Tertull. *de Spectac. XXII.*

LXII. Quis culleum abrogarit?

LXII. Culleum parricidis deſtinatum primus abrogavit Hadrianus, *L.* 9. *D. ad leg. Pomp. de parricid.* quamvis & poſt eius Conſtitutionem, ceu ex eadem lege adparet, cullei ſupplicium in vſu maneret in locis maritimis. Poſtea tamen vivicomburium & ad beſtias damnatio invaluit. Vnde de ſua aetate Paullus *Recept. Sent. V*, 24. 1. *Hodie tamen parricidae vivi exuruntur, vel ad beſtias dantur.*

LXIII. Lex Cornelia de falſis teſtamentaria.

LXIII. Proximum eſt crimen FALSI, quod & ipſum publico Iudicio vindicatum eſt. E-

quidem

quidem iam antiquiſſimis temporibus de falſo exſtitiſſe leges, nemo dubitaverit. Sed earum iam pridem periit memoria. Celeberrima eſt *lex Cornelia de falſis*, quam *teſtamentariam* & *numariam* vocat Cicero *Verr. I*, 42. qui & addit, *ea non ius aliquod novum conſtitutum eſſe populo, ſed ſancitum, vt quod ſemper malum facinus fuerit, eius quaeſtio ad Praetorem pertineret ex certo tempore.* Quaerebatur ex hac lege primo de eius capite, qui teſtamentum amoverit, celaverit, eripuerit, deleverit, interleverit, ſubiecerit, reſignaverit, quique teſtamentum falſum ſcripſerit, ſignaverit dolo malo, cuiusve dolo malo id factum fuerit, quique ſibi legatum, fideicommiſſumve adſcripſerit, quibus omnibus aqua & igni ex hac lege interdicebatur. Vid. Paull. *Rec. Sent. V*, 26. 1. Tale falſum frequentiſſimum erat Romae. In ſignatores teſtamentorum falſorum graviter invehitur Iuvenal. *Sat. I.* L. Audaſii, eius falſi rei, exemplum habes apud Suet. *Iul. cap. LXXIV.* Si quis non modo falſum teſtamentum condiderat, verum etiam dominum hereditatis adipiſcendae cauſſa occiderat, accuſator non modo publice perſequebatur hoc crimen, ſed & actionem privatam habebat, ad bonorum poſſeſſionem, tanquam praemium accuſationis, conſequendam. Ea actio vocabatur *internecini*, de qua conſule, ſis, Cuiac. *Obſ. I.* 2. Equidem multa alia capita huc referunt Iureconſulti; ſed cave exiſtimes, ea omnia ex *lege Cornelia* eſſe. De ſolis enim teſtamentis illa egit, non de inſtrumentis aliis. Verum poſtea variis Senatus conſultis legis Corneliae poena etiam ad alia

alla falſa prolata eſt. Exſtat hanc in rem egregium Vlpiani fragmentum apud Auctorem *Collationis legum Moſ. & Rom. VIII*, 7. quo varia eiusmodi SC. recenſentur. Statilio enim & Tauro Coſſ. (*s*) prodiit SC. quo poena legis Corneliae irrogatur etiam ei, qui quid aliud, quam teſtamentum ſciens ſignaverit, ſignarive curaverit, item qui falſas teſtationes faciendas, teſtamentave falſa invicem dicenda aut conſignanda dolo malo curaverit. Deinde Licinio V. & Tauro Coſſ. (*t*) eadem lege condemnari iuſſi ſunt, qui ob ſtruendam advocationem teſtimoniave pecuniam acceperint, pactique fuerint, ſocietatem coierint, aut aliquam delationem interpoſuerint. Paullo ante, M. Aurelio Cotta & M. Valerio Meſſala Coſſ. A. V. C. IↃCCLXXII. ſtatutum eſt ab Ampliſſimo Ordine, vt ſi qui coierint ad occiſionem innocentum, eadem lege coercerentur. Denique A. V. C. IↃCCLXXXI.

(*s*) Ita in textu Vlpiani eſt. Sed Statilius & Taurus vnus idemque eſt. Innui ergo videtur Conſulatus *T. Statilii Tauri* & *L. Scribonii Libonis*, qui incidit in annum V. C. IↃCCLXIIX. vt coniecerunt Pithoeus *ad Collat. Leg. Moſ. & Rom. l. c.* Cuiac. *Parat. C. ad L. Corn. de falſ.* Petr. Faber *Semeſt. I*, 25. *p.* 143. & Salmaſ. *ad Ius Attic. XXX. p.* 877. Vnde falluntur, qui id SC. anno V. C. IↃCCCLXXX. L. Nonio M. Annio Libone Coſſ. conditum exiſtimant cum Hotomano.

(*t*) M. Licinius V. Conſul collegam non Taurum habuit, ſed L. Calpurnium. Tacit. *Ann. IV.* 62. isque Conſulatus incidit in annum V. C. IↃCCLXXIX. Tiberii XIV. Sed forſan Taurus Calpurnio ſuffectus eſt, aut ſcriba Taurum ex antecedentibus imprudenter repetiit.

(*u*)

Iↄↄ CCLXXXI. duobus Geminis Coſſ. eadem lege coerciti, qui ob venumdandum, vel denudandum non remittendumve teſtimonium (*u*) pecuniam acceperint. Vt adeo plurimis SC. (*x*) explicata ad aliosque caſus prolata ſit lex illa Cornelia. Quare mirum non eſt, quod inter *falſum* & *quaſi falſum* diſtinguatur *L.* 1. §. *vlt. D. ad. L. Corn. de falſ.*

LXIV. Alterum huius legis caput legis numariae nomine veniebat. Eo cautum fuerat, vt qui numos aureos ac argenteos adulteraverit, laverit, conflaverit, raſerit, corruperit, quive numos ſtanneos plumbeosque emerit, ven- LXIV. Lex de falſis numaria.

(*u*) Verba haec ſunt in textu Vlpiani, ſed vitioſa procul dubio. Legendum monet Cuiacius *denunciandum, vel non denunciandum, remittendumve.* Diſputant de hoc loco Herald. *de rer. iudicat. auct. I,* 6. Grot. *Flor. Sparſ. ad L. vlt. D. de concuſſion.* Salmaſ. *Iur. Attic.* XXX. Corn. van Bynkershoek *Obſerv.* III, 19.

(*x*) Tale etiam eſt SC. quo cautum, vt eae tabulae, quae publici ac privati contractus ſcripturam continent, adhibitis teſtibus ita ſignarentur, vt in ſumma marginis ad mediam partem perforatae, triplici lino conſtringerentur, atque impoſita ſupra linum cerae ſigna imprimerentur: aliter prolatae tabulae nihil momenti haberent. Paull. *Rec. Sent.* V, 25. 6. Quod ſub Nerone repertum, docet Sueton. *Ner. XVII.* Contra ea non ad Neronis tempora, ſed ad Tiberii Principatum hoc ius pertinere, idque inductum eſſe SC. Liboniano, exiſtimat P. Faber *Semeſtr. I,* 25. *p.* 143. Plura de hoc ſignandi modo tradit Cl. Salmaſius *de modo ſubſcr. & ſubſign. teſtam.* XXVI. Ex aliis SC. eſſe videntur, quae habet Paull. *Recept. Sent.* V, 25. 11. *ſequ.*

vendiderit dolo malo, ei damnato aqua & igni interdiceretur. Verum & huic alia deinde ſunt addita, ſive SC. ſive Conſtitutionibus Principum. Quale fuit illud, quod qui vultu Principis ſignatam monetam, praeter adulterinam, reprobaverit, huius legis poena teneretur. Paull. *Rec. Sent. V.* 25. 1. Id quod iam Epicteti temporibus, id eſt, ſub Nerone & Veſpaſianis, receptum fuerat. Ita enim Arrian. *Diſſ. Epictet. III*, 3. Τὸ τοῦ καίσαρος νόμισμα οὐκ ἔξεστιν ἀποδοκιμάσαι τῷ τραπεζίτῃ οὐδὲ τῷ λαχανοπώλῃ, ἀλλ' ἂν δείξῃς, θέλει οὐ θέλει, προέσθαι αὐτὸν δεῖ τὸ ἀντ' αὐτοῦ πωλούμενον, *Caeſaris numum nec argentario, nec olerum venditori improbare licet: ſed oſtenſo eo, ſive velit ſive nolit, rem venditam ei tradere oportet.* Plura hanc in rem dabit Iac. Gothofr. *ad L. vn. C. Theod. Si quis ſolid. circul. exter. circumcid.*

LXV. Leges novae de crimine falſi.

LXV. Enimvero nec haec Sullae ſeveritas ſufficere viſa eſt Imperatoribus, hinc novae invaluere poenae, nova ſupplicia. Nam de ſuo aevo Paullus: *V*, 25. 1. *Et honeſtiores quidem in inſulam deportantur, humiliores autem aut in metallum damnantur, aut in crucem tolluntur. Servi autem poſt admiſſum manumiſſi capite puniuntur.* Iuſtinianus vero §. 7. *Inſt. h. t.* omnes liberos homines deportatione; ſervos extremo ſupplicio ob falſum puniri tradit.

LXVI. Leges antiquiores de vi publica & privata.

LXVI. Non minus ſevere vindicata eſt VIS PVBLICA & PRIVATA. Et antiquiſſimis quidem temporibus de vi non ſingularibus legibus actum, ſed ea res legibus de Maieſtate & ſicariis ſimul comprehenſa videtur. Primus hoc crimen a Maieſtate & homicidio diſtinxit,

ſtinxit, ac lata ſingulari lege vindicavit P. Plautius, Tribunus plebis, A. V. C. IↃCLXXV. Catulo & Lepido Coſſ. quae lex etiam Catulo nonnunquam tribuitur ideo, quod is Conſul Plautium in ea ferenda adiuverat. Quum enim mortuo eo anno Sulla, Lepidus, Marianarum partium adſertor, cum Catulo Sullano de actis Sullae contendere coepiſſet: ingens ſeditio concitata eſt; victoque pulſo vrbe, & in Sardinia interfecto Lepido, Catulus hanc legem tulit cum Plautio, Cic. *pro Milon. XIII.* Quaerebatur ex hac lege de capite eius, qui adverſus Rempublicam coniurarit, inſidias Senatui fecerit, Magiſtratibus vim attulerit, qui cum telo in publico fuerit, aut ſeditionis cauſſa loca ſuperiora occuparit, alienasve aedes ſaxis, ignibus aut ferro occuparit, itemque, qui poſſeſſorem e fundo hominibus armatis deiecerit dolo malo, aut armatis obiectis, vt inde profugerent, cauſſam attulerit, quo caſu praedium nec vſucapi ex hac lege poterat. Poena & hic erat aquae & ignis interdictio. Ex hac lege quaeſtio habita eſt de Catilina, eiusque coniurationis ſociis, de P. Clodio, P. Sextio & aliis. Vid. Sigon. *de Iudic. II*, 33.

LXVII. Poſtea & Pompeius tertio Conſulatu legem de vi tulit, quae tamen non in univerſum valuit, ſed tantum de caede in Appia via facta, & incendio Curiae, & domo M. Lepidi Interregis oppugnata quaeri, & Quaeſitorem ob hanc rem novum extra ordinem creari iuſſit. Vid. Sigonius *de Iudic. II*, 33. *p.* 676. LXVII. Lex Pompeia de caedem.

LXVIII. Lex Iulia de vi publica.

LXVIII. Succeſſit *lex Iulia*, a Caeſare lata iam Dictatore, cuius ſolus meminit Cicero *Philipp.* I, 9. ſed obſcure, vt quid ea ſancitum ſit, vix conſtet. Tanto celebrior vero eſt *Lex Iulia* Auguſti *de vi publica* & *privata*. Publicam vim feciſſe dicebatur, qui arma, tela, domi ſuae agrove in villa praeter vſum venationis, vel itineris, vel navigationis coegerit; praeter ea, quae quis promercii cauſſa habuerit, hereditateve ei obvenerit, qui turbae ſeditionisve faciendae conſilium inierit, ſervosque ac liberos homines in armis habuerit: qui pubes cum telo in publico fuerit; qui peſſimo exemplo convocata ſeditione villas expugnaverit, & cum telis & armis bona rapuerit: qui ex incendio rapuerit aliquid, praeter materiam; qui puerum vel feminam, vel quemquam alium per vim ſtupraverit: qui in incendio cum gladio aut telo rapiendi cauſſa fuerit, vel prohibendi, dominum res ſuas ſervare: qui armatis hominibus poſſeſſorem domo agrove ſuo, aut navi ſua deiecerit, expugnaverit concurſu, vtque id fieret, homines convocaverit: qui coetu, concurſu, turba, ſeditione incendium fecerit, quique hominem dolo malo incluſerit, obſederit, quive fecerit, quo minus ſepeliatur, quo magis funus diripiatur, diſtrahatur, quique per vim ſibi obligaverit: qui quum Imperium poteſtatemve haberet, civem Romanum adverſus provocationem necaverit, iuſſeritque quid fieri, aut quid in collum iniecerit, vt torqueatur: qui Legatorum, oratorum, comitum quem pulſaverit, ſive iniuriam fecerit; qui reum vinxerit, impedie-

pedieritve, quo minus intra certum tempus adſit: qui dolo malo fecerit, quo minus Iudicia tuto exercerentur, aut Iudices, vt oportet, iudicarent, vel is qui poteſtatem Imperiumve haberet, quam ei ius erit, decerneret, imperaret, facere: qui ludos pecuniasve ab aliquo invito publice privatimve per iniuriam exegerit: qui cum telo dolo malo in concione fuerit, aut vbi Iudicium publice exerceretur, praeter eum, qui propter venationem haberet homines, qui cum beſtiisque pugnarent: qui convocatis hominibus vim fecerit, quo quis verberetur & pulſetur, neque occiſus homo ſit: qui aedes alienas villasve expilaverit, effregerit, expugnaverit, ſiquidem in turba cum telo fuerit: qui nova vectigalia exercuerit. Haec ſunt praecipua huius legis capita, quae nobis ſervarunt Iureconſulti, & ex iis collegit Sigon. *de Iudic. I*, 33. *p.* 679. *ſequ.* Singulare id fuit in hac lege, quod Praetor, cui haec quaeſtio obvenerat, iurisdictionem poſſet alii mandare. *L.* 1. *princ. D. de offic. eius cui mand. iurisd.* Poena vis publicae erat aquae & ignis interdictio, poſtea deportatio, qualem poenam ſubiit Vibius Serenus. Tacit. *Ann. IV*, 43. Denique ſub Imperatoribus ſequentibus humiliores ex hac lege capitis damnati; honeſtiores in inſulam deportati ſunt. Paull. *Rec. Sent. V*, 26. 1.

LXIX. Eadem lege etiam de vi privata actum, cuius rei erant, qui coetum & concurſum fecerant, quo minus quis in ius duceretur, quive quaeſtionem de alterius ſervo habuerant; qui quem ex agro ſuo hominibus con- LXIX. Et de vi privata.

gregatis ſine armis deiecerant: qui creditores ſine auctoritate Iudicis res debitoris occupaverant. Sigon. *l. c. p.* 681. His damnatis tertia pars bonorum publicabatur, neque ad Senatoriam neque ad Decurionalem dignitatem acceſſus dabatur, neque Iudices eſſe poterant. Poſtea humiliores ob hac ſimiliaque crimina in metallum damnabantur, honeſtiores, publicata tertia bonorum parte, in inſulam relegabantur. Paull. *Recept. Sent. V*, 26. 3.

LXX. Crimen peculatûs olim extra ordinem vindicatum.

LXX. Sequitur crimen PECVLATVS, de quo plerumque, vt ſupra dixi, ipſe populus iudicabat. Dicebatur ita furtum pecuniae publicae, & quemadmodum a furto fures, ita a peculatu peculatores adpellabantur. Aſcon. Paed. *in Verr. II*, *p.* 181. idque ideo, quia olim in pecude maxime conſtiterunt divitiae, adeoque ab ea initium eius fraudis eſſe coepit. Feſt. *voce Peculatus p.* 359. Et olim quidem nec ſingularis lex de hoc crimine exſtabat, nec Quaeſitores ſingulares erant conſtituti. Quoties ergo ſuſpectum de peculatu habebant civem: extra ordinem cuiquam hanc quaeſtionem demandabat populus, vt patet exemplo L. Scipionis Africani apud Liv. XXXVIII, 56. ex quo etiam diſcimus, tum reis litem aeſtimatam, eoque facto aut praedes dediſſe eos, aut in carcerem ductos, immiſſis in eorum bona Quaeſtoribus.

LXXI. Leges variae de peculatu.

LXXI. Poſtea *lex de peculatu* a neſcio quo lata eſt, & ſingularis conſtitutus Praetor, qui quaeſtionem de peculatoribus haberet. Quis huius inſtituti auctor ſit, incertum eſt, niſi quod con-

conſtat, id Sullanis temporibus eſſe antiquius. Sigon. *de Iudic. II*, 28. *p.* 624. Acceſſit poſtea lex de reſiduis, lata, vt videtur, a C. Cornelio, Tribuno plebis, vt pecuniae, quae reſiduae apud quemquam erant, exigerentur. Aſcon. Paedian. *in Cornelian. p.* 1311. Poſtremo a Caeſare lata eſt *lex Iulia de peculatu*, eaque cautum, vt qui ex pecunia ſacra, religioſa, abſtulerit, interceperit, in ſuam rem verterit, aut quo quis auferret, interciperet, vel in rem ſuam verteret, fecerit, qui in aurum, argentum, aes publicum quid indiderit, immiſcuerit, aut quo id fieret, fecerit dolo malo, quique tabulam aeream legis, formamve agrorum, aut quid aliud continentem, refixerit, vel quid immutaverit, ei aqua & igni interdiceretur, & pecunia ab herede repeteretur. Si quis vero publicam pecuniam delegatam in vſum aliquem retinuerit, neque in eam rem conſumſerit, aut ſi apud aliquem ex locatione emtione, alimentaria ratione ex pecunia, quam acceperit, aliave qua pecunia reſederit, is damnatus amplius tertia parte, quam debeat, ſolveret. Sed & hanc poenam poſtea ab Imperatoribus exaſperatam eſſe, non abs re ſuſpicatur Schulting. ad Paull. *Recept. Sent. V*, 28. *p.* 524.

LXXII. Proxime ad peculatum accedebat crimen REPETVNDARVM, de quo quaeſtio prima perpetua facta eſt, & Praetorem certum habuit. *Repetundae* vero dicebantur pecuniae, quas ſive ſocii, ſive cives privati, a Magiſtratibus, aut Iudicibus, aut publicis Curatoribus, Iudicio repetebant, quas illi aut in Pro- LXXII. Leges antiquae de repetundis.

vincia, aut in vrbe, aut ob dicendum ius, aut ob aliud quid publice curandum accepiſſent. Car. Sigon. *de Iudic. II*, 17. Et initio quidem haec cauſſa privata erat, & extra ordinem ex Senatus conſulto cognoſcebatur a Recuperatoribus, idque anno adhuc IↃLXXXIII. factum eſt, vt patet exemplo P. Furii Phili & M. Matieni, repetundarum accuſatorum ab Hiſpanis, apud Liv. XLIII, 2. Gliſcente autem ſubinde Magiſtratuum Provincialium avaritia, primam de repetundis legem tulit L. Calpurnius Piſo, Tribunus plebis, A. V. C. IↃCIII. Manlio & Cenſorino Coſſ. qua non ſolum poenam, vt par eſt credere, ſeveriorem propoſuit, ſed & ſingularem inſtituit Praetorem. Cic. *de Offic. III*, 21. Equidem Valer. Max. VI, 9. 10. meminit etiam legis Caeciliae, ex qua repetundarum damnatus ſit L. Lentulus, qui quum poſtea Cenſor factus ſit anno V. C. IↃCVI. damnatum illum oporteret anno antecedente IↃCV, adeoque legem Calpurniam ſequente ſtatim anno inſequuta eſſet *lex Caecilia*. Sed memoria procul dubio fefellit Valerium, neque aliam in mente legem habuit, quam Calpurniam, niſi dicere malis, eamdem legem etiam Caeciliam dictam, forſan ab aliquo Piſonis collega. Vtut ſit, illud certum eſt, lege Calpurnia Provincialium tantum Magiſtratuum rapacitatem eſſe coërcitam, non item vrbanorum. De his enim anno adhuc IↃCXII. quaeſtio extra ordinem habita eſt, teſte Cicerone *de Finib. II*, 16. Nec alia huius criminis poena fuiſſe videtur ex lege Calpurnia, quam aeſti-

aeſtimatio litis. Si enim vel relegationem, vel exſilium ſubiiſſent rei, Cenſuram non obtinuiſſet Lentulus anno V. C. Iɔcvi. quum eſſet ſuperiore anno repetundarum damnatus. Valer. Max. *l. c.*

LXXIII. Calpurniam legem multae aliae ſequutae ſunt, & proximae quaeque duriores, vt ait Cicero *de Offic. III,* 21. Talis erat *lex Iunia*, lata, vt videtur, a M. Iunio Penno, Tribuno plebis, A. V. C. Iɔcxxvii. M. Aemilio Lepido & Lucio Aurelio Oreſte Coſſ. qua praeter aeſtimationem litis etiam exſilium damnatis irrogabatur. Ea poena ex hac lege mulctatus eſt C. Cato, accuſatus a Macedonibus. Vellei. Paterc. II. LXXIII. Lex Iunia de iisdem.

LXXIV. Proxime Iuniam legem ſequuta eſt *Servilia*, lata a C. Servilio Glaucia, Praetore, C. Mario VI. & L. Valerio Flacco Coſſ. A. V. C. Iɔcliii. cuius ipſa fragmenta ex aenea tabula, in Petri Bembi muſeo reperta, edidit Car. Sigon. *de Iud. II,* 27. *p.* 609. Quaerebatur ex ea lege de iis, qui Coſſ. Praetores, Dictatores, Magiſtri equitum, aut in alio Magiſtratu, pecuniam ab aliquo privato abſtulerint, ceperint, coegerint, conciliarint, averterint. Additum fuerat, vt horum, dum Magiſtratum aut Imperium haberent, nomen deferre haut liceret, vt accuſatoribus patronos ſumendi repudiandive eſſet facultas, ut CDL legerentur Iudices, qui quotannis de repetundis iudicarent, & quae ſunt huius generis alia. Ceterum non ſolum litis aeſtimationem, ſed & exſilium irrogatum eſſe lege Servilia, ex Liv. *Epit. LXX.* adparet. LXXIV. Lex Servilia.

LXXV. Lex Acilia, Cornelia, Iulia repetundarum.

LXXV. Poſt hanc Serviliam legem lata eſt *Acilia* a M. Acilio Glabrione, in qua illud additum legibus ſuperioribus, VT NEQVE AMPLIARI, NEQVE COMPERENDINARI REVS POSSET. Aſcon. Paedian. in Cic. *Verr. I*, 9. *p. m.* 1822. Succeſſit *Lex Cornelia*, lata a L. Cornelio Sulla Dictatore, ſecundum quam iudicatum eſt usque ad Caeſarem. Quaerebatur hac lege non ſolum de iis Magiſtratibus, qui pecuniam dono ceperint, abſtulerint, coegerint, conciliarint, averterint, ſed &, qui libidinoſe, ſuperbe, crudeliter ſe in Provincia geſſerint, nec non de iis, qui Iudices non ſuae decuriae munere functi ſint, aut non perpetuo ſederint, aut ob Iudicandum pecuniam ceperint: itemque de eis, ad quos pecunia pervenerit: quive Proconſulares rationes ad aerarium non retulerint, aut qui Procoſſ. privatim aliquo profecti fuerint, aut transmarinas res accerſiverint, Poena praeter litis aeſtimationem erat aquae & ignis interdictio, niſi in reatu accuſati deceſſerint. Quae omnia accurate ex monimentis genuinis demonſtravit Car. Sigon. *de Iudic. II*, 27. *p.* 615. Poſtrema fuit *Lex Iulia*, quam anno V. C. Iɔcxciv. in primo Conſulatu tulit Iul. Caeſar, vt ex Cic. *Orat. in Vatin. XII.* colligitur. Multa fuerunt huius legis capita, quae partim ex ICtorum fragmentis, partim ex Cicerone magno ſtudio collegit Sigon. *l. c. p.* 618. *ſequ.* De poena inter eruditos diſceptatur. Senatu & Curiis ſubmotos eſſe repetundarum reos, patet ex Suet. *Caeſ. XLIII. Othon. II.* Tacit. *Hiſt. I*, 78. Plin. *Epiſt. II*, 11. 12. *IV*, 9. Paull. *Recept. Sent. V*, 28. Vnde hanc poenam

nam praeter litis aeſtimationem lege Iulia fuiſſe ſancitam, exiſtimat Iuſt. Lipſ. *ad* Tacit. *Annal.* XIV, 24. Enimvero ſic haec lex non fuiſſet ceteris acrior, ſeverior, ſanctior, quod tamen paſſim innuit Cic. *in Vatin.* XII. *&* *pro C. Rabir.* XIV. Quum ergo iam antea rei iuberentur duplum, triplum, quadruplum reddere, ac praeterea mitterentur in exſilium, teſte Aſcon. Paed. *in* Cic. *Act. Verr. XIII.* non facile exiſtimes, leniorem ea in re fuiſſe Caeſarem. Sed tamen verum eſt, civitate non excidiſſe repetundarum ex hac lege damnatos, (*y*) verum praeter aeſtimationem litis ordine eſſe motos, & prohibitos praeterea teſtimonium dicere, iudicare, poſtulare. Vid. *L.* 6. §. 1. *D. ad L. Iul. repet.* & adde Schulting. ad Paull. *Rec. Sent. V*, 28. *p.* 525.

LXXVI. Nec omittendum crimen PLAGII, de quo exſtitit Lex FABIA, quam iam ante Ciceronis tempora latam adparet ex eius *Oratione pro C. Rabirio.* III. Tenebatur ea lege, qui civem Romanum ingenuum, libertinum, ſervumve alienum celaverit, vendiderit, vinxerit, comparaverit, quive in eam rem ſocius fuerit. Eius poenam olim numariam fuiſſe, ait Paullus apud Auct. *Collat. leg. Moſ. & Rom.* XIV, 2. (*z*) Sed idem addit, poſtea in plagiarios

LXXVI. Lex Fabia de plagio.

(*y*) De ſua quidem aetate teſtatur Paullus *Rec. Sent. V*, 28. *reos, hac lege damnatos, nonnumquam in exſilium miſſos, aut ad tempus relegatos.* Sed plerasque poenas ab Imperatoribus eſſe immutatas, nemo ignorat, & hactenus exemplo non vno eſt demonſtratum.

(*z*) In textu eſt *ſummaria*, pro quo *numaria* legi iubent Pithoeus

rios extra ordinem animadvertiſſe Praefectos vrbi, itemque Praeſides Provinciarum, & ita quidem, vt humiliores aut in metallum damnarentur, aut in crucem tollerentur, honeſtiores vero, ademta dimidia parte bonorum, in perpetuum relegarentur. Si ſervus, ſciente domino, alienum ſervum ſubtraxerat, vendiderat, celaverat, in ipſum dominum animadvertebatur: ſin id domino ignorante commiſerat, in metallum dabatur. Paull. *l. c.* & Vlp. *in Collat. Leg. Moſ. & Rom. XIV*, 3. Edita etiam poſt ea tempora Diocletiani Conſtitutio, qua in vrbe hoc crimen capite vindicari iubetur, *L. 7. C. ad Leg. Fab. de plag* quam ſequuta alia Conſtantini, ex qua ob plagium liberi hominis ſervus aut libertinus ſtatim, id eſt, primo quoque munere, beſtiis obiicitur, liber ſub hac forma in ludum datur, ut antequam aliquid faciat ad ſe defendendum, gladio conſumatur. *L. 1. C. Theod. ad L. Fab. de plagiar.*

LXXVII. Ambitus apud Romanos qualis fuerit?

LXXVII. Agmen claudat crimen AMBITVS. *Ambire* Romanis erat petere Magiſtratum, verum ſtudioſius atque obnixius, quam mores legesque civitatis ferebant. Mira hic erant Romanorum artificia, quibus ſibi & amicorum & populi favorem conciliarent. Q. Cicero de *Petit. Conſul. V. Petitio divisa eſt in duarum rationum diligentiam, quarum altera in amicorum ſtudiis, altera in populari voluntate ponenda eſt.*

Pithoeus & Rittersh. in *h. l.* vt & Petr. Faber *Semeſtr. II*, 11. Ipſam quoque numariam poenam ex lege Fabia deſcribit Vlpianus apud Auct. *Collat. Leg. Moſ. & Rom. XIV*, 3.

eſt. Amici erant *propinqui*, *neceſſarii*, *& qui aliquid oſtendebant voluntatis*. *Propinquos* vocabant, qui aut cognatione, aut adfinitate coniuncti erant. *Neceſſarios*, quos conſuetudo vitae coniunxerat, vt familiares, tribules, vicinos, clientes, municipes, & qui in eadem ſocietate, collegio, ſodalitate & ordine erant. Aliquid voluntatis oſtendere videbantur ſalutatores, deductores, ſectatores, ſuffragatores, de quibus omnibus Cicero *l. c.* Hi omnes ergo pro candidatis prenſabant, eosque laudabant, commendabant, & rerum eorum ſatagebant. Popularem vero auram, qua praecipue erat opus, captabant *nomenclatione*, *blanditia*, *adſiduitate & benignitate*. *Nomenclatio* eam habebat vim, vt petitor ſingulos cives ſuo quemque nomine adpellaret ac ſalutaret. Quumque id fieri vix poſſet in tanta civium multitudine: alebant ſervos, qui candidatis civium ſingulorum ſuggererent nomina, vnde eos *Nomenclatores*, vel *Monitores* adpellabant. Cicer. *pro Muraena XXXVI.* Dicti etiam ſunt *fartores*, quia veluti in aures infarciebant civium nomina. Feſt. *voce Fartores p.* 287. Quo pertinent illa Horatii *Epiſt.* I, 6. *v.* 49.

Si fortunatum ſpecies & gratia praeſtat:
Mercemur ſervum, qui dictet nomina, laevum
Qui fodiat latus, & cogat trans pondera dextram
Porrigere. Hic multum in Fabia valet, ille Velina:
Cuilibet hic faſces dabit, eripietque Curule
Cui volet importunus ebur.

Blanditia varia continebat adſentandi artificia. Alios

Alios candidati patres, alios fratres, alios patronos adpellabant. Hor. *l. c. v.* 54. 55.

- - - Frater, pater, adde,

Vt cuique eſt aetas, ita quemque facetus adopta.

Nec pudebat eos, *& frontem, & vultum, & ſermonem ad eorum, quoscunque convenerant, ſenſum & voluntatem commutare.* Cic. *de Petit. Conſul. X.* Opus porro erat *adſiduitate*, nec parum prodeſſe videbatur candidatis, adſidue eſſe Romae atque in foro, adſidue petere, ſaepe eosdem adpellare, ambire, prenſare, rogare. Circuibant ergo forum ſupplices populo, circuibant omnia Italiae conciliabula, prehendebant ſingulorum dextras, beneficia ſua in ſingulos commemorabant, cicatrices pectore nudato oſtendebant, & quae erant huius generis alia. Sed maximum momentum habebat *benignitas*, ſi plura populo dediſſent congiaria, prandia, munera. Cic. *de Petit. Conſ. XI.* Qua in re tanta erat quorundam profuſio, vt furioſum patrimonii ſui facerent exitum. Aſcon. Paedian. *in* Cic. *pro Scauro p.* 1751. Sed in eo haut ſubſtitit candidatorum induſtria. Saepe eo prolapſi ſunt impudentiae, vt praeſente pecunia emerent ſuffragia, eaque de cauſſa ſecum producerent *interpretes*, per quos pactio induceretur, *ſequeſtres*, apud quos deponeretur pecunia, & *diviſores*, qui ſingulis numos diſtribuerent. Aſcon. Paedian. in *Verrin. II. p.* 1821. Immo ſaepe adhibita vis eſt, turba vel factione conducta, quae terrorem incuteret populo, eaque ſodalitiorum nomine venit. Quae omnia accurate expoſuit Sigonius *de Iudic. II,* 30.

LXXVIII.

LXXVIII. Quum ergo tam turpe vitium tam altas egiſſet radices: nihil reliqui fecerunt Romani, vt illud legibus quam plurimis coercerent. Sane non temere vllum eſt delictum publicum, de quo tot exſtent leges, quot de ambitu latae ſunt. Iam anno V. C. cccxxxi. L. Pinario & L. Furio, Tribunis militum Conſulari poteſtate, Senatus auctoritate lex lata eſt a Tribunis plebis, qua togae candidae vſus prohiberetur. Liv. *IV*, 25. Sed hanc legem vel nunquam, vel parum diu valuiſſe oportet. Deinde A. V. C. cccxcv. C. Fabio Ambuſto & C. Plautio Proculo Coſſ. ſequuta eſt *lex Poetelia*, a C. Poetelio, Tribuno plebis, perlata, qua novorum maxime hominum ambitio, qui nundinas & conciliabula obire ſoliti erant, comprimebatur, Liv. VII, 15. Sed nec ea diutius in vſu fuit. Proxima eſt *lex Baebia Aemilia*, a Cn. Baebio & L. Aemilio Paullo Coſſ. lata A. V. C. Iↄlxxi. Liv. XL, 19. Eam adverſus largitiones latam eſſe, colligi poſſe videtur ex Nonio *VII*, 19. *p.* 749. *Cato lege Baebia: pecuniam inlargibo tibi.* Inde A. V. C. Iↄxciv. nova lege opus fuit, puta *Cornelia Fulvia*, lata a Cn. Cornelio Dolabella & M. Fulvio Nobiliore Coſſ. *Epit. Liv.* XLVII. Ea primum cautum fuiſſe videtur, vt largitio capitalis eſſet, id eſt, exſilio puniretur, ſiquidem paullo poſt ambitus damnatus eſt Q. Coponius, quod vini amphoram dediſſet ei, cui ſuffragii latio erat. Plin. *Hiſt. Nat. XXXV*, 12. Poſtea A. V. C. Iↄcxxxiv. lata eſt *lex Maria* per C. Marium, Tribunum plebis, qua cautum eſt, vt pontes auguſtiores fierent, ne ſuffragatori locus

LXXVIII. Leges variae de ambitu.

locus ad rogandum eſſet. Cic. *de Leg. III*, 17. Nec dubium videtur, quin eodem tempore quaeſtio ambitus facta ſit perpetua, ſiquidem iam A. V. C. IϽcxxxix. P. Rutilius & M. Scaurus ſe invicem huius criminis accuſarunt. Aſcon. in Cic. *pro Scauro p.* 1751. Per eadem tempora *lex Fabia* promulgata numero ſectatorum a populo antiquata eſt. Cic. *pro Muraena XXXIV*. Aſt A. V. C. IϽcLxxxvi. M. Acilio Glabrione & C. Calpurnio Piſone Coſſ. perlata eſt *lex Acilia Calpurnia*, vt, qui ambitus damnati eſſent, iis neque Magiſtratum capere, neque in Senatum legi liceret, & pecunia mulctarentur. Dio Caſſ. *Hiſt. XXXVI. p.* 20. Eam legem poſtea anno IϽcxc. Cicerone & Antonio Coſſ. ſequuta *lex Tullia* de ambitu, qua legem Aciliam Calpurniam etiam ad eos protulit, qui mercede conducti obviam candidatis iviſſent, qui conducti ſectarentur, qui gladiatoribus & vulgo locum attribuiſſent, qui prandia vulgo dediſſent, qui biennio, quo petunt, gladiatores dare auſi eſſent, niſi ex teſtamento praeſtituta die. Cic. *in Vatin. XV*. Additum ea lege, vt qui de ambitu condemnarentur, ii praeter aliam poenam decennali exſilio mulctarentur. Biennio poſt anno IϽcxcii. M. Valerio Meſſalla & M. Pupio Piſone Coſſ ab Aufidio Lurcone, Tribuno plebis, denuo promulgata *lex Aufidia* de ambitu, ſeverior etiam, quam Tullia, qua inter alia cautum, vt qui numos in tribu pronunciaverit, ſi non dederit, impune eſſet, ſin dederit, quoad viveret, ſingulis tribubus ſeſtertium MMM. deberet. Cic. *ad Att. Epiſt. I*, 13. Sed quam parum diu etiam haec

haec lex valuerit, diſcimus exemplo Caeſaris & Bibuli apud Sueton. *Iul. XIX.* Eiusdem paene aetatis eſt *lex Licinia*, A. V. C. Iↄcxcvi, Cn. Pompeio & M. Licinio Craſſo Coſſ. lata, adverſus ſodalitia, coitionem cum petitoribus, numorum diviſionem, quibus omnibus exſilii poena ſtatuta. Car. Sigon. *de Iudic. II*, 32. Sed nec hanc legem ſuffeciſſe, inde patet, quod paullo poſt, anno V. C. Iↄccl. a Cn. Pompeio, ſolo tum Conſule, nova lata eſt, qua brevius factum eſt Iudicium ambitus. Sigon. *l. c. p.* 660. Sed & C. Iulius Caeſar Dictator ambitum coercuit, non quidem lege, ſed quod Comitia cum populo partiretur, vt exceptis Conſulatus petitoribus, de certo numero candidatorum pro parte dimidia, quos populus vellet, pronunciarentur, pro altera parte, quos ipſe dediſſet. Edebat autem canditatos per libellos circa Tribus miſſos, ſcriptura brevi: *Caeſar Dictator illi Tribui: Commendo vobis illum & illum, vt veſtro ſuffragio ſuam dignitatem teneant.* Sueton. *Iul. XLI.*

LXXIX. Poſtrema eſt *lex Iulia de ambitu*, cuius in Pandectis noſtris fit mentio, lata ab Auguſto Imperatore. Sed ea non opus fuit diu, ſiquidem Comitiis ſub Tiberio e Campo translatis in Curiam, omne ambitus crimen evanuit. Vnde lex ambitus ad eos tantum pertinere viſa eſt, qui in municipiis Duumviratum vel Sacerdotium, vt puta Alytarchiam, corruptis Decurionum ſuffragiis, vel advocata ſervorum aliave multitudine, obtinuerint. *L.* 1. *D. ad L. Iul. de adult.* Eos enim Imperatores ſe- **LXXIX. Lex Iulia de ambitu.**

quentes in inſulas deportari iuſſerunt, tanquam vis publicae reos. Paull. *Recept. Sent. V*, 30. 1.

LXXX. Concluſio operis. LXXX. Sed emenſi iam ſumus illud Antiquitatis Romanae iter, nihilque, quod ad intelligentiam Inſtitutionum Iuris Romani neceſſarium videbatur, omiſimus. Quare tanquam feſſi, ne diutius in aliena Republica verſemur, in patriam iam revertimur poſtliminio, viſuri in poſterum,

Quid domibus noſtris pravi rective geratur.

S. D. G.

INDEX

Digitized by Google

INDEX
RERVM ET VERBORVM.

Pro. notat *Prooemium*, Adp. *Adpendicem*, pr. *principium* cuiusque Tituli. Numeri Romani *Libros*, e reliquis numeris primus *Titulum*, ſecundus *Paragraphum*, indicat. Littera minuſcula addita ad *Adnotationem* textui ſubiectam reſpicit.

A Littera, abſolutionis nota. IV. 18, 31.
Abdicatio liberorum qualis & quomodo facta? II. 10, 23.
Accenſi. I. Adp. 53.
Acceptilatio quid? III. 30, 10. ſequ. quomodo facta? ibid. vbi locum habuerit? III. 30. 13.
cur dicatur Iuris Gentium? I. Adp. 137.
Acclamationes Principibus factae. I. 2, 55. in Acta relatae. ibid.
Accuſare qui potuerint? IV. 18, 17.
Accuſatio accuſationis. IV. 18, 17.
Accuſatores publici. IV. 18, 17.
Acquiſitio Iuris Gentium. II. 1, 21. Iuris Civilis. II. 1, 22. per liberos. II. 9, 1. per matrem familias. II. 9, 4. per perſonas liberas. II. 9, 5. per ſervos. II. 9, 3. per adrogationem. III. 11, 1. ſequ.
Actio aeſtimatoria ex empto. III. 23, 3. arbitraria. IV. 6, 36.
bonae fidei. ib.
in caupones. IV. 5, 5.
Confeſſoria. IV. 6, 27.
Rhetorum fictae. IV. 6, 22.
de diſtrahendis rationibus. I. 26, 5.
duplex in Iudiciis Publicis. IV. 18, 24.
edita quomodo? IV. 6, 19.
non eaſdem omnes dabant Praetores. ib.

Actio de emto ex modo. III. 23, 3.
exercitoria. IV. 6, 38. & IV. 7, 3.
familiae erciſcundae. III. 28, 6. ſequ.
formulae adſtricta. IV. 6, 19. (n)
intenta quomodo? IV. 6, 19.
Actio quod iuſſu. IV. 6, 38.
Kalendarii. III. 15, 5.
legis quid? Pro. 6.
eae a Iureconſultis inventae. I. 2, 31.
num fuerint penes Collegium Pontificum? I. 2, 31. (ſ)
cur excogitatae. I, 2, 31.
ex maleficiis. IV. 6, 33.
mandati, concurrente dolo, famoſa. III. 23, 20.
mixta quid? IV. 6, 34.
in nautas. IV. 5, 5.
negatoria. IV. 6, 27.
negotiorum geſtorum. III. 28, 3.
noxalis. IV. 8, 4. ſequ.
de paſtu pecoris. IV. 9, 1.
de peculio. IV. 7, 5.
perpetua. IV. 12, 1.
a perſequutione quomodo differat? III. 30. 12. (m)
a petitione quomodo differat? III. 30, 12. (m)
poenalis. IV. 6, 35.
poſtulata quomodo? IV. 6, 19.
praeiudicialis. IV. 6, 30.
praeſcriptis verbis. IV. 6, 32.
Praetoriae annuae. IV 12, 2.
perpetuae. ib. 3.
Publiciana. IV. 6, 28.
eius antiquitas. ib.
quadrupedaria. IV. 9, 4.
quaſi Serviana. IV. 6, 29.
quotuplex? IV. 6, 23.
reſciſſoria Publiciana. IV. 6, 29.
de in rem verſo. IV. 7, 5.
in rem vtilis. IV. 6, 26.
Serviana. IV. 6, 29.
Actio pro ſocio, dolo concurrente, famoſa. III. 23, 20.
qua ſolidum petitur, vel non petitur. IV. 6, 37.
ex ſponſu. III. 16, 22.
contra ſtabularium. IV. 5, 5.
ex ſtipulatu. III. 20, 22.
ſuſpecti tutoris. I. 26, 2.
tributoria. IV. 7, 4.
Actor tutoris. I. 23. 11.

Actor ſervus. I. 23, 11.
Actum eſt, formula comica, ab effectu rei iudicatae ſumta. IV. 17, 13.
Actus & iter. II. 3, 10.
Addictio bonorum libertatis cauſſa. III. 12, 1. ſeq.
Addicti debitores. III. 30, 2. an ſervilis conditionis? ibid. liberati nonnunquam a divitibus. III. 30. 4. (c)
Adiudicatio quid? II. 1, 27.
Adiutor tutoris. I. 23, 11.
Adoptio, cur Romae tam frequens? I. 11, 1. ſeq.
a quo fieri potuerit? I. 11, 12.
an & ab eo, qui liberos habebat? I. 11, 8.
an in ea partus ſimulatus? I. 11, 15. (a)
per aes & libram. I. 11, 15.
mancipatio in ea adhibita. I. 11, 15.
quorum fieri potuerit? I. 11, 16.
an domi facta? I. 11, 15. (a)
quotuplex? I. 11, 4.
per teſtamentum. I. 11, 18. eius effectus. I. 11, 19.
mutata a Iuſtiniano. I. 11, 20.
an tribuerit Nobilitatem? I. 11, 11.
etiam domi facta a Principibus. I. 11, 15. (a)
a feminis facta. I. 11, 12.
Adorare id eſt agere. IV. 1, 11.
Adpromiſſor. III. 21, 4.
Adquiſitio, vide Acquiſitio.
Adrogatio cur in Comitiis facta, & lege Curiata? I. 11, 6.
quamdiu? I. 11, 13.
eius effectus. I. 11, 11.
Pontificum auctoritate fieri cur debuerit? I. 11, 7.
quaeſtiones in ea propoſitae. I. 11, 9.
requiſita, quum pupillus adrogatus. I. 11, 17. (c)
Adrogatio per reſcriptum. I. 11. 17.
in ea rogatio ad populum. I. 11, 10.
Romae tantum facta. I. 11, 12.
vnde dicta? I. 11, 5.

Adrogatio, per eam acquiſitio. III. 11, 1.
Adſciſcere, vocabulum adoptionis. I. 11, 18.
Adſerere liberali cauſſa. IV. 6, 30.
in ſervitutem. ib.
Adſeſſores Iudiciorum. IV. 6, 9.
Adſiduitas. IV. 18, 77.
Adſignatio libertorum. III. 9, 2.
Adſcriptitii. I. 3, 8.
Adulterae dotis parte privatae. IV. 18, 51.
in monaſterium detrudendae ex lege Iuſtiniani. IV. 18, 52.
ab ipſis viris condemnatae. IV, 18. 51. (f)
verberatae ex lege Iuſtiniani. IV. 18, 52.
Adulteri domi deprehenſi caſtrati. IV. 18, 57. (f)
Adulterium capitale ex lege Conſtantini M. IV. 18, 52.
eius poena ex lege Iulia an gladius? IV. 18. 51.
an relegatio in inſulam? ib. genuina quaenam? ibid.
graviter punitum ab Imperatoribus. IV. 18, 52.
Advocatorum origo. I. 2, 29. IV. 10, 1.
vnde dicti? I. 2, 33.
Aedes ſacrae quomodo differant a templis? II. 1, 2.
Aedium Romanorum altitudo. II. 3, 7.
Aedificandi modus Romae obſervatus. II. 3, 4.
Aediles aerario aliquando praefecti. I. 25, 11.
Cereales. I. 23. 26. (q)
Curules. I. 2, 25.
eorum Edicta. I. 2, 27.
de ſumtibus ſepulcrorum. II. 1, 4.
eorum iurisdictio. IV. 6, 4. concurrens cum Praetoria. I. 2, 27.
in municipiis. I. Adp, 123.
eorum munus. I. 2, 26.
Origo. I. 2, 25.
etiam Praetores dicti. I. 2, 27. (r)
plebeii. I. 2, 25.
apud eos profitebantur meretrices. IV. 18, 53.
Aeditui, apud eos depoſita teſtamenta. II. 10, 11.

Aelianum Ius, vid. ius Aelianum.
S. Aelius Iuris Aeliani auctor. Pro. 8. (*p*)
eius Tripartita. ib.
'Αερικὸν vectigal. I. adp. 63.
Aerarium quomodo a fiſco differat? I. 25, 10.
ei quinam praefuerint? I. 25, 11. eius Praefectus, vid. Praefectus.
Saturni & milit. ib.
Aes vxorium. I. 25, 3.
grave. IV. 4, 1.
Ager cenſui cenſendo. II. 1, 18. I. Adp. 98.
vectigalis. III. 23, 9. (*b*) & III. 23, 13.
Agere alterius nomine cur non licuerit? IV. 10, 2.
A. Agerius, nomen in formulis ſolenne. III. 30, 12.
Agnati qui? III. 2, 1.
eorum tutela legitima. I. 15, 5. ſeq.
eorum ſucceſſio. III. 2, 3. ſequ.
capitis deminutionem paſſi, inſtar cognatorum erant. III. 5, 4.
ad agnatos & gentiles, proverbium. I. 23, 4. (*c*)
Agnomina Romanorum. III. 2, 2.
Album quid? I. 2. 23. (*m*)
Altitudo aedium Rom. II. 3, 7.
Altius non tollendi ſervitus. II. 3, 7.
Altius tollendi obſcura. ib.
Ambitus aedium. II. 3, 4.
apud Romanos qualis? IV. 18, 77.
leges de hoc crimine variae. ib. 78.
Anatociſmus olim licitus, poſtea prohibitus. III. 15, 30. (*m*)
Angiportus. II. 3, 4.
Anguia, Anguitia, Dea Marſorum. I. Adp. 94.
Annonae caritas. Propter hanc peregrini vrbe expulſi. I. Adp. 136.
Annulus pronubus. III. 16, 20. annuli aurei ius. I. 5, 17. (*b*)
Anſariae vectigal. I. Adp. 63.
Anteſtatio in ius vocantium quid, & quomodo facta? IV. 6, 14.
ea an ſemper opus? ib.
Anteſtatus quis? & an idem cum libripende? I. 12, 7.

'Αντηφέρνα. II. 7, 18.
Antiſtius Labeo ICtus, vid. Labeo.
Antoninus (Marcus) ſub eo conditum Edictum Provinciale. Pro. 15. (s) Praetorem tutelarem creavit. I. 2, 20.
Antonini Caracallae Conſtitutio: Orbis Romani. I. Adpend. 19.
eius occaſio. ibid.
Antoninus Pius an & Hadrianus dictus? III. 3, 3.
'Ανθύπατος pro Conſulari. I. Adp. 96.
'Αντικατηγορία. IV. 18. 17.
Apollo Didymaeus. II. 14, 4.
Apophoreta Saturnalia. II. 7, 5.
'Απειπεῖν. II. 10, 23.
'Αποκηρύσσειν. ibid.
Aqua Claudia, Curtia, Traiana. II. 3, 12.
Aquae & ignis interdictio. I. 16, 9.
in cubicula, & triclinia ductae. II. 3, 12.
ductuum Rom. ſtructura. II. 3, 12.
ductus ſervitus. ib. per iniuriam corruptae. IV. 4, 5. (i)
Aquam oletare quid? ib.
Aquilius ICtus formularum inventor. III. 30, 12. (b)
Aquiliana ſtipulatio. ib.
Aratrum inductum vrbibus. II. 5, 8.
Aratro circumductae Coloniae. I. Adp. 125.
Arbitri & Iudices quomodo differant? IV. 6, 36. & ib. 39.
quomodo tulerint ſententiam? IV. 17, 12.
Arbor infelix quae? IV. 18, 10. (d)
Arcae in ſepulcris ex qua materia? II. 1, 4.
ex arca numerare. III. 15, 2.
Argentarii qui? III. 15, 6. (b)
Arillator quis? IV. 7, 1.
Ariſtocratiam, pulſis Regibus, moliebantur Patricii. I. 2, 46.
Arrha in emtione data. III, 23, 2.
ſponſalitia. III. 16, 20.
As. IV. 4, 1.
Aſſipondium. II. 14, 6.
Aſſius lapis cadavera conſumit. II. 1, 4.

Atilia

Atilia gens Romae celeberrima. I. 20, 11. (c)
Auctio quid? II. 1, 22. II. 18, 11,
Auctoritas an a tutoribus interponi potuerit, perfecto negotio? I. 21, 3.
Auctores cur eſſe debebant actores? IV. 6, 25.
Auguſtus cur ICtos ſibi conciliarit? I. 2, 39. (x)
numerum Praetorum auxit. I. 2, 20.
inventor Quaeſtorum candidatorum. I. 2, 45. (z)
eius inſtitutum de condendis SCis. I. 2, 47. (a) I. 2, 49.
Aurelius Imperator quis? Pro. 19. (y)
Aureus quantum valuerit? III. 8, 10. (c)
Auris memoriae locus. IV. 6, 14. (i)
tacta ab anteſtantibus. ib.
Aurum coronarium. II. 7. 4. oblatitium. ib.
Auſpica cur Comitiis adhibita? I. 2, 7.
Auſpicalis lapis. II. 1, 2.
Authenticae a quo collectae? Pro. 33.
Auxilia in legione. I. Adp. 56.

B.

Balſamonis (Antiochi) πρόχειρον. Pro. 39.
Barba a reis promiſſa. IV. 18, 20.
Barbari ſequiori aevo quinam vocati? I. Adp. 134.
barbaricum. ib.
eorum adoptandi ritus. I. 11, 15. (a)
Baſilius primus molitur collectionem iuris Graecam. Pro. 36.
Baſilica a quo collecta? Pro. 38.
Iulia, in qua habita Iudicia Centumviralia. IV. 6, 9.
in Baſilicis inſtituta Iudicia. IV. 6, 7. (a)
Baſilii Imp. πρόχειρον. Pro. 36.
Bello capti fiebant ſervi. I. 3, 1.
non tamen in bello civili. ib. (a)
Beneficium abſtinendi. II. 17, 12.
diviſionis. III. 21, 9.
ordinis. ib. 10.
in ſolutum dationis. III. 30, 7.

Beryti ſchola iuridica. Pro. 45.

Birrus a Romanis ſub Imperatoribus loco togae vſurpatus. I. Adp. 139.

Bona caduca, vid. Caduca.
eorum poſſeſſio quid? III. 10, 1.
quomodo differat a poſſeſſione bonorum? III. 10, 1.
quotuplex? III, 10, 3. an fuerit in arbitrio Praetoris? ib. 2. (*b*) data pro Tribunali. ib. 3. (*c*) contra tabulas. III. 10, 4. ſeq. 10, 6.
ab inteſtato. ib. 7. quomodo petita & data? III. 10, 10. ſequ.
qualis iure novo? ib. 12.
eorum addictio libertatis cauſſa. III. 12, 1.

in Bonis eſſe quid? II. 1. 29.

Bonitarium dominium. ib.

Branchu IC. notatus. IV. 6. 24. (*u*) & §. 25. (*y*)

Bulla, habitus ingenuorum puerorum. I. 4, 1. (*a*)

C Littera Condemn. I. Adp. 31. IV. 18, 31.

Caduca bona quid? III. 10, 8.

Caelebs nihil capiebat ex teſtamento. II. 14, 2.

Caelibatus amantiſſimi Romani. I. 25, 2.
poena in libera Republica. I. 25, 3.

Caerites & Caeritum tabulae. I. Adp. 6.

Caeſaris conatus colligendi ius univerſum. Pro. 12.

Caii Inſtitutiones. Pro. 30. (*d*) eae adhuc ſeculo IX. integriores exſtiterunt. ibid.

Caius vbi tu es, ibi ego Caia. I, 10, 11.

Calata Comitia, vide Comitia.

Calendae celeres & triſtes. III. 15, 18.

Calendarium, vide Kalendarium.

Caligula iureconſultos tollere voluit. I. 2, 40.

Calumniae poena. IV. 16, 3. ſequ.

Calumniatorum fronti littera K. ſuffixa. IV. 16, 3.

Candidianus a Valeria Auguſta adoptatus. I. 11, 12.

Canis damnum dans. IV. 9, 2. ſeq.

Canis quomodo a Romanis alligatus? IV. 9, 3.
canem cave, canum alligatorum latibulis ſubſcriptum. ib.
Canon frumentarius. vid. Frumentum.
Capi ſolebant Veſtales & Flamen Dialis. I. 12, 14.
Capilli raſi a libertis. I. 5, 18. (*i*)
ſubmiſſi a reis. IV. 18, 20.
Caricae ficus. II. 7, 4.
Caſtratio adulterorum. IV. 18, 51. (*f*)
Catholici procuratores Caeſaris I. Adp. 106.
Caupona, in hac non divertebant honoratiores. IV, 5, 5.
Cenotaphium an religioſum? II. 1, 3.
Cenſorum Edicta, vel leges Cenſoriae, quid? I. 2, 18. (*k*)
Cenſores in municipiis. I. Adp. 123.
Cenſus cauſſa Romam veniendum. I. Adp. 43.
eo adquirebatur ius civitatis. I. Adpend. 52.
quando Romae agi deſierit. I. Adp. 53. capitis & ſoli. I. Adp. 114.
Cenſui cenſendo agri. II. 1, 18. I. Adp. 98.
Centenarius libertus. III. 8, 7.
Centum aurei an mille HS? III. 8, 10. (*e*)
Centumvirale Iudicium quale? IV. 6, 9.
in eo quae cauſſae tractatae? IV. 6, 9.
vbi habitum? ib. quot Iudicibus conſtiterit? ibid.
eius quatuor Conſilia. ibid.
Centuriae praerogativa, primo vocata, iure vocata. I. 2, 6.
Ceſſio in Iure, vide in Iure ceſſio.
bonorum, qua lege introducta? III. 30, 8.
Chalcologus. I. Adp. 53.
Chrirurgi plerique Rom. medici. I. 25, 19.
χιτωνισκός. IV. 1, 18.
Cicero an fuerit ICtus? Pro. 11, (*q*)
tentavit collectionem iuris. ib.
eius loca explicata. I.

20, 16. (g) I. Adp. 72. (d) I. Adp. 88. I. Adp. 120. (x) I. Adp. 25. (g)
Civis ingenuus. I. Adp. 4.
Civium Rom. libertas. I. Adp. 25.
quomodo differat a libertate Iuris Gentium? ibid. (g)
a verberibus & iniuriis. ibid.
a Magiſtratuum tyrannide. I. Adp. 27, a ſaevitia creditorum. ib. 30.
ius ſuffragii. ib. 31.
Civis Romanus alterius civitatis civis eſſe non poterat. I. Adp. 72.
Civis Romanus ſum, qualis formula? I. Adp. 28.
Civitatis ius cum quibus communicatum? I. Adp. 2. ſequ.
in quo conſtiterit? vide Iura civitatis.
Civitates foederatae. I. Adp. 133.
Civitates liberae heredes poterant inſtitui, non aliae. II. 14, 3.
Claſſes civium Romanorum. I. 16, 1.
Claudii & Veſpaſiani temporibus ſimul cur tribuatur SC. Macedonianum? IV. 7, 7.
Claudius Praetores fideic. creavit. I. 2, 20.
Clepſydra, ad eam dicere iuſſi ſunt oratores. IV. 17, 8.
Cloacae ſervitus. II. 3, 6.
cloacarum Romanarum ſtupenda ſtructura. II. 3, 6.
Codex quid? Pro 17. (u)
Alarici. Pro. 22. (a)
Gregorianus. Pro. 18.
Hermogenianus. Pro. 19.
vtriusque fragmenta. ib. 21.
Iuſtinianeus prior. ib. 28. poſterior. ib. 31.
Graece verſus in Graecia exſtitit. ib. 35. (b)
Theodoſianus. Pro. 22.
eius naevi. ib. 23.
Codicilli, eorum origo & natura. II. 23, 11. ſequ.
eorum & epiſtolarum differentia. II. 23, 11. (e)
teſtamento confirmati. II. 23, 14. ſollemnitates. II. 23, 15. ſequ.
Principum data Sacerdotia & Dignitates. I. Adp. 68.

Coeleſtis Salinenſis Carthaginis, quaenam Dea? II. 14, 4.
Coemtio, ritus nuptiarum omnibus fere gentibus ſollemnis I. 10, 10. (*d*) quomodo facta? I. 10, 11.
eius effectus. I. 10, 12.
Cognati an ad ſucceſſionem vocati Legibus XII. Tab. III. 5, 1.
eorum ſucceſſio e iure Praetorio. ib. 2.
quinam? III. 5, 3. ad quotum gradum ſucceſſerint? III. 5, 5.
Cognitio extraordinaria. IV. 15, 7.
Cognitores qui? IV. 10, 3.
Coloni ſervi. I. 3, 8.
Coloniae quid? I. Adp. 124.
civium Romanorum. ib. 127.
Italici iuris. ib. 129. Latinae. ib. 128.
militares. ib. 130. quomodo deductae? ib. 125.
quotuplices? ib. 126.
earum Reſpublica. ibid. 131.
inſignia. ib. 127.
Comes rerum privatarum. I. 25, 12. Sacrarum largitionum. ib.
Comites a puellis & praetextatis abducti. IV. 4. 5. (*d*)
Comitia quomodo habita? I. 2, 6. ſeq. eorum origo. I. Adp. 64.
quotuplicia? ibid.
quamdiu Romae permanſerint? I. Adp. 65. (*z*)
Calata quae? II. 10, 2.
Curiata. I. Adp. 64.
an teſtamentorum cauſſa bis ſingulis annis convocata? II. 10, 2. (*a*)
Centuriata, in iis de capite civium Romanorum actum. IV. 18, 35.
Tributa, in iis de mulcta civium Romanorum actum. IV. 18, 35.
Comitium, locus Iudiciorum. IV. 6, 7. (*a*)
Commodatum. III. 15, 31.
Communes res quae? II. 1, 13.
Communio an quaſi contractus? III. 28, 5.
Comparare & ſortiri Provincias. I. Adp. 105.
Comperendinatio. IV. 18, 30.

Com-

Compromiſſum quid? IV. 11, 4.
Compulſores. I. Adp. 53.
Concubinatus origo. I. Adp. 38.
cur inventus? ib. 41.
quando abrogatus. ib. 43.
Concubina quae eſſe potuerit? ib. 39.
an & ingenua. ib. 40.
eius conditio. ib. 42.
Condictio quid? IV. 6, 31.
rei furtivae. ib. 33.
certi. III. 16. 22.
Confarreationis antiquitas. I. 10, 2. (*a*)
ritus. ib.
an omnibus communis? ib. 3.
effectus. I. 10, 4.
cur obſoleverit? I. 10, 9.
confirmatio illorum. I. 15, 4.
Connubium, vide Nuptiae.
Conquiſitores inquirendae rei furtivae dati. IV. 1, 21.
Conſenſus patris in nuptiis neceſſarius. I. 10, 15.
Curatoris, vid. Curator.
Conſtantinopoli ſchola iuridica. Pro. 45.
Conſtantinus M. an collectionem Iuris Romani tentaverit? Pro. 12.
auctor manumiſſionis in S. S. Eccleſiis. I. 5, 7. (*d*)
legitimationis inventor. I. 10, 23.
adulterium capitis poena vindicavit. IV. 18, 52.
Conſtantinus Porphyrogenneta βασιλικῶν auctor. Pro. 38.
Conſulares quinam dicti ſub Imperatoribus? I. Adp. 106.
Italiae I. Adp. 96.
Conſules Magiſtratum a manumiſſione auſpicabantur. I. 5, 5. (*b*)
etiam dicti Duumviri in municipiis. I. Adp. 123.
Conſules peregrini. I. Adp. 69.
Contractus quid? III. 14. 3.
eius differentia a pacto. ib. 4.
quotuplex? III. 4, 5.
re initus. ib.
conſenſualis. III. 23. 1.
litteralis, vid. Litteralis.
verbis initus, vide Stipulatio.
qui initi a peregrinis? I. Adp. 137.

Con-

Digitized by Google

Contubernales Praeſidum. I. Adp. 109.
Contumelia quomodo differat ab iniuria? IV. 4. princ. (*a*)
Conventus in Provinciis habiti a Praeſidibus. I. Adp. 111. IV. 6, 12.
ſub Corona emtio, vide Emtio.
Corporales res. II. 2, 1.
Correctores quinam? I. Adp. 106.
Cos Cretica. I. Adp. 118. inde vectigal. ib.
Cretio hereditatis eiusque aditio an ſunt ſynonima? II. 17, 13. quomodo & quo ritu facta? II. 17, 14.
Crimina Iudiciis Publicis vindicata. IV. 18, 4.
Iudiciis populi vindicata. IV. 18, 34.
extraordinaria qualia? IV. 18, 2.
Crux ſervile ſupplicium. I. 8, 3. IV. 18, 10.
pro ea furcam in Corpore Iuris ſubſtituit Tribonianus. IV. 18, 61.
ſupplicium latronum. ib.
Culleo inſuti parricidae. IV. 16, 57. & IV. 18, 59. ſeq.
quae animalia immiſſa? IV. 18, 60.
culleus a quo abrogatus? IV. 18, 62.
Curator furioſorum & prodigorum. I. 23, 2.
Kalendarii. III. 15, 4.
cloacarum. II. 3, 6.
minorum. I. 23, 6. ſeq.
an invitis datus? I. 23, 9.
eius conſenſus. I. 21, 4.
quotuplex? I. 23, 1.
Curiae datio. I. 10, 24.
an per eam ſtatim facti Decuriones? ib.
D. Littera, nota damnationis in iudicio perduellionis. I. Adp. 31.
Damnare primo coetu. IV. 18, 30.
Damnum pro poena quid? IV. 18, 5.
iniuria datum. IV. 3, 1.
de eo leges antiquae. ib. 2.
Debitor, vide Obaeratus.
Decem primi in municipiis. I. Adp. 123.
Decemviri litibus iudicandis. IV. 6, 9.

Decre-

Decretum per interdictum IV. 15, 2,
Decumae vectigal. I. Adp. 60. 115.
Decuriae Iudicum. IV. 17. 2.
Decurionum collegium. I. Adp. 123. inſignia. ib.
Dedicatio templorum. II. 1, 2.
moenium. II. 1, 9.
Dedititii populi. I. 3, 1. I. 5. 15. (*g*) liberti. I. 6, 11.
eorum iura. II. 5, 15.
Defenſor quis? IV. 10, 7.
Defenſio pura. IV. 13. pr. (*a*)
coniuncta. ib.
reorum in Iudiciis Publicis. IV. 18, 28.
Deiecta. IV. 5, 4.
Delicta privata. IV. 1. ſeq.
Delubrum quid? II. 1, 2.
Deminutio capitis e Cenſu Romanorum derivanda. I. 16, 1.
quotuplex? I. 16, 2.
Deportatio ab Auguſto inventa. I. 16, 11.
an in locum aquae & ignis interdictionis ſucceſſerit? ib. (*f*)
quomodo facta? ib.
cur non conceſſa Praeſidibus? I. Adp. 111.
Depoſiti contractus. III. 15, 31.
negatio duplo vindicata. ib. a quo ſimplum introductum? ib.
miſerabilis natura. ib.
in templis. II. 1, 2. (*b*)
Derectarii qui? IV. 4, 8.
Derogare legi, quid? I. 2, 8. (*e*)
Δευτεροπότμος. I. 16, 11.
Dictatores etiam in municipiis. I. Adp. 123.
Dicterium quid? IV. 4, 5. (*f*)
Διαδοχὴ. III. 10. 1.
Διακατοχὴ. ib.
Διεξοδικῶς ſcribere, quid? I. 7, 5.
Dianae fanum Romanum, & Sacra civibus & Latinis communia. I. Adp. 94.
Dies atri. IV. 6, 11. (*g*) an iis Senatus habitus? I. 2. 47.
Dies cognitionum. IV. 6, 12.
decretorum. ib.
faſti. IV. 6, 11.
interciſi. ib.

Dies lugubres. ib. (g) luſtrici. II. 7. 7.
nominum. II. 7, 7.
nefaſti. IV. 6, 11. (g)
ominoſi. ib.
poſtulationum. ib.
ſeſſionum. ib.
Diem dicere, quid? IV. 18, 38.
diffindere, quid? IV. 17, 6.
Diffarreatio divortii ſpecies. I. 10, 8.
Diffindere diem. vid. Diem.
Digeſta quid veteribus ICtis? Pro. 29. (c)
Digitorum percuſſio an in hereditatis aditione adhibita? II. 17, 15.
Dii an heredes potuerint ſcribi? II. 14, 4.
iis ius trium liberorum datum. ib.
Δικαιοδόται Iuridici. I. Adp. 106.
Διοικητὴς ſervus. I. 23, 11.
Diſputatio fori quid? I. 2, 35. (53.
Diſpenſator Cenſus. I. Adp.
Diſſenſu mutuo ſoluti contractus. III. 30, 15.
Dividere ſententiam quid? I. 2, 50.
Divinatio praemiſſa Iudiciis. IV. 18, 18.
Diviſores. IV, 18, 77.
Divortii iura. I. Adp. 44.
origo & frequentia. ib. 45.
ritus, ib. 47. ſeq.
Dixi, ab oratoribus cur additum orationibus? IV. 18, 31.
DO, DICO, ADDICO, Praetorum verba ſollemnia. I. 2, 22.
Dominium bonitarium. II. 1, 29.
litus eiusque effectus. IV. 10, 4. ſequ.
Quiritarium. II. 1, 26.
Domini gaudebant iure vitae & necis in ſervos. I. 8, 2.
navium pro exercitoribus. IV. 7, 3.
eorum crudelitas. I 8, 3.
legibus coercita. I. 8, 4. ſequ.
Domini dicti mariti. I. 10, 6.
Domitii Afri libri de teſtibus. IV. 18, 26.
de Domo numerare. III. 15, 2.
Domus, cur inde in ius rapi nemo potuerit? IV. 6, 16. ibi Dii colebantur Penates. ib.
ibi latitans quomodo a Praetore tractatus? ib.

Domus, eam vi introiens lege Cornelia tenebatur. IV. 4, 8.
Domum deductio cur neceſſaria in nuptiis? I. 10, 4. ante eam ſponſa aliquamdiu in hortis commorata, & hinc per dirutam maceriam ingreſſa eſt aedes. I. 10, 11.
Donatio certis legibus facta. II. 7, 19.
an modus adquirendi? pr.
non aequiparatur legatis ab inteſtato. II. 22, 20.
inſinuari quando coeperit? II. 7, 17.
mortis cauſſa. ib. 19.
propter nuptias. 16, 18.
parentum. ib. 16.
partis bonorum. ib.
quotuplex? II. 7, 1.
inter virum & vxorem. ib. 18.
per ſcripturam facta. ib.
in ea adhibita mancipatio. vid. Mancipatio.
Dona amicorum. II. 7, 3.
civium. ib.
clientum. ib. (*b*)
cognatorum. ib.
hoſpitibus data. ib. 9.
Ianuariis Kalendis miſſa. ib. 14.
Imperatoribus miſſa. II. 7, 3. (*b*)
a libertis data. II. 3, 7. (*b*) III. 9, 1. promiſſa. III. 16, 19.
luſtrica. II. 7, 7.
Matronalibus miſſa. II. 7, 5.
Dona a muneribus quomodo differant? II. 7, 2.
natalitia. II. 7, 6.
nominatim & ſingulatim recenſenda. II. 7, 15.
nuptialia. ib. 8.
rara antiquis temporibus. II. 7, 3.
Saturnalibus miſſa. II. 7, 5.
a ſervis dominis data. II. 7, 3.
de iis lex Cincia. II. 7. 10. ſeq.
Dormitator, id eſt, fur nocturnus. IV. 1, 2. (*b*)
Dos adventitia. II. 8, 8.
quomodo data? II. 8, 4.
quomodo dicta? ib. 6.
cur inventa? ib. 3.
ea neceſſaria viſa Romanis. II. 8, 3.
obſignata apud Auſpices. II. 8, 4.
eius pars ademta adulteris. IV. 18, 51. (*k*)

dominium cur marito conceſſum? I. 10, 7.
Dos penſionibus tribus ſoluta. II. 8, 5.
quaſi pretium emtionis in nuptiis. II. 8, 3. (*a*)
profectitia. II. 8. 8.
quomodo promiſſa? II. 8, ſ.
a quibus dari, dici, promitti potuerit? II. 8, 7.
quanta plerumque fuerit apud honoratiores? II. 8, 3. (*b*)
Dotalia inſtrumenta an ad legitimationem neceſſaria? I. 10, 25.
Dotalis fundi alienatio cur prohibita? II. 8, 9.
Drachma, octava pars vnciae. II. 14, 6.
Dupondius. ib.
Dupondii quinam? Pro. 45.
Duumviri in municipiis. I. Adp. 123.
etiam Conſules dicti. ib.
perduellionis. IV. 8, 11.
Ducenarius Iudex. IV. 7, 2.
Ducenarius. I. Adp. 53.
Duella, tertia pars vnciae. II. 14, 6.
E

Edictales quinam? Pro. 45.
Edictum Aedilitium. I. 2, 27. IV. 9. 3. perpetuum, eius origo. Pro. 14.
naevi. ib. fragmenta. ib. 6.
Edicta Cenſorum. I. 2, 18. (*k*)
Edicta Patriciorum dicta Ρωμαϊκά. I. 12, 15.
Edictum Praetoris. I. 2, 23.
cur inventum? I. 2, 24.
ab eo inchoata Iuriſprudentia. I. 2, 23.
perpetuum poſt L. Corneliam. I. 2. 23.
quotuplex? ib.
ſcriptum, iuvantibus Tribunis plebis. I. 2, 23. (*n*)
tralatitium & novum. I. 2, 23.
Edictum Proconſulum quale? I. Adp. 103.
Provinciale perpetuum. Pro. 15. I. Adp. 103.
ſucceſſorium. III. 10, 9.
edicta Magiſtratuum qualia? IV. 6, ſ.
eo ter citati abſentes. IV. 17, 7.
Editio actionis. IV. 6, 19.
Iudicum. IV. 18, 23.
Effeſtucatio. IV. 6, 24. (*u*)
Effuſa. IV. 5, 4.
Εἰκοσώτης, Praefectus viceſimarius. I. Adp. 62.
Ἐκκηρύσσειν. II. 10, 23.
Emancipatio Anaſtaſiana. I. 12, 12.

Emancipatio ob dignitatem. I. 12, 14.
Iuſtinianea. I. 12, 13.
quid? & quotuplex? I. 12, 5.
quibus ritibus antiquitus facta? I. 2, 7.
an capitis minutio? I. 16, 12.
Emancipati hereditate excluſi. III. 1, 6.
vocati ad ſucceſſionem edicto *vnde liberi.* ib. 7.
iis quo iure ſucceſſerint patres? III. 2, 5.
Emphyteuſeos origo. III. 23, 13.
Emtio ſub corona. II. 1, 24.
venditio quomodo contracta? III. 23, 2.
Epicurei Philoſophi ἄπρακτοι. I. 1, 4.
Ἐπιτροπῆς γραφὴ, crimen ſuſpecti. I. 26, 1.
Ἐνοίκιον. III. 25, 8.
Epiſcopi dignitate liberati a patria poteſtate. I. 12, 16.
Equuleus qualis? IV. 18, 25.
Erciſcere familiam, quid? III. 28, 7.
Erctum citum in XII. Tab. quid? ib.
Ergaſtula domeſtica. I. 3, 8. (*f*)
Ἐργολαβίαι. III. 25, 10.
Ἑταιρίαι prohibitae. II. 1, 15.
Evictionem quis praeſtare debuerit? III. 23, 7.
Exceptio quotuplex? IV. 13, 1.
poſtulanda. IV. 13. pr.
eius formula. ib. 3.
Excuſare ICtis, quid? I. 25. pr.
Excuſatio tutorum & curatorum. I. 25, 1. ſequ.
reorum in Iudiciis populi. IV. 18, 39.
Exercitor navis. IV. 7, 3.
Exheredationis ius olim liberrimum. II. 10, 20.
poſtea legibus reſtrictum. II. 10, 21. ſequ.
quomodo differat ab abdicatione? v. Abdicatio.
Expenſi latio. III. 22, 2.
Executio ſententiae. IV. 17, 13.
Exſilium, quid? I. 16, 9.
mors civilis. I. 16, 11.
Exſules togam ponebant. vid. Toga.
quomodo teſtari potuerint? I. Adp. 138. (*e*)
Expoſitio partus. I. 9, 5. (*b*)
Extraordinaria crimina an privata? IV. 18, 2.
FA-

Fabri exſecutores. IV. 17, 13. (*d*)
Falcidia Lex. vide *Lex.* Quarta. II. 20. 20.
Falſi crimen quale? IV. 18, 63.
de eo lex Cornelia teſtamentaria & numaria. ib. & ſeq.
quibus poenis vindicatum? ib.
Familiam erciſcere quid? III. 28, 7.
Familiae & gentes Romanorum quomodo diſtinctae? III. 2, 2.
Fanum, quid & vnde dictum? II. 1, 2. (*c*)
Farris vſus in ſacrificiis a quo inventus? I. 10, 2. (*a*)
vſus in nuptiis. ib.
libra addictis data in diem. III. 30. 4.
Fartores qui? IV. 18, 77.
Faſti dies. IV. 6, 11.
Faſtorum cura penes Pontifices. Pro. 6. IV. 6, 11.
reliquiae. Pro. 9.
Feminarum hereditas coercita lege Voconia. III. 1, 4. II. 20, 16. ſeq.
eae non admittebantur poſtea vltra conſanguineas ſucceſſiones. III. 2, 4.
ſervili amore bacchantes. I. 16, 8.
in Provincias non comitabantur viros. I. Adp. 109. (*t*)
quando id permiſſum? I. Adp. 16.
tutela. vid. Tutela.
fideiubere non poterant. III. 21, 11.
nullius muneris publici participes. ib. 13.
an vnquam in foro cauſſas egerint? III. 21, 11.
Feriae an eaedem cum diebus nefaſtis? IV. 6, 11. (*g*)
Latinae. I. Adp. 94. quotuplices? IV. 6, 11.
meſſis & vindemiarum. IV. 6, 11. (*b*)
Feronia, Dea Terracinorum. I. Adp. 94.
Feſtucaria vis quae? IV, 6, 24. (*u*)
Feſtus explicatus. I. Adp. 122.
Fictio in hereditate iacente. II, 1, 16. in poena incenſorum. I. 16, 3. in poſtliminio. I. 16, 4.
in ſervitute poenae. I. 16. 5.
in vſucapionibus. I. 2, 24.
Fideicommiſſa ante Au-

guſtum non praeſtabantur neceſſario. II. 23, 3.
Auguſti de iis lex. ib. 4.
quibus formulis relicta? II. 23, 2.
ſingularia quomodo differant a legatis? II. 23, 9.
ea differentia ſublata a Iuſtiniano. ib. 10.
olim & peregrini capere poterant. I. Adp. 138.
Fideipromiſſor quis? III. 21, 4.
Fideiuſſorum varia nomina. III. 21, 1. formulae. ib. iudicialium ratio. ib. 6.
Fideiuſſio quam obligationem produxerit? ib. 8.
quibus obligationibus acceſſerit? ib. 7.
dotis cauſſa. ib.
Fiducia, qualis contractus? I. 12, 9.
cur ea opus fuerit in emancipatione? ib.
Fiduciarius pater. I. 12, 8. (*d*)
Fiduciaria tutela, quae olim dicta? I. 19, 8.
Filiae apud pleraſque gentes hereditate excluſae. II. 8, 2.
an hoc ius barbarum? III. 1, 8. (*c*)
apud Athenienſes filiis poſtponebantur. III. 1, 2.
apud Romanos ante legem Voconiam admittebantur ad hereditatem. II. 8, 3.
Filiifamilias res mancipi. II. 1, 18.
Fiſcus quomodo differat ab aerario? I. 25, 10.
eius adminiſtratio. ib.
Flamines Diales cur liberi a patria poteſtate? I. 12, 14. capi ſolebant. ib.
in municipiis. I. Adp. 123.
Flavianum Ius. vid. *Ius Flavianum.*
C. Flavius, Iuris Flaviani auctor, quis? Pro. 7.
Focaria heres. II. 7, 14.
Foederatae civitates quae? I. Adp. 133.
Foenebre malum. III. 15, 7.
contra illud variae leges. ib. 8.
Foeneratorum fraudes. III. 15, 12.
in quadruplum damnati. IV, 6, 35.
ii ad medium Ianum ſedebant. III. 15, 4.
Foenus quid? III. 15. 3.
eius differentia a mutuo. ib. 4.

Foenus, non honeſtum. ib. in ſingulas Kalendas exactum. ib.
qualis contractus? ib. 6.
nauticum. III. 15, 16.
quomodo computatum? vid. Uſura.
Formulae actionum. vid. Actio. qui iis ceciderant, a Praetore reſtituebantur. IV. 6, 19. (*n*)
Forum a Praeſidibus in Provinciis indictum. IV. 6, 12.
in forum adoleſcentes ducti a Conſulari. IV. 10, 1.
Fovencularium vectigal. I. Adp. 63.
Fraternitas ſociorum. III. 23, 17.
Frumentarius canon. I. Adp. 115.
Frumenti decimae. ib.
Fundi populi quinam? I. Adp. 88.
Fundus quid? ib.
Funera pompae cauſſa comitabantur liberti. I. 7, 2.
Fur olim idem ac ſervus. IV. 1, 1.
an totius acervi, qui vel minimam partem ex eo ſurripuit? IV. 1, 12.
diurnus quando occidi potuerit? ib. 9.
nocturnus occidi potuit. IV. 1, 2. leges de ea re recentiores. ib. 3. ſequ.
ruri nocte furantes occidi poterant. ib. 9.
Furca, ſub ea caeſi ſervi. IV. 18, 10.
pro cruce poſita a Triboniano. IV. 18, 61.
Furtum conceptum. IV. 1, 13.
concipiendi ritus. ib. 15. ſeq. e iure Attico explicatus. ib. 17. ſequ.
ſublatus lege Aebutia. ib. 20. ritus concipiendi furtum poſt legem Aebutiam. ib. 21.
conceptum quomodo puntum? ib. 12.
manifeſtum quid? IV. 1, 5. quomodo punitum ex Lege XII. Tab. ib. 6. ſequ. quomodo a Praetore vindicatum? ib. 10.
nec manifeſtum. ib. 11.
nocturnum. IV. 1, 2.
non exhibitum. ib. 24.
oblatum. ib. 23.
quomodo punitum? ib.

Futum prohibitum. ib. 24.
vnde dictum? IV. 1, 1.
rerum immobilium. IV. 1, 1.
Furſtigatio ad necem vsque. IV. 4, 2.
Fuſtuarium ſupplicium. IV. 18, 7.
GAllia togata cur dicta? I. Adp. 10.
quando ius civitatis impetrarit? ib. ſeq.
Gellius explicatus. I. 2, 52. II. 10, 6. (d)
Genialis locus quid? I. 11, 15. (a)
Genitivus pro ablativo poſitus. I. 14, 2.
Gentes Romanae patriciae & plebeiae. III. 2, 2.
gentem ſoli Patricii habere ſe gloriabantur. ib.
Gentiles quinam? III. 2, 2.
eorum ſucceſſio. III. 2, 7.
ad gentiles & aguatos, proverbium. vid. Agnatus.
Gentilitatis ius. I. Adp. 32.
in ſucceſſionibus quando exſpirarit? III. 2, 7.
Gladium poſitum ante ſe habebant Quaeſitores rerum capitalium. IV. 18, 14.
Gladio feriri minus ignominioſum, quam ſecuri. IV. 18, 10 (f)
Glebae adſcripti. I. 3, 8.
ex fundo petitae ab iis, qui vindicias ſibi dari poſtulabant. IV. 6, 24.
Glicia gens. II. 18, 5.
lex a Cuiacio ficta. ib.
Gradus prohibiti in nuptiis. I. 10, 17.
an etiam numerati in materia de nuptiis? I. 10. 17. (g)
cognationis. III. 6, 4.
eorum ſchema antiquum. ib.
Grammatices fata. I. 25, 16.
profeſſionis origo. ib.
Grammaticorum ſtipendium. ib.
ſic per fragmenta non integra citant. I. Adp. 44.
Gregorianus Codex. vid. Codex.
Gregorius an Gregorianus vocatus ſit Codicis Gregoriani auctor? Pro. 18.
Chriſtianusne an gentilis fuerit? ib. 20.
in Gyaros relegatio. I. 16, 1.
in Gypſum relegatio I. 16, 11.

Gronovii (Io. Frid.)& Mart. Schookii de vſuris centeſimis ſcripta eriſtica. III. 15, 18. (l)

HAbitatio quid? II. 4, 5.
Hadriani nomen an & Antoninus Pius geſſerit? III. 3, 3.
ſub eo conditum Edictum perpetuum. Pro. 14.
eius ſucceſſores omnibus promiſcue Iureconſultis facultatem de iure reſpondendi dedere. I. 2, 40.
ſub eo alia coepit eſſe Iurisprudentiae Romanae facies. I. 2, 57.
Harmenopuli (Conſt.) πρόχειρον. Pro. 39.
Haſta Praetoris. II. 1. 25. IV. 6, 7.
Haſtae iudicium. IV. 6, 9.
ad eam locata vectigalia. III. 23, 11.
Hemiſeſcla, duodecima pars vnciae. II. 14, 6.
Herciſcere familiam. vid. Erciſcere.
an haec phraſis a Triboniano inventa? III. 28, 7. ſeq.
Heredes extranei. II. 19, 13.
quinam inſtitui potuerint? II. 14, 1. ſequ. pro herede geſtio. II. 17, 16.
ſecundi, tertii, quinam? II. 15, 2.
neceſſarii. II. 17, 11.
ſui & neceſſarii. II. 17, 12.
ſui. III. 1, 2. ſeq. quomodo hi ſucceſſerint? ib. 4. ſequ.
Heredipetae. I. 15, 6.
Hereditas, res mancipi. II. 1, 18.
Hereditatis aditio quo ritu facta? II. 17, 15.
Hereditatem alicuius munere accipere, quid? II. 23, 3.
Hereditatis poſſeſſio pro bonorum poſſeſſione. III. 10, 1.
in eam immixtio. ib. 17.
eius agnitio. ib.
ab inteſtato ordo. III. 1, 1. ſequ.
Hermogenes an Codicis Hermogeniani auctor? Pro. 19.
gentilisne an Chriſtianus? ib. 20.
Hermogenianus Codex. vid. Codex.
Homicidium olim parricidium dictum. IV. 18, 57.
quomodo vindicatum lege

lege Cornelia de ſicariis? IV. 18, 58. vt & ſub Imperatoribus? IV. 18, 58.
Horatius explicatus. I. 2, 11. (g) I. Adp. 6. (b) I. Adp. 132. II. 1, 19.
Horrea Galbiana, Seiana, Pupiana, Romae. I. Adp. 115.
Hoſpitii ius. IV. 5, 5.
Hoſtes pro peregrinis. I. Adp. 2.
lugeri non debuerunt. IV. 18, 50.
IGnominia qualis poena? IV. 18. 9.
Imperium Magiſtratuum in quo conſtiterit? IV. 6, 5.
Incorporales res, quae? II. 2, 2.
non exſiſtere quodammodo dicuntur. II. 2, 4.
Inedia necare, poena illicita. IV. 18, 12.
Infantum luſtratio. II. 7, 7.
Ingenui cives. vid. Cives. quinam? I. 4, 1.
Iniuria atrocior verbalis. IV. 4, 2.
atrocior realis. ib. 3.
levior. ib. 1.
a contumelia quomodo differat? IV. 4. princ. (a)
de ea edictum Praetoris. IV. 4, 5.
plures ſimul illatae quomodo aeſtimari ſolitae? IV. 4, 7.
fluvii quae? IV. 4, 5. (i)
eius aeſtimatio. IV. 4, 7.
de ea Lex Cornelia. ib. 8.
eius actio civilis & criminalis quomodo differant? IV. 4, 10.
Innocentius Iureconſultus. I. 2, 40.
Inofficioſi teſtamenti querela. vid. Querela.
Inſtitor quis? IV. 7, 2.
Inſtitutionum compoſitio & naevi. Pro. 30.
Inſtare quid? IV. 7, 2.
Inſulae in vrbe quid? II. 3, 4.
Inſulae genius. ib.
Inſularius. ib
Intentio actionis quomodo facta? IV. 6, 22.
Interciſi dies. IV. 6, 11.
Interdiarius fur. IV. 1, 5.
Interdicendi bonis formula praemiſſa curationi prodigorum. I. 23, 4.
aquae & ignis ratio. vid. Aqua.

Interdictum ab actione vt differat? IV. 15, 4.
dare quid? ib. 2.
dicere quid? ib.
duplicia, plura quam duo. IV. 15, 7.
quotuplicia? ib.
eius formula. ib. 2.
de rebus religioſis, ſacris, publicis. ib. 3.
quid ſit? IV. 15, 1.
cur vocatum ius ordinarium? ib. 6.
Interpretes. IV. 18, 77.
Interpretatio iuris penes ICtos. I. 2, 32.
Interrogationes & reſponſiones fere in omnibus rebus ſeriis adhibitae. III. 20, 3.
Invenientes aliquid dimidium poſcebant. II. 1, 21.
Italia quae dicta? I. Adp. 95.
nonnunquam Procoſ. extra ordinem decreta. I. Adp. 97. (*p*)
Italicum ius. I. Adp. 97.
ſolum, quod? ib.
fundus vſucapi poterat, non Provincialis. II. 6, 2.
Itineris ſervitus. II. 3, 10.
Iudex quaeſtionis quis? IV. 18, 15.
plerumque Aedilitius. ib. (*i*)
perſona publica. ib.
Iudices addicti etiam inviti. IV. 17, 3.
additi, addicti, adacti. IV. 6, 41.
eorum in audiendo negligentia. ib. 9.
iis adiuncti Iuriſperiti. IV. 5, 2. IV. 17, 4.
eorum decuriae. IV. 17, 2. & IV. 18, 16.
quomodo ſelecti? IV. 17, 2. IV. 5, 2.
in leges vt iurarint? IV. 5, 2. IV. 17, 5.
litem quomodo ſuam fecerint? IV. 5, 1.
male iudicantes quomodo puniti? IV. 5, 3.
Iudices in cauſſis capitalibus. IV. 18, 16.
ex quibus lecti? ib. per ſortitionem. ib. 23.
eorum aetas. ib. 16. (*k*)
Iudices in cauſſis capitalibus quomodo editi? IV. 18, 23. quomodo in leges iurarint? ib.
eorum nomina libello conſignata. ib. 23.

quo-

quomodo miſſi in conſilium? ib. 31.
Iudices in cauſſis civilibus ab arbitris vt differant? IV. 6. 36. & ib. 39.
quando cognoverint? IV. 6, 7
eorum poſtulatio. vide Poſtulatio.
dati cum formula. IV. 6, 41. IV. 17, 1.
reiici poterant. IV. 6, 40. (*d*) IV. 17, 2.
Iudicium Centumvirale. vid. Centumvirale.
Iudicium familiae erciſcundae. III. 28, 8.
Iudicia populi qualia? IV. 18, 3. & IV. 18, 34.
olim habita in Comitiis curiatis. ib. 35.
poſtea in centuriatis, ſi de capite civis agebatur. ib.
in tributis, ſi de mulcta. ib. 36.
de quibus criminibus habita? IV. 18, 34.
a quibus Magiſtratibus dies dicta reis? IV. 18, 36.
quibusnam dies dicta? ib. 37.
in iis accuſatio ter repetita. vid. Accuſatio.
quomodo in iis rogatio promulgata? ib. 41.
quomodo ſententia lata ſuffragiis populi, vel plebis? ib. 44.
iis intercedebant ſaepe Tribuni, & Augures. ib. 43.
Iudicia privata quomodo a publicis differant? IV. 6, 1.
iis initio praeerant Reges. ib. 2. poſt Coſſ. ib. 3. denique Praetores. ibid.
quo ordine habita? IV. 6, 1.
vbi inſtituta? IV. 6, 7. (*a*)
Iudicia publica quomodo differant a privatis? IV. 6, 1. a Iudiciis populi? IV. 18, 3. a popularibus actionibus? IV. 18, 1. ab extraordinariis cognitionibus? IV. 18, 2.
olim iis praeerant Reges. IV. 18, 11.
poſt Duumviri perduellionis. ib.
nonnunquam & Coſſ. extra ordinem demandabantur. IV. 18, 11.
denique conſtituti Quaeſitores parricidii. IV. 18, 11.

11. repetundarum, & aliorum criminum. ib. 13. eorum ordo. IV. 18, 1. ſequ.
Iudicium de moribus vxoris. I. Adp. 45.
ſub Iugum miſſi populi. I. 3, 1.
Iulianus Edicti perpetui auctor. Pro. 14.
Novellarum interpres. Pro. 32. (*g*)
Iulius Capitolinus explicatus. I. 25, 8. (*e*)
Iunonis Siſpitae ſacra. I. Adp. 94.
Iupiter Tarpeius heres potuit inſtitui. II. 14, 4.
Anxur & Lanuvinus. I. Adp. 94.
In iure ceſſio quo ritu facta? II. 1, 23.
quae facta, & quae in Iudicio? IV. 6. princ.
Iureconſulti, eorum auctoritas ante Auguſtum. I. 2, 37. poſt Auguſtum. I. 2, 38. ſequ. ſub Imperatoribus ſequentibus. I. 2, 40. poſt Theodoſium. I. 2, 41. poſt Iuſtinianum. I. 2, 42. eorum Philoſophia. I. 1, 1. inprimis Stoica. ib. 2.
eorum aemulatio cum Philoſophis. I. 1, 4.
eorum deciſiones an ius fecerint? I. 2, 28.
quomodo Ius Civile condiderint? I. 2, 30.
quomodo & quo ritu de iure reſponderint? I. 2, 33.
formulas componebant. IV. 6, 32.
Iureconſultorum ſolium domeſticum. I. 2, 33.
eorum diſputationes. I. 2, 35.
eorum origo, I. 2, 29.
Iuridici Italiae. I. Adp. 96.
Iuridici quinam? I. Adp. 106.
Iurisdictio quomodo differat ab Imperio? IV. 6, 5.
in quo conſtiterit? ib. 6.
mandata. IV. 6, 10.
Iurisprudentia, olim in latenti habita. Pro. 42.
eam docendi methodus antiqua. ib. 43. I. 25, 20.
eius ſcholae. Pro. 44.
Ius applicationis. I. Adp. 137. (*d*)
Ius Aelianum quale? Pro. 8. an idem cum S. Aelii Tripartitis. ib. eius fragmenta

menta. ib.
Civitatis Romanae quomodo differat a iure Quiritium? I. Adp. 23. ſenſim auctum. ib. 22. Cenſu adquiri poterat. ib. 52. amitti non poterat ab invitis. ib. 73. quot modis amiſſum? ib. (*e*)
eius collectio tentata a Cicerone. Pro. 11. Caeſare. ib. 12. Pompeio. ib. an & a Conſtantino M? ib. a Iuſtiniano. Pro. 25.
Flavianum. Pro. 7.
honorarium. I. 2, 18.
Graeco Romanum, eius varia compendia. Pro. 39.
hoſpitii. IV. 5, 5.
Italicum. vid. Italicum.
Iuſtinianeum, eius hiſtoria. Pro. 25. verſiones Graecae. ib. ſequ. vſus in oriente. ib. 35. in occidente. Pro. 34. an in Turcia? vid. Turcae.
Latii. vid. Latium.
liberorum trium, quatuor, quinque. I. 20, 22. I. 25, 8. de eo tractatus M. Vertranii Mauri. I. 25, 8.
Papirianum. Pro. 1.
Patronatus Patriciis competens in plebem. I. 2, 29. originem dedit Iureconſultis. ib.
Patronatus in libertos. III. 9, 1.
Togae. I. Adp. 138. ſequ.
Poſtliminii. v. Poſtliminium.
Quiritium. I. Adp. 23.
vitae & necis in liberos. I. 9, 5. quando patribus ademtum? I. 9, 8.
in ſervos. I. 8, 2. quando & cur dominis ademtum? ib. 4.
in vxores. I. 10, 6.
Iusiurandum calumniae in cauſſis civilibus. IV. 16, 1. IV. 17, 8. in cauſſis capitalibus. IV. 16, 2.
iudicum. IV. 17, 5.
perhorreſcentiae. IV. 6, 40. (*d*)
civium in leges. I. 2, 12.
In ius vocatio quo ritu facta? IV. 6, 14.
e domo non licita. ib. 16.
quando ad eam venia opus fuerit? ib. 15.
in cauſſis etiam criminalibus locum habuit. IV, 18, 17. quam-

quamdiu in vſu fuerit. IV. 6, 17.
Iuſtinianei novi. Pro. 45.
Iuſtiniani Imperatoris mores & ingenium. Pro. 26.
collectio Iuris Civilis. Pro. 25. ſequ.
K. Littera fronti calumniatorum ſuffixa. IV. 16, 3.
Κοινοβιον } III. 26, 15.
Κοινοπραξία }
Kalendae, in eas exigebantur vſurae. III. 15, 4.
Kalendarii actio. III. 15, 5.
curatores qui? ib. 4. (ſ)
forma. ib.
ſervi. ib.
quid fuerit? III. 15, 4. (ſ)
Kalendarium exercere. ib.
L. Littera, nota abſolvendi in crimine perduellionis. I. Adp. 31.
Labeo (Antiſtius) ICtus, libertatis ſtudioſiſſimus. I. 2, 39. (x)
Lampadaria in ſepulcris. II. 1, 4.
Lanx & licium in concipiendo furto adhibita, quid? IV. 1, 14. ſeq.
Lapis auſpicalis. II. 1, 2.
Lares domi culti. I. 10, 4.
Latini Iuniani, eorum origo. I. 5, 12.
eorumdem iura. I. 5, 14.
Latini nominis focii. I. Adp. 74.
cum iis foedera Romanorum. ib. 76. ſequ.
quando cives facti? ib. 82.
eorum iura. ib. 84. ſeq.
an potuerint verberari? ib. 85. an gaviſi iure connubii? ib. 86. an iure patriae poteſtatis? ib. 87.
matri plus iuris in Latio erat, quam Romae. I. Adp. 87. quatenus e teſtamento capere potuerint? ib. 88. an habuerint ius Cenſus? ib. 89. an tutores dari potuerint? I. 13, 3. an habuerint ius militiae? I. Adp. 90. an Romanis tributarii? ib. 91. an ius ſuffragii acceperint? ib. 92.
ſuis vſi ſunt legibus. ib. 88.
ſuis parebant Magiſtratibus. ib. 93.
Magiſtratu in patria geſto, fiebant cives Romani. ib.
erant inter peregrinos. I. Adp. 134.
Latium vetus & novum. I. Adp. 76.

Latrones in crucem acti. IV. 18, 61.
Latomiae quid? IV. 18, 6.
Latus & anguſtus clavus, I. Adp. 139.
Laureatae literae & haſtae. I. Adp. 100.
Laudationes reorum in Iudiciis publicis. IV. 18, 29.
Lautomiae, quid? IV. 18, 6.
Lectus adverſus. I. 11, 15. (a) genialis. ib.
Legare quid ſignificet? I. 14, 2.
optimo iure quid? II. 20, 4. (c)
Legatum quid? II. 20, 1.
datum eſt verbis legislatoriis. II. 20, 1. (a)
quomodo differat a fideicommiſſo? II. 23, 9.
quotuplex? II. 20, 2.
per damnationem. ib. 4.
per vindicationem. ib. 3.
ſinendi modo relictum. ib. 5.
per praeceptionem. ib. 6.
differentia quoad effectum. II. 20, 7.
partis hereditatis. ib. 9.
poenae nomine relicta, quid ex mente Bynkershoekii? II. 22, 13. ſequ.
quid ex ſententia Gundlingii? ib. 14.
a quo & quibus legari potuerit? ib. 10.
Legatus vnde dictus? I. 14. 2. II. 20, 1.
Legatus Auguſtalis quis? I. Adp. 106.
Legatus Auguſtalis Cen. I. Adp. 53. Praeſidis ib. 109.
Lege agere quid? Prooem. VI.
Leges etiam ſub Imperatoribus aliquamdiu veteri ritu latae. I. 2, 44.
Regiae. vid. Lex.
XII. Tabularum. vid. Tabulae XII.
in municipiis latae. I. Adp. 123.
Legitima portio hereditatis. vid. Quarta.
an ante Conſtantinum? I. 10, 22. (b)
Legitimatio quando inventa? I. 10, 22.
quid ea Conſtantinus M. intenderit? I. 10, 23.
eius varia genera. ib ſeq.
Leonis Imperatoris βασιλικὰ νόμιμα. Pro. 37.
eius Novellae in Graecia etiamnum in vſu. ib. 40.

Lex

Lex quid? I. 2, 1.
quomodo ſcripta? I. 2, 2.
quomodo cum Senatu communicata? I. 2, 3.
eius promulgatio per trinundinum. I. 2, 4.
eius recitatio per praeconem. I. 2, 5.
quomodo perlata in Comitiis? I. 2, 16. ſeq.
Iureiurando confirmata. I. 2, 12.
vnde nomen acceperit? I. 2, 13.
quo ſtilo ſcripta? I. 2, 14.
quando *antiquatur*, *abrogatur*, *obrogatur* eidem, *derogatur*, *ſubrogatur?* I. 2, 8. (*e*)
Lex, (Leges)
Acilia de repetundis. IV. 18, 75.
Acilia Calpurnia de ambitu. IV. 18, 78.
Aebutia qualis? IV. 1, 20. quando & a quo lata? ib.
Aelia Sentia, eius hiſtoria. I. 6, 1. ratio. I. 5, 11. I. 6, 2. varia eius capita. I. 6, 3.
ex ea non eſt manumiſſio propter matrimonium. I. 6, 5.
Appuleia de Maieſtate. IV. 18, 47.
Aquilia de damno, eius hiſtoria. IV. 3, 4. ſequ. varia capita. ib. 5. caput ſecundum qua de re egerit? IV. 3, 9.
Ateria Tarpeia de mulcta. IV. 18, 5.
Atilia de dandis tutoribus: quando lata? I. 20, 9. quid ea cautum? I. 20, 10.
Atinia de vſucapionibus. II. 6, 4.
Aufidia de ambitu. IV. 18, 78.
Baebia Aemilia de ambitu. ib.
Calpurnia de repetundis. IV. 18, 72. an eadem cum Lege Caecilia? ib.
Caſſia tabellaria. I. Adp. 31.
Cincia de muneribus. II. 7, 10. ſeq. eius variae relationes. ib. 11. caput primum. II. 7, 10. ſecundum. ib. 12. tertium. II. 7, 13. An lex imperfecta? II. 7, 12. (*f*) quantum ex hac lege donari potuerit? II. 7, 12. (*e*)

Coelia tabellaria. I. Adp. 31.
Cornelia de edictis Praetorum perpetuis. I. 2, 23.
de reſiduis. IV. 18, 71.
de provocatione. I. Adp. 27.
Lex (Leges)
Cornelia (Sullae) de falſis teſtamentaria & numaria. IV. 18. 63. & 64. ſeq.
de iniuriis. IV. 4, 8. eius poena qualis? ib. 9. (*l*)
de Maieſtate, eius hiſtoria & materia. IV. 18, 48.
de parricidio. IV. 19, 59.
de repetundis. ib. 75.
de ſicariis, eius hiſtoria & capita. IV. 18. 58.
Cornelia Fulvia de ambitu. IV. 18, 78.
Curiata, quid? & Doctorum de ea controverſia. I. Adp. 64. (*y*)
Decimaria. vid. Papia Poppaea.
Didia Licinia ſine ſuffragiis lata. I. 2, 4. (*b*)
Duillia de foenore vnciario. III. 15, 9.
Fabia de ambitu. IV. 18, 78.
de plagio. IV. 18, 76.
Falcidia vnde dicta? II. 20, 18. eius legitima verba & materia. ib. 19. variae relationes. ib. 20.
Furia teſtamentaria. II. 20, 15.
Fuſia Caninia: eius hiſtoria & materia. I. 7, 1. ſeq. an ad manumiſſionem ab inteſtato pertinuerit? I. 7, 4.
Gabinia de foenore qualis fuerit? III. 15, 14.
de Maieſtate. IV. 18, 47.
Tabellaria. I. Adp. 31.
Genucia de vſura non facienda. III. 15, 11.
Glicia de querela inofficioſi, a Cuiacio reſtituta. II. 17, 5.
Iulia de adulterio: eius hiſtoria. IV. 18, 51. relata a Domitiano. ib. 52. eius capita. ib.
Lex Iulia de adulteriis qualis poena hac lege ſtatuta in adulteras? ib. caput de fundo dotali. II. 8, 9.
de ambitu. IV. 18, 79.
de ceſſione bonorum. III. 30. 8. quando ad Provinciales producta? ib. (*g*)

de

de civitate Latinis & Italis danda. I. Adp. 8 an ab Iulio Caeſare lata? ib. (*c*)
de Maieſtate Caeſaris & Auguſti. IV. 18, 49. ſeq. poena ex hac lege. ib.
de maritandis Ordinibus. I 25, 6.
de peculatu IV. 18, 71.
de repetundis. IV. 18, 75.
de vi publica & privata. IV, 18, 68.
de vſucapionibus. II. 6, 5.
Iulia & Titia de tutorum datione in Provinciis. I. 20, 11.
Iunia de repetundis. IV. 18, 73.
Penni de peregrinis. I. Adp. 136.
Iunia Norbana de libertinorum conditione. I. 5, 12.
Laetoria de curatione minorum. I. 23, 6. dicta etiam Quinaevicenaria. ib.
Licinia de agrorum modo. I. Adp. 60.
Licinia de foenore. III. 15, 8.
de ambitu. IV. 18, 78.
Licinia & Mucia de ſociis in ſuae civitatis iura redigendis. I. Adp. 52.
Maria de ambitu. IV. 18, 78.
Menſia. I. Adp. 134.
Papia de peregrinis. I. Adp. 136.
de ſociis in civitatis ſuae iura redigendis. I. Adp. 52. (*r*)
de Virginibus Veſtalibus. I. Adp. 66.
Papia Poppaea. Eius hiſtoria. I. 25, 7. capita de praemiis πολυπαιδίας. I. 25, 7. caput de tutore mulieri dotis cauſſa dando. I. 20, 21. de matribus trium quatuorve liberorum a tutela liberandis. I. 20, 22. de prohibendis nuptiis Senatorum & libertinarum. I. Adp. 35. de nuptiis ingenuorum cum libertinis. I. Adp. 36. an ea nuptiae ſexagenariorum & quinquagenariarum prohibitae? I. Adp. 37. eius caput de caelibibus nihil capientibus ex teſtamento. II. 14, 2. caput de

de orbis. ib. (*a*) Lex decimaria eiusdem legis caput. ib. 2. (*a*) qui liberi in hac lege profuerint? III. 3, 6. (*f*) caput de libertabus ob liberos tutela liberandis. III. 8, 6. vt & de bonis liberti centenarii. III. 8, 7. de ſucceſſione patronae. III. 8,8. caput de caducis. III. 10, 8.

Papiria tabellaria. I. Adp. 31.

Peſulania de cane, qualis illa lex? IV. 9, 2.

Petronia de ſervis. I. 8. 5. an Paetinia vocanda? ib. I. 8, 5. (*b*)

Pinaria de ambitu. IV. 18, 78.

Plaucia de vi. IV. 18, 66. de vſucapionibus. II. 6, 5.

Plotia de civitate Italis danda. I. Adp. 8.

Poetelia Papiria contra crudelitatem creditorum. I. Adp. 30. III. 30,5.

Poetelia Papiria de ambitu. IV. 18, 78.

Lex Pompeia de parricidio. IV. 18, 60. de vi. ib. 67.

de ambitu. IV. 18, 78.

Porcia de provocatione. I. Adp. 27.

Publicia de apophoretis Saturnalibus. II. 7, 5.

Publilia. I. 2, 3. & 17.

Quinaevicenaria. vid. Laetoria.

Regia de omni poteſtate in Principes transferenda. I. 2, 62. variae de ea ſententiae. I. 2, 63. conflata illa ex variis. ib. 67. fin. in honorem Auguſti & ſucceſſorum factis. ib. 64. repetita, quoties Principes auſpicabantur Imperium. ib. 65. eius fragmenta. I. 2, 67.

Regiae leges. Pro. I. 2. earum collectio. ib. fragmenta. Pro. 2. an exoleverint, eiectis Regibus? Pro. 3.

Remmia de Calumniatoribus. IV. 16, 3. an dicenda Memmia? ib. (*a*)

Sacratae. I. Adp. 27.

Saenia quae? I. Adp. 32. (*k*)

Scribonia de vſucapione. II. 6, 6.

Sempronia de foenore. III. 15, 12.

de Provinciis. I. Adp. 107.
Servilia de civitate cum Latinis communicanda. I. Adp. 8.
de repetundis. IV. 18, 74.
Tabellariae. I. Adp. 31.
XII. Tabularum. vid. Tabulae XII.
Tribunitia de Conſulari Imperio. I. Adp. 26.
Tribunitia pro plebiſcito. I. 2, 15. (*b*)
Tullia de ambitu. IV. 18, 78.
Lex (Leges) Valeria contra tyrannidem. I. Adp. 26.
de Magiſtratu iniuſſu populi non gerendo. ib. 27.
de provocatione ad populum. ib.
Variae de Maieſtate. IV. 18, 47.
Voconia de mulierum hereditatibus. II. 14, 2. II. 20, 16. de legatis. II. 14. 2. cur oblitterata? II. 20, 17.
Libellus divortii. I. Adp. 48.
Liberali cauſſa manu adſerere. IV. 6, 30.
Liberi omnia adquirebant patri. II. 9, 1.
eorum profeſſio apud aerarium. I. 25, 9. legitimi & ſpurii. I. 10, 19.
Liberorum naturalium conditio. I. 10, 19. ſequ.
nomina. ib. 21. (*a*)
Libertas an in commercio? I. 3, 6.
Liberta, ei ſemper ſuccedebat patronus. III. 8, 5.
a tutela liberata numero quatuor liberorum. III. 8, 5.
Liberti centenarii, qui? III. 8, 7. cives Romani. I. 5, 10.
dedititii. I. 5, 11. quomodo eis ſucceſſum? III. 8, 9.
eorum differentia ſublata per Conſtitutionem: *in Orbe Romano.* I. 5, 16.
Latini Iuniani. I. 5, 13. ſeq.
ingrati in ſervitutem revocati. I. 6, 9. (*a*) eorum poena. ib.
pileati. I. 5, 18.
raſi. ib. lit. (*i*)
a patronis denominati. III. 8, 1.
Libertis quomodo ſucceſſum? III. 7, 2. III. 8, 1. ſequ.

Liberti, eorum colluvies ſub Auguſto. I. 6, 2.
paterni an adoptivos ſequuti? I. 11, 18.
pompae cauſſa dominorum funera comitati. I. 7, 2.
ducere non poterant patronas. I. Adp. 36.
Libertus adhibitus divortio. I. Adp. 48.
Libertini qui? I. 5, 2.
& liberti quomodo differant? ib.
Orcini, vel Charonitae. I. 5, 6.
Licium & lanx in concipiendo furto adhibita. IV. 1, 14. ſequ.
Licium quid? IV. 1, 15.
Limocincti apparitores. IV. 1, 15.
Linea in graduum computatione quid? III. 6, 2.
directa. ib. 3.
transverſa. ib.
Litem ſuam facere. IV. 5, 1.
Litis conteſtatio quid? IV. 6, 42.
Litterarum obligatio, qualis iure antiquo? III. 22, 4. ſequ.
an olim ſpecies contractus fuerit? III. 22. pr.
eius contractus formula. ib. 4.
inducebat novationem. ib. 5.
eius effectus. ib. 6.
qualis e iure Iuſtinianeo? ib. 8.
Livius explicatus. I. 16. 3. (*b*)
Locatio conductio publica. III. 23, 8. privata. ib. 12.
facto Kal. Iul. & ex Kal. Martiis. III. 25, 12.
in quinquennium. ib.
Longa poſſeſſione capio, quid? II 6, 7.
eius differentia ab vſucapione. ib. 8.
Luctatius Veratius. vid. Veratius.
Luctus, in eo an adhibitae etiam veſtes candidae? IV. 18, 20 (*m*)
hoſtium & perduellium prohibitus. IV. 18, 50.
Luminum ſervitus. II. 3, 8.
Lupa cum puerulis, inſigne municipiorum. I. Adp. 120. (*u*)
Luſtratio infantum quomodo facta? II. 7, 7.
Luſtrici dies. ib.

Luſtri condendi ritus & effectus. I. Adp. 54.
Lycurgus tutor legitimus Leoboti. I. 15, 5.
Lytae quinam? Pro. 45.
Lychnuchi in ſepulcris. II. 1, 4.
MAcedo vtrum improbus foenerator, an filiusfamilias? IV. 7, 8.
Magiſter navis. IV. 6, 3.
ſocietatis. III. 23, 14.
Magiſtratus, eorum iura. IV. 6, 5. Municipales, eorum iurisdictio. IV. 6, 4. imitabantur Romanos. IV. 6, 7. (*d*)
iis dies dici non poterat. IV. 18, 37.
Provinciales. I. Adp. 106. quibus comitibus vſi ſint? IV. 6, 5.
qui creati? I. Adp. 67. ſeq.
Maieſtas, eius crimen quale? IV. 18, 46. ſeq.
eius ſpecie multa leviora crimina vindicata ſub Imperatoribus. IV. 18, 49. de ea variae leges. ib. 47. & 50.
quando ob illam etiam filii puniti? IV. 18, 50.
patria. I. 9, 1.
Maiorennitatis annos quis definiverit? I. 23. 10. III. 21, 3.
Manceps quis? III. 23, 11.
Mancipatio quo ritu facta? I. 12. 7. ſeq. II. 1, 19. ea adhibita in adoptione. I. 11, 15. in donatione. II. 7. 13. in emancipatione. I 12, 7. ſeq. in emtione. III. 23, 2. in ſtipulatione. III. 16, 15. in teſtamentis. II. 10, 7.
Mancipi res quaenam? II. 1, 18.
vox an indeclinabilis? ib. 17. (*i*)
earum natura. II. 1, 17. cur de iis nihil in iure Iuſtinianeo occurrat? II. 1, 7. (*b*)
Mancipia vrbana & ruſtica. II. 3, 1.
Mandatum, eius origo. III. 23, 19.
porrecta dextra datum. ib.
Manumiſſio, eius abuſus. I. 6, 2. inter amicos. I. 5, 8.
per Cenſum luſtralem. I. 5, 3.
in Eccleſiis. I. 5, 7.
per impoſitionem bullae & praetextae, donatio-

nationem veſtis matronalis. I. 5, 8.
mortis cauſſa. ib.
per epiſtolam. ib. 8.
propter matrimonium non eſt ex lege Aelia Sentia, ſed Papia Poppaea. I. 6, 5.
in templis Deorum. I. 5, 7. (d)
per teſtamentum. I. 5, 6.
per vindictam: eius origo. I. 5, 4. ritus. ib. 5.
a minorennibus quomodo factae? I 6, 5.
in fraudem creditorum. I 6, 6.
Manus, in eam conventio. I. 10, 6.
an ea ſpecies capitis deminutionis? I. 10, 6.
iniectio in iure quomodo facta? IV. 6, 24.
Mare an in dominio Imperatoris? II. 1, 13.
Margaritae, res mancipi. II. 1, 18.
Maritus iudex vxoris. I. 10, 6.
Mars Gallicus heres inſtitui poterat. II. 14, 4.
Mater ad ſucceſſionem liberorum vocata edicto Praetoris. III. 3, 1. deinde a Claudio Imperatore. ib. 2.
poſtea SC. Tertulliano. ib. 3.
ei cur prius proſpectum de hereditate liberorum, quam liberis de hereditate matrum? III. 3, 4.
ei non ſuccedebant liberi. III. 4, 1. quod mutatum SC. Orphitiano. ib. 3.
eius hereditas cur petita querela inofficioſi ante SC. Orphitianum? III. 4. 2.
Mater Deorum Sipelenſis heres inſtitui poterat. II. 14, 4.
Matrimi quinam? I 10, 5.
Matrimonium, vocabulum Iuris Gentium; nuptiae & connubium Iuris Civilis. I. Adp. 137.
Matronae in ius vocari non poterant. IV. 6, 15.
Medicina olim a ſervis facta. I. 25, 19.
Chirurgica. ib.
vt ſenſim in honore haberi coeperit? ib.
Medicorum immunitas. ib.

Medici oculares. I. 25. 19.
Medicae & obſtetrices. ib.
clinici & iatraliptae. ib.
de Menſa numerare. III. 15, 2.
Menſae argentariae ſcriptura. III. 22, 2.
Menſarii III. 15, 6. (b)
Mercatura veteribus Romanis ignominioſa. IV. 7, 1,
poſtea honeſtior. ib.
Mercatorum collegia. ib.
ii quomodo differant a negotiatoribus? ib.
Mercator navicularius. IV. 7, 1.
Meretrices impune quaeſtum corpore faciebant. IV. 18, 53.
nec puniebantur qui cum iis rem habuerant. IV. 18, 56.
profiteri tenebantur apud Aediles. ib.
nomina mutabant, togamque ſumebant. IV. 18, 4.
profeſſio nominum aliquando inhibita. ib.
Metalla inveſtigare qui potuerint? I. Adp. 118.
ex iis vectigal. ib.
Milites legionarii vnde lecti? I. Adp. 56.
ſub Imperatoribus quales? ib. 57.
eorum miſſio. I. Adp. 56.
Militia mercenaria a quo inventa? I. Adp. 57.
Minerva Milienſis heres inſtitui poterat. II. 14, 4.
Miſericordiam in Iudiciis publicis quomodo moverint oratores? IV. 18, 28.
Miſſio militum. vid. Miles.
Moenia exſtruendi ritus. II. 1, 9.
eorum dedicatio. ib. 10.
eorum ſanctitas. II. 1, 11.
Monitores. IV. 18, 77.
Mulier. vid. Femina.
Municipes qui? I. Adp. 5. & 120.
Municipiorum αὐτονομία. I. Adp. 120.
differentia. ib. 122.
inſignia. ib. 120. (u)
leges quo ritu latae? ib. 123.
Magiſtratus. ib. & IV. 6, 7. (d)
Reſpublica. I. Adp. 123.
extra Italiam origo. I. Adp. 121.
Munus. vid. Donum.
a libertis debebatur patronis. III. 9, 1.

quomodo a libertis promiſſum? III. 16, 19.
Mutuum adpendi ſolebat. III. 15, 1.
quid? ib.
vnde dictum? III. 15, 2.
eſt alienatio. III. 15, 1.
NAtalis exſulum. I. 16. 11.
Naviculariorum corpora. IV. 7, 3.
Navis Magiſter. ib.
exercitor. vid. Exercitor.
Navi vetuſtiſſimae quinam ſupplicii cauſſa impoſiti? I. 16, 11. (g)
Nautarum corpora. IV. 7, 3.
in eos actio. IV. 5, 5.
Nec mancipi res. II. 1, 14.
Neceſſarii quinam dicti? IV. 18, 77.
Nefaſti dies. IV. 6, 11.
Negotiator cretarius, vel artis cretariae. IV. 7, 1.
Negotiatores quomodo a mercatoribus differant? IV. 7, 1.
Negotiorum geſtionis origo. III. 28, 1.
Negotiorum geſtori nemo ſine cautione ſolvebat. III. 28, 2.
voluntarius procurator. ib.
Nepotes, fratris ſororisve filii. III. 6, 3. (a)
NervaImperatorPraetorem fiſcalem creavit. I. 2, 20.
Nexus & mancipium. II. 1, 20.
quomodo differant? III. 16, 15.
Nexi in nervo debitores. III. 30, 2.
Nigidius. vide Numerius.
N. L. id eſt, Non liquet, nota ampliationis. IV. 18, 31.
Nomen quando infantibus impoſitum? II. 7, 7.
Nomina adoptivorum. I. 11, 19.
Romanorum quotuplex? III. 2, 2.
debitoris quomodo tabulis inſcriptum? III. 22, 2.
deferre quid? IV. 18, 17. & 19.
mutatum a meretricibus. IV. 18, 54.
Nomenclatores ſervi. IV. 18, 77.
Nonius explicatus. I. 10, 11.
Notae iuridicae. Pro. 9.
Novatio debiti litterarum obligatione inducta. III. 22, 5. quid? III. 30, 14.
Novae tabulae, a plebe toties

ties poſtulatae, quid? III. 30, 6.
Novellae Iuſtiniani non omnes eiusdem auctoris. Pro. 32. earum textus authenticus, verſiones &c. ib.
Theodoſiano Codici ſubiectae. Pro. 24.
Noxa & noxia vt differant? IV. 8, 2.
Noxae dedere. ib. 3.
dati liberi homines an ſervi facti? ib.
ſervi, poterant ſe redimere. IV. 8, 3.
Nullius res. II. 1, 16.
Numerius Nigidius, nomen in formulis vſitatum. II. 30, 12. (*p*)
Numi Principum vultu ſignati ſine contradictione recipiendi. IV. 18, 64.
Numorum adulteratorum poena ex L. Cornelia. IV. 18, 64. ex Conſtitutionibus Imperatorum. ib. 65.
Numum quis primus ſignarit? III. 14, 1.
Nunciantes res laetas e Provincia quomodo inceſſerint? I. Adp. 100.
Nuptialia dona. II. 7, 8.
Nuptiae, quotuplices? I. 10, 1.
earum requiſita. I. 10, 15.
erant inter ſolos cives. I. 10, 16. I. Adp. 33.
earum ius etiam peregrinis conceſſum. I. 10, 16. (*f*) I. Adp. 138.
ab iis cur abhorruerint Romani? I. 25, 2.
a contubernio quomodo differant? I. 10, 16.
inter quosdam vnius gentis cives prohibitae. I. Adp. 38.
Nymphaea quid? II. 3, 12.
OAſis, in quam relegati. I. 16, 11.
Obaerati quomodo a creditoribus tractati? III. 30. 2.
eorum addictio iam ſub Regibus vſitata. ib. 3. an e iure Attico ſit? ibid. a Servio Tullio ſublata. ib. revocata a Decemviris. ib. 4.
an in partes ſecati? ib.
Obligatio quid? III. 14, 1.
quotuplex? ib. 2. ſeq.
Obrogare legi, quid? I. 2, 8. (*e*)
Obſignatio pecuniae, quid? & quo ritu facta? III. 30, 16.

Oſilius

Ofilius edicta Praetorum collegit. Pro. 13.
Oletare aquam. IV. 4, 5. (*i*)
Ollarium. II. 1, 4.
Ollarum ſchola. ib.
Oneris ferendi ſervitus an anomala? II. 3, 3.
Operae libertorum. III. 9, 1.
quomodo promiſſae? III. 16, 19.
Opus conductum & perfectum probandum. III. 25, 10.
Oratorum munus in Iudiciis. IV. 17, 8,
quot adhibiti in Iudiciis? ib.
Dixi, cur additum? IV. 18, 31.
Orbi quid capere potuerint ex teſtamento? II. 14, 2.
cur apud Romanos magni habiti? I. 25, 2.
Ornamenta Conſularia, Praetoria, Triumphalia, Decurionalia &c. I. Adp. 123. (z)
Oſſis fracti poena. IV. 4, 3.
PActa quo loco fuerint apud Romanos? III. 14, 1.
ſucceſſoria cur apud Romanos irrita fuerint? II. 10, 2.
an Romani ea ſervari noluerint? ib.
quomodo a contractibus differant? III. 14. 4.
Pacta, ſperata, ſponſa. III. 20, 20.
Pagani oppoſiti militibus. II. 10, 17.
Pandectarum compilatio. Pro. 29. earum verſio. ib. ordo. Prooem. 29.
Papinianiſtae, qui? Pro. 45.
Papirianum ius. Pro. 1.
Papirius quis? ib.
olim dictus Papiſius. ib. (*b*)
Parentes (id eſt, patres) poterant liberos exponere. I. 9, 5. (*b*) occidere. ib. ter venumdare. I. 9, 6. adquirebant per liberos. I. 9, 7,
familiae principes. I. 9, 4. Iudices domeſtici, domeſtici Magiſtratus, Cenſores filiorum. ib. I. 9, 5. (*c*)
Paret, quid in formulis dandi Iudicem? IV. 6, 41.
Parricidium quibus legibus & qua poena vindicatum? IV. 18, 57. ſequ.

ita

ita olim vocatum quodvis homicidium. ib. 57.
Particeps patris cur vocetur filius? II. 19, 12.
Pater. vid. Parentes.
Patria poteſtas Romanis propria. I. 9, 1.
a Romulo introducta. I. 9, 2.
erat dominium Iuris Quiritium. I. 9, 1.
cur moribus tribuatur? ib. 2.
an cum legibus Atticis conveniat? ib. 1. (a)
in quo conſtiterit? ib. ſeq.
ſenſim imminuta. I. 9, 8. ſequ.
quibus modis ſoluta? I. 12, 1. ſequ.
Patricii & plebeii quomodo differant? I. Adp. 32.
illorum praerogativae. I. Adp. 32.
exactis Regibus ariſtocratiam moliebantur. I. 2. 46.
an primus Iuſtinianus? I. 12, 15.
Patriciatus dignitas liberabat a patria poteſtate. I. 12, 15,
ea qualis? ib.
Patricii edicta proponebant. ib.
Patrimi quinam? I. 10, 5.
Patrimonium Principis. I. 25, 12.
Patronatus ius in libertos competens. III. 9, 1.
Patriciorum in plebeios. I. 2, 29.
Patrona nubere non poterat liberto. I. Adp. 36.
Patroni in crimine repetundarum. IV. 18, 18.
libertorum, eodem iure erant ac agnati. III. 8, 1. (a) eorum nomina liberti adſumebant. I. 5. 18. eosque alere tenebantur liberti, ſi egeſtate premerentur. III. 9, 1.
civitatum, collegiorum, populorum. I. 2, 29.
reorum. IV. 17, 8.
Paulli liber de gradibus cognatorum adhuc Cuiacii aetate exſtitit. III. 6, 1.
Pauperies quadrupedaria, IV. 9, 1.
Peculator. IV. 18, 70.
Peculatus vnde dictus? ib.
de eo initio extra ordinem quaeſitum. ib.
variae de eo leges. ib. 71.
Peculium filiorum. II. 9, 2.
caſtrenſe, vnde? II. 9, 2.

matrum familias. I. 10, 6. (*c*)
ſeruorum, vnde colle-ctum? II. 9, 3.
Pecunia quid ſignificet? I. 14, 2.
in calendarium conuerſa. III. 15, 4.
Pecus quadrupes quid in iure? IV. 3, 7. quid? ib.
Πεμπομένοι, qui? I. Adp 109.
Penates. I. 10, 4. IV. 6, 16.
Penſio. III. 25, 8.
Perduellis, quis? IV. 18. 47. (*z*)
is lugeri non debuit. IV. 18, 50.
Peregrini non vſi praenominibus. I. Adp. 140.
eorum quibusdam datum ius connubii & teſtamenti factionis. I. Adp. 38.
heredes non inſtituti. II. 14, 2.
quinam? I. Adp. 134.
eorum Praetor. ib. 135.
vrbe nonnunquam pulſi. ib. 136.
eorum iura. ib. 133.
eorum bona vacantia fiſco vindicata. ib. (*d*)
iis ius nonnumquam extra ordinem dictum. IV. 6, 12.
Admiſſi ad militiam. I. Adp. 57. ad honores & Conſulatus. I. Adp. 69.
Maximam plebis partem conſtituebant. I. Adp. 136.
Periculum rei venditae penes quem? III. 23, 4.
Perpetuae actiones. IV. 12, 1.
Perſequutio quomodo ab actione differat? III. 30, 12. (*m*)
Perſonarum diuiſiones non omnes attulit Tribonianus. I. Adp. princ.
Petere, quid? IV. 15, 1.
Petitio quomodo ab actione differat? III. 30, 12. (*m*)
Petronius explicatus. IV. 1, 21.
Philoſophia Iureconſultorum. I. 1, 1. eius fata Romae quae fuerint? I. 25, 18.
eius profeſſio Romae. ib.
eius cauſſa multi a nuptiis abſtinebant. I. 25, 2.
Philoſophorum ſtipendium, I. 25, 18.
Pi-

Picturae rerum proſpere geſtarum Romam miſſae. I. Adp. 100.
Picariae & inde vectigal. I. Adp. 118.
Pignus, eius alienatio. II. 8, 10.
Pipulum, quale convicium? IV. 4, 2.
Plagium eiusque vindicatio. IV. 18, 76.
Planus iudiciorum locus. IV. 6, 8.
de plano cognoſcere. ib. an idem ac ſummatim cognoſcere? ib. (e)
Pro Platani vmbra vectigal. I. Adp. 63.
Platonis leges ius Atticum imitantur. IV. 1, 18. (b)
Plautus explicatus. III. 30, 4. (e) I. 2, 23. (m)
Plebiſcitum quomodo latum? I. 2, 16. ſeq.
quando legis nomine venire coeperit? I. 2, 15. (b)
eius auctoritas. I. 2, 17.
vocatum etiam lex Tribunicia. I. 2, 15. (b)
Plinius explicatus. I. 11, 15. (a)
Plutarchi locus emendatus. I. 20, 16. (f)
Poenae Romanorum. IV. 18. 5.
capitales, non capitales, licitae & illicitae. IV. 18, 11.
eam barbari totis familiis infligebant. IV. 18, 50.
Polygamia Romae vetita. I. 10, 18.
de ea lex Valentiniani. ib.
Πολυπαιδίας praemia in libera Republica. I. 25, 14. ſequ.
a Iulio Caeſare propoſita. ib.
ab Auguſto. I. 25, 5.
Pompeius ius Romanum colligere in vnum corpus voluit. Pro. 12.
Pompilius Rufus, ſervus an ingenuus? III. 12, 2.
Pontes in Comitiis. I. 2, 10.
Pontifices an actiones legum invenerint? I. 2, 31. (s)
penes eos Faſtorum cura. IV. 6, 11.
Populus fundus. vid. Fundi populi.
Porro Quirites, formula quiritandi. IV. 1, 9.
Portorium, vectigalis genus.

nus. I. Adp. 59. & 117.
Poſſeſſio, quid? II. 1, 18.
bonorum data creditoribus. II. 17, 11.
bonorum & bonorum poſſeſſio quomodo differant? III. 10, 1.
bonorum introducta lege Poetelia. I. Adp. 30.
Poſſeſſor, pro hoc olim non habitus, qui dolo poſſidere deſiit. Quando id ius invectum? IV. 6, 25. (y)
quando in rem agat? IV. 6, 27.
Poſtliminii ius quale? I. 16, 4.
vnde dictum? ib.
Poſtulatio actionis. IV. 6, 19.
Iudicis. IV. 6, 39. eius formula. ib. 40.
Poteſtas patria. vid. Patria poteſtas.
quid? I. 25. 14.
Praecipitatio e rupe Tarpeia. IV. 18, 10.
Praecones rei furtivae inquirendae adhibiti. IV. 1, 21.
per eos citati rei. IV. 18, 22.
Praedia Romanorum qualia? II. 3, 1.
ruſtica cur res mancipi, non item vrbana, niſi Italica? II. 1, 18.
ruſtica & vrbana &c. II. 3, 1.
Praefecturae, quae? I. Adp. 132.
Praefectus aerarii. I. 25, 11.
fiſci. I. 25, 12.
Auguſtalis. I. Adp. 106.
Feriarum Latinarum. I. Adp. 94. (n)
viceſimarius. I. Adp. 62. (x)
Praemiis πολυπαιδίας cur Romae opus fuerit? I. 25, 4.
Praenomina Romanorum. III. 2, 2.
ea adſumebant ſervi. III. 8, 1. (a)
iis carebant peregrini. I. Adp. 140.
Praerogativa in Comitiis, quid? I. 2, 6.
Praes, quis? III. 21, 3. III. 23, 11.
poſtulatus in Iudiciis publicis. IV. 18, 38.
Praeſcriptio pro exceptione. IV. 13, 1. (b)

Prae-

Praeſes Provinciae I. Adp. 105.
habebat ius Gladii, non deportandi, cur? I. Adp. 111.
eius comitatus. ib. 109.
profectio eius in Provinciam. ib. 110.
eius munus. ib. 111.
Praetexta, habitus ingenuorum puerorum. I. 4, 1. (a)
itemque Magiſtratuum. I. Adp. 39.
Praetor: eius adſeſſores. IV. 6, 9.
ita dictus quilibet Magiſtratus. I. 2, 27. (r)
eius edicta collecta a quibus? Pro. 13.
perpetuum edictum. vide Edictum.
fideicommiſſarius, eius origo & munus. I. 2. 20. (l) II. 23, 4. (c)
eiusdem concurrens Iurisdictio cum Coſſ. I. 2. 20. (l)
Fiſcalis. I. 25, 12.
eius inſignia. I. 2, 21.
eius Iurisdictio. I. 2, 22.
in Municipiis. I. Adp. 123.
numerus eorum. I. 2, 20.
eius origo. I. 2, 19. IV. 6, 4.
peregrinus. I. Adp. 135.
poteſtas. I 2, 21.
in Praefecturas miſſus. I. Adp. 132.
quando ipſe cognoverit? IV. 6, 6.
ſortitio Praetorum. IV. 18, 13. (b)
tutelaris. I. 20, 13.
Πραγματευτὴς ſervus. I. 23, 11.
Prehenſio Magiſtratuum. IV. 6, 5.
Primus in Comitiis quis? I. 2, 10.
Privatae res. II. 1, 17.
Privati dicti, qui non erant milites. I. Adp. 130.
Privilegium, quid? I. 2, 60.
Προβολὴ apud Athenienſes coniectio cauſſae. IV. 17, 8.
Procare Iudicem. IV. 6, 40.
Proconſules in Provincias miſſi. I. Adp. 105. horum inſignia. ib.
ſub Imperatoribus non habebant Imperium militare. I. Adp. 111.
Procurator Fiſci. I. 25, 12.

Procurator (Procuratores) Caeſaris. I. Adp. 100. Iudiciales, eorum origo. IV. 10, 3. dominium litis. ib. 4. in quibus Iudiciis locum habuerint? IV. 10, 6. XX. hereditatum. I. 25, 11. (*f*)
Principis patrimonii. I. 25, 10.
voluntarius. III. 28, 2.
Prodigorum curatio. I. 23, 2.
iis quomodo bonis interdictum? I. 23, 3.
Proditores ex lege Romuli Diti ſacri. IV. 18, 47.
Profeſſio liberorum. I. 25, 9. II. 7, 7.
Cenſus Provincialis. I. Adp. 53.
Natalis, Cenſualis. I. 25, 9. (*e*)
Profeſſorum immunitas. I. 25, 23.
Proletarii, qui? I. 16, 1.
Prolytae quinam? Pro. 45.
Promagiſter XX. hereditatum. I. 25, 11. (*f*)
ſocietatis publicanorum. III. 23, 14.
Propinqui quinam dicti? IV. 18, 77.
Propola. IV. 7, 1.
Propraetores in Provincias miſſi. I. Adp. 105.
eorum inſignia. ib.
Proſcriptio quomodo facta? I. 3, 1. (*a*)
Provinciae quaenam? I. Adp. 99.
formula. ib. 100.
quo ritu factae? ib.
in iis quae leges obſervatae? ib. 103.
Conſulares. ib. 105.
Praetoriae. ib.
Populares. ib. 107. (*s*)
Caeſarum. ib.
Provinciam ornare, quid? ib. 108.
Provocatio ad populum. I. Adp. 27.
Pſalterium, quale inſtrumentum muſicum? IV. 4, 5. (*f*)
pro ſcripto famoſo. ib.
Pſellus (Mich.) eius Σύνοψις iuris. Pro. 39.
Pubertas an explorata turpi corporis inſpectione? I. 22, 1. ſequ.
eius anni iam ante Iuſtinianum definiti. I. 22, 2.

de

de ea controverſia vetus. I. 22, 4.
Publicae res. II. 1, 14.
Publicani, eorum dignitas apud Romanos. III. 23, 8.
apud exteros exoſi. ib.
immo & ipſis Romanis temporibus poſtremis. ib.
conducebant vectigalia & vltro tributa. ib. 9. & 10.
decumani. ib. 9.
mancipes. ib. 11.
pecuarii. ib. 9.
portitores. ib. 9.
praedes. ib. 11.
ſocii. ib.
eorum ſocietas. ib. 14.
Puls, ea veſcebantur Romani veteres loco panis. III. 30, 4.
vt & Carthaginenſes. ib. (e)
Pultiphagi Carthaginenſes. ib.
Adr. Pulvaeus de L. Atinia. II. 6, 4.
Pulſare & verberare quomodo differant? IV. 4, 8.
Punctum omne ferre. I. 2, 11. (g)
Puteal Libonis, quid? IV. 5, 2. (c)

QUadrageſima litium. I. Adp 63.
Quadrupes, pecus, beſtia. IV. 3, 5. (e) quid? IV. 9, 1.
Quaeſitores parricidii. IV. 18, 11.
quomodo conſtituti? IV. 18, 12.
quomodo praeſederint iudiciis? IV. 18, 14.
eorum comites. ib.
gladium ante ſe poſitum habebant. ib.
Quaeſtio quomodo de ſervis habita? IV. 18, 25.
Quaeſtores: eorum antiquitas. I. 25, 11.
Candidati. I. 2, 45. (z)
iis aerarii cura demandata. ib 46.
Quaeſtores in municipiis. I. Adp. 123.
Provinciarum. ib.
Quarta Falcidia. II. 20, 20.
legitima quando & qua occaſione invaluerit? II. 17, 7. eadem eſt ac Quarta Falcidia. ibid. a Iuſtiniano mutata. ib. 8.
Quaſi contractus quid? III. 28. princ.
delictum, quid? IV. 5, pr.
falſum. IV. 18, 63.

Quatuorviri in Praefectu-ris. I. Adp. 132.
Querela inofficioſi vnde inducta? II. 17, 5.
quando inſtituta? ib. 6.
quando ceſſarit? ib. 7.
a quibus inſtituta? ib 9.
quo iure a liberis inſtituta contra teſtamentum matris? II. 17, 9.
Quinquennales, qui? I. Adp. 123.
Quiritare, quid? IV. 1, 9.
Quiritarium dominium. II. 1, 29.
Quirites veſtram fidem. IV. 1, 9.
RApina quomodo a furto differat? IV. 2, 1.
de ea quid edixerit Praetor? ib 2.
eius poena. ib. ſequ.
Rationales. I. Adp 106.
Recepta ſententia. I. 2, 35.
Recuperatores XX. in Conſilio Praeſidis. I. Adp. 111.
dati a Praetore. IV. 6, 39.
eorum origo. IV. 6, 39. (c)
Redactus. } III. 25, 8.
Reditus.
Redemtor operis. III. 25, 10.
Redhibitio ob latens vitium. III. 23. 6.
Regiae leges. Pro. 1. earum fragmenta. ib. 2.
an exoleverint eiectis Regibus? Pro. 3.
Regulae iuris, quid? I. 2, 35.
Rei vindicatio quomodo inſtituta? IV. 6 24.
Relegati vnde dicti? II. 20, 1.
Relegatio. I 16, 9 in inſulam. I. 16, 11. (g)
Religionem patriam Romani plerisque ſalvam relinquebant. I. Adp. 101. (q)
Religioſae res. II. 1, 3.
Remancipatio, modus diſſolvendi nuptias. I. 10, 13.
Repetundae, quid? IV. 18, 72. variae de iis leges. ibid.
quomodo vindicatae? ibid.
Replicatio. IV. 14, 2.
eius formula. ib. 3.
Repudium, quid? I. Adp. 49.
Rerum diviſiones. II. 1. ſequ.

Res

Res ſacrae, religioſae, ſanctae, nullius, univerſitatis, publicae, communes, mancipi &c. vide ſuis locis.
Reſcribere, quid? III. 22, 5.
Reſcriptum Principis. I. 2, 56.
Reſcribi quando coeperit a Principibus? I. 2, 57.
Reſponſa Prudentum. vide Iureconſulti.
Reſtipulatio. III. 16, 3.
Reſtitutio in integrum ob alienationem iudicii mutandi cauſſa factam. IV. 6, 25. (*y*)
ob abſentiam, quam antiqua? I. 23, 7. (*d*)
Reus, (Rei) per accenſum citati. IV. 6, 21.
abſentium bona poſſidenda data. ib 21.
eorum nomina edita Praetori. ib. (*s*)
in Iudiciis publicis veſtem mutabant. IV. 18, 20.
quod & eorum cognati faciebant. IV. 4, 5. (*e*)
barbam & capillum promittebant. IV. 18. 20. per praeconem citati ib. 22. eorum liberi producti ad movendam miſericordiam. ib. 28. laudationes eorum ib. 29. ſententiam audiebant provoluti in genua. ib. 31. abſoluti togam albam ſumebant. ib. 33.
in iudiciis populi quomodo accuſati? ib. 38. ſeq. quomodo defenſi? ib. 42. eorum prenſatio. ib. 43. ſub roſtris ſtabant, adoleſcentum conviciis expoſiti. ib. 40. (*) quomodo excuſati? ib. 39.
Rhetorices origo & fata. I. 25, 17. Profeſſorum ſtipendia. ib. & immunitas. ib.
Robur, pars carceris. IV. 18, 6.
Romania. I. Adp. 134.
Ῥωμαϊκὰ Edicta a Patriciis propoſita. I. 12, 15.
Romana ſchola. Pro. 44.
Romanus Lacapenus auctor ἐκλογῆς βασιλικῆς. ib. 39.
Romulus, eius lex de patria poteſtate I. 9, 2. de prodito-

ditoribus. IV. 18, 47. de homicidio. ib. 57.
Roſtra. I. 2, 16. (*i*)
e Rupe Tarpeia praecipitatio. IV. 18, 10

SAcer eſto, quamnam poenam denotat? I. Adp. 27. (*b*)
Sacerdotes quomodo creati? I. Adp. 66.
ab Imperatoribus pro lubitu conſtituti. ib.
familiarum. I Adp. 70, 71.
Sacerdotia olim Patriciorum propria. ib. 66.
poſtea cum plebe communicata. ib.
quaenam Patricii ſibi retinuerint? ib.
Sacra privata. I. 10, 4. I. 11, 1.
horum communio inferebat poteſtatem. I. 10, 6.
quomodo interemta? I. 11, 1. (*)
publica. I. Adp. 70.
ſumtibus publicis peragenda. ib.
peregrina Romae non admiſſa. ib. 74.
municipalia. ib. (*b*)
retinebant Coloniae. I. Adp. 71. (*b*)
Sacrae res quaenam? II. 1, 2.
earum exauguratio. ib.
Sacramentum militare. I. Adp. 66.
Sacramento quaerere, quid? IV. 6, 25. (*z*)
Sacrificia mala, quae? IV. 18, 58.
Sacro commendatae res. II. 1, 2. (*b*)
Salariae annonae vectigal. I. Adp. 61.
Salinae. I. Adp. 118.
Saltatio an in hereditatis aditione adhibita? II. 17, 15.
Sanctae res. II 1, 8.
a Sagminibus herbis dictae. ib.
Sanguinolenti liberi, qui? I. 9, 9. (*d*)
eorum venundatio. ib.
Sarcophagus vnde? II. 11, 4.
Satisdatio tutorum quomodo exigi ſolita? I. 24, 1. ſequ.
in Iudiciis exigi ſolita. IV. 6, 42. IV. 11, 1. ſeq.
Scapharii. IV. 7, 3.
Scenicae mulieres cur infames? I Adp. 35.
Schoockii (Martini) & I. F.
Gro-

Gronovii libelli eriſtici. III. 15, 18. (l)
Scholae Iuridicae. Pro. 45.
Ollarum. II. 1, 4.
Romana. I. 25, 21.
Provinciales. I. 25, 22.
prohibitae. ib.
Scriptura, vectigal. I. Adp. 116.
an produxerit obligationem? III. 22, 7.
Scripturae S. loca explicata. I. Adp. 53. ib. 28 ib. 13. ib. 109 III. 16, 2. (a) IV. 6, 18. m)
Scrupulus vigeſima quarta pars vnciae. II. 14, 6.
Scribere, pro mutuam pecuniam ſumere. III. 22, 5.
ab aliquo quid ſignificet? ib.
Secretarium qualis locus? IV. 17, 10.
Σέκρετον. ib.
Sectio bonorum. III. 30, 4.
Sectores. ib. II. 17, 11.
Securi caeſi ſontes. IV. 18, 10.
id ignominioſum. ib. (f)
Selecti, ex his lecti Iudices, IV. 17, 2.
Sellae Curuli inſidens cognoſcebat Praetor. IV. 6, 7.
eius forma ib. (c)
Senacula. I. 2, 47.
Senatores Coloniarum. I. Adp. 131.
Senatum habendi locus. I. 2, 47.
eius poteſtas in libera Republica. ib. 46.
in eo relationes factae. ib. 48.
quomodo ſententiae rogatae? ib. 49.
quomodo dictae ſententiae? ib. 50.
Senatus frequens. I. 2, 50. (d)
Senatus conſulta qualia in libera Republica? I. 2, 46.
quae legum vim habent, primum condita ſub Tiberio. I. 2, 45.
ubi facta? I. 2, 47.
quo ritu facta? I. 2, 48. ſequ.
praemiſſa auſpicia. ib. 47.
quo ſtilo ſcripta? ib. 53.
quomodo confirmata a Tribunis plebis? ib. 54.
illata aerario. ib.

quotuplicia? ib. 52.
tacita. ib.
per infrequentiam facta. ib. ſo. (*d*)
quamdiu fieri conſueverint? ib. 59
quomodo ſub Imperatoribus condita? I. 2, 45. ib. 55.

Senatus conſulta varia de anatociſmo. III. 15, 30. (*m*)
Apronianum. II. 23, 8. II. 14, 2.
Calvirianum. I. Adp. 37.
Claudianum de tutoribus a Coſſ. dandis. I. 13, 12. de tutela mulierum ceſſitia. I. 13, 23. de mulieribus ſervili amore bacchantibus. I. 16, 8. de adſignatione libertorum. III. 9, 3
a ; L. Corneliam de falſis IV. 18, 63.
ad L. Corneliam de iniuriis. IV. 4, 11.
Aurelianum de falſo. IV. 18, 63.
extremum: *darent operam Coſſ. ne quid Reſpublica detrimenti caperet*. I. 2, 46. Geminianum de falſo, IV. 18, 63.
ſub Hadriano factum de legatis civitati relictis. II. 20, 10.
Largianum. III. 8, 9. (*d*)
Licinianum de falſo. IV. 18, 63.
Macedonianum, eius hiſtoria. IV. 7, 7. nomen vnde? ib. 8.
D. Marci de Senatorum nuptiis. I. Adp. 35 (*m*)
Marcianum de Bacchanalibus. I. 2, ſ3.
Neronianum de legatis. II. 20, 8. (*e*)
Orphitianum; eius hiſtoria. III. 4, 3. materia. ib. 4. mutatio. ib 6.
Pegaſianum. II. 20, 20. II. 23, 6.
Pernicianum, vel potius Perſicianum. I Adp. 37.
Plancianum. I. Adp. 130.
Statilianum de falſo. IV. 18, 63.
Tertullianum: eius hiſtorio. III. 3, 3. materia. ibid. 5. qui liberi ex hoc SC. profuerint? ib. 6.
Traiani de ſatisdatione tutorum. I. 24, 2.

Tre-

Digitized by Google

Trebellianum. II. 23. 5.
Velleianum. III. 21, 12. ſequ.
de vſufructu quantitatum & iurium. II. 4, 7.
Senes coemtionales, qui? I. 11, 1. (*)
iis Sacra privata mancipata. ib.
Sententiam dividere, quid? I. 2, 50.
ſententias numerare. ib (d)
in eam ire. ib.
Sententia in populi Iudiciis quomodo lata? IV. 18, 44.
in publicis Iudiciis, vel clam vel palam lata. ib. 31.
pronunciata a Praetore. ib. 32. qua formula id factum? ib.
in privatis Iudiciis quomodo lata? IV. 17, 11.
ab arbitris quomodo lata? IV. 17, 12.
Sepulcra dedicata Diis Manibus. II. 1, 4. hinc religioſa. ibid. eorum religio etiam ſpatium ambiens occupabat. ib. 5. extra vrbem. II. 1, 3. (e) ex iis reliquiae tolli non poterant, niſi permiſſu Pontificum. ib. 5.
nec reficere ea licebat, niſi auctoritate Pontificum. ib.
publice praebita viris bene de Republica meritis, vel convicanis ex liberalitate. II. 1, 4.
quomodo aedificata, & eius partes. ib.
in iis ſimulacra Deorum & arae. ib.
Aeditui. ib.
conſecrata. ib. 5.
an fuerint in commercio? ib. 6.
familiaria, hereditaria, neutrius generis. ib. 7.
praedia ad eorum tutelam deſtinata. ib. 5.
Leges iis additae. ib. 6.
an res mancipi? ib. 18.
Sequeſtres in ambitu quinam? IV. 18, 77.
Servi, eorum nulla cognatio. III. 7, 1.
corrupti, de iis egit caput ſecundum L. Aquiliae. IV. 3, 9.
eorum demenſum menſtruum & annuum. II. 19, 3.
fartores. IV. 18, 77.

fugitivi convaſare aliquid ſolebant. III. 23, 4. (*a*)
furaciſſimi. IV. 1, 1.
heredes quomodo inſtituti? II. 14, 1.
heredes neceſſarii. I. 6, 11.
Kalendarii, quinam? III. 15, 4. (*f*)
nomenclatores. IV. 18, 77.
an occidi potuerint a dominis? vid. Ius vitae & necis.
praenomen dominorum adſumebant. III. 8, 1. (*a*)
publici. I. 3, 8.
poterant & aliis ſtipulari. I. 24, 3.
quo ritu venditi? I. 3, 4. II. 1, 24.
venales ſaltare, in orbem currere, ſe denudare iuſſi. III. 23, 3.
quot modis facti? I. 3, 1. ſequ.
non pro perſonis habiti. I. 3, 2.
ſeipſos venundantes. I. 3, 7.
eorum ſtigmata. I. 5. 11. (*e*)
in ſubſelliis accumbebant. I. 5, 8.
eorum ſupplicium. IV. 18, 10.
eorum tortura. I. 5, 11. (*e*) IV. 18, 25. an etiam in caput domini quaeſiti? ib. & IV. 18, 48. (*b*)
Tabularii. I. 24, 3.
varia eorum conditio. I. 3, 8. (*f*)
vincti ſervientes. ib.
Servius Tullius libertinis civitatem dedit. I. 4, 10.
beneficium ceſſionis bonorum primus invexit. III. 30, 3.
contractus & numos invenit. III. 14. 1.
Servitus poenae. I. 16, 5.
ruſticorum & vrbanorum praediorum. II. 3, 1.
altius tollendi. II. 3, 7.
ruſticorum praediorum cur ſolae res mancipi? II. 1, 18.
Seſtertii an aſſibus ſubſtituti? IV. 4, 1.
Sextula pars ſexta vnciae. II. 14, 6.

Sex-

Sexviri in Praefecturas miſſi. I. Adp. 132.
Sicarii, qui? IV. 8, 58.
Sicilia, in ea tutela dativa ante Legem Iuliam & Titiam. I. 20, 11.
Sicilicum, quarta pars vnciae. II. 14, 6.
Sigillaria. II. 7, 5. (c)
Siliquaticum. I. Adp. 61.
Societas privatorum. III. 23, 15.
publica. III. 23, 14.
quomodo ſoluta? ib. 18.
ei renunciandi formula. ib.
voluntaria per rei communionem. III. 28, 5.
Socii fraternitatis iure inter ſe vtebantur. III. 23, 17.
publicani. III. 23, 11.
Socii & Latini nominis. vid. Latini.
Solutio. III. 30, 1.
in Solutum datio. III. 30. 7.
Sordes pro reatu. IV. 18, 20.
Sordidati pro reis. ib.
Sordibus reorum habitus. ib.
Sortitio, in qua tribu Latini ferrent ſuffragia? I. Adp. 92.
centuriarum & tribuum in Comitiis. I. 2, 6.
Provinciarum. I. Adp. 105.
Iudicum. vid. Iudex.
Sponſa, ſperata, pacta. III. 20, 20.
Sponſalia inter abſentes. III. 16, 20.
arrha & annulo firmata. ib.
impune reſciſſa. I. Adp. 49. III. 16, 22.
per ſtipulationem contracta. III. 16, 20.
an inde data actio? ib.
in tabulas relata. ib.
vnde dicta? ib.
Latinorum. I. Adp. 86.
Sponſor. III. 21, 4.
Spuriorum apud Romanos conditio. I. 10, 19. ſequ.
an infames? I. 10, 21.
an patrum nomen tulerint? ib. (a)
Stabularii, in eos actio. IV. 5, 5.
Statu liberi, qui? I. 3, 8.

στενοτόμιον. III. 25, 8.
Stillicidium, qualis ſervitus? II. 3, 5.
Stigmata ſervorum. I. 5, 11. (e)
Stipendia & tributa quomodo differant? I. Adp. 58.
Stipulatio Aquiliana. III. 30. 12.
Aedilitia. III. 16, 17. (c)
vnde dicta? ib. 1. quid? ib. 2.
an inita fracta ſtipula? ib. 1.
eius formulae. ib. 3.
cur interrogatione & reſponſione congrua facta? III. 20, 4.
ab ICtis compoſitae. ib. 5.
omnibus fere negotiis adhibitae. ib. 14.
litteris nutuve fieri non poterat. ib. 6.
a quo fieri potuerit? ib. 7.
liberorum. ib. 9.
pupillorum. ib. 8.
ſervorum. ib. 7.
inter heredem & fideicommiſſarium. II. 23. 7.
aliis non proderat. III. 16, 10.
quotuplex? ib. 12.
cum mancipatione nonnunquam. ib. 15.
ea non opus erat in dictione dotis. ib. 18.
nec in promiſſione operarum & munerum. ib. 9.
Stoicae Philoſophiae ſtudioſi Iureconſulti. I. 1, 2.
deciſiones in Iure. ib. 3.
definitiones in Iure. ib. & II. 2, 3.
diviſiones. ib.
etymologiae. ib. III. 15, 2. (d)
Stoicorum doctrina de Republica univerſali generis humani. II. 1, 14.
Strangulatio. IV. 18, 10.
Strenae miſſae. II. 7, 4.
Subhaſtatio ignominioſa. II. 17, 11. quomodo facta? ib.
Subrogare legi, quid? I. 2, 8. (e)
Subſcriptio criminis. IV. 18, 18.
Subſtitutio vulgaris & pupillaris. II. 15, 1. ſequ.
eius formulae. ib. 3.
ſeq. pupillaris quomodo ſcripta? ib. 5.

Subvades quinam? III. 21, 3.
Succeſſionis ab inteſtato fundamentum. III. 1, 1.
Suetonius explicatus. I. Adp. 37. I. 6, 9. (a) I. 16, 8. (d) ib. 11. (g) II. 10, 18. (k)
Suffragia quomodo lata? I. 2, 9. ſequ.
quomodo diremta? ib. 11.
quomodo plura valuerint in Iudiciis IV. 17, 11.
Sui heredes. vid. Heredes.
Sulpitii duplici praenomine vſi. III. 2, 2. (c)
Suovetaurilia. I. Adp. 54.
Superſtites pro teſtibus. IV. 6, 24. (x)
Supplicium. vide Poena.
Supplicationes ob res proſpere geſtas decretae. IV. 6, 11.
Sus an inter pecudes? IV. 3, 7.
Suſpendium ex arbore infelici IV. 18, 11.
Suſpecti tutoris crimen. I. 26, 1.
apud Athenienſes. ib.
Suſpenſa. IV. 5, 4.
Συμβόλιον, quid? I. 6, 5.
Syndicatus vox qualis? IV. 5, 1. (b)
TAbellae, quibus lata ſuffragia. I. 2, 9.
quibus Iudices tulere ſententiam. IV. 18, 31.
Tabulae eboreae & quernae. Prooem. 4. (b)
Tabulae contractuum quomodo ſignatae? IV. 18, 63. (x)
creditorum in Iudicio prolatae fidem faciebant. III. 22, 2.
novae a plebe poſtulatae, quid? III. 30, 6.
ſecundae. II. 15, 5. (b)
in Iudiciis publicis prolatae. IV. 18, 27.
Tabulae XII. vel Decemvirales, earum origo. Pro. 3.
ex quibus legibus compilatae? ib. (f. g.)
earum naevi. ib. 3.
earum interitus. ib. 4.
a pueris ediſcebantur. ib.
ab iis inchoatum ſtudium Iuris. ib. (i)
earum fragmenta a quibus compilata? ib. 5.

ebo-

eboreae an roboreae fuerint? ib. 4. (*b*)
Tabularum XII. leges de cauſſae coniectione. IV. 17, 8.
de damno iniuria dato. IV. 3, 3.
depoſito. III. 15, 31.
die diffindendo. IV. 17, 6.
divortio. I. Adp. 44.
familia erciſcunda. III. 28, 6.
foenore vnciario. III. 15, 7.
furioſorum curatione. I. 23, 2.
furto manifeſto. IV. 1, 6. ſequ. nec manifeſto. ibid. 11. nocturno. ibid. 1, 2.
homicidio. IV. 18, 57.
iniuriis atrocioribus. IV. 4, 2. ſequ.
levioribus. IV. 4, 1.
in ius vocatione. IV. 6, 14.
maieſtate. IV. 18, 47.
noxalibus actionibus. IV. 8, 1.
obaeratis. I. Adp. 30. III. 30, 4.
parricidio. IV. 18, 57.
pauperie. IV. 9, 1.
prodigorum curatione. I. 23, 2.
ſepulcris extra vrbem. II. 1, 3. (*e*)
ſucceſſione agnatorum. III. 1, 1. gentilium. III. 2, 7. in libertorum bonis. III. 7, 2.
ſuorum heredum. III. 1, 1.
ſuſpectis tutoribus. I. 26, 1.
teſtamentis. II. 10, 5.
teſtibus explicata. ib. 6. (*d*)
transactione. IV. 6, 18.
tutela agnatorum. I. 15, 4.
patronorum. I. 15, 7.
teſtamentaria. I. 14, 2.
vindicibus dandis. III. 21, 2. IV. 6, 18.
vſucapione. II. 6, 2. ſeq.
Tagaces fures. IV. 1, 1.
Tabulario ſtipulari, quid? I. 24, 3.
Talio IV. 18, 8.
Telum, quid? IV. 1, 9.
in vrbe ferre nefas. IV. 18, 58. (*p*)
Templorum conſecratio. II 1, 2.

de-

dedicatio. ib.
differentia ab aedibus ſacris. ib.
Terentius explicatus. I. 10, 7.
Tertullus Cos. III. 3, 3.
Teſtamentum.
per aes & libram. II 10, 6. quo ritu factum? ib. 7.
quamdiu? ib. 14.
in calatis Comitiis cur factum? II. 10, 2. quando deſierint? ib. 5.
in ceris ſcriptum, & quomodo? ib. 12.
quamdiu hic mos viguerit? ib. (*f*)
infirmatum. II. 17, 2.
iniuſtum. ib. 1.
irritum. ib. 4.
ex iure Attico an ſit? II. 10, 5. (*c*)
Iureconſultis adhibitis factum. ib. 8.
holographum. ib. 9.
lingua Latina conficiendum. ib. 10.
in lapidibus ſuperſtes. ib. (*e*)
militare. ib. 16.
eius origo. ib. 2.
nullum. II. 17, 1.
Praetorium, quam antiquum? II. 10, 13.
in procinctu quomodo factum? ib 1.
in cinctu Gabino. ib. 3.
quando & cur deſierit? ib.
a quibus ſcriptum? ib. 9.
reſciſſum. II. 17, 5.
ruptum. II. 17, 3.
in tabulis pluribus ſcritum. II. 10, 11.
vbi depoſitum? ib.
Teſtari qui potuerint? ib. 18.
quando licuerit feminis? ib. 19.
Teſtes quinam in teſtamento eſſe potuerint? II. 10, 15.
eorum numerus a Praetore praeſcriptus. IV. 6, 42.
an auditi remotis partibus? IV. 17, 10.
quomodo interrogati in Iudiciis publicis? IV. 18, 26.
quales in iisdem adhibiti? ib.
Theodoſius Iunior Codicis Theodoſiani auctor. Pro. 22.

Theophilus paraphraſeos Inſtitutionum auctor. Pro. 35.
veterum Iuriſconſultorum libros exſcripſit. III. 22, 4.
θεώρητρον, quid? II. 7, 18.
Tiberius Comitia e Campo tranſtulit in Curiam. I. 2, 45. cur id fecerit? ib. (*b*)
Tigni immittendi ſervitus. II. 3, 4.
Tignus. ib. 4.
Tituli ſervorum & rerum venalium. III. 23, 3.
Titus Imperator Praetorem fideicommiſſarium vnum detraxit. I, 2, 20.
Toga', civium Romanorum inſigne. I. Adp. 139. ea vti non licebat exſulibus? I. 16, 9. (*e*)
quando ſumta? I. 22. 2. (*b*)
habitus meretricum. IV. 18, 54.
Tonſores artem ſuam in publico exercebant. IV. 3, 6. (*f*)
Traditio, quid? II. 1, 26. III. 23, 6.
Transactio litigantium in via. IV, 6, 18.
Trebatius an Stoicus? I. 1, 2.
Tribonianus qualis? Pro. 27.
Tribunal a quo conditum? IV. 6, 7. (*b*)
qualis formae? ib.
an etiam in Municipiis? ib. (*d*)
Tribuni plebis an ſententiam in Senatu dixerint? I. 2, 49. (*c*)
edicta cum Praetoribus ſcribebant. I. 20, 10. (*d*)
turbulenti aliquando, aliquando iuſtiſſimi. I. Adp. 29.
defendebant plebem. ib.
ſaepe intercedebant ſententiis capitalibus. IV. 18, 33.
poterant & collegarum actibus intercedere, non tamen in tutoris datione. I. 20, 10.
Tribui certae adſcripti Municipes. I. Adp. 122.
Tribubus binis qui adſcripti? I. Adp. 64.
Tribus, quot? ib.
Triginta anni γενεά, tempus perpetuum. IV. 12, 1.

Tri-

Tributa veterum Romanorum. I. Adp. 58.
Provinciarum. ib. 114.
Tullianum, pars carceris. IV. 18. 6.
Tunica Romanorum recentiorum. I. Adp. 139.
Turcae an ius Iuſtinianeum retineant? Pro. 40.
Tutelae antiquitas. I. 13. 1.
dativa. I. 20, 9.
fiduciaria. I. 19, 8.
olim parentum. ib.
legitima agnatorum, eius origo. I. 15, 5. variae de ea legislatorum ſententiae. ib. 5. eius effectus, fraudes heredipetarum. I. 15, 6. legitima patronorum. I. 17, 7.
mulierum apud Graecos. I. 20, 16. eius antiquitas & origo. ib. 6.
quotuplex? ib. 17.
ceſſitia. I. 20, 18.
an penes maritos? I. 20, 19.
quamdiu durarit? I. 20, 24.
cur obſoleverit. I. 20, 20.
quomodo finita? I. 22, 5.
teſtamentariae origo. I. 13, 2.
quomodo ſoluta? I. 22. 1. ſeq.
quaſi contractus. III. 28, 4.
Tutores a quibus dati? I. 20, 11. ſeq.
eorum auctoritas. I. 21, 1. ſeq.
ſatisdatio. I. 24. 1. ſeq.
Praetoriani. I. 21, 5.
ſuſpecti. I. 26, 1. ſeq.
Vadimonium quid? IV. 6, 20. (o)
adhibitis ICtis ſcriptum. III. 21, 6.
deſerere. IV. 6, 21.
ſiſtere. ib.
Vas quis? III. 21, 3.
Vectigalia civium Romanorum. I. Adp. 59.
Provinciarum. ib. 115.
locata a Cenſoribus. III. 23, 9.
Veneficium quomodo punitum? IV. 18, 57.
Venia aetatis quibus data? I. 23, 10.
Veratius Lucius, eius petulantia. IV. 4. 1. & 4.
Verbera per virgas & fuſtes inflicta. IV. 18, 7.
Verberare & pulſare quomodo differant? IV. 4, 8.

Verborum obligationum olim tres ſpecies. III. 16. pr.
Veſpaſiani & Claudii temporibus cur tribuatur SC. Macedonianum? IV, 7, 7.
Veſtales virgines patria poteſtate ſolutae. I. 12, 14.
non erant in tutela. I. 20. 16. (*f*)
an ſemper patriciae? I.
apud eas deponebantur teſtamenta. II. 10, 11.
deprecatrices adhibebantur a reis capitalibus. IV, 18, 31.
Veſtis pulla in luctu adhibita. IV. 18, 20. (*m*)
an etiam a reis? ib.
diverſorum ordinum. I. Adp. 139.
urbana & ruſtica. II. 3, 1.
alba an in luctu adhibita? IV. 18, 20. (*m*)
ingenuorum. I. 4, 1. (*a*)
Veterani in Colonias miſſi. I. Adp. 130.
Vexillum Praeſidum inſigne. I. Adp. 106.
Vi, *clam*, *precario*, formula in interdictis adhibita. IV. 15, 2, (*b*)
Viae ſervitus. II. 3, 16.
latitudo. ib. 11.
Vicarii ſervi. II. 9, 3.
vicariorum. ib.
Viceſima manumiſſorum. I. Adp. 62.
Viceſimarius Praefectus. ib.
Viceſima hereditatum. I. Adp. 19.
eius Praefectus. I. 25, 11. (*f*)
eius Promagiſter. ib.
Videri, vocabulum ſollemne in ferendis ſententiis. IV. 17, 11.
Villae veterum quomodo diviſae? II. 3, 1.
Vincula, qualis poena? IV. 18, 6.
Vindicatio rei quomodo inſtituta? vid Rei vindicatio.
Vindiciae quomodo poſtulatae in Iudicio? IV. 6, 24.
Vindex. III. 21, 2. (*b*) IV. 6, 18.
Vis bonorum raptorum. vid. Rapina feſtucaria. IV. 6, 24. (*u*)
publica quomodo vindicata ex L. Plautia? IV. 18.

18,66. ex L. Pompeia? ib.67. ex L. Iulia? ib.68.
ſub Imperatoribus? ib.
exaſperata. 68.
privata quomodo punita? ib. 69.
Viſcerationes, quid? I. Adp. 94.
Vltro tributa. III. 23, 10.
Vmbra vectigalis. I. Adp. 63.
Vnciae hereditariae. II. 14, 6.
unde dicta? ib.
eius partes. ib.
uſurariae. III. 15, 8. ſeq.
Vnde liberi. III. 10, 7.
legitimi. ib.
decem perſonae. ib.
cognati. ib.
vir & uxor. ib.
cognati manumiſſoris. ib.
Vngulae ferreae in torturis adhibitae. IV. 18, 25.
Vniverſitates an potuerint heredes inſtitui? II. 14, 3.
Vocatio Magiſtratuum in Ius. IV. 6, 5.
Vrbs unde dicta? II. 1, 9. (*f*)
quomodo condita? ib.
Vrnarum numerus certus in ſepulcris. II. 1, 4.
Vnſtrina ad ſepulcra. ib.
Vſucapio e Iure Attico. II. 6, 1.
qualis e XII. Tabulis? ib. 2.
rerum furtivarum & raptarum vetita. ib. 4. ſequ.
uxorum. I. 10, 14.
eo iure non utebantur peregrini. I. Adp. 137.
Vſura avida. III. 15, 20.
beſſis. ib. 23.
centeſima legitima. ib. 15.
an lege Gabiniae introducta? ib. 12. eſt ex edicto Praetoris, & Conſtitutionibus. ib. 15.
quanta? ib.
civilis. ib. 25.
dextans. ib. 21.
deunx. ib. 20.
dodrans. ib. 22.
levior. ib. 26.
modeſta. ib.
modica. ib. 25.
quadrans. ib. 28.
quincunx. ib. 26.
ſeptunx. ib. 24.
ſextans. ib. 29.
triens. ib. 27.
triplex. ib. 30.

Vſurae binae, ternae, quaternae, quinae. ib. 30. ſeq. eas computandi modus. ibid. 18. cum pueri in ſcholis diſcebant. ib. (k)
Vſurpatio, quid? II. 6, 10.
Vſus, ritus nuptiarum. I. 10, 14.
& mancipium opponuntur. II. 1, 18.
ſervitus perſonalis, quid? II. 4, 4.
auctoritas. II. 6, 1.
Vſusfructus, quid? II. 4, 1. ſeq.
eius origo. II. 4, 6.
quantitatum & iurium. II. 4, 7.
quando finitus? ib. 8.
Vxor confarreata Sacrorum fiebat particeps. I. 10, 4. an in poteſtate mariti? ib. 6.
adſumebat mariti nomen. ib.
omnia adquirebat marito. ib.
marito heres ſua. III. 1, 2.
cum vocabat Dominum. I. 10, 6.
remancipari & cedi alii poterat. I. Adp. 47.
quidquid habebat, in dubio mariti. II. 9, 4.
Vxorium aes. I. 26, 3.
WIelingii (Abr.) libellus, de Furto per lancem & licium concepto, laudatus. IV. 1, 13.
Xenia miſſa hoſpitibus. II. 7, 9.
Ὑπόβολον. II. 7, 18.
Ὑποβολικὰ inſtrumenta. ibid.
Ὑπογαῖον in ſepulcris. II. 1, 4.

SOLI DEO GLORIA.

FINIS.